

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

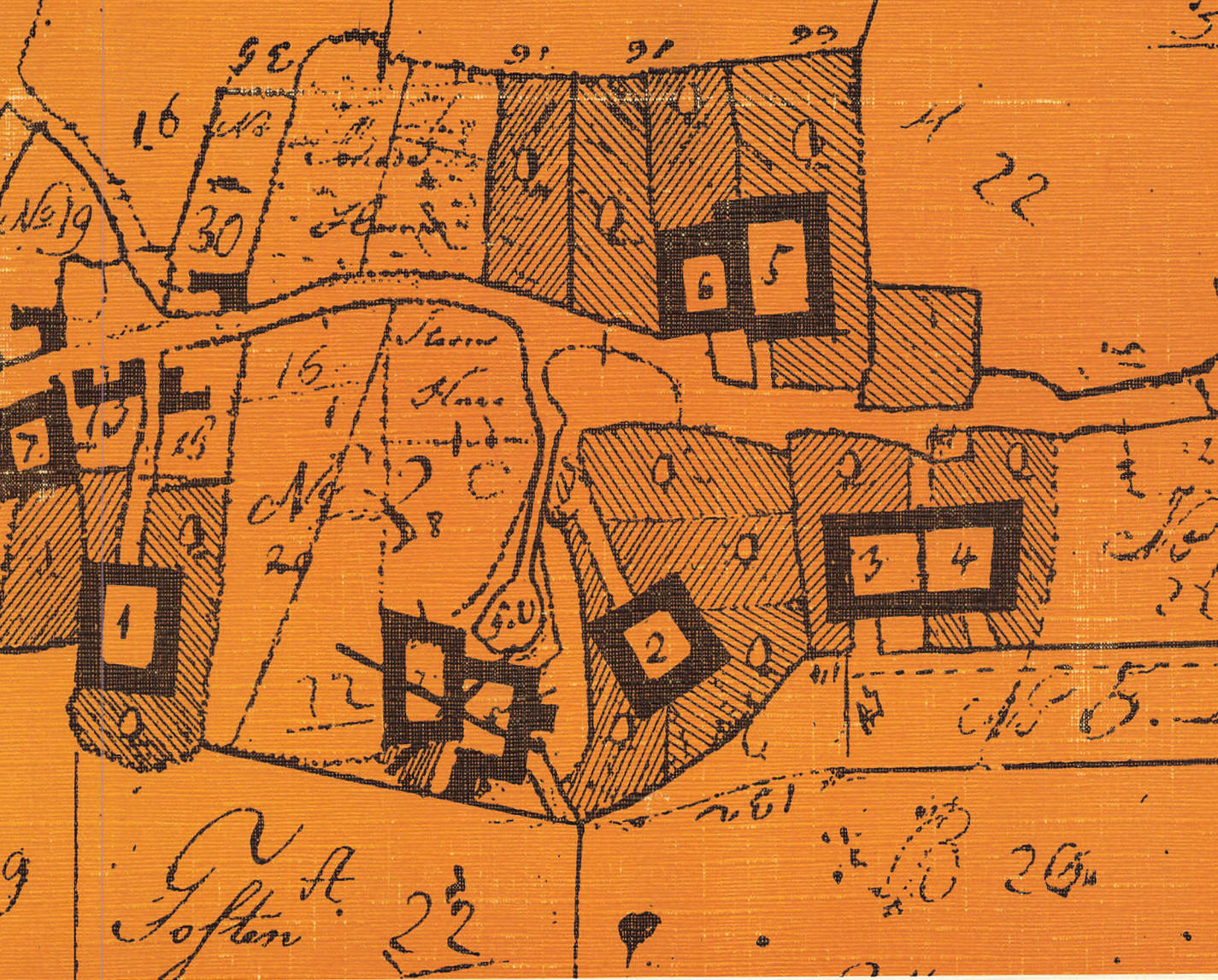
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Middelalder- landsbyens opståen

TORBEN GRØNGAARD JEPPESEN

Middelalder- landsbyens opståen

Middelalder- landsbyens opståen

Kontinuitet og brud i den fynske
agrarbebyggelse mellem yngre jernalder
og tidlig middelalder

TORBEN GRØNGAARD JEPPESEN

FYNSKE STUDIER XI
ODENSE BYS MUSEER · ODENSE 1981

Bogen er sat med times 11 pkt.
og trykt hos OAB-Tryk, Odense
Forside: Preben Larsen
Tysk oversættelse: Lotte Eskelund
© Torben Grøngaard Jeppesen

ISBN 87-87162-11-3

Indholdsfortegnelse

Forord	5
Tidligere publicerede artikler og rapporter fra projektet	9
1. Indledning	11
2. Arkæologiske undersøgelser i eksisterende og nedlagte landsbyer	15
2.1 Metode og teknik	16
2.2 Fundmaterialet – det dateringsmæssige grundlag	20
2.3 Naturvidenskabelige dateringsmetoder	39
2.4 Materialefremlæggelse	41
2.5 Sammenfatning – dateringsresultater	82
3. Bebyggelser i yngre jernalder – 5.-11. årh.	87
3.1 Prøveundersøgte bopladser	87
3.2 Lokaliteter med bopladsindici	103
3.3 Grave og gravpladser fra yngre jernalder	107
3.4 Runesten	108
3.5 Depot- og enkeltfund fra yngre jernalder	109
3.6 Sammenfatning	113
4. Kontinuitet og brud i den fynske agrarbebyggelse	115
5. Ekspansion, regression – kontinuitet og brud. Udblik til det nordvesteuropæiske lavlandsområde	123
6. Hvorfor holdt landsbyen op at vandre?	137
Zusammenfassung	149
Litteraturliste	159

Forord

Den foreliggende afhandling er et af resultaterne af det fynske bebyggelsesarkæologisk-historiske projekt »Landsbyens opståen og udvikling«. Projektet, der varede fra 1975 til 1979, gennemførtes i et samarbejde mellem Historisk institut, Odense Universitet, og Fyns Stiftsmuseum under ledelse af kandidatstipendiat Erland Porsmose og nærværende forfatter.

Målet med projektet var gennem arkæologiske, historiske og kulturgeografiske studier at beskrive og forklare middelalderlandsbyens opkomst og udvikling frem til dens opløsning under udskiftningstiden. Undersøgelserne, som både omfattede arbejde i felten og på arkiver, koncentreredes især om to hovedemner, nemlig a) middelalderlandsbyens opståen og forholdet til den forudgående bebyggelse, og b) udviklingen i landsbyernes størrelse og struktur i tiden frem til omkring år 1700.

Arbejdsområdet var øen Fyn, men kun arkivundersøgelserne kunne udstrækkes til hele dette »makroområde«. Hovedparten af de feltarkæologiske undersøgelser måtte af praktiske, økonomiske og tidsmæssige grunde begrænses til projektets nordøstfynske »mikroområde« bestående af dele af sognene Åsum, Marslev og Kølstrup.

Af praktiske grunde deltes arbejdet således, at Erland Porsmose gennem historiske og kulturgeografiske studier primært tog sig af landsbyudviklingen frem til 1700, medens nærværende forfatter på grundlag af arkæologiske undersøgelser behandlede middelalderlandsbyernes plads- og områdekontinuitet.

Arbejdet med sidstnævnte problemstilling har omfattet udgravninger i eksisterende og nedlagte landsbyer, systematiske afsøgninger af områderne omkring middelalderlandsbyer samt gennemgang af det i forvejen indsamlede arkæologiske materiale fra yngre jernalder.

I løbet af projektets levetid er der udsendt en række mindre artikler og rapporter om målsætning, metoder og foreløbige resultater. En fortegnelse herover gives nedenfor. Med den

foreliggende afhandling er det tanken at sammenfatte og fremlægge de arkæologiske resultater af arbejdet med specielt problemet omkring middelalderlandsbyernes anlæggelse. Uden at forklejne projektets øvrige undersøgelser og resultater må resultatet fra udgravningerne i de eksisterende og nedlagte landsbyer betegnes som projektets mest betydningsfulde.

Projekt »Landsbyens opståen og udvikling« har kun kunnet gennemføres som følge af en betydelig støtte af både økonomisk, teknisk og faglig karakter.

Det økonomiske grundlag skabtes dels gennem fondsmidler fra Odense Universitets Forskningsfond, N.M. Knudsens Fond, Kijafonden og Statens Humanistiske Forskningsråd, dels gennem etablering af et flerårigt beskæftigelsesprojekt under magistratens 4. afd., Odense kommune. Hertil skal lægges de to ophavsinstitutioners egne midler og mandskab.

Teknisk og teknisk-faglig støtte og vejledning er blevet ydet af Fyns Stiftsmuseums konserveringsafdeling, Odense Universitets fotoafdeling, Kemisk institut ved lektor O. Wernberg (fosfatanalyse) og Forsøgsstationen Risø, ved mag. scient. Vagn Mejdahl (TL-dateringer).

På det arkæologisk-historiske område har en lang række personer støttet projektet fagligt. Specielt skal nævnes de månedlige »licmøders« deltagere, museumsinspektør, lektor, dr. phil. Henrik Thrane, lektor, dr. phil. Knud J.V. Jespersen og institutbestyrer, lektor, mag. art. Søren Mørch, alle Odense Universitet.

Af stor vigtighed har det tillige været, at der årligt igennem projektets løbetid har været afholdt bebyggelseshistoriske symposier i Odense, hvor målsætning, metoder og foreløbige resultater kunne fremlægges til diskussion blandt historikere, arkæologer, stednavneforskere og naturvidenskabsfolk, som alle arbejder med bebyggelseshistorie.

Nævnte personer, fonds og institutioner takkes for den viste interesse og meget store hjælp.

En tak skal også rettes til dem, som har udført den mere praktiske side af arbejdet: Udgravningsholdet, bestående af studenter fra Odense Universitet, ansatte ved Fyns Stiftsmuseum og unge arbejdsledige fra Odense kommune; tegne- og kortlægningsholdet, omfattende tegnere fra Fyns Stiftsmuseum og Odense Universitet, studenter fra universitetet og militærnægtene fra museet, og renskrivningsholdet, assistenter og sekretærer fra universitet og museum.

I forbindelse med specielt projektets arkæologiske del – og herunder udarbejdelsen af foreliggende afhandling – er lige fra den spæde start nydt en betydelig støtte, inspiration og opmuntring til fortsat arbejde fra professor C.J. Becker, professor Olaf Olsen, museumsinspektør Steen Hvass, lektor Else Roesdahl – og fra historisk hold – førstebibliotekar Svend Gissel. En varm tak skal rettes herfor.

Af stor vigtighed for mit arbejde med kontinuitet og brud i bebyggelsesudviklingen var et 3 måneders ophold ved Institut für Ur- und

Frühgeschichte, Kiels Universitet, hvor jeg fik kendskab til den tyske forskning og her specielt de med projekt »Landsbyens opståen og udvikling« nært beslægtede projekter, Archsum- og Bosau-undersøgelserne. Lederne heraf, Dr. O. Harck og Professor H. Hinz, takkes for udbytterige diskussioner, instituttet i Kiel og Statens humanistiske Forskningsråd for ophold og støtte hertil.

Odense Bys Museer, ved museumsdirektør Niels Oxenvad, takkes for optagelse af denne afhandling i skriftserien Fynske Studier.

Til trykning er modtaget tilskud fra Landsdommer V. Gieses Legat, Hielmstjerne – Rosencroneske Stiftelse og Statens humanistiske Forskningsråd, til hvilke der her skal rettes en tak.

Under mit arbejde med bebyggelseshistoriske problemer, såvel i studietiden som efter kandidatexamen, har jeg til stadighed nydt støtte og fået inspiration fra min lærer og nuværende foresatte, museumsinspektør, dr. phil. Henrik Thrane, til hvem jeg står i dyb taknemmelighedsgæld.

Fyns Stiftsmuseum i januar 1981

Torben Grøngaard Jeppesen

Tidligere publicerede artikler og rapporter fra projektet:

- T. Grøngaard Jeppesen Landsbystudier (1976a)
og E. Porsmose Christensen: Landsbyens opståen og udvikling (1976b)
- Landsbyens opståen og udvikling indtil de store matriklers tid.
 Udkast til et projekt (1976c)
- Archaeological investigations on the problem of continuity in village
 settlements in Denmark (1977)
- T. Grøngaard Jeppesen: Stedskontinuitet i fynske landsbyer belyst ved hjælp af den arkæolo-
 giske metode (1977)
- E. Porsmose Christensen: Den stationære landsbys opståen. Overvejelser omkring den fynske
 bebyggelse på overgangen mellem oldtid og middelalder (1977)
- T. Grøngaard Jeppesen: Oldtidsbebyggelse – middelalderbebyggelse.
 Kontinuitet eller brud? (1978a)
- En guldrig – men alligevel fundfattig periode (1978b)
- Anvendte feltarkæologiske metoder i »projekt landsbyen« (1978c)
- E. Porsmose Christensen: Stordrift og fællesdrift – godsstruktur ved Kertinge Nor igennem 600
 år (1978a)
- Landsbyednlæggelser og hovedgårdsekspansion på Fyn (1978b)
- Udskiftningskort som bebyggelsehistorisk kilde – forsøg med retro-
 spektiv kulturgeografi (1978c)
- T. Grøngaard Jeppesen: Landsbyens opståen. Indledende studier over middelalderlandsbyer-
 nes pladskontinuitet (1979a)
- Arkæologiske landsbyundersøgelser på Nordøstfyn 1976 – 1978.
 Materialepublikation (1979b)
- Bebyggelsesflytninger på overgangen mellem vikingetid og middel-
 alder (1979c)
- E. Porsmose: Bebyggelse, kulturlandskab og driftsmåder på overgangen mellem
 yngre jernalder og ældre middelalder (1979a)
- T. Grøngaard Jeppesen: Landsbyens alder (1980a)

1. Indledning

»Hvorledes var bosættelsen på kong Gudfreds tid? Og hvor langt går denne bebyggelse, der antagelig i hovedtræk repræsenterer grundlaget for den nuværende, tilbage i tiden?« Således formulerede Aksel E. Christensen i 1969 i sin syntese over vikingetidens Danmark den problemstilling, som han anså for den afgørende i dansk bebyggelsehistorie (Christensen 1969, 36).

I et forsøg på at besvare de stillede spørgsmål gennemgik han stednavneforskningens og arkæologiens resultater og fandt her en divergens de to videnskaber imellem (Christensen 1969, 37).

Stednavneforskningen pegede på en ret høj alder for en række af vore nuværende landsbynavne, formentlig til »folkevandringstiden« og århundrederne på begge sider heraf, medens arkæologien ikke kunne præsentere bosættelsesspor fra yngre jernalder, hverken i eller uden for de nuværende landsbyer.

»Denne divergens mellem de to videnskaber afslører, at der findes et bebyggelsesarkæologisk tomrum bag middelalderen« (Christensen 1969, 37). Aksel E. Christensen måtte herefter konkludere, »at man til trods for de mange nye kendsgerninger ikke er i stand til at give en sikker og eentydig forklaring på overgangen fra den ældre oldtidsbebyggelse til den middelalderlige landsbybosættelse« (Christensen 1969, 53).

Siden da er situationen markant ændret. En række jyske vikingetidsbopladser er lokaliseret, og gennem de sidste 4-5 år er dels landsbyer, dels storgårdskomplekser ved en storstilet indsats udgravet. Navne som Sædding, Vorbasse, Trabjerg og Omgård har indskrevet sig i vikingetidsforskningens historie (Stoumann u. år; Hvass 1979a; Bender Jørgensen og Skov 1978; Nielsen 1977). Som så ofte før i dansk arkæologi: en fundgruppe erkendes, og pludselig findes den overalt.

Det bebyggelsesarkæologiske tomrum bag middelalderen synes således så småt at skulle

fyldes ud – i hvert fald for Jyllands vedkommende –, men hvordan så med de gamle landsbynavne og teorierne om middelalderlandsbyernes opståen? Også dette felt har i de senere år været taget op, og nogle af resultaterne heraf skal fremlægges i denne afhandling.

Trods det bebyggelsesarkæologiske tomrum bag middelalderen har den rådende opfattelse været, at vore nuværende landsbyer havde en direkte kontinuitet tilbage til i hvert fald før vikingetid. »Bosættelsen på kong Gudfreds tid repræsenterer antagelig i hovedtræk grundlaget for den nuværende« (Christensen 1969, 36).

Denne hidtidige opfattelse af vore landsbyers høje alder baseredes primært på en opdeling og datering af landsbynavnene. Gennem en række studier begyndende med Johannes Steenstrups undersøgelser i 1894 har historikere og stednavneforskere foretaget en gruppering af størstedelen af landsbynavnene efter endelsestype (Steenstrup 1894; Nygaard 1897; Clausen 1916; Hald 1965). Resultatet heraf er blevet en række typer, som kan opdeles i 3 kronologiske hovedgrupper. Første gruppe omfatter navne med endelserne -hēm, -inge, -lev, -løse og -sted fra »folkevandringstiden« og århundrederne omkring denne. Anden gruppe består af navne på -by, -torp, -tofte og -bølle, som henføres til vikingetiden, og endelig tredje gruppe med navneendelserne -rud, -holt, -tved og lignende skov- og rydningsnavne. Denne gruppe dateres til middelalder. De fynske landsbynavne af ældste lag ses af kortet fig. 1.

Det kronologiske grundlag for denne opdeling grunder sig primært på de nordiske bebyggelsesnavnes forekomst i Danelagen, f.eks. -by og -torp (Christensen og Kousgård Sørensen 1972, 197; Jørgensen 1977, 90 ff; Grøngaard Jepsen 1979a, 25 ff). Efter udskillelse af disse navnetyper (det mellemste lag), der må have været produktive i vikingetiden, er de resterende navnetyper indplaceret i forhold hertil. F.eks.

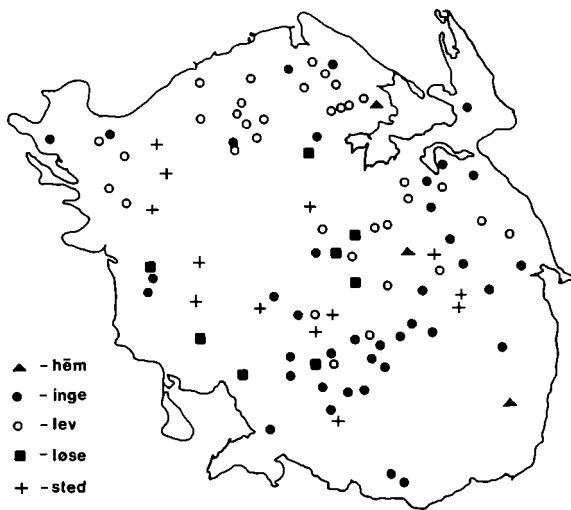

Fig. 1. Landsbynavne af ældste lag.

er navne på -inge, -lev etc. ikke repræsenteret blandt vikingetidens kolonisationsnavne, hvorfor de tolkes som værende uproduktive i dette tidsrum. Dels på grund af lydhistoriske forhold, dels på grund af ordforrådets gamle karakter regnes -inge, -lev etc. for dannet i tiden før vikingetiden (Jørgensen 1977, 90 ff; Grøngaard Jeppesen 1979a, 30 ff). Hvor langt tilbage disse typer rækker i tid kan endnu ikke bestemmes med sikkerhed. Udover den fællesnordiske i-omlyd af kort e til i, som anses for afsluttet i begyndelsen af 500-tallet (Christensen og Kousgård Sørensen 1972, 166), er der endnu ikke påvist andre, nærmere daterbare, sproglige ændringer fra tidsrummet før vikingetiden (Grøngaard Jeppesen 1979a, 26 ff). I-omlyd kendes fra en del -inge-navne, f.eks. det fynske Birkende, tidligere Birkinge. Navnet tolkes som dannet af »berkō«, det daværende navn for træet birk (Christensen og Kousgård Sørensen 1972, 166). Under indflydelse af afledningsendelsen -ing- er e'et i forleddet omdannet til i.

For navnetyper som f.eks. -rud, -holt og -tved er der påvist langt yngre sprogstof, bl.a. lydforhold, bøjning og ordforråd, og disse typer dateres derfor til tiden efter vikingetid (Christensen og Kousgård Sørensen 1972, 163 ff).

Det teoretiske grundlag for brug af stednavnematerialet til datering af landsbyanlæggelsesfaser er en antagelse om sammenfald mellem navnedannelse og landsbyanlæggelse. Dette

grundlag blev bl.a. diskuteret på et bebyggelsehistorisk symposium i Odense i maj 1977, og der stilledes her et stort spørgsmålstejn ved holdbarheden af antagelsen (Grøngaard Jeppesen 1977). Andre lige så sandsynlige muligheder kunne opstilles, f.eks. at landsbynavnet var opstået før anlæggelsen af landsbyen i form af et naturnavn eller bygdenavn, eller at landsbynavnet havde tilhørt en såkaldt »vandrende landsby«. Disse muligheder modsiges hverken af selve navnematerialet eller af arkæologisk påviste forhold. F.eks. er endelsen -hēm bl.a. tolket med betydningen »bygd«, »befolket område« (Hald 1942, 81 f), -inge-afledningen som »område tilhørende en bestemt gruppe mennesker«, »en gruppe mennesker«, eller netop et oprindeligt naturnavn (Hald 1965, 41 ff; Kousgaard Sørensen 1958, XIX).

Vandrende landsbyer og landsbyflytning er heller ikke ukendt, både fra ældre jernalder og middelalder haves belæg herfor (Becker 1971; Gissel 1978).

Ved samme lejlighed diskuteredes, hvordan man skulle opfatte de fundne vikingetidsboplads i forhold til den traditionelle opfattelse om middelalderlandsbyernes opståen (Thrane 1977; Becker 1977, 29 ff). De hidtil gennemførte vikingetidsbopladsundersøgelser er foregået i Jylland, og målet har primært været at undersøge bebyggelsesform og hustyper, medens problemet om vikingeboplads contra middelalderlandsby ikke har været taget op. Kontinuitetsproblemet i middelalderlandsbyerne har derimod været en central problemstilling i det fynske bebyggelsesarkæologisk-historiske projekt »Landsbyens opståen og udvikling« (Grøngaard Jeppesen og Porsmose Christensen 1976c). Siden 1975 er der i dette projekts regi arbejdet med problemet dels ved en gennemgang af den hidtidige forskning, dennes metoder og resultater og dels ved arkæologiske undersøgelser i og omkring eksisterende og nedlagte landsbyer.

Arbejdet med denne problemstilling har hidtil ført til publicering af en række mindre artikler (Grøngaard Jeppesen og Porsmose Christensen 1976c, 1977; Grøngaard Jeppesen 1977; Porsmose Christensen 1977; Grøngaard Jeppesen 1978a, 1978c og 1979c) samt til 2 rapporter

i serien ARKÆOLOGISKE UNDERSØGELSER (Grøngaard Jeppesen 1979a og 1979b).

I første rapport »Landsbyens opståen; indledende studier over middelalderlandsbyernes pladskontinuitet« redegøres for selve problemstillingen, og de hidtil anvendte undersøgelsesmetoder tages op til behandling. Efter afvisning af stednavneforskningen og indirekte arkæologisk datering som brugbare veje til løsning af kontinuitetsproblemet formuleres en arkæologisk arbejdsmetode omfattende feltgravning i eksisterende landsbyer suppleret med kontrolgravninger i nedlagte landsbyer. I første rapport fremlægges tillige resultaterne af udgravningerne i tre eksisterende landsbyer, Rønninge, Flemløse og Marslev. Disse undersøgelser gennemførtes i vinteren 1975/76.

I tiden efteråret 1976 til efteråret 1978 undersøgte yderligere 8 eksisterende landsbyer og 2 nedlagte, alle beliggende inden for projektets mikroområde »Åsum – Marslev – Kølstrup«. Udgravningerne i disse 10 landsbyer publiceredes i rapport nr. 2, »Arkæologiske landsbyundersøgelser på Nordøstfyn 1976-1978. Materialepublikation«.

Med den foreliggende afhandling er det tanken med udgangspunkt i projektets arkæologiske undersøgelser i eksisterende og nedlagte landsbyer at belyse forholdet omkring kontinuitet og brud i den fynske agrarbebyggelse mellem yngre jernalder og tidlig middelalder. Indledningsvis fremlægges landsbyudgravningerne, og herefter præsenteres fundlokaliteter fra yngre jernalder – tidlig middelalder, og her specielt de – ganske vist få og sparsomt undersøgte – men i denne sammenhæng vigtige bo-pladsfund.

Derefter vil resultaterne af de fynske undersøgelser blive sammenholdt med iagttagelser omkring kontinuitet og brud i agrarbebyggelsen i resten af landet og i den øvrige del af det nordvesteuropæiske lavlandsområde, hvilket vil sige Nordvesttyskland og Holland.

Som sidste del står kap. 6 med titlen »Hvorfor holdt landsbyen op at vandre?« Heri søges opstillet en teori om middelalderlandsbyens opståen og dens forhold til jernalderbebyggelsen. Kapitlet er i store træk identisk med min licentiatforelæsning holdt d. 16. okt 1980 på Odense Universitet.

2. Arkæologiske undersøgelser i eksisterende og nedlagte landsbyer

Fra efteråret 1975 til efteråret 1978 gennemførtes i projekt »Landsbyens opståen og udvikling«'s regi udgravninger i ialt 13 landsbyer, heraf 2 nedlagte. 11 af landsbyerne ligger inden for mikroområdet »Åsum – Marslev – Kølstrup« på Nordøstfyn, medens de 2, Rønninge og Flemløse, ligger henholdsvis på Østfyn og Sydvestfyn, se kortene fig. 2.

Oprindeligt var det tanken at foretage landsbyudgravninger spredt rundt på øen med udvælgelse på grundlag af stednavnetype (Grøngaard Jeppesen og Porsmose Christensen 1976c, 108). Denne strategi blev dog opgivet efter undersøgelse i de tre første landsbyer, Rønninge, Flemløse og Marslev, idet udgravningsresultaterne pegede i retning af 1) at man ikke ud fra navnetype kunne generalisere til bebyggelsesfaser og 2) at landsbyerne kun kunne dateres tilbage til vikingetid eller tidlig middelalder (Grøngaard Jeppesen 1979a, 111 f). På denne baggrund ansås det for mere hensigts-

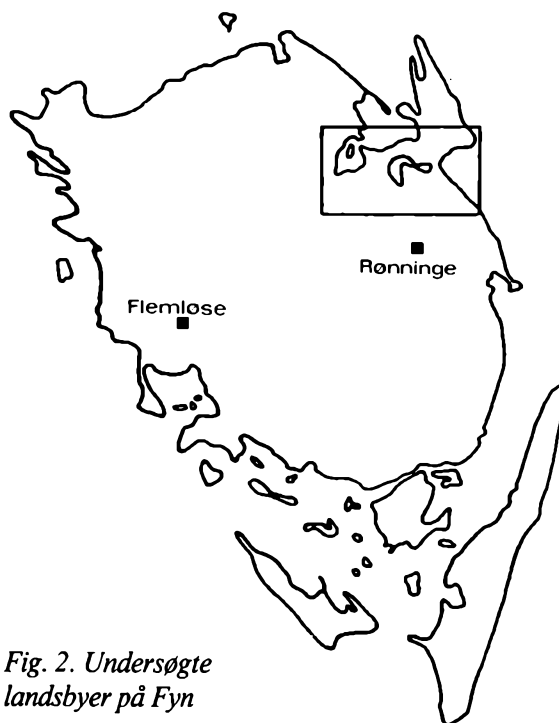
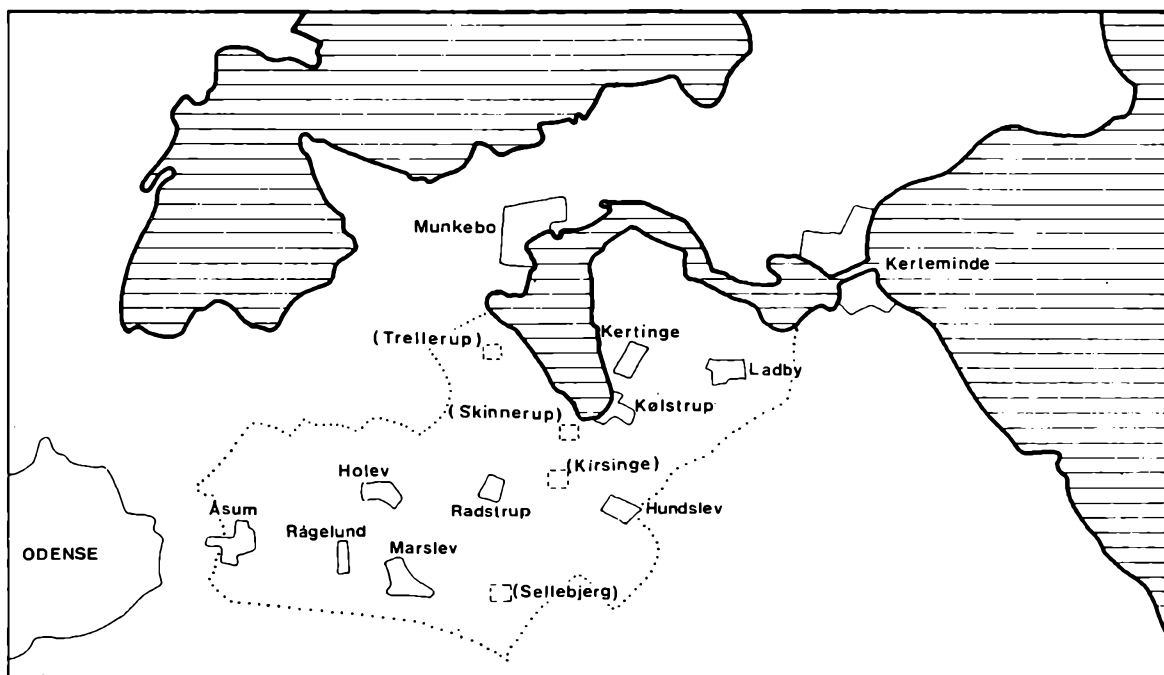

Fig. 2. Undersøgte landsbyer på Fyn

mæssigt at foretage landsbyundersøgelser inden for et mindre område – her projektets mikroområde. Herved kunne undersøgelserne foruden at efterprøve de første resultater tillige anvendes i det intensive arbejde med kortlægning af dette områdes bebyggelsesudvikling (Grøngaard Jeppesen og Porsmose Christensen 1976c). En anden sag er så, at der inden for mikroområdet findes landsbynavne af såvel ældste, mellemste som yngste lag, omfattende -inge, -lev, -by, -torp, -um, -lund og -skov. En eventuel tidsmæssig forskel landsbygrupperne imellem kunne således alligevel gøres til genstand for undersøgelse.

Samtidig ville det være muligt at gennemføre systematiske afsøgninger af områderne omkring middelalderlandsbyerne med henblik på at lokalisere den forudgående bebyggelse. I det øjeblik de ældste landsbyer kunne føres tilbage til tiden omkring 400 e. Kr., da ville det være muligt at vurdere bebyggelseskiftet på grundlag af de mange ældre jernalderboplader, som kendes på Fyn (Albrechtsen 1970). Hvis anlæggelserne af middelalderlandsbyerne derimod først havde fundet sted i vikingetid eller tidlig middelalder, ville kendskabet til den forudgående bebyggelse være meget begrænset (Grøngaard Jeppesen 1978b).

Fremlæggelsen af de arkæologiske undersøgelser i eksisterende og nedlagte landsbyer vil falde i følgende hovedafsnit: 1) Indledning omfattende a) en beskrivelse af den anvendte metode og teknik, b) en generel præsentation af fundmaterialets omfang og karakter, herunder beskrivelse af de hovedtyper, som forekommer i det keramiske materiale, og endelig c) overvejelser over anvendelse af naturvidenskabelige dateringsmetoder og fremlæggelse af gennemførte thermoluminescens-dateringer på keramik fra to landsbyer.

2) Materialefremlæggelse, hvor landsbyerne gennemgås enkeltvis. Gennemgangen vil omfatte a) præsentation af udgravningsbyen, beliggenhed, navnetype og størrelse, b) generel beskrivelse af udgravningsfelter og undersøgelsesomfang og c) oversigt over fundmaterialet samt en dateringsmæssig udledning heraf.

3) Sammenfatning. I dette hovedafsnit sammenfattes de dateringsmæssige resultater med henblik på en diskussion af, hvorvidt og med

hvilken sikkerhed, der kan udledes konklusioner om anlæggelsesfaser. Til dette formål sammenfattes tillige undersøgelsesintensiteten og fundmaterialets repræsentation i de enkelte landsbyer.

2.1 Metode og teknik

De arkæologiske undersøgelser i eksisterende landsbyer gennemførtes i form af en række små udgravningsfelter på mellem 4 og 10 m² anlagt inden for bytomtområdet.

Bytomtområdet defineredes som det areal, gårde, huse og tofter dækkede umiddelbart forud for udskiftningstiden, altså den situation, som kan udlæses af udskiftnings- og original I-kortene fra tiden omkring år 1800, se f.eks. bytomtområdet i Ladby på fig. 3.

Ved at anvende dette kortmateriale var det muligt at se bort fra de betydelige ændringer, som er sket i landsbyerne i det sidste par hundrede år, dels som følge af udflytningen i slutningen af 18. årh. og begyndelsen af 19. årh. og dels på grund af moderne parcelhusområder. Tillige antoges det, at bytomtområdet, som det kendes fra udskiftnings- og de tidlige matrikelkort, i vid udstrækning svarede til middelalderlandsbyernes. Arkæologiske undersøgelser i Store Valby, Hejninge og Pebringe synes at vise en ret stor stabilitet i gårdenes placering i hvert fald tilbage til højmiddelalderen (Steensberg 1952 og 1953; Steensberg og Østergaard Christensen 1974). Dertil kommer, at historiske undersøgelser over landsbystørrelse på Fyn peger på næsten uændrede forhold i landsbyen fra det 18. årh. og tilbage til i hvert fald middelalderens slutning (Porsmose 1979b).

I de 11 eksisterende landsbyer er der gravet ialt 96 felter med et samlet areal på 932 m². For de enkelte landsbyer varierer arealet mellem 33 og 140 m².

Antallet af felter samt placeringen af disse bestemtes på grundlag af en vurdering af dels den enkelte landsbytomts størrelse og dels mulighederne for at grave felter. Normalt kunne der i de eksisterende landsbyer findes egnede steder til de små udgravningsfelter, skønt det viste sig vanskeligere end umiddelbart ventet. Den udtynding af gårde i landsbyerne, som

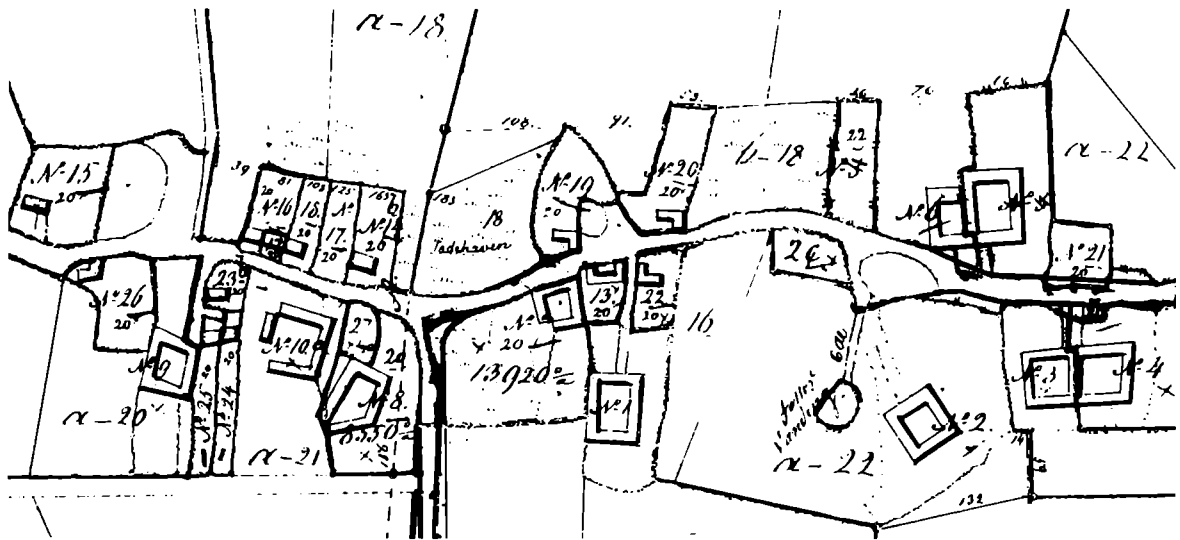

Fig. 3. Ladby bytomtområde. Udsnit af original II-kort. 1:4000. (Matrikelarkivet).

udskiftningstiden og tiden derefter medførte, har ikke betydet, at de fynske landsbyer i dag ligger hen som åbne bebyggelser. I stedet for de udflyttede gårde er der kommet mange beboelseshuse, og – hvad der gør det vanskeligere for landsbyarkæologer – de gamle tofter er udlagt med prydhaver, ikke blot ved de nye huse, men også ved de tilbageblevne gårde.

Disse nævnte vanskeligheder var årsagen til, at en mere systematisk placering med bestemte afstande felterne imellem måtte opgives (Grøngaard Jeppesen 1978c, 96 f). Ligeledes var det enkelte gange nødvendigt at acceptere, at en del af en bytomt ikke kunne undersøges.

Det begrænsede undersøgte areal pr. landsby udgør selvfølgelig kun en lille brøkdel af en landsbytomts totale udstrækning; for de undersøgte landsbyer et gennemsnit på ca. 0,2%. Det står derfor også klart, at man på dette grundlag kun usikkert kan bestemme en landsbys alder. Selvom felterne er jævnt fordelt ud over landsbytomten er det ikke sikkert, at datérbare lag eller anlæg fra den ældste fase rammes. Resultaterne fra felt-gravningen kan således højest angive en terminus post quem eller terminus ad quem-datering af en sandsynlig bosættelseskontinuitet på stedet. Om denne kontinuerligt har haft landsbykarakter kan selvfølgelig ikke afgøres.

Ideen bag undersøgelsesmetoden var gennem gravning i en række landsbyer at få en serie

resultater, som muligvis ville afspejle et eller flere mønstre, der kunne bruges til at be- eller afkræfte den gamle teori om landsbyernes alder og eventuelt tillige bidrage med en mere eksakt tidsbestemmelse af anlæggelsesfase(r). Den lave stikprøveprocent opvejes således noget ved inddragelse af et større antal landsbyer.

Selve udgravningen bestod i tømning af de små felter med skovl og graveske. Afgravningen foretoges i ca. 5 cm tynde lag og alle datérbare genstande, hvilket primært vil sige keramik, opsamledes. Der foretoges ingen indmåling af de enkelte genstande, idet de første undersøgelser i Rønninge, Flemløse og Marslev viste, at der i de eksisterende landsbyer kun i meget begrænset omfang kan registreres nogen – i denne sammenhæng – anvendelig stratigrafi. For det første kunne der oftest ikke udskilles mere end 2-3 lag (gennemsnit for 90 felter: 2,5), hvorved stratigrafiens betydning i dateringsmæssig sammenhæng forsvinder, og for det andet viste det sig, at lagene i mange tilfælde var sekundært aflejrede eller opblandede som følge af f.eks. jordbearbejdnings. Der kunne således kun udskilles et fåtal »stratigrafisk korrekte« og »lukkede« lag på trods af udskillelse af samtlige iagttagne forstyrrelser. Eksempler på profilsnit ses af fig. 4, 5 og 6.

Hele det dateringsmæssige udsagn må således udelukkende hvile på en samlet vurdering af

fundmaterialet uden hensyntagen til de enkelte funds indlejring.

Det samlede kulturlag udgjorde normalt en tykkelse på ca. 50 cm, hvortil skal lægges diverse nedgravninger i undergrunden. I ca. 70% af felterne påvistes anlægsspor i undergrunden.

Kulturlaget bestod oftest af deciderede affaldslag, men af og til stødtes der dog på spor efter huse i form af lergulve, syldsten eller stolpehuller. Formodede bygningsspor fandtes i knap ¼ af felterne. I de små felter kunne der dog ikke indsamles egentlige oplysninger om de påtrufne hustomter. Eksempel på anlægsspor ses af fig. 7.

Registreringsarbejdet i de enkelte felter indskrænkedes til foto, tegning og beskrivelse af profilsnit og eventuelle anlægsspor. Formålet hermed var at dokumentere aflejningsforholdene og de påtrufne gruber, stolpehuller, lergulve, syldsten etc.

Undersøgelsen i den nedlagte landsby Klarskov gennemførtes efter samme princip som for de eksisterende landsbyer, dvs. med små felter. Da bytomtområdet ikke kendes, anlagdes felterne umiddelbart omkring den tilbageblevne store gård Klarskov.

Udgravningerne i den i 1651 nedlagte landsby Kirsinge havde til formål at fungere som en form for kontrol på felt-gravningerne i de eksisterende landsbyer. Medens undersøgelserne i disse landsbyer omfattede små felter, et lille udgravningsomfang – gennemsnitlig 85 m² – og ikke-systematisk spredning over bytomtområdet, var det målet i Kirsinge 1) at foretage mere sammenhængende udgravninger dels i form af lange søgegrøfter, dels i form af sammenhængende flader, 2) at grave et større antal m² og 3) at placere søgegrøfter og flader mere systematisk. Disse mål kunne gennemføres, idet Kirsinge i dag stort set ligger i dyrket mark og – så vidt det kan bedømmes ud fra overfladerekognosceringer – kun i begrænset omfang berøres af eksisterende bygninger, have og vej. Udgravningerne i Kirsinge foretoges i efteråret 1977 og omfattede 2 søgegrøfter á 90 m, 1 á 75 m, samt en sammenhængende flade, se fig. 8 og 9. Hertil skal lægges enkelte mindre søgegrøfter i forbindelse med fundet af en jordfæstegrav fra ældre germansk jern-

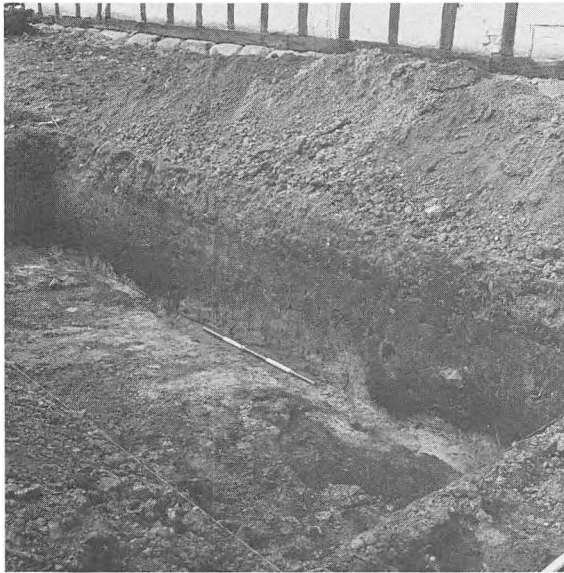
*Fig. 4 Rønninge felt I. Profil Ø-V.
Fot. TGJ.*

*Fig. 5 Rågelund felt VIII. Profil S-N.
Fot. Jørgen Holm.*

alder. I alt afdækkedes et areal på 1086 m², hvilket udgør ca. 12 gange så stort et undersøgelsesomfang som for nogen af de eksisterende landsbyer.

Da der ikke eksisterer kortmateriale over Kirsinges bytomt, kan undersøgelsesandelen heraf ikke eksakt angives. På nedlæggelsestidspunktet bestod Kirsinge af 5 gårde, altså formodent-

*Fig. 6. Kertinge felt I. Profil V-Ø.
Fot. Eigil Nikolajsen.*

*Fig. 8. Kirsinge, søgegrøft A. Set fra øst.
Fot. Eigil Nikolajsen.*

*Fig. 7. Kertinge felt VII. Anlægsspor.
Fot. Eigil Nikolajsen*

*Fig. 9. Kirsinge, fladeudgravning. Set fra sydvest.
Fot. Eigil Nikolajsen.*

lig en ret lille landsbytomt (Porsmose Christensen 1978a, 98).

På grundlag af en række iagttagelser gjort i feltet kan en nærmere grænse for et formodet bytomtområde gives, se fig. 64, s. 79. Afgrænsningen bygger på resultater fra markrekognosering, luftrekognosering (se fig. 10) samt oplysninger fra systematisk gravede 4 m² felter for

hver 50 m. Disse undersøgelser er foretaget inden for tidsrummet efteråret 1977 til foråret 1979 med henblik på at belyse område-kontinuitet inden for det af naturlige skel, vandløb, enge etc. afgrænsede område, hvori Kirsinge ligger (Grøngaard Jeppesen 1978a, 123; og 1978c, 99ff).

Bytomtarealet er herved bestemt til ca. 20.000

*Fig. 10. Luftfoto over Kirsinge. Bytomtområdet ses som en mørkfarvning i kornet bag gården Ørnfeldt, på begge sider af vejen. Set fra nord.
Fot. Eigil Nikolajsen.*

m², og med det udgravede areal på 1086 m² når undersøgelsesandelen op på ca. 5,5%, hvilket er ca. 25-30 gange mere end gennemsnittet for de eksisterende landsbyer.

Det skal bemærkes – se fig. 64 –, at undersøgelsesområdet er noget forskubbet mod sydøst i forhold til det formodede bytomtområde. Grunden hertil er, at der ved udgravningernes start ikke var gennemført en tilstrækkeligt præcis kortlægning. Denne forskydning opvejes dog noget af, at hele området som nævnt er »gennemhullet« med 4 m² felter.

Udgravningen i Kirsinge foretoges for søgegrøfternes vedkommende efter samme princip som for de små felter i de eksisterende landsbyer. Fladeafdækningen gennemførtes derimod med maskinkraft.

Resultatet af undersøgelsen i Kirsinge – og dermed af kontrolfunktionen – vil blive fremlagt og behandlet i kap. 2.4 (s. 78ff) sammen med udgravningerne i de eksisterende landsbyer.

Som nævnt blev aflejningsforholdene og påtrufne anlægsspor i de enkelte felter dokumenteret i form af profiltegning, fladetegning og foto. Dette dokumentationsmateriale – dog minus fotos – er publiceret i bind 1 og 2 i serien ARKÆOLOGISKE UNDERSØGEL-

SER. I første bind findes beskrivelser af felterne i Rønninge, Flemløse og Marslev, i andet bind de øvrige landsbyer. I den følgende fremlæggelse af resultaterne fra landsbyudgravningerne vil aflejningsforhold og anlægsspor kun summarisk blive behandlet, hvorfor der generelt henvises til de nævnte publikationer.

2.2 Fundmaterialet – det dateringsmæssige grundlag

Som nævnt i foregående kapitel skal hele det dateringsmæssige udsagn hvile på en arkæologisk vurdering af fundmaterialet uden hensyntagen til de enkelte funds indlejring. Det vil i praksis sige, at materialet fra de enkelte felter i en landsby samles, ordnes i datérbare grupper og de dateringsmæssige resultater heraf udledes.

Om anvendeligheden af naturvidenskabelige dateringsmetoder i denne forbindelse henvises til følgende kapitel.

Fra de 13 udgravningsbyer er ialt hjembragt 9925 enkeltgenstande, som fordeler sig på følgende måde dels på fundgrupper, dels i de enkelte landsbyer, se fig. 11.

Keramikken udgør den helt dominerende fundgruppe med ikke mindre end 9564 stykker, altså ca. 96% af det totale materiale. De øvrige fundgrupper er for de flestes vedkommende kun repræsenteret med enkelte eksemplarer. Kun kridtpiber, jernsøm, ubestemmeligt jern, glas og sten-/flintsager har et tocifret antal. Fundskemaet svarer dog ikke fuldt ud til den faktiske fundmængde, som kunne registreres i de enkelte udgravningsfelter. Medens keramik konsekvent opsamledes, undlodes i nogen udstrækning at medtage glas, små ubestemmelige jerngenstande, nyere jernsøm samt flintafslag. Teglstykker medtoges overhovedet ikke. Egentlige redskaber, kridtpiber samt alle bronzeting blev derimod opsamlet konsekvent.

Bortset fra ganske enkelte fund såsom kridtpiber, bronzespore, tenvægt, kakkell og benkam kan de ikke-keramiske genstande ikke nærmere dateres, hvorfor de er ret uvæsentlige i forbindelse med dette arbejdes målsætning. Under gennemgangen af de enkelte landsbyer

	Rønninge	Flemløse	Åsum	Rågelund	Marslev	Holev	Klarskov	Radstrup	Kølstrup	Kertinge	Ladby	Hundslev	Kirsinge	Ialt
keramik	385	312	673	1199	627	728	127	660	448	664	1518	836	1387	9564
kridtpibe	3		2		12					2		7		26
tenvægt			1											1
kakkel						1							1	2
jernsøm				4		10	5	5	4	9	2		13	52
jernkniv											1		1	2
jernkrog				1									1	2
jernhængsel									1					1
jernring						1		1		1				3
jernbolt							1							1
jernle								2						2
hjulnav													1	1
jernbeslag						1				4		1	2	8
jernrør										1				1
jernmejsel											2			2
jernnøgle													1	1
jernspyd													1	1
jernkugle			1											1
ubestem. jern	5		7	7	4	30	1	16	5	6	4	1	6	92
bronzeske							1							1
bronzeblik								2						2
bronzespænde													2	2
bronzespore													1	1
bronzestang											1		1	2
tinknap							1							1
hestesko						1								1
slagge									1					1
patron						1								1
glas				15		11	5	32	16	5	4	3	1	92
flaske				1		2		1						4
griffel								2						2
benkam											1			1
tak						1				4				5
hvæssesten				1							1	2		4
sten + flint				6		11		3		2	1	12	6	41
ialt	394	312	684	1234	643	798	141	724	475	698	1535	862	1425	9925

Fig. 11. Skema over fundmaterialets fordeling.

vil de daterbare genstande blive præsenteret. Eksempler på ikke-keramiske fund, se fig. 12. Da keramikmaterialet således skal være ryg-raden i hele dateringsarbejdet, må det være passende at overveje denne fundgruppes anvendelighed hertil, både set som repræsentativ kilde for landsbyens funktionsperiode og som dateringsgrundlag.

Det teoretiske grundlag for brug af arkæologiske udgravninger til påvisning af kontinuiteten eller alderen på en bebyggelse hviler på den antagelse, at mennesker i deres dagligdag vedvarende på selve bostedet afsætter sig spor, hvoraf et for bostedets funktionstid repræsentativt udsnit bevarer.

Set i en arkæologisk sammenhæng vil disse spor dels være rester af forskellig anlægsaktivitet, f.eks. stolpehuller, syldsten og affaldsgruber, dels affaldslag med kasserede redskaber, lertøj etc.

Som nævnt kan vi i forbindelse med feltgravningsmetoden se bort fra anlægsaktiviteten (og aflejningsforholdene) og udelukkende koncentrere os om fundmaterialet, hvilket vil sige keramikken.

Fra mange års arkæologiske studier er det bevist, at lertøj har været anvendt i den daglige husholdning fra slutningen af ældre stenalder, skønt omfanget heraf tilsyneladende har varieret både i tid og i socialt miljø. I den daglige brug af lerkar må mange kar være gået i stykker, og de fleste skår er formentlig havnet på affaldsdyngen, medens nogle stykker dog er blevet på det sted, hvor karret gik itu. F.eks. finder man normalt enkelte små lerkarstykker nedtrådt i lergulve, medens de store skår-mængder ligger lagvis kun få meter uden for husvæggen.

Hvis man antager, at lertøjet kontinuerligt har været anvendt i hele middelalderlandsbyens levetid – og intet taler i øjeblikket imod dette –, er der kun to måder, hvorpå en forsvinden af keramikken kan tænkes.

Fra markrekognosceringer kendes fænomenet med et stort antal skår fra renæssance og fremefter liggende jævnt spredt omkring de nuværende landsbyer. Denne keramik må tænkes kørt ud på mark sammen med gødningen, og det har da også vist sig ved et kortlægningsarbejde udført i forbindelse med det fynske

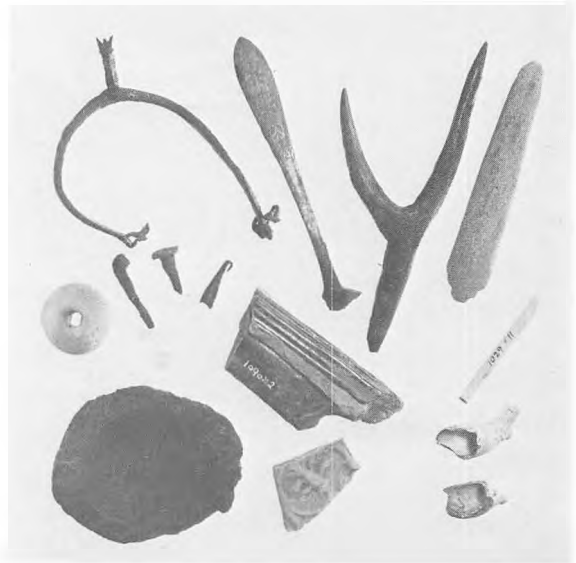

Fig. 12. Ikke-keramiske fund, et udsnit fra de 13 landsbyer 1:4. Fot. Anatomisk instituts fotolaboratorium, Odense Universitet.

landsbyprojekt, at skårenes fordeling svarer til dyrkningsområderne i henholdsvis 16. – 17. årh. og nyeste tid. Hvor langt tilbage i tid gødningsudkørslen – inklusiv husholdningsaffald – har været praktiseret, er endnu ikke kendt, men man har flere steder i landet gjort fund af keramik fra ældre jernalder, som må være bragt med ud ved gødskningen (Becker 1971). Trods denne gødningsudkørsel, som formentlig har betydet fjernelse af meget store mængder ituslået keramik, må man antage, at mange små stumper er blevet tilbage, enten nedtrådt i gulvlag eller liggende spredt i nærheden af affaldsdynger, eventuelt forputtet i nygravede gruber.

Keramikkens holdbarhed er det andet punkt, som må berøres. Gennem arkæologiske undersøgelser er det påvist, at keramik er meget bestandig, når blot den ligger indlejret i jordlag. Den blødtbrændte oldtidskeramik tåler ikke direkte frost, idet den opsugede fugtighed ved frostgrader får skårene til at sønderdeles. Dette fænomen er iagttaget mange gange ved projektets markrekognosceringer i vintermånederne. Når blot oldtidskeramikken er jorddækket, forgår den ikke. Den hårdere brændte vare fra omkring år 1200 og fremefter er mere bestandig og vil i vid udstrækning kunne klare flere vintre i direkte frost.

Da man må antage, at en del af den ituslåede keramik på en boplads inden vinteren er blevet jorddækket, f.eks. overlejret af andet affald, smidt ned i gruber eller lignende, må man kunne se bort fra denne fejlkilde i keramikens repræsentation.

Ud fra disse overvejelser må keramik antages at være et rimeligt godt dateringsgrundlag, idet lertøj bestandig må have været i brug og ituslået i et så stort antal, at en vis mængde vil bevares på bostedet frem til nutiden.

En anden sag er så, at man til trods for mange keramikstudier endnu ikke kan datere yngre jernalders, middelalderens og renæssancens lertøj særlig præcist. Bortset fra enkelte kartyper og særlige karakteristika vil man normalt ikke kunne give præcisere dateringer end inden for 200 år, nogle gange sågar længere tidsrum. Dette betyder for det første, at landsbyalderen kun kan angives inden for ret vide rammer og for det andet, at der i materialet ikke kan afsløres f.eks. ødeperioder på 100 år.

Trods disse mangler, som et mere indgående studium af keramikken fra yngre jernalder til nyere tid forhåbentlig i nær fremtid vil minimere, må konklusionen være, at keramikken indtil videre er en rimelig dateringskilde og et rimeligt dateringsgrundlag for alderen på middelalderlandsbyerne. Som det vil fremgå af følgende kapitel, byder de naturvidenskabelige dateringsmetoder ikke i øjeblikket på realistiske erstatninger.

Keramikmaterialet fra de enkelte udgravningsfelter har i meget begrænset omfang kunnet samles til større stykker, kun i ét tilfælde er det lykkedes at sammensætte et helt kar. Det drejer sig om en jydepotte fundet i felt III i Kertinge, se. fig. 20, s. 36.

At keramikmaterialet udelukkende foreligger i form af små skår vanskeliggør i nogen udstrækning en sikker indplacering i de nedenfor nævnte keramikgrupper, specielt undergrupperne. Dette gælder især for uornamenterede sideskår, hvor karakteristiske træk såsom brænding, glasur, glitning og opbygning ikke umiddelbart afslører kartype eller keramikgruppe.

I tid spænder keramikmaterialet fra yngre stenalder og frem til nutiden. En stor del af

skårene stammer fra langt tidligere perioder end middelalderlandsbyerne. Disse fund vil i de følgende keramikskemaer optræde under gruppen »oldtidskeramik«, dog med angivelse af nærmere datering, hvis dette er muligt.

Keramikken fra vikingetid og frem til nutid opdeles ialt i 9 hovedgrupper, udskilt på grundlag af kartype og brænding under hensyntagen til kronologiske perioder. Hver gruppe betegnes med et bogstav fortløbende fra A. De enkelte hovedgrupper er skabt således, at stort set alle skår – minus oldtidskeramikken – kan indplaceres i en af disse. Hvor det er muligt at foretage en nøjere bestemmelse af kartype, henføres de enkelte skår til undergrupper, som betegnes med hovedgruppens bogstav efterfulgt af et fortløbende arabertal. Som eksempel kan nævnes vikingetidskeramikken, hvor hovedgruppe-betegnelsen er A. Er der f.eks. tale om et skår med indadbøjet rand, vil det normalt ikke være muligt andet at henføre det til hovedgruppen. Hvis derimod mere af karret er tilstede, vil det måske være muligt at afgøre, om det er et halvkuglekar eller et fladbundet vikingetidskar. Halvkuglekar angives som A1, fladbundede som A2.

Gruppe 0. Oldtidskeramikken

Gruppen omfatter den blødtbrændte oldtidskeramik fra tidsrummet yngre stenalder til yngre jernalder. Undtaget er dog de vikingetidige kartyper, som er sammenfattet under keramikgruppe A. I fundskemaerne, som opstilles i forbindelse med gennemgangen af udgravningerne i de enkelte landsbyer, vil den blødtbrændte oldtidskeramik blive sammenstillet under rubrikken 0, dog således at nærmere datering angives, hvis dette er muligt. I forbindelse hermed bruges følgende forkortelser:

y.st.: yngre stenalder (ca. 4200-1800 f.Kr.)
y.br.: yngre bronzealder (ca. 1050-500 f.Kr.)

f.j.: førromersk jernalder (ca. 500 f.Kr.-Kr.f.)

æ.rom.: ældre romersk jernalder (ca. Kr.f.-200 e.Kr.)

æ.j.: ældre jernalder (ca. 500 f.Kr.-400 e.Kr.)

jern.: keramik med »jernalderkarakter«
udat.: udatérbar blødtbrændt oldtidskeramik

Til gruppe 0 kan fra de 13 udgravningslandsbyer henføres ialt 1068 stykker keramik, hvilket udgør ca. 11% af det samlede keramikmateriale. Denne store mængde skyldes især udgravningerne i Kirsinge, hvorfra stammer ikke færre end 637 skår. Hele dette materiale tilhører en stor yngre bronzealderboplads, som fandtes under den middelalderlige landsby.

De 1068 stk. oldtidskeramik fordeler sig på følgende måde i nærmere datérbare grupper: yngre stenalder: 4 skår; yngre bronzealder: 637 skår; ældre jernalder: 41 skår; førromersk jernalder periode I/II: 45 skår; førromersk jernalder periode II: 22 skår; førromersk jernalder periode III/ældre romertid: 273 skår. 30 skår kan ikke nærmere bestemmes, end at de har »jernalderkarakter«. 16 stk. er helt udatérbare; for de flestes vedkommende fordi der er tale om meget små skårstumper.

I modsætning til keramikken fra de senere perioder er oldtidskeramikken for hovedpartens vedkommende fundet i gruber og stolpehuller nedgravet i undergrunden. Egentlige kulturlag fra oldtidsbebyggelse er kun fundet i Marslev felt I og III, Rønninge felt V, og i Hundslev felt IV. Alle steder drejer det sig om lag fra ældre jernalder. I den forbindelse kan det nævnes, at disse ældre jernalderlag klart lod sig udskille fra lag fra middelalderlandsbyernes levetid. Medens kulturlagene her var af muldagtig karakter, hvilket vil sige forholdsvis løs konsistens, forskellige materialesammensætninger af ler og sand, eventuelt med lidt trækul, og med farver fra brun over grå til gråsort, fremtrådte ældre jernalderlagene som stærkt trækulsfarvede og -holdige, oftest meget klæge. Forklaringen er formentlig, at ældre jernalderlag har et meget stort indhold af gødning og husaffald, medens dette ikke er tilfældet for lagene fra middelalderlandsbyerne. Sidstnævnte tyder på en mere intensiv gødningsudkørsel, eventuelt kombineret med en dyrkning af de ubebyggede områder i selve landsbyen. Samme forskel i kulturjorden er påvist mellem gruber/stolpehuller fra yngre bronzealder/ældre jernalder og middelalder/nyere tid.

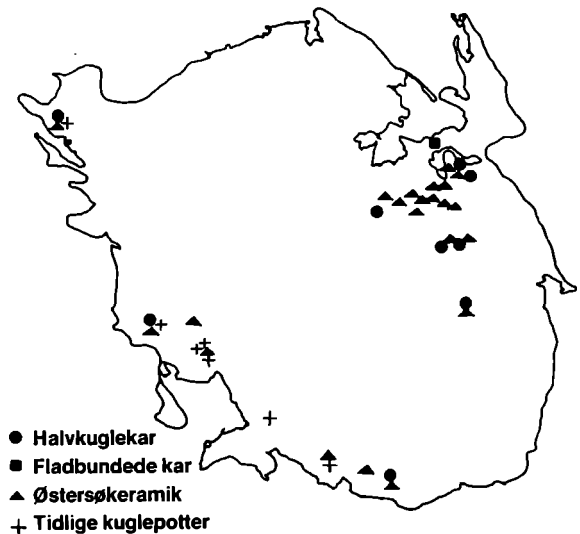

Fig. 13. Vikingetids- og tidlig middelalderlig keramik på Fyn.

Gruppe A. Vikingetidskeramik

Gruppen omfatter de to vikingetidige kartyper, halvkuglekarret og det fladbundede kar med lodret eller (oftest) indadbøjet rand. For begge typer er der tale om en oldtidspræget, blødtbrændt vare.

Halvkuglekarret er det såkaldte vestlige vikingetidskar med hovedudbredelsesområde i Jylland (Andersen, Crabb og Madsen 1971, 81). Hertil antages typen at være kommet fra det saksisk-frisiske kulturområde, hvor den kendes fra 7. og 8. årh. (Andersen, Crabb og Madsen 1971, 81). Uden for Jylland kendes kartypen i det danske område tillige på Samsø (Nancke-Krogh 1978, 87) og på Fyn. For Fyns vedkommende se kortet fig. 13 med tilhørende liste. Heraf fremgår det, at halvkuglekar kendes fra både Vest-, Syd- og Østfyn.

Det østlige vikingetidskar, det fladbundede kar, kendes derimod fra hele Danmark, men dog med hovedudbredelsesområde på øerne og i det østlige Jylland (Liebgott 1978, 8). Fra Fyn kendes kun et sikkert østligt vikingetidskar med flad bund, fig. 13. Det stammer fra Munkebo.

De tidligste eksemplarer af halvkuglekarret kendes i Danmark fra begyndelsen af 8. årh., og typen synes at være i anvendelse igennem det meste af vikingetiden, formentlig frem til omkring år 1000 (Steuer 1974, 126-128).

Liste til kortet fig. 13.
Vikingetids- og tidlig middelalderlig
keramik på Fyn:

Halvkuglekar:

Skrillinge (FSM j.nr. 47, FS 12136)
Sønderby (FSM j.nr. 602)
Ø. Skerninge (FSM j.nr. 3469)
Killerup (FSM j.nr. 2249)
Rønninge (FSM j.nr. 1016)
Mindehuset/Røjerup (FS 9362)
Gammeltofte v. Herrested (FSM j.nr. 3434)
Ladby (FSM j.nr. 3421)
Ladby (gravpladsen, Thorvildsen 1957, 94)

Fladbundede kar:

Munkebo (FS 7703)

Østersøkeramik:

Skrillinge (FSM j.nr. 47, FS 12136)
Sønderby (FSM j.nr. 602)
Flemløse (FSM j.nr. 1027)
Grønnemosegård, Sarup (FSM j.nr. 556 og 570)
Åstrup (FSM j.nr. 4079)
Herrested (FSM j.nr. 3434)
Åsum (FSM j.nr. 1035, 1044)
Rågelund (FSM j.nr. 1039, 1041, 1056)
Marslev (FSM j.nr. 1029, 1031, 1032)
Holev (FSM j.nr. 1065, 1068, 1049, 1050, 1054)
Radstrup (FSM j.nr. 1072, 1074, 1082)
Møllelavet (FSM j.nr. 2942 og 2963)
Kirsinge (FSM j.nr. 2950)
Kølstrup (FSM j.nr. 1088, 1091, 1094)
Kertinge (FSM j.nr. 1099, 3402)
Ladby (FSM j.nr. 3412, 3420, 3421, 3422)
Hundslev (FSM j.nr. 3445, 3446, 3449)
Rynkeby (FSM j.nr. 3468)
Rønninge (FSM j.nr. 1019 og 1020)
Bytofte v. Røjerup (FSM j.nr. 2263)
Ulbølle (FSM j.nr. 1249)

Tidlige kuglepoter:

Skrillinge (FSM j.nr. 47, FS 12136)
Sønderby (FSM j.nr. 602)
Grønnemosegård, Sarup (FSM j.nr. 570)
Enggård, Skårup (FSM j.nr. 3016)
Strærup (FSM j.nr. 3063)
Millinge (FSM j.nr. 817)

Åstrup (FSM j.nr. 4079)

Kun keramik fra agrarbebyggelser er medtaget på kortet og i listen.

Om det fladbundede kar kan dateres så langt tilbage er uvist, men typen kendes både fra 900- og 1000-årene (Liebgott 1978, 8).

Fra de 13 udgravningslandsbyer foreligger kun et begrænset materiale fra denne gruppe, omfattende ialt 21 skår. Ud af den totale keramikmængde på 9564 stk. udgør dette kun ca. 0,2%. Blandt randformerne kan der i dette materiale udskilles 2 typer, se fig. 14. Randtypen A:a har indadvunget rand, som afsluttes med en afrundet mundingskant. Typen svarer til gruppe Ia i Århus Søndervold-publikationen (Andersen, Crabb og Madsen 1971, 80). Randtypen A:b er ligeledes indadbøjet, men her er

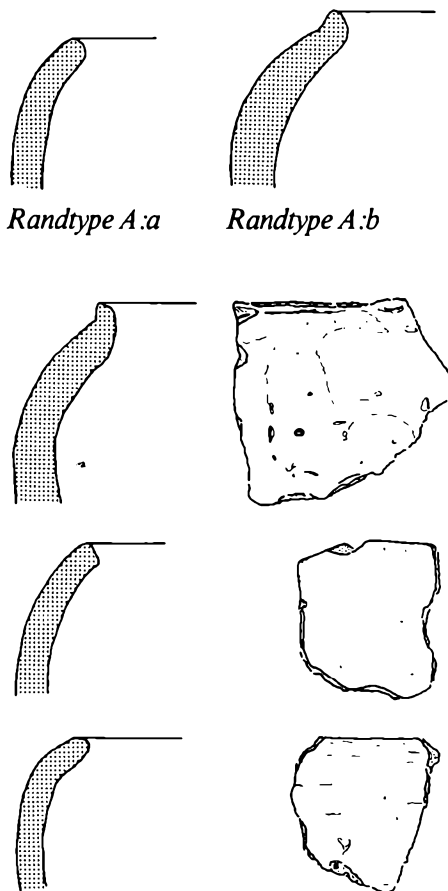

Fig. 14. Keramikgruppe A. Vikingetidskeramik. 1:2.
(E. Nissen del.)

mundingskanten afsluttet med en lodret kant (læbeformet udtrukket). Denne type kan ikke entydigt placeres i opdelingen af Århus-materialet, men ligger snarest i gruppe Ib.

Gruppe B. Tidlig-middelalderlig keramik

Denne gruppe omfatter, i lighed med gruppe A, keramik med dels en vestlig, dels en mere østlig udbredelse. For begge typers vedkommende er der stadig tale om en blødtbrændt vare, skønt bedre brænding, finere magringsmateriale og tyndere karvægge begynder at dukke op. Gruppe B's tidsmæssige øvre grænse er dog sat ved indførelsen af den egentlige hårdtbrændte vare, som dukker op omkring år 1200.

Den vestlige type er halvkuglekarrets afløser, den egentlige kuglepote (Liebgott 1978, 9). Kuglepotten adskiller sig fra sin forgænger ved, at karrets facon i højere grad nærmer sig kugleformen. Karåbningen formindskes, men til gengæld afsluttes karret nu af et udadsvunget mundingsparti.

Den vesteuropæiske kuglepote – også benævnt nordsøkeramikken – kommer til Danmark fra Holland og Nordvesttyskland i 10. årh., og bliver tilsyneladende i 11. og 12. årh. halvkuglekarrets afløser (Andersen, Crabb og Madsen 1971, 82).

Den blødtbrændte kuglepote har primært udbredelsesområde i Vestdanmark, hvilket vil sige det jyske og tildels det fynske område. I den østlige del af landet er kartypen næppe kendt (Liebgott 1978, 9 ff, se dog Boyhus og Snedker 1971). Som det fremgår af kortet fig. 13 kendes den blødtbrændte kuglepote fra Fyn, men bemærkelsesværdigt indtil nu kun fra øens kystzone mod vest og sydvest.

I Østdanmark findes til gengæld i sen vikingetid/tidlig middelalder en senslavisk inspireret keramiktype, som i de senere år har fået betegnelsen »østersøkeramik«. Denne keramiktype forekommer med flere forskellige karformer, men hovedtræk er flad bund, mere eller mindre konisk form samt en meget karakteristisk ornamentik på øvre del af – nogle gange hele – karsiden. Denne ornamentiks hovedfremtræ-

delsesformer er bånd af horisontale furer, bølgelinier og skråhak.

Den senslaviske keramik kendes fra de slaviske områder fra midten af 10. årh. Formentlig når typen frem til Danmark omkring år 1000, hvor den fortsætter frem til omkring 1200 (Liebgott 1978, 11 ff; Andersen, Crabb og Madsen 1971, 85 f).

Østersøkeramikken kendes fra hele Danmark, men dens hovedudbredelsesområde er Lolland-Falster, Sjælland (Liebgott 1978, 11 ff) og såvel Øst-, Syd- som Vestfyn, fig. 13.

De to keramiktyper skelnes med betegnelserne B1: østersøkeramik, B2: nordsøkeramik.

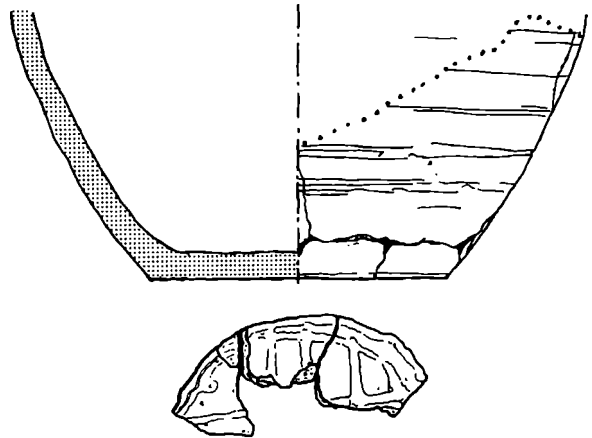
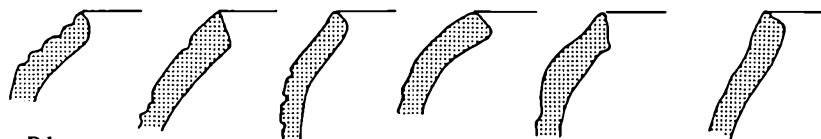
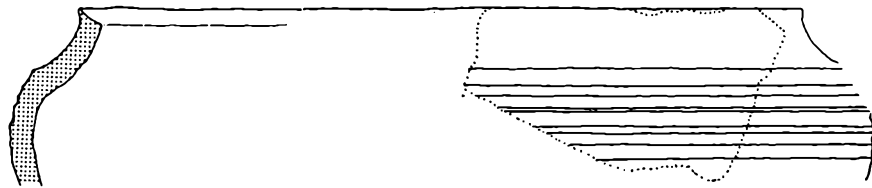

Fig. 15a. Keramikgruppe B. Østersøkar med bundornamentik 1:2. (E. Nissen del.)

I de 13 udgravningslandsbyer er ialt fundet 330 stk. keramik, som kan henføres til gruppe B. Heraf tegner østersøkeramikken sig for de 299, medens ingen skår med sikkerhed har kunnet henføres til nordsøtypen. De øvrige 31 skår er alle sideskår af »melleembrændt« karakter, som må placere dem i tidlig middelalder, men hvorvidt de tilhører gruppe B1 eller B2 har ikke kunnet afgøres. Materialet fra gruppe B udgør ca. 3,5% af det totale keramikmateriale.

Blandt randformerne i østersøkeramikken kan der i materialet udskilles ialt 4 hovedtyper. Type B1:a omfatter indadsvungne rande, hvor karside og rand ikke adskiller sig i vægtykkelse. Overgangen mellem side og rand kan i stedet være markeret ved ophør af ornamentik eller ved særlig kraftig fure, se fig. 15b.

Randtype B1:a

Randtype B1:b

Randtype B1:c

Randtype B1:d

Fig. 15b. Keramikgruppe B. Tidlig-middelalderlig keramik. 1:2. (E. Nissen del.)

Ved typen B1:b, hvor randen også er indadbøjet, er der derimod tale om en markant markering i vægtykkelse mellem karside og rand, enten i form af ekstra fortykkelse på overgangen eller ved tyndere væg på randstykket.

Tredje randtype, betegnet som B1:c, omfatter rande, som enten er helt eller næsten lodrette. Selve mundingskanten er udvidet i forhold til karrets øvrige vægtykkelse.

Sidste randtype – B1:d – omfatter udadbøjede rande. Kun et enkelt skår i materialet fra de fynske landsbyer repræsenterer denne type.

De fire randtyper kan delvis sammenlignes med Liebgotts opdeling af Pedersborg-materialet (Liebgott 1977). B1:a og B1:b svarer til kar med indadbøjet rand, henholdsvis gruppe II og I; B1:c til kar med lodretstillet (afsat) mundingsrand, og B1:d til kar med udadbøjet rand, gruppe I.

Gruppe C. Høj- og senmiddelalderlig keramik, gråsort gods

Den høj- og senmiddelalderlige keramik er opdelt på to hovedgrupper, C og D, idet det er fundet praktisk at udskille den middelalderlige kande i en selvstændig hovedgruppe. For begge grupper er der tale om en godstype, som klart adskiller sig fra grupperne O, A og B i brænding, magring og karvægtykkelse. Brændingen er hård – omkring 900° i modsætning til den blødtbrændtes omkring 500° –, magringsmateriale anvendes i mere begrænset omfang, og vægtykkelsen er oftest tyndere end for oldtids-, vikingetids- og tidlig middelalderkeramikken. I denne periode introduceres tiilige den hurtige drejeskive (Liebgott 1978).

Gruppe C omfatter den høj- og senmiddelalderlige, hårdtbrændte, gråsorte og uglaserede keramik, dog med undtagelse af den gråsorte middelalderkande. Kartyperne er dels kuglepote og dels fade. Sidstnævnte er ikke med sikkerhed påvist i det foreliggende materiale, men kendes dog på Fyn i det agrare miljø (Elmelund, FSM j.nr. 1185 og Åstrup, FSM j.nr. 4079).

Den hårdtbrændte, gråsorte kuglepote er en umiddelbar fortsættelse af den blødtbrændte type. Særligt nye træk ud over brændingen er, at mange kuglepoter nu bærer tydelige spor

efter drejeskiveteknikken i form af et bælte af omkringløbende furer på skulderpartiet (Madsen 1972, 131). I flere tilfælde har det kunnet iagttages, at kun øvre del af karret er drejet op, medens knomærker tyder på en udbankning af den runde bund.

Medens det blødtbrændte kuglekar kun kendes fra det vestlige Danmark, optræder den hårdtbrændte efterfølger fra omkring år 1200 i hele landet og bliver således afløser for østersøkeramikken (Liebgott 1978, 19 f).

Den hårdtbrændte kuglepote kendes fra det 13. årh.s begyndelse og frem til 14. og 15. årh. (Liebgott 1978).

Skår, som antages at tilhøre kuglekar, betegnes i de følgende skemaer C1.

I materialet fra de 13 udgravningslandsbyer har kunnet udskilles 243 stk., som må tilhøre gruppe C. For alle skår gælder det, at de sandsynligvis stammer fra kuglepoter. Gruppe C udgør ca. 2,5% af den totale keramikmængde.

Blandt randskårene har kunnet udskilles 3 hovedtyper, som betegnes C1:a, C1:b og C1:c.

C1:a omfatter randskår, som har en simpelt udadvunget rand uden tydelig lågfals. Denne randtype svarer stort set til gruppe IIb (og delvis IIc) i Århus Sønder vold-materialet (Andersen, Crabb og Madsen 1971, 89). Se fig. 16.

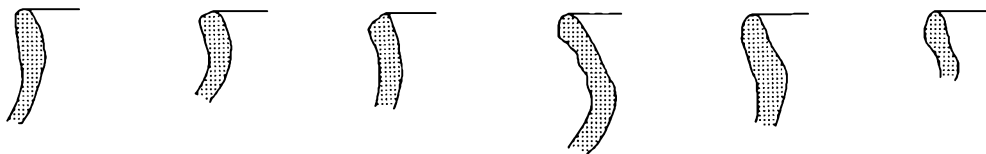
Typen C1:b har ligeledes udadvunget rand, men selve mundingspartiet er formet meget lig et S-slyng. S-slyng opstår ved en tydelig markering af lågfalsen. Typen kan ikke umiddelbart sammenlignes med nogen gruppe fra Århus Sønder vold.

Sidste randtype, C1:c, er ligeledes en udadvunget rand med S-slyng, men den adskiller sig fra foregående type ved, at selve mundingskanten er fortykket, eller stærkt profileret. Denne type svarer til II d i Århus Sønder vold-materialet (Andersen, Crabb og Madsen 1971, 90).

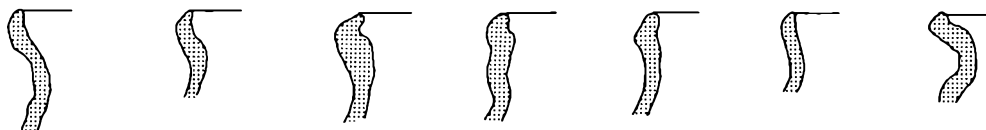
Gruppe D.

Den middelalderlige kande

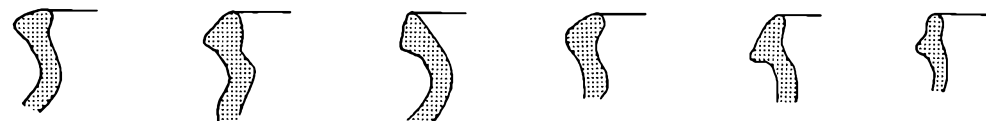
Gruppen omfatter middelalderens mest karakteristiske stykke lertøj, kanden. Middelalderkanden kendes i tre udgaver, den glaserede (ofte rødtbrændte), den uglaserede (rød eller gråsorte) og endelig stentøjskanden (herunder tillige »fast Steinzeug«).

Randtype C1:a

Randtype C1:b

Randtype C1:c

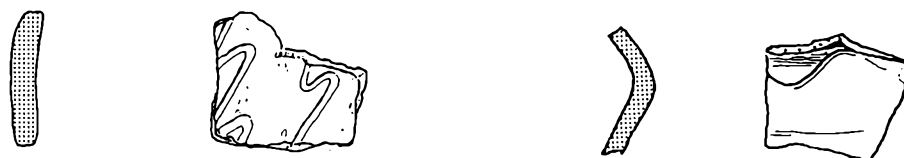
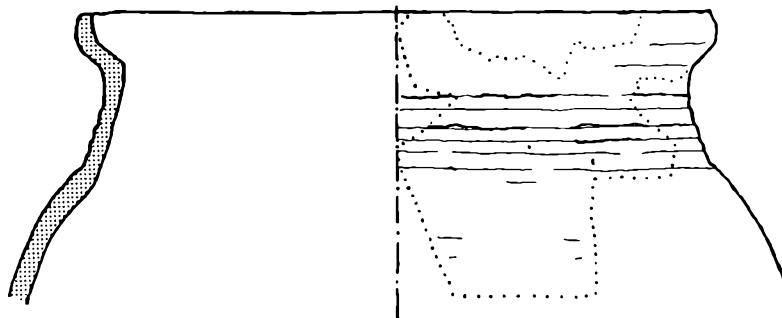
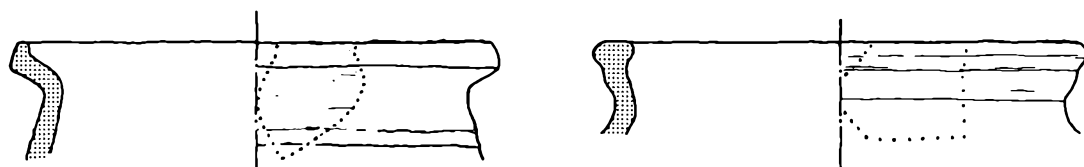

Fig. 16. Keramikgruppe C. Høj- og senmiddelalderlig keramik – gråsort gods. 1:2. (E. Nissen del.)

Tidligere troede man, at det var en rent importeret kartype, men fund af flere keramikværksteder viser, at både den glaserede og uglaserede kande er et hjemligt produkt (Bencard og Roesdahl 1972, 10 ff; Liebgott 1978, 30 ff; Liebgott 1975; Roesdahl 1978). Importerede kander kendes dog også, og den pludselige opdukken af kander i det 13. årh. skal formentlig tolkes som et importindslag (Bencard 1972; Liebgott 1978, 34). Stentøjskander er derimod med sikkerhed alle importerede, idet det danske ler ikke kan bruges til stentøjsbrænding, hvor temperaturen når op på ca. 1300°C.

Middelalderkanden kendes fra hele landet, dog med visse lokalforskelle (Bencard og Roesdahl 1972, 18 f). Blandt de fynske kander gør især én type sig gældende. Det drejer sig om en reduktionsbrændt, næsten sort kande med flad bund, drejeriller og pindindtryk på hals og skulder, samt en stor, trukket hank. Typen, som er senmiddelalderlig, synes også at forekomme i nyere tid (Bencard og Roesdahl 1972, 18).

Den glaserede kande er tilsyneladende først og fremmest et sjællandsk fænomen, men er dog kendt både i Jylland og på Fyn (Liebgott 1978, 30 ff). Standarddateringen for den glaserede kande er 1250-1350, medens den uglaserede kande formentlig skal dateres til 13.-15. årh., måske endog senere, jævnfør bemærkningerne omkring den sorte fynske kande (Liebgott 1978, 30 ff).

Stentøjskanden optræder i danske fund fra det 13. årh.s første halvdel, men synes især at være importeret i store mængder gennem 14. og 15. årh. (Liebgott 1978, 44).

Gruppe D deles på følgende måde: D1: uglaserede kander, D2: glaserede kander og D3: stentøjskander.

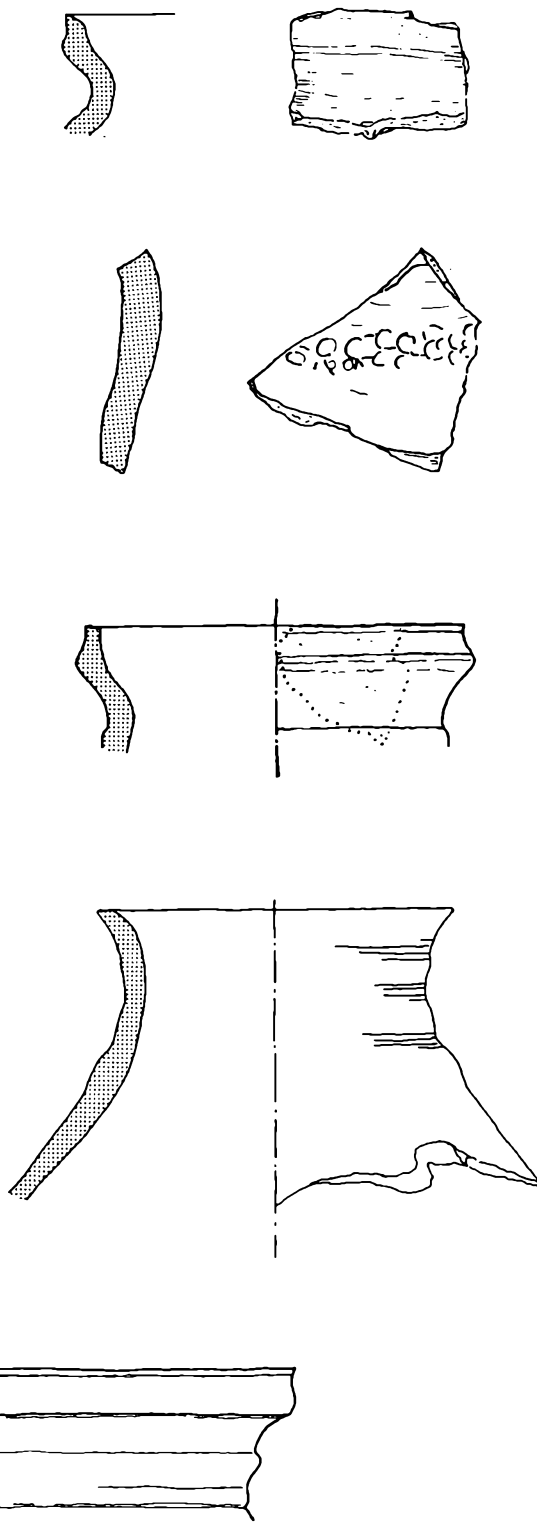
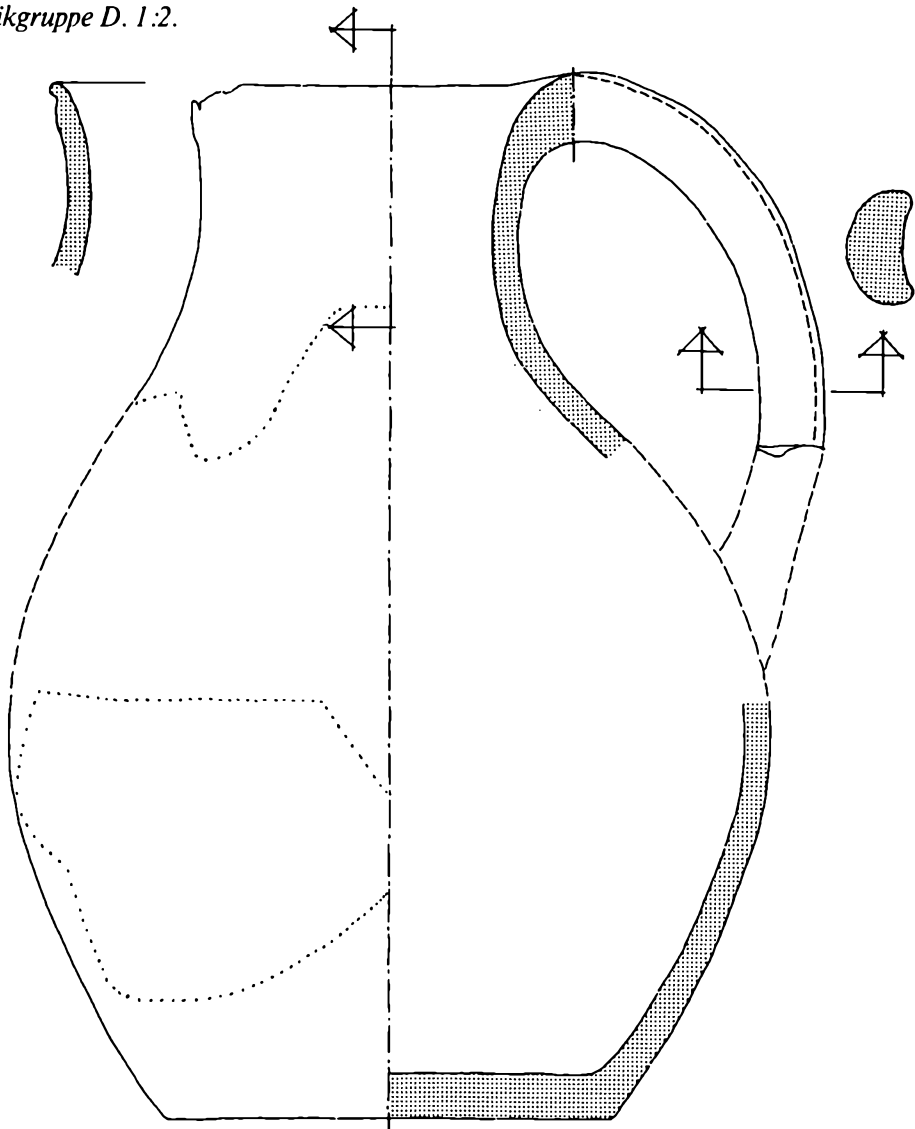

Fig. 17a. Keramikgruppe D. Middelalderkander. 1:2. (E. Nissen del.)

Fig. 17b. Keramikgruppe D. 1:2.
(E. Nissen del.)

Til gruppe D har der i materialet fra de 13 udgravningslandsbyer kunnet udskilles ialt 148 enkeltskår. Heraf er 103 fra uglaserede kander, medens de resterende 45 er fra glaserede. I materialet foreligger ingen skår af stentøjskander. Det fundne stentøj kan udelukkende henføres til nyere tid. I forbindelse med manglen på stentøjskander kan det nævnes, at der i forbindelse med omfattende udgravninger i den sydfynske landsby Åstrup (FSM j.nr. 4079) er fundet flere stykker af rhinsk stentøj, hvorfor denne importerede kartype ikke har været ganske ukendt i et agrarmiljø. Hele problemet omkring middelalderkeramikens karakter og

sammensætning i et agrarmiljø og dermed sammenligning med lertøj fra by- og borgmiljø tænkes taget op til selvstændig behandling i en oversigt over keramikken fra vikingetid til nyere tid i fynske landsbyer. Udgangspunktet vil her blive dels de gennemførte udgravninger i de 13 her behandlede landsbyer, dels de pågående undersøgelser i landsbyen Åstrup. Gruppe D udgør med sine 148 skår ca. 1,6% af det totale keramikmateriale. Sammenlagt med gruppe C omfatter den høj- og senmiddelalderlige keramik således ca. 4,1%. Hovedparten af de glaserede skår stammer fra rødbrændte kander, medens kun enkelte fra

gråbrændte. Fra både den rødbrændte og den gråbrændte type er opsamlet bundskår med fingerindtryk. Ingen er glaserede indvendigt. Glasuren er enten grønlig eller helt lys.

Blandt de uglaserede kandefragmenter kan der skelnes mellem en gråbrændt og en sortbrændt, glittet vare. Førstnævnte er tillige grovere magret og ofte med ret ru overflade. Blandt begge typer findes bundskår med fingerindtryk.

Ved flere af de sortbrændte kandeskår er der en påfaldende lighed i overflade, skærv, brænding og magring med skår fra den såkaldte »fynske sortgodskeramik«, se nærmere under gruppe F2.

Den påfaldende lighed mellem de sorte kander og den fynske sortgodskeramik har vanskeliggjort en sikker sortering af mindre skår til de to grupper. Usikkerheden er kommet den fynske sortgodskeramik til gode, hvorfor antallet af skår fra de sorte kander kan være større end her angivet.

Formentlig skal den påviste forskel mellem de gråbrændte, lidt grovere kander og de sortbrændte, ofte glittede kander tages som udtryk for en tidsmæssig forskel. Sidstnævnte type ligger formentlig – som antaget af Bencard og Roesdahl (1972, 18) – i slutningen af middelalderen og begyndelsen af nyere tid.

Eksempler på fragmenter af kander ses af fig. 17, bl.a. en næsten hel, sortbrændt fynsk kande.

Gruppe E. Renæssancekeramik

Under betegnelsen »renæssancekeramik« sammenfattes i de følgende skemaer den rødbrændte, indvendigt glaserede keramik, hvis hovedformer er den trebenede potte (specielt stjertpotten) og – i mindre udstrækning – fad, skål og stjertpande. I en tidlig del af denne keramiktypes levetid er der udelukkende tale om indvendig glasur, medens den senere også har glaseret yderside.

Forudsætningerne for denne såkaldte renæssancekeramik er ret usikre, idet hele keramikudviklingen i middelalderens sidste del er lidt udforsket. Dette skyldes især, at netop kulturlagene fra det 15. årh. i købstæderne ofte er ødelagt af senere jordarbejder (Liebgott 1978,

43). En nyere publikation af udgravningerne i senmiddelalderens Dragør – ca. midten af 14. til begyndelsen af 17. årh. – præsenterer dog fund fra det 15. årh., som lader formode en udvikling fra den middelalderlige kuglepote over den trebenede potte med ørehank til stjertpotten ligeledes med tre ben (Liebgott 1979).

Keramikken, som er sammenfattet under gruppe E, kendes fra hele landet. Der er tale om egentligt håndværksfremstillet lertøj, produceret af pottemagere i købstæderne (Søgaard 1958).

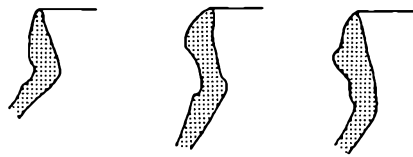
Den rødbrændte, indvendigt glaserede keramik introduceres tilsyneladende i det 15. årh., formentlig i sidste halvdel. Keramiktypen produceredes herefter kontinuerligt op gennem 16. og 17. årh., i 18. årh. og forekommer endog i begyndelsen af 19. årh. (Liebgott 1979, 67 ff.). Gruppe E opdeles i to undergrupper, hvor E1 omfatter skår fra den trebenede potte/stjertpote, medens E2 består af skår fra fade, skåle og stjertpander.

Ialt kan henføres 2009 stykker keramik til denne hovedgruppe. Heraf har 983 kunnet bestemmes som stykker af trebenede potter, medens kun 299 regnes for fragmenter af undergruppe E2. For de resterende 727 stykker har karform ikke med sikkerhed kunnet afgøres, bl.a. fordi der her er tale om meget små sideskår. Gruppe E udgør sammenlagt 21% af det samlede keramikmateriale.

Blandt randformerne i gruppe E1 har kunnet udskilles 3 hovedtyper, som kan sammenlignes med keramiktyper fundet i Dragør. For keramikmateriale fra gruppe E1 og E2 henvises til fig. 18 og 19. Randtypen E1:a er påvist i et begrænset omfang. Der er tale om indadbøjede rande, hvor selve mundingsranden er fortykket. Af de små fragmenter, som foreligger med denne randtype, kan det ikke afgøres, om der er tale om stjertpotter eller om trebenede gryder/potter med ørehank som påvist i Dragør-materialet (Liebgott 1979, 77).

De næste to typer må til gengæld med sikkerhed regnes som randformer fra stjertpotter, bedømt dels ud fra skår, hvor rand og stjert er bevaret, og dels ud fra parallelmateriale, f.eks. i Dragør-materialet.

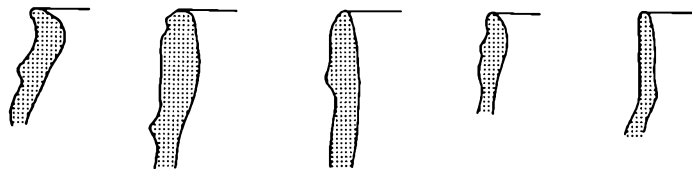
Randtype E1-b har indadbøjet rand og stammer fra mere »kugleformede udgaver« af

Randtype E1:a

Randtype E1:b

Randtype E1:c

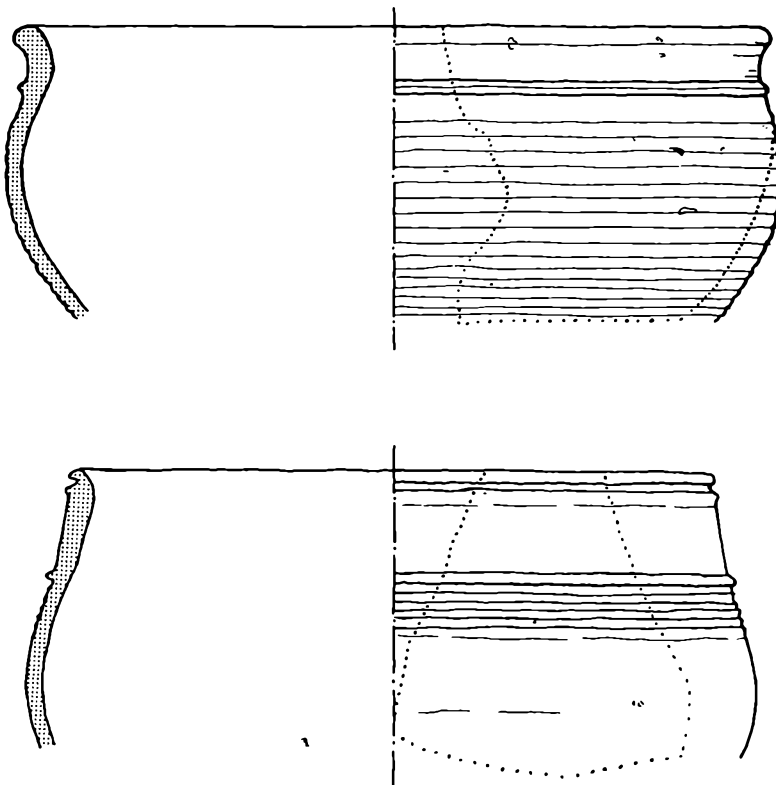

Fig. 18a. Keramikgruppe E1. Renæssancekeramik, potter. 1:2. (E. Nissen del.)

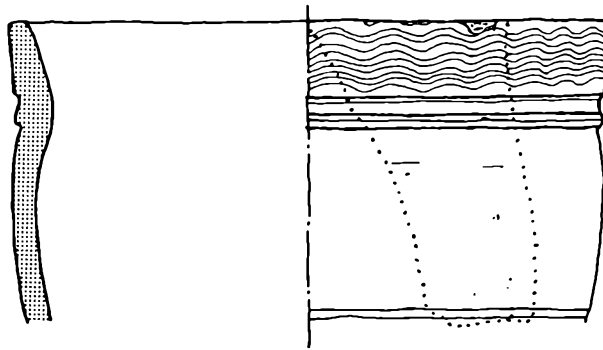

Fig. 18b. Keramikgruppe E1. 1:2.

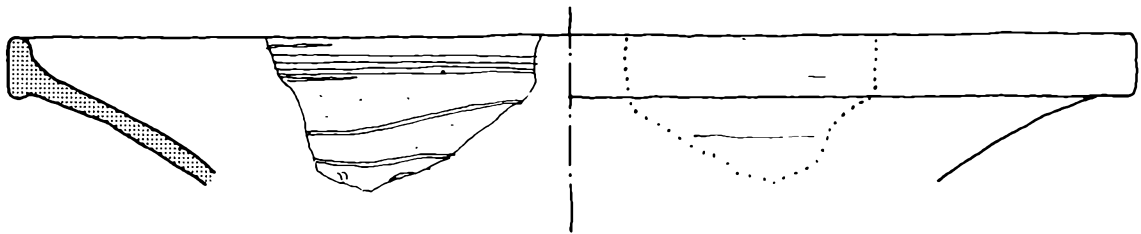

Fig. 19. Keramikgruppe E2. Renæssancekeramik, fade. 1:2. (E. Nissen del.)

stjertpotten. Denne type regnes af Liebgott (1979, 79) for tidlig, formentlig fra årtierne omkring 1500 og tilsyneladende ophørt før ca. 1570.

Randtypen E1:c med lodret mundingsrand eller »krave« regnes derimod til en senere udgave af stjertpotten. Formentlig hører den til tiden efter 1550 (Liebgott 1979, 79).

Blandt randskårene fra fade/skåle/stjertpander har ikke kunnet udskilles forskellige randtyper.

Gruppe F.

Sortgodskeramik fra nyere tid

Under betegnelsen sortgodskeramik sammenfattes i denne gruppe 2 grå- eller sortbrændte, uglaserede keramiktyper, som begge er blevet fremstillet i nyere tid. Det drejer sig dels om »jydepottekeramik« og dels om »fynsk sortgodskeramik«. For begge typers vedkommende gælder det, at der er tale om en noget grovere keramik både i form, magring, brænding og ornamentik end den rødbrændte, indvendigt glaserede keramik.

Ingen af disse keramiktyper har været gjort til

genstand for mere indgående undersøgelser, hvorfor der hersker en del uklarhed om deres opdukken, forhold til tidligere keramiktyper og nærmere kronologi. Begge typer har dog været produceret i stor mængde. Jydepotten blev så populær, at den ikke blot solgtes i Danmark, men tillige fik aftagere i Holland og Nordvesttyskland (Liebgott 1978, 50).

Jydepotten er normalt håndformet, reduktionsbrændt og fremstillet ved lavere temperaturer end middelalder- og renæssancekeramikken. Et særligt kendetegn for typen er sporene efter glitning, specielt omkring randen og indvendigt i karret. Glitningen kan tage form af forskellige mønstre.

Den oftest påtrufne karform er den rundbandede potte med ørehanke og 3 små tæer. Andre karformer kendes dog også, f.eks. kaffekande (Steensberg 1939; Lynggård 1972).

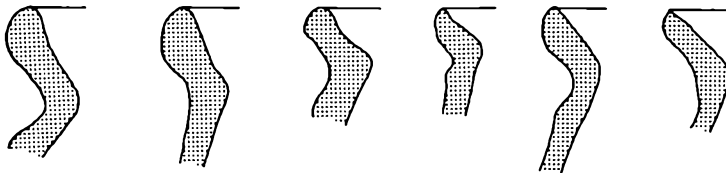
Dateringen af jydepottens opdukken er noget uklar, men den synes at være efter-middelalderlig. Ved midten af det 17. årh. var produktionen af et sådant omfang, at store mængder eksporteredes (Liebgott 1978, 40, 50).

Betegnelsen »fynsk sortgodskeramik« an-

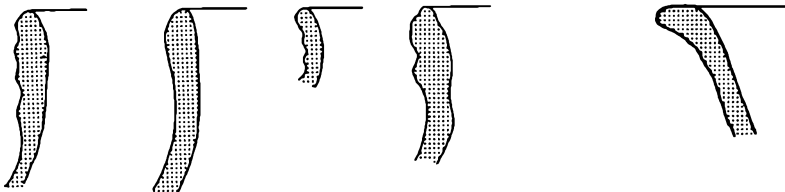
vendes om en hårdere brændt sortgods-kera-
mik end »jydepottekeramikken«. Karformen
er oftest store fade eller skåle. Enkelte flad-
bundede potter med og uden ørehanke kendes
dog også, og måske kan nogle af de fynske sor-
te kander henføres til en tidlig del af denne
keramiktypes levetid, se under gruppe D.

Et karakteristisk træk ved »fynsk sortgods-
keramik« er furer i et bælte under randen som
om karret var drejeskivefremstillet. Dette er
dog ikke tilfældet, hvilket tydeligt fremgår af
mærker efter kniv og fingre på karrenes rand,
side og bund.

Dateringsmæssigt hersker der endnu større

Randtype F1:a

Randtype F1:b

Randtype F1:c

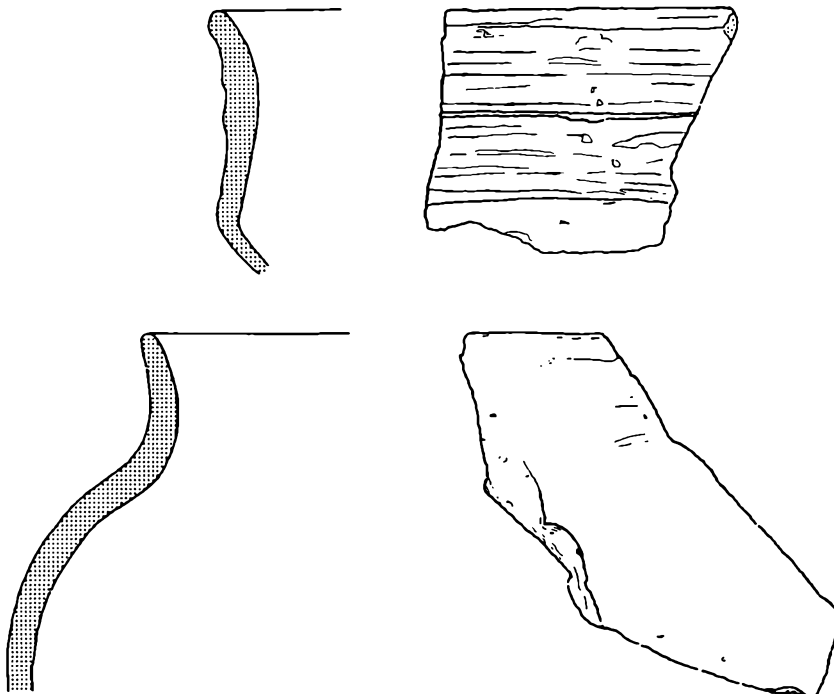

Fig. 20a. Keramikgruppe F1. Jydepottekeramik. 1:2. (E. Nissen del.)

usikkerhed omkring denne »fynske sortgods-keramik«, men formentlig er der også her tale om et rent eftermiddelalderligt produkt. Grubefund fra den i 1651 nedlagte landsby Kirsinge viser, at »fynsk sortgodskeramik« har været produceret i hvert fald i det 17. årh.s første halvdel. Formentlig går typen også længere tilbage i tid. Både »jydepottekeramikken« og »fynsk sortgodskeramik« er fremstillet frem til omkring 1900.

For den fremtidige landsbyarkæologi er det af stor vigtighed, at disse to meget omfattende keramikgrupper gøres til genstand for nærmere studier med henblik på kronologi.

Gruppe F deles i to undergrupper, hver repræsenterende en af de nævnte keramiktyper. F1 betegner »jydepottekeramikken«, F2 den »fynske sortgodskeramik«.

I materialet fra de 13 udgravningslandsbyer kan ialt udskilles 4364 stk. keramik tilhørende gruppe F. Denne gruppe er således med ca. 46% af det samlede keramikmateriale langt den største af de ialt 10 keramikhovedgrupper. Fordelt på undergrupper tegner den »fynske

sortgodskeramik« sig for langt hovedparten med ialt 3816 stk. mod »jydepottekeramik-ken« 548 stk.

Blandt randformerne i den fundne »jydepottekeramik« kan udskilles 3 hovedtyper. Typen F1:a omfatter den udadsvungne rand med tydelig markering af lågfals. Særlig karakteristiske træk er dels det skarpe knæk mellem karside og rand og dels den indvendige glitning af selve randpartiet. Ydersiden af randen er derimod ikke glittet og fremtræder ofte grå i modsætning til indersidens sorte farve. Eksempler på keramiktype F1 er vist på fig. 20.

Typen F1:b har lodret eller næsten lodret rand. Her er glitning oftest foretaget på såvel ydersom inderside, og i mange tilfælde er selve randen på ydersiden dekoreret med horisontale, brede furer.

I materialet er påvist enkelte randskår, som kan sammenfattes i typen F1:c. Der er her tale om rande fra fade/skåle. Typen har udadbøjet rand, som er fortykket i selve mundingskanten. Glitning er foretaget på såvel inder- som yderside.

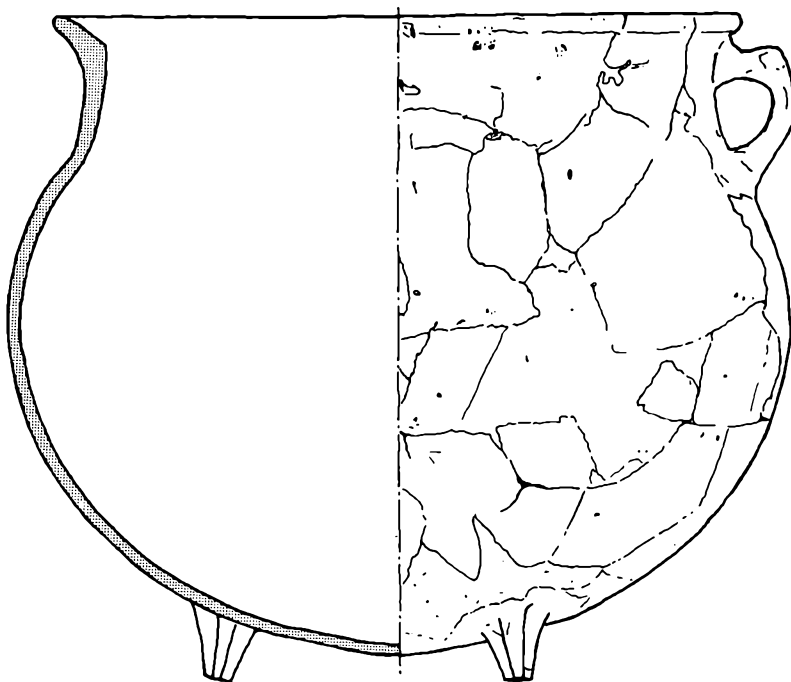
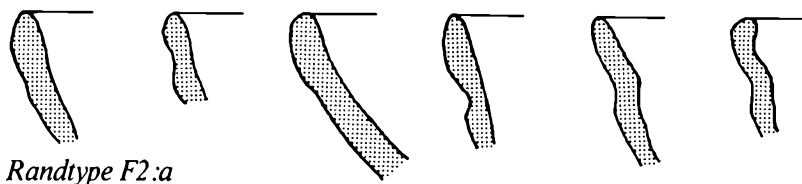
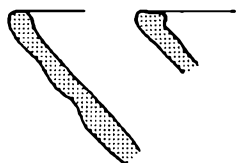

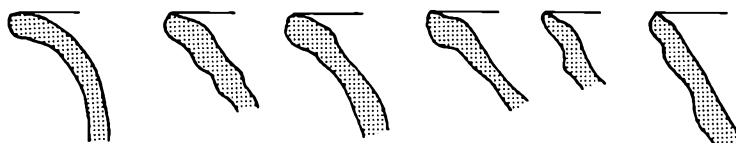
Fig. 20b. Keramikgruppe F1. 1:3. (E. Nissen del.)

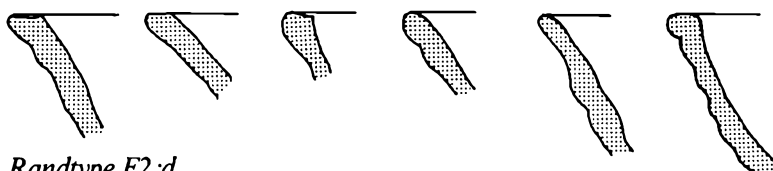
Randtype F2:a

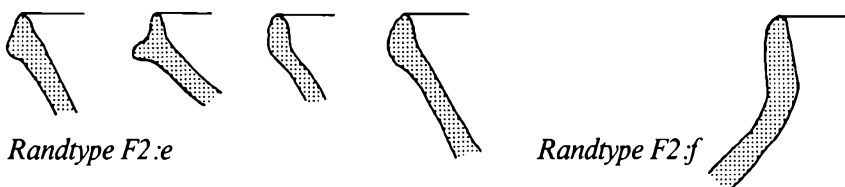
Randtype F2:b

Randtype F2:c

Randtype F2:d

Randtype F2:e

Randtype F2:f

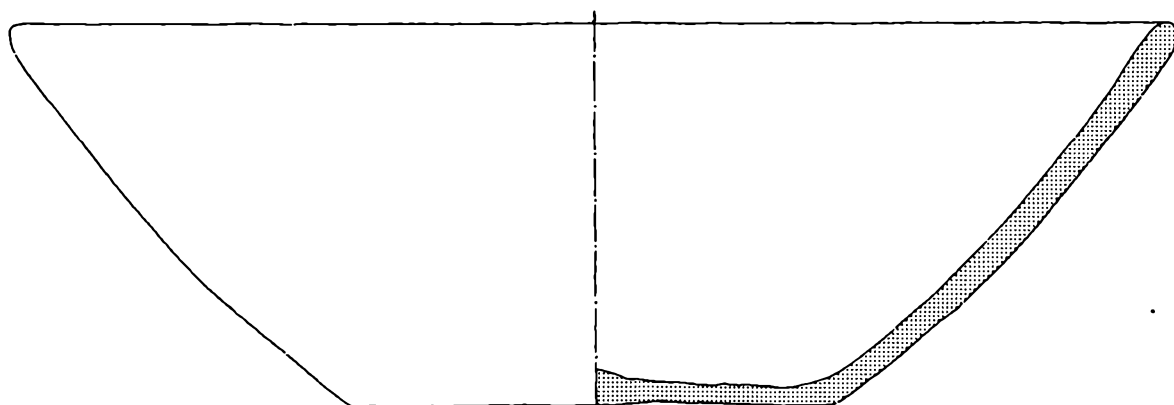

Fig. 21a. Keramikgruppe F2. Fynsk sortgodskeramik. 1:2 (E. Nissen del.)

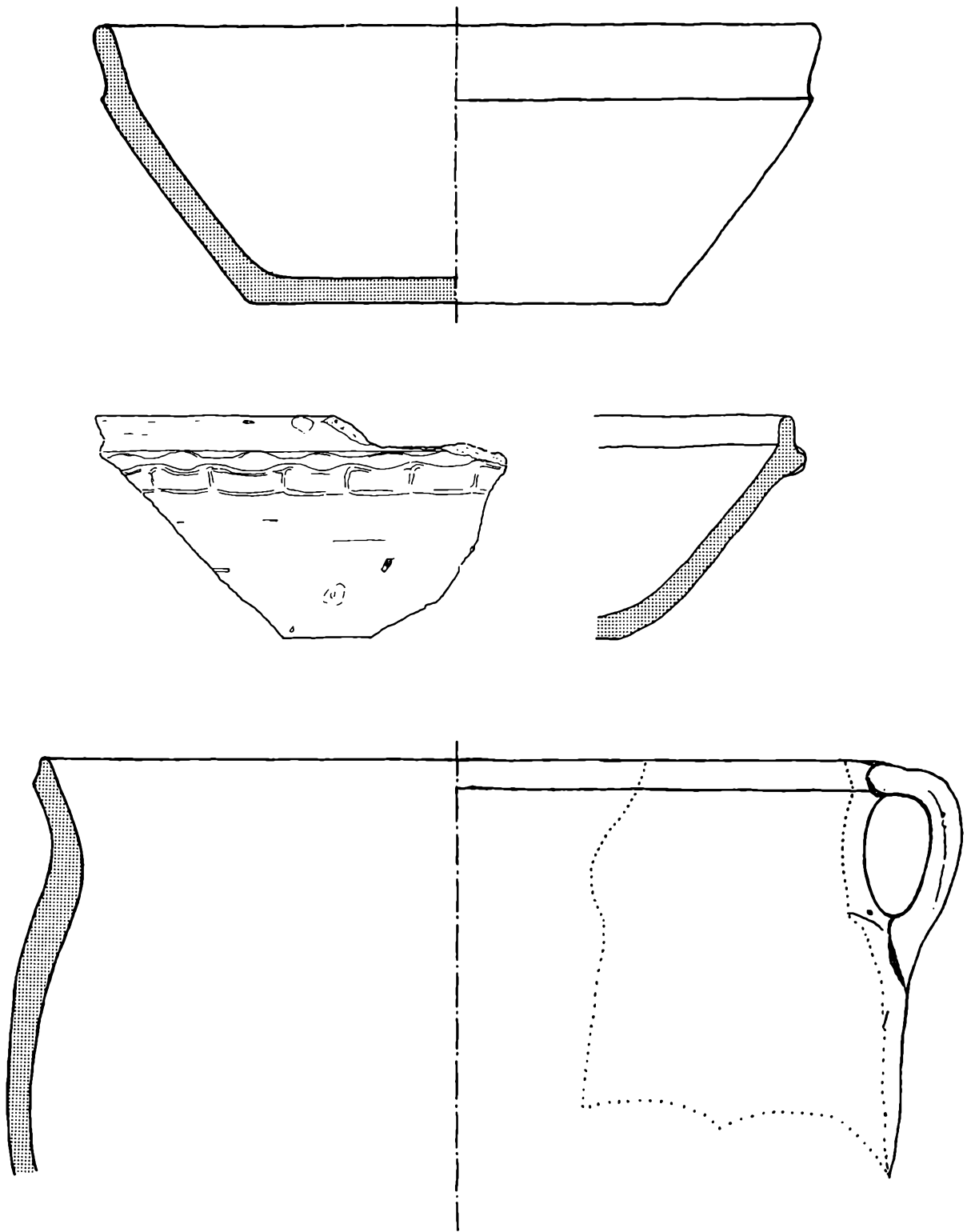

Fig. 21b. Keramikgruppe F2. 1:2 (E. Nissen del.)

Som nævnt består det langt største materiale af »fynsk sortgodskeramik« næsten udelukkende af fade eller skåle. Blandt disse er udskilt 5 hovedrandtyper, se fig. 21.

F2:a betegner en række rande fra skåle, hvis mundingskant nærmest afsluttes indadbøjet. Selve mundingskanten er afrundet, og grænsen mellem karside og rand er markeret med en kraftig fure på ydersiden.

F2:b typen har ligeledes tilbøjelighed til indadbøjethed af selve mundingsranden, skønt meget svagt markeret. Selve mundingskanten er afladet eller svagt rundet.

F2:c betegner randskår med tydeligt udadvunget randafslutning. Denne kan enten have jævnt forløb eller være mere kantet som følge af tydelig lågfals og udvendige, brede, horisontale furer.

F2:d har ligeledes udadvunget karakter, men adskiller sig fra typen F2:c ved, at selve mundingskanten er afladet i et vandret plan, altså uden nogen form for lågfals.

Under gruppe F2:e sammenfattes en række randskår, hvor selve mundingsranden er fortykket i forhold til karvæggen. Fortykkelsen kan enten optræde kantet eller jævnt afrundet. Fælles er det dog, at den øverste mundingskant altid er spids.

Sidste gruppe F2:f omfatter enkelte randskår, som stammer fra potter, ofte med ørehank. Der er tale om meget simple, lodretstillede rande, nogle gange med svag antydning af lågfals.

Gruppe G. Stentøj, nyere tid

Gruppe G omfatter stentøjsmateriale fra nyere tid, hvilket i det foreliggende materiale vil sige brune, grå eller gråblå glaserede krus. En nøjere datering er ikke mulig, men flere af typerne har været anvendt helt op til nutiden.

I materialet fra de 13 udgravningslandsbyer kan ialt henregnes 141 stk. til denne gruppe, hvilket svarer til 1,5% af samtlige keramikfund.

Gruppe H. Recent keramik

Gruppen omfatter lertøj fra de sidste par hundrede år og består af dels bordtøj, tallerkener og fade, og dels krus, urtepotter og lignende. Ialt har 503 skår kunnet henføres til denne

gruppe. Det udgør ca. 5,3% af det totale keramikmateriale.

Gruppe J. Porcelæn

Gruppen omfatter porcelæn, som tidsmæssigt ligger inden for de sidste 200 år. Hovedparten af porcelæn-fundene i de fynske landsbyer er af nyere dato.

Gruppe J udgør med 737 skår den fjerdestørste hovedgruppe. I procent udgør den ca. 7,7%.

Som det fremgår af gennemgangen af påtrufne keramiktyper, kan kildematerialet kun i få tilfælde dateres mere præcist, oftest kun inden for ret vide rammer på op til flere hundrede år. I forbindelse med gennemgangen af udgravningerne i de enkelte landsbyer opstilles et skema over keramikmaterialets fordeling på henholdsvis hovedgrupper – og hvor muligt – på undergrupper. De enkelte grupper vil blive betegnet med de bogstav- og arabertal, som er anvendt i den netop givne præsentation. Af hensyn til en umiddelbar kronologisk aflæsning skal de enkelte gruppers dateringsrammer her sammenfattes:

A1	8.-10. årh.
A2	10.-11. årh.
A	8.-11. årh.
B B1 B2	11.-12. årh.
C C1	13.-15. årh.
D1	13.-15./16. årh.
D2	13.-14. årh.
E1:a, b	15.-16. årh.
E1:c, E2	16.-19. årh.
E	15.-19. årh.
F1 F2	15./16.-19. årh.
G H J.	19.-20. årh.

2.3 Naturvidenskabelige dateringsmetoder

Med baggrund i de vide dateringsrammer for keramik fra yngre jernalder til nyere tid overvejedes allerede i projektets indledningsfase, hvorvidt andre dateringsmetoder kunne indtages til supplement eller eventuel erstatning for keramikdateringen. Af mulige metoder stod de naturvidenskabelige dateringsmetoder

– kulstof 14-metoden, dendrokronologi og thermoluminescens.

For alle disse metoder gælder det, at der er tale om ret kostbare dateringsprocesser, hvorved en erstatning af keramikdateringerne måtte anses for udelukket. Kunne disse metoder blot understøtte og præcisere keramikdateringerne specielt omkring de ældste lag i landsbyerne, ville dog meget være vundet. Med udgangspunkt i udgravningerne i de tre første landsbyer Rønninge, Flemløse og Marslev vurderes muligheden af brug af de tre nævnte naturvidenskabelige metoder. Disse overvejelser er tidligere fremlagt (Grøngaard Jeppesen 1979a, 58 ff), og her skal konklusionerne blot refereres.

For kulstof 14-metoden er dateringsgrundlaget organisk materiale, dog normalt og bedst trækul. I udgravningsfelterne i de eksisterende landsbyer kan opsamles noget trækul i aflejningslagene, men alligevel er grundlaget problematisk. For det første er der normalt kun tale om meget små mængder trækul – oftest ikke nok til en C14-prøve –, for det andet er der, som tidligere anført, meget sjældent tale om »hermetisk« lukkede lag, hvorfor det er umuligt at afgøre, om trækul f.eks. indlejret i nederste lag virkelig er en primær aflejring, og for det tredje er der fare for, at opsamlet trækul enten kan være fra gamle træer, genanvendt træ, eller trækul, som stammer fra en langt tidligere aktivitet på stedet.

Dendrokronologi bygger på en måling og sammenstilling af årringene i træ. For at gennemføre en tilstrækkeligt sikker indplacering i standardkurven forudsættes det, at man finder hårdt træ, dvs. eg, i stykker med mindst 60-100 årringe. Desuden forudsætter en nøjere datering, at enten barken eller splinten er bevaret. Problemet ved denne metode i forbindelse med landsbygravningerne er, at der kun yderst sjældent findes velbevaret træ i de små felter.

Fra de 13 udgravningslandsbyer er der kun fundet større stykker egetræ ét sted, nemlig i en brønd fra middelalderen i den nedlagte landsby Kirsinge. Her var i bunden bevaret nedrammede pæle, men desværre indeholdt ingen af stykkerne tilstrækkeligt mange årringe til datering. Metoden har således ikke kunnet anvendes i disse landsbyundersøgelser.

Dateringsmaterialet ved thermoluminescensmetoden er sten og ler, som har været opvarmet til over 400°C i det tidsrum, man ønsker at datere. Et meget velegnet dateringsgrundlag er således keramikken, idet denne under brændingen har været opvarmet til 500°C – 900°C alt efter den rådende brændingsteknik. Jævnfør de tidligere bemærkninger om keramikken som kilde til bebyggelsens funktionstid må denne metode anses for anvendelig.

Konklusionen herpå er således, at kun thermoluminescensmetoden af de naturvidenskabelige dateringsmetoder kan regnes for umiddelbart brugbar. Dateringsmaterialet er her det samme som for keramikdateringerne – skårene –, og metoden kan således umiddelbart understøtte dateringer foretaget på grundlag af keramikken. Metoden kræver ikke »hermetisk« lukkede lag, der som nævnt er yderst sjældne. Yderligere kan tilføjes, at metoden netop med fordel kan anvendes i forbindelse med materiale fra jernalder, middelalder og nyere tid, idet der opereres med en procentvis usikkerhed. Da denne p.t. angives til maksimum 5%, vil dateringer fra yngre jernalder til nyere tid kunne gives mere præcist end ved traditionel arkæologisk datering. Dog må det understreges, at metoden endnu er under udvikling.

På denne baggrund indledtes allerede på et tidligt stadium af projektet et samarbejde med mag. scient. Vagn Mejdahl, Risø, om TL-dateringer til støtte for keramikdateringerne. Dette samarbejde kunne dog først føre til egentlige resultater efter oprettelse af »Forskningsrådernes arkæometriprojekt« i 1977 (Mejdahl 1978). Indtil nu foreligger der færdige TL-dateringer fra to fynske landsbyer, Rønninge og Kirsinge (Mejdahl, Bell og Winther-Nielsen 1979).

TL-dateringerne fra Rønninge stammer fra felt I, som udgravedes i 1975. Baggrundstrålingen målt ved TL-sonde i sommeren 1977, og endelig datering blev foretaget i 1979. Udgravningen af felt I gennemførtes stratigrafisk med indmåling af samtlige fundgenstande (Grøngaard Jeppesen 1979a, 59f., 70-72). Ialt kunne udskilles 6 lag, og der udtoges keramikprøver fra alle lag til TL-dateringer. Understreges skal det dog, at lagene ikke var »rene« eller mate-

rialet »stratigrafisk korrekt« indlejret. Gentagne omrodninger og forstyrrelser brød de enkelte lag, hvorfor der godt i øvre lag kunne ligge ældre materiale og omvendt. Ved udgravningen var det ikke altid muligt at registrere alle forstyrrelser. Således indeholdt øverste lag keramik både fra middelalder, renæssance og nyere tid (Grøngaard Jeppesen 1979a, 71f.). De enkelte udtagne prøver indeholdt – hvis de omfattede mere end ét skår – udelukkende materiale, som ud fra en arkæologisk datering måtte anses for jævn gamle.

Indtil nu foreligger kun endelige TL-dateringer fra lag I og lag VI. Prøven fra lag I omfatter 1 randskår og 1 hank fra en, eventuelt to, uglaserede kander. TL-dateringen gav henholdsvis 1390 og 1400 e.Kr. Prøven fra lag VI bestod af 3 sideskår fra et vikingetidigt halvkuglekar. Dateringen var her 990 e.Kr. Særlig vigtig i denne sammenhæng er dateringen af det ældste, fundne keramik, skårene fra halvkuglekarret. Denne keramik kan ifølge en arkæologisk datering ikke nærmere tidsfæstes end til begyndelsen af det 8. årh. og frem til omkring år 1000. TL-dateringen peger således mod slutningen af denne periode. Ved alle TL-dateringer må der dog regnes med den nævnte procentvise usikkerhed.

I forbindelse med udgravningerne i den nedlagte landsby Kirsinge i efteråret 1977 udtoges keramikmateriale fra to anlæg med henblik på TL-datering. Baggrundsstrålingen målt med TL-sonde, men da jorden er meget heterogen på stedet, blev der til supplement foretaget måling med scintillationstæller i efteråret 1979. Endelig datering forelå i slutningen af 1979.

Fra anlæg Y, et kulturlag i landsbyens østende, indsendtes ialt 9 sideskår, alle østersøkeramik. Dateringen heraf gav 1050 e.Kr.. Fra anlæg K, en grube indeholdende dels keramik dels knogler, indsendtes 4 keramikfragmenter fra samme kar, et stort, meget tykvægget og grovmagret østersøkar. De gennemførte TL-dateringer af dette materiale giver 1010 e.Kr. Også her må der regnes med en del usikkerhed, måske mere end ved resultatet fra Rønninge, idet der på grund af den heterogene undergrund har været problemer med målingen af baggrundsstrålingen (Mejdahl, Bell og Winther-Nielsen 1979).

De opnåede TL-dateringer fra Kirsinge peger således i retning af en tidlig datering af den indsendte østersøkeramik. En arkæologisk datering af østersøkeramikken kan i dag oftest kun angives inden for rammen 1000-1200 e.Kr.

2.4 Materialefremlæggelse

I dette kapitel skal de 13 undersøgelseslandsbyer og de gennemførte udgravninger heri nærmere præsenteres. Der indledes med Rønninge og Flemløse, som ligger på henholdsvis Østfyn og Sydvestfyn. Herefter følger de øvrige 11 landsbyer, der alle er beliggende inden for projektets nordøstfynske mikroområde. Præsentationen gennemføres her sognevis, startende med Åsum i vest.

Som nævnt i kapitel 2.0 omlagdes undersøgelsesstrategien i 1976. Tidligere havde det været målet at undersøge 13 landsbyer udvalgt rundt om på Fyn efter navnetype, således at hovednavnetyperne alle blev præsenteret. I 1976 besluttedes det i stedet at koncentrere indsatsen inden for mikroområdet, hvor samtlige landsbyer – uanset navnetype – skulle undersøges. Se iøvrigt derom i Grøngaard Jeppesen (1977, 76ff).

Det nordøstfynske mikroområde omfatter ca. 40 km² og strækker sig fra Odense i vest til Kerteminde i øst. Selve afgrænsningen er mod vest Odense Å og Lindved Å. Mod syd følger grænsen hovedvej A1 til Marslev, hvorfra mikroområdets østgrænse falder sammen med sogneskillet for Marslev og Kølstrup sogne. Den nordlige afgrænsning af området er dels Kertinge Nor og Kerteminde Fjord og dels Åsums og Marslevs sogneskel, dog således at hovedgården Østergård med tilliggende marker er inddraget. Østergård ligger i dag i Munkebo sogn. På kortet fig. 22 ses områdets grænser indtegnet.

Landskabet og den øvre geologi i mikroområdet er i hovedsagen formet i istidens afslutning dels af den sidste SØ-NV gående isstrøm og dels af et smeltevandsdelta med udmunding i Odense Fjord (Smed 1962).

Den sidste isstrøm markerer sig i landskabet i form af terrænstriber, drumlins og en randmoræne. I hele mikroområdet kan iagttages

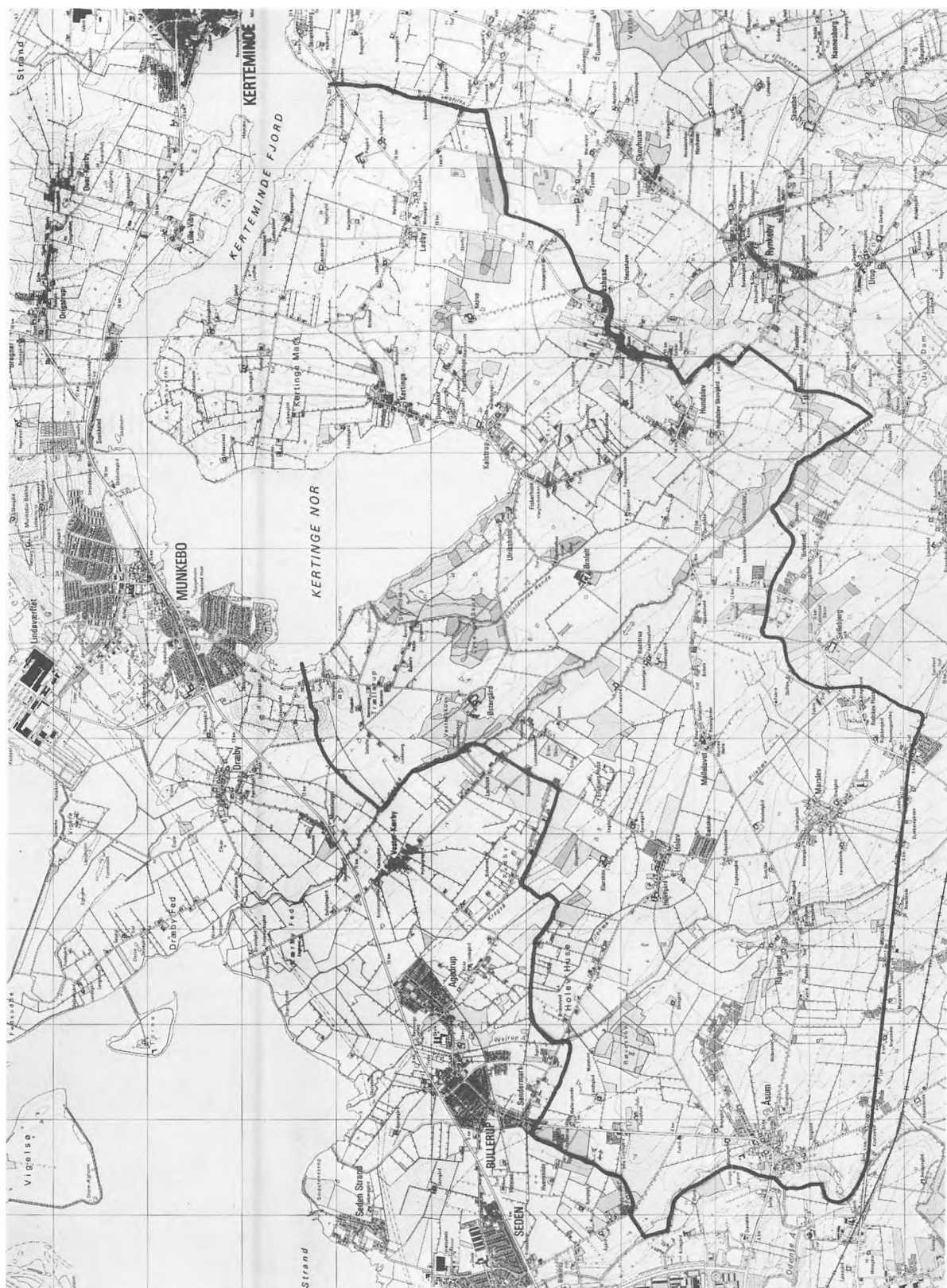

Fig. 22. Mikroområdet Åsum – Marslev – Kølstrup. Grundkort: Udsnit af Geodætisk Instituts 1:25.000 kort 1313 II SV og SØ og 1312 I NV og NØ. Gengivelse med instituttets tilladelse (A 631/80). Copyright.

langstrakte, svage højderygge med orientering NV-SØ. Undergrunden i disse består af ler, og Per Smed, som har studeret landskabsformerne nøjere, mener, at orienteringen markerer isens bevægelsesretning, et forhold som kan underbygges på forskellig vis, bl.a. ved skurestriber i sten ved Åsum og Lindø (Smed 1962, 4ff). Disse langstrakte, svage højderygge

kaldes Per Smed terrænstriber (Smed 1962, 4). Se NØ-Fyns udsnittet af kortet over den fynske ø-gruppens landskabsformer, fig. 23.

Drumlins, dvs. mere skarpt markerede bakker, hvis længderetning angiver isens bevægelse, findes 3 steder, nemlig ved Åsum, Rågelund og Marslev, se fig. 23.

Umiddelbart nord for mikroområdet ligger den

Fig. 23. NØ-Fyns istidlandskab (efter Smed 1962).

meget markante randmoræne ved Munkebo. Materialet til denne antages at være skubbet op fra Kertinge Nor bassinet (Smed 1962, 15). Dette istidslandskab omformedes betydeligt i den senglaciale tid, idet smeltevandet fra Østfyn på grund af Storebæltgletscheren blev presset mod NV, hvorved skabtes et smeltevandsdelta ud mod Odense Fjord. Som det fremgår af kortet fig. 23, betød dette kraftige smeltevandsafløb dannelsen af den nordøstfynske hedeslette, hvorved der dels skabtes en del dalstrøg i området mellem Odense Å og Kertinge Nor og dels i disse afsattes betydelige sandaflejringer.

Som det vil fremgå af gennemgangen af de enkelte landsbyer i mikroområdet, har disse smeltevandsdale givet en række naturlige skel mellem de enkelte landsbyers jordtilliggende.

Rønninge

Rønninge sogn, Åsum herred

Den østfynske landsby Rønninge var første undersøgelseslandsby, og udgravningerne gennemførtes inden for tidsrummet oktober til november 1975.

Rønninge valgtes som repræsentant for -ingelandsbyerne, idet den dels er en stor sogneby og dels bød på gode udgravningsmuligheder som følge af begrænsede nybygninger i selve bykernen i tiden efter udskiftningen. Som det fremgår af det nutidige kort, fig. 24, er der til gengæld en ret stor parcelhusbebyggelse i landsbyens nordkant.

På grundlag af et orohydrografisk grundkort og udskiftningskortet over landsbyen fra 1785 er fremstillet en kortskitse, se fig. 25, over Rønninges ejerlav visende terrænkurver, vandløb, tidligere og nutidige vådområder samt ejerlavsgænsen. Heraf fremgår det, at Rønninge by er placeret centralt inden for ejerlavet, dog orienteret mod Vindinge Å, som udgør østgrænsen. Landsbyen ligger på et ret jævnt terræn i den sydlige del af den nordøstfynske hedeslette. Den cirka øst-vestgående afgrænsning mod syd skyldes en fra en tidligere del af tiden skabt tunneldal, som formentlig på grund af dødis-opfyldning ikke omformedes af den senglaciale smeltevandsstrøm (Smed 1962, 19). Højest placeret er kirken med gårde-

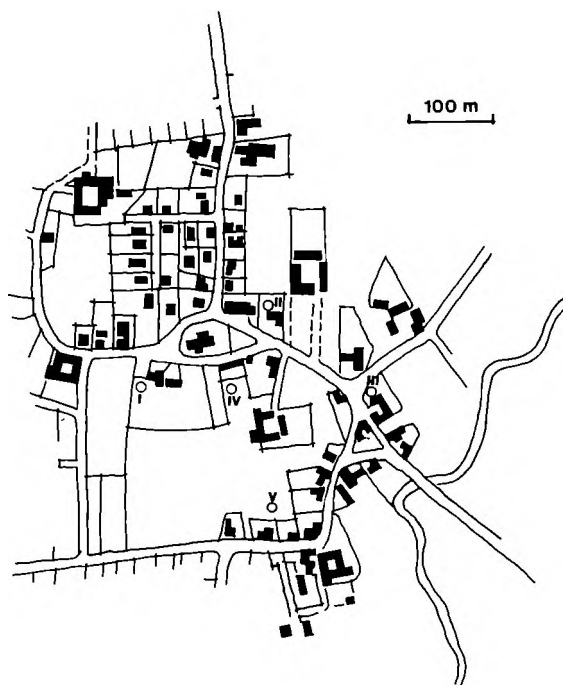

Fig. 24. Nutidskort over Rønninge med udgravningsfelterne markeret.

ne omkring denne. Herfra falder terrænet mod syd og øst ned mod åen. Som det fremgår af kortskitsen, har det umiddelbart nord for landsbyen liggende engområde strakt sig ind i landsbyen og delvis adskilt denne i to dele.

Gennem udgravningerne kan et groft billede af undergrundsforholdene tegnes. Det jævnt skrånende område mellem kirken og åen består af fint sand, medens undergrundsmaterialet i områderne nord og øst for kirken i hovedsagen er grus med sten.

Ved kanten af det nu opfyldte gadekær umiddelbart øst for kirken står en runesten, som dateres til 10. årh. (Moltke 1976, 258). Oprindeligt skal den have været placeret på en høj et lille stykke sydvest for kirken.

De ældste, bevarede dele af Rønninge kirke er skibets sidemure og vestgavl af tegl. Disse elementer menes at stamme fra den senromanske periode (Trap 1956, 249).

Landsbyen nævnes i de skriftlige kilder første gang i 1313 (Kousgård Sørensen 1969, 109), men først fra 1511 kendes landsbyens størrelse. I et skattemandtal fra dette år er opført 21 bønder (+ præst), hvilket formentlig svarer til 21 (22) gårde (venlig meddelelse fra Erland Porsmose). Ved matriklen 1688 bestod Rønninge af

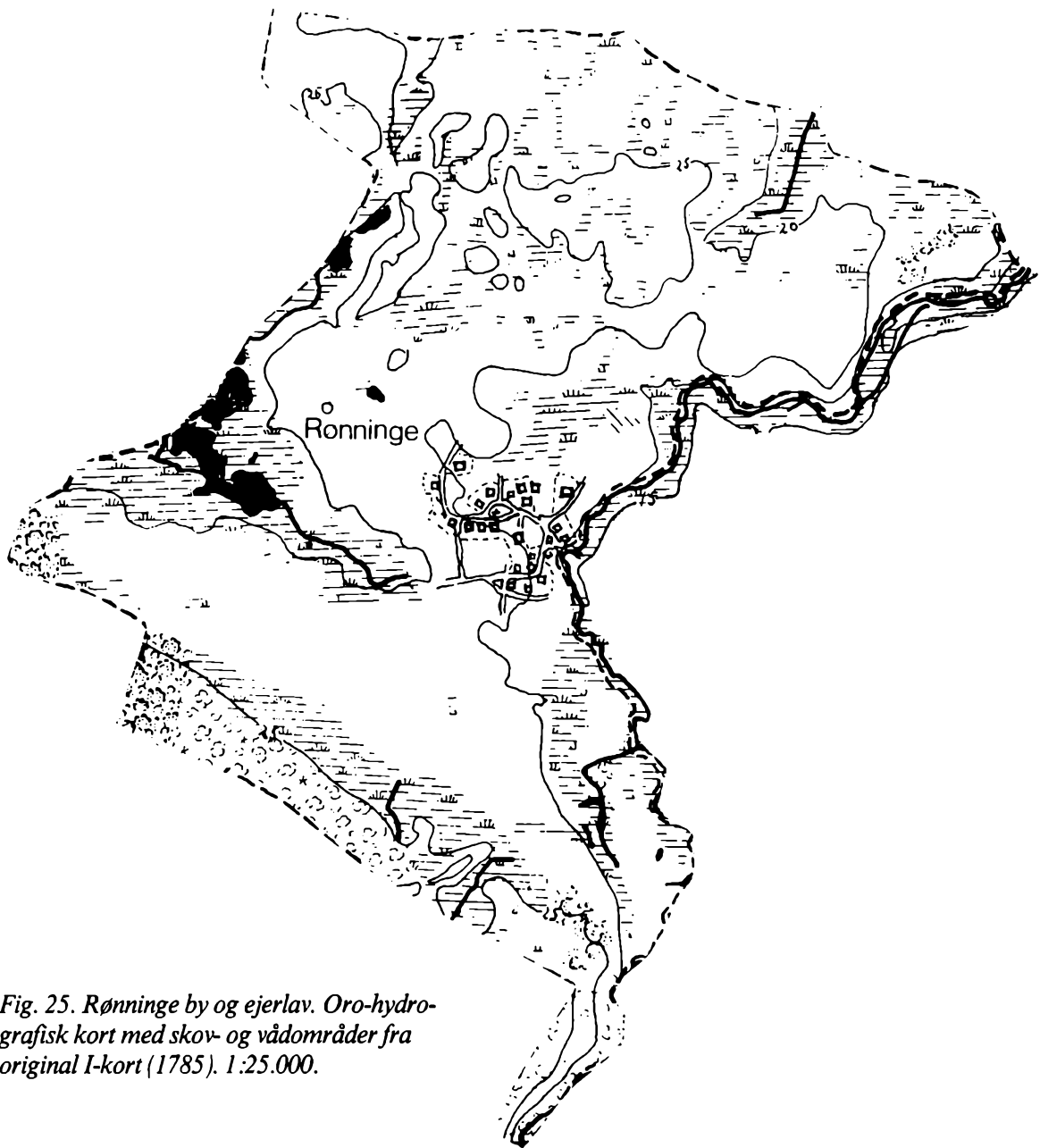

Fig. 25. Rønninge by og ejerlav. Oro-hydrografisk kort med skov- og vådområder fra original I-kort (1785). 1:25.000.

19 gårde og dertil 10 huse (Pedersen 1928, 80), og i 1774 var dette ændret til 16 gårde, men til gengæld 24 huse (Pontoppidan 1774). Den ældste kendte navneform er Ryninge. Navnet tolkes som oprindeligt Ryniung, afledt af roden i verbet oldn. hrynja »falde, styrte sammen«, glsv. rynia »buldre«, no. dial. rynja »drysse, styrte, strømme ud; strømme frem; brage, larme, buldre«. Måske skal navnet opfattes som et ældre navn for Vindinge Å, som passerer byen (Kousgård Sørensen 1969, 109).

Udgravningerne i Rønninge omfattede 5 felter på ialt 49,25 m². Fordelingen af felterne i forhold til den nutidige landsby ses af kortet fig. 24. De enkelte felters størrelse og iagttagelserne heri er sammenfattet i følgende skema. For nærmere beskrivelse af de enkelte aflejningslag og anlæg i de 13 undersøgelseslandsbyer henvises til de to tidligere udsendte rapporter fra projektet (Grøngaard Jeppesen 1979a og 1979b).

Feltbeskrivelser:

feltnr.	m ²	undergrund	kulturlagstykkelse	antal lag	anlæg
I	16	sand	50-60	5	2 lergulvlag, 12 stolpehuller
II	9	grus	50-60	3	recente gruber
III	9	grus	80	5	recente gruber
IV	9	sand	65	4	stor recent grube
V	6,25	grus	50	4	11 stolpehuller

Som det fremgår af skemaet stødtes der ved gravningerne på bygningsspor i 2 af felterne. I felt I, der ifølge udskiftningskortet er placeret i kanten af en gårdlænge, fandtes spor efter 2 lergulvlag. Øverste lag bestod af et ca. 5-10 cm tykt, hårdt lerlag med et tydeligt snavslag. Umiddelbart herunder fandtes ligeledes et hårdt lergulvlag af 5 cm's tykkelse. I kanten af dette lag stødtes på en række syltsten – bevaret i 2 m's længde – bestående af to stolpesten på 30-35 cm's størrelse, og herimellem en række mindre sten, ca. 20 cm i omfang. Også dette lerlag var dækket af et tyndt snavslag. I gulvlagene fandtes skår fra stjertpotter, jydepotter og fynsk sortgodskeramik, hvorfor lagene må dateres inden for tidsrammen 16. årh. til gårdudflytningen i slutningen af 18. årh.

I bunden af felt I fandtes 12 mulige stolpehuller. I det lille udgravningsfelt kunne der ikke registreres noget system stolperne imellem. Ingen indeholdt keramik, men formentlig er de samtidige med nederste lag, hvorfra udelukkende opsamledes vikingetidskeramik.

I felt V fandtes tillige bebyggelsesspor, her i

form af 11 stolpehuller nedgravet i undergrunden. De seks af stolpehullerne stod i kontakt med et kulturlag fra slutningen af førromersk jernalder. De øvrige er formentlig samtidige med næstnederste lag, hvori fandtes østersøkeramik.

I de øvrige felter var der udelukkende tale om helt moderne gruber indeholdende glas, søm etc.

Det undersøgte areal i Rønninge udgør ca. 0,6 % af bytomtens totale udstrækning år 1785.

Fra de 5 felter hjemtoges ialt 394 fundgenstande. Foruden keramik er der fundet 3 fragmenter af kridtpiber, 5 stk. ubestemmeligt jern og 1 bronzeske. Af disse ting kan kun kridtpiberne nærmere dateres. De må være fra tiden efter tobakkens indførelse i det 17. årh., og formentlig er der for de foreliggende stykker tale om fragmenter fra 18. årh.

Keramikmaterialets fordeling på keramikgrupper ses af følgende skema. Heraf fremgår det tillige, hvorledes repræsentationen i de enkelte felter har været.

Keramikskema:

feltnr.	0	A1	B1	C1	D1	D2	E1	E	E2	F1	F2	G	H	J
I		11		2	2	1	17	20	10	11	69	2	26	53
II					2			2		2	27			
III							6	14	5	5	33	3	13	7
IV			1	2				8		2	4			2
V	14 f.j.III		4	2			1		1		1			
ialt	14	11	5	6	4	1	24	44	16	20	134	5	39	62

Denne sammenstilling af keramikmaterialet viser, at nyere tids keramik er repræsenteret i alle felter, og dette med en stor andel af den samlede fundmængde. For de ældre perioders vedkommende er der kun tale om enkelte

skår, som dog viser aktivitet på stedet i både vikingetid, tidlig middelalder og høj- og senmiddelalder. I felt V er der tillige fund fra slutningen af førromersk jernalder, hvilket i årstal vil sige ca. 150 f.Kr. – Kr.f.

En sammentælling af materialet viser således, at der kan påvises en sandsynlig kontinuitet i Rønninge tilbage til vikingetiden. Herefter er der et betydeligt spring tilbage til førromersk jernalder, hvorfor en kontinuitet rækkende over dette tomrum må anses for usandsynlig.

De 11 vikingetidsskår fra felt I har ikke alle kunnet samles eller nøjere bestemmes, men formentlig er der tale om stykker fra 1 eller 2 halvkuglekar. En datering af disse kan normalt ikke gives mere præcist end inden for tidsrammen 8.-10. årh. I dette tilfælde foreligger der for 3 sideskår en TL-datering, som giver 990 e.Kr. Selv med en maksimal usikkerhed på 5% peger denne datering dog på, at den fundne keramik i dette tilfælde skal dateres i sidste halvdel af 10. årh., måske lige i begyndelsen af 11. årh. Resultatet af udgravningerne i Rønninge må således være, at der indtil videre kan påvises en sandsynlig pladskontinuitet tilbage til kort før eller omkring år 1000 e.Kr., og at området har været bebygget ca. 1000 år tidligere, i tiden omkring Kr.f.

Kortet fig. 26 er en kartografisk fremstilling af kronologiske faser i de enkelte felter. Der skelnes mellem vikingetid (keramikgruppe A), tidlig middelalder (keramikgruppe B), høj- og senmiddelalder (keramikgruppe C + D) samt nyere tid (keramikgruppe E og F). Grundkortet er udskiftningskortet fra 1785.

Kortet synes at vise, at landsbyens ældste del – vikingetid og tidlig middelalder – har ligget på den jævnt mod syd skrånende sandflade fra kirken i nord ned til byens sydkant. I høj- og senmiddelalder er bytomten tilsyneladende udvidet. Understreges skal det dog, at en kortlægning af keramikgrupper/kronologiske horisonter repræsentation i udgravningsfelterne kun kan give visse antydninger om landsbyens udstrækning og form i tidligere tid. Dels er antallet af felter for lille til dette formål, dels er der problemet omkring keramikens aflejring i forhold til hustomter og bytomtområdet som sådan.

Det totale keramikmateriale fra Rønninge omfatter 385 enkeltskår. Den procentvise fordeling på keramikgrupper – her er kun medtaget keramikgrupper fra landsbyens påviste levetid – er følgende: A: 3,0%, B: 1,4%, C+D: 3,0%, E: 22,6%, F: 41,5%, G+H+J: 28,6%.

Den gennemsnitlige skårmængde pr. udgravet m³ er 12,4. Denne udregning bygger også kun på materiale, som antages at tilhøre middelalderlandsbyens funktionstid, altså i dette tilfælde minus førromersk jernalder-keramikken.

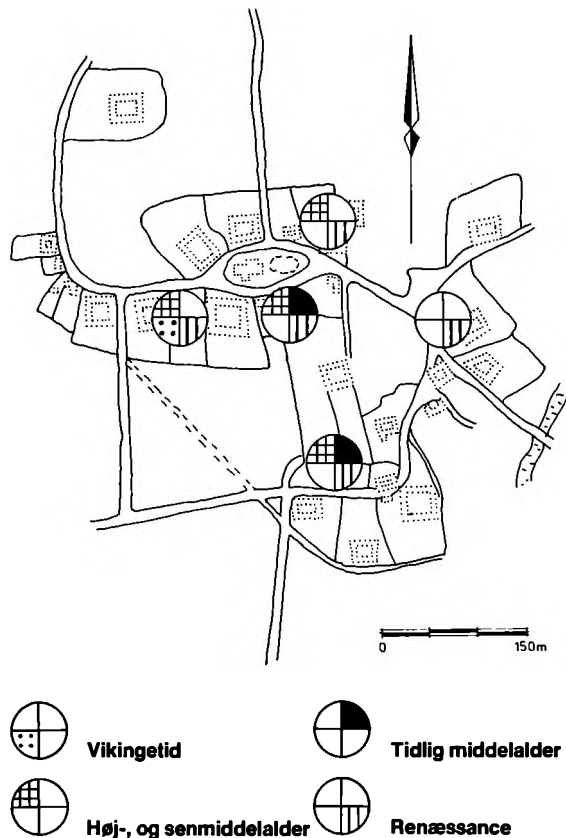

Fig. 26. Kronologiske horisonter i Rønninge.

Flemløse

Flemløse sogn, Båg herred

Valget af Flemløse som repræsentant for -løse-landsbyerne skyldtes dens placering i centrum af det i 1975 undersøgte område indenfor Sydvestfyns-projektet (Thrane 1973). Oldtidsbebyggelsen var i årene forud kortlagt gennem omfattende rekognosceringer, og udgravningerne i landsbyen kunne således tilgodes to formål, dels give oplysninger om kontinuiteten i en -løse-landsby, dels supplere de bebyggelseshistoriske undersøgelser i området.

Stednavneforskere tolker forleddet i navnet Flemløse som substantivet flæmi, med betydningen »strækning, udstrakt rum« eller »stykk-

ke fladt land« (Kousgård Sørensen 1969, 314). Sidste tolkningsmulighed er næppe sandsynlig, idet Flemløse ligger i et meget stærkt kuperet terræn, se kort over ejerlavets oro-hydrografiske forhold, fig. 27. Den forholdsvis plane flade, som byen i dag er placeret på, skyldes diverse afgravninger og opfyldninger foretaget gennem tiderne. Flemløse by er centralt placeret inden for ejerlavet.

Kirken og gårdene øst herfor ligger på ret højt terræn. Herfra falder terrænet til alle sider, mod nord ned til et tidligere vådområde, som fra øst har strakt sig ind i byen og delvist adskilt denne i en nord- og syddel. Dette tidligere vådområde er gennem tiderne gradvis fyldt op, så kun det nuværende gadekær udgør en sidste ret. I kanten af dette moseområde er ved flere lejligheder opsamlet store mængder fejlbrændt fynsk sortgodsokeramik, hvilket kunne tyde på et lokalt værksted.

I den nordlige del af landsbyen er der ret kraftigt terrænfald fra vest mod øst, og i flere af ud-

gravningsfelterne konstateredes bevidste afgravninger og opfyldninger.

Undergrunden under hele bytomten består af rent ler. Flere steder er der tale om en mergelholdig ler, og tidligere gravedes mergel i selve landsbyen.

Som Rønninge har Flemløse også en runesten. Den skal have stået på en høj i nærheden af kirken, men i 1598 blev den flyttet ind på kirkegården. I slutningen af det 18. årh. itusloges den og anvendtes i kirkegårdsdiget. Senere blev dele af den flyttet til Jægerspris. Stenen dateres til tidlig vikingetid, formentlig 9. årh. (Jacobsen og Moltke 1941-42, Moltke 1976, 124).

De ældste dele af Flemløse kirke er opført omkring år 1100. Der er tale om en stenbygget kirke, som tidligere havde en særpræget, korsformet grundplan. Korsarmene på skibet er nu nedrevne (Trap 1956, 496).

Flemløse nævnes i de skriftlige kilder første gang i 1345 (Kousgård Sørensen 1969, 314),

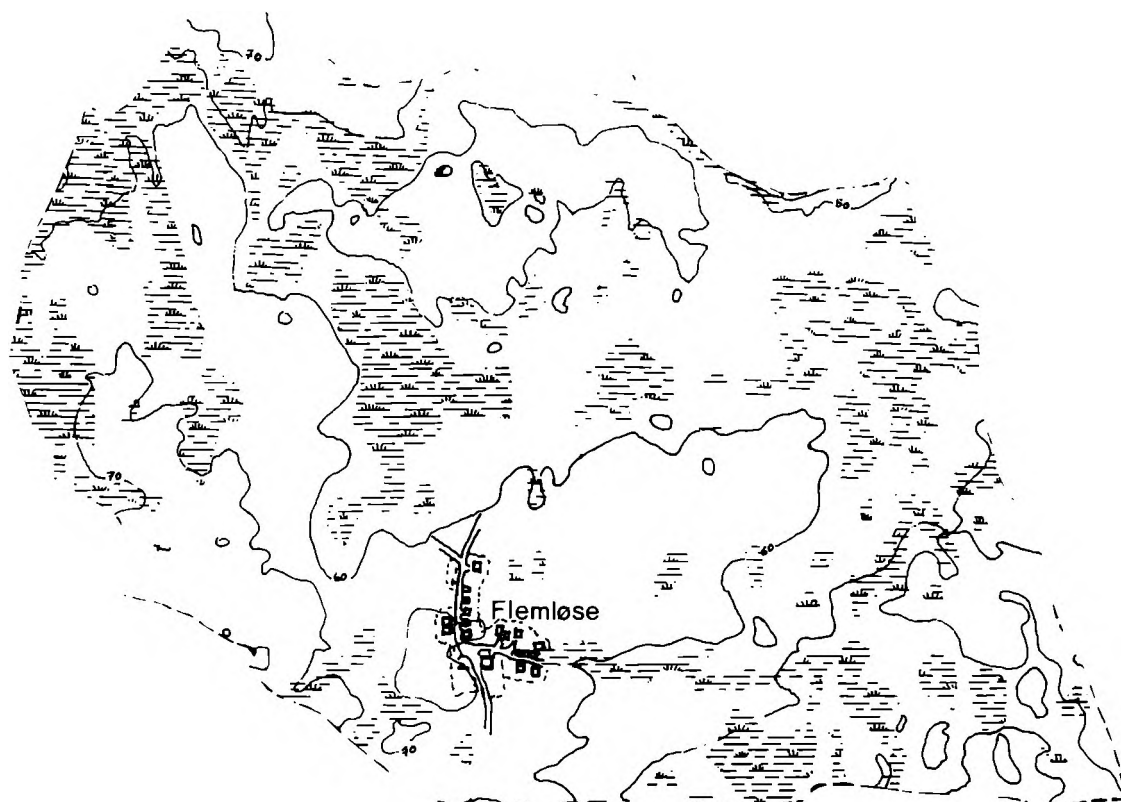

Fig. 27. Flemløse by og ejerlav. Oro-hydrografisk kort med vådområder fra original I-kort (1788). 1:25.000.

men vi skal helt frem til et skattemandtal fra 1600 før størrelsen af landsbyen kendes (meddelelse fra E. Porsmose). Her opregnes 13 bønder og 1 præst, formentlig svarende til 14 gårde, og et lignende antal er opført i matriklen af 1688. Hertil skal lægges 8 huse (Pedersen 1928, 91). I slutningen af 1700-tallet var der – ifølge udskiftningskortet – 15 gårde og 8 huse.

Udgravningerne i Flemløse blev gennemført i januar og februar 1976. På grund af vanskeligheder med at finde egnede udgravningssteder kombineret med dårlige vejrforhold undersøgtes der kun 5 felter med et samlet areal på 33 m². De enkelte feltstørrelser og iagttagelserne heri er sammenstillet i følgende skema:

Feltbeskrivelser:

feltnr.	m ²	undergrund	kulturlagstykkelse	antal lag	anlæg
I	10	ler	30-35	5	stenfundament, 2 lergulvlag, ovn og grube
II	8	ler	30-40	3	ovn og grube
III	5	ler	100	–	stenbrolægning
IV	4	ler	45-50	3	
V	6	ler	210	–	

Bygningsrester fandtes i to af felterne. I felt I afdækkedes 2 lergulvlag liggende umiddelbart over hinanden kun svagt adskilt af et tyndt snavslag. Øverste lag havde en tykkelse på 4-10 cm, nederste på 5-10 cm. I lagene opsamledes rødbrændt, indvendigt glaseret keramik, som formentlig stammer fra tidsrummet 16. årh. og frem til 19. årh. Ifølge udskiftningskortet fra 1788 skal der på stedet have ligget en længe tilhørende præstegården. Formentlig tilhører øverste gulvlag denne længe. Under gulvlagene fandtes en del meget store sten, som tilsammen udgjorde en jævn flade. Funktionen kunne ikke bestemmes, men formentlig er de fundament til en stor bageovn.

I felt II fandtes rester efter en lille ovn (?), som dog kun kunne undersøges delvis inden for

feltets rammer. I ovnen kunne både konstateres trækulslag og lag af brændt lerklining. En nøjere datering kunne ikke fremskaffes.

I felt III fandtes under et ca. 1 m opfyldningslag en stenbrolægning, hvorimellem opsamledes 2 skår fra stjertpottes. Det meget tykke kulturlag i felt V skyldes opfyldning.

Det samlede udgravningsareal udgør ca. 0,5 % af landsbyomtens udstrækning i 1788. De enkelte felters placering i forhold til den nutidige landsby ses af kortet fig. 28.

Fra udgravningerne i Flemløse hjembragtes ialt 312 enkeltgenstande, alle potteskår. Fordelingen af dette materiale dels på keramikgrupper dels i de enkelte felter ses af nedenstående skema:

Keramiskskema:

feltnr.	0	B1	C1	D1	D2	E1	E	E2	F1	F2	H	J
I			3			6	11		3	11		1
II			2	2	1	7	6	3	13	35	4	4
III	26 jern.				1	3		2	1	8		1
IV	1 udat.	1	1	1	1		3	5		12		
V	4 jern.		2	3		13	18	12	28	53		
ialt	31	1	8	6	3	29	38	22	45	119	4	6

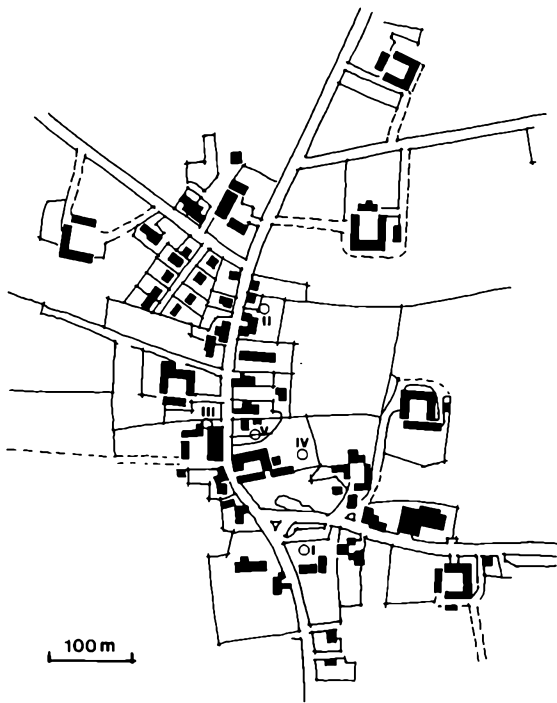

Fig. 28. Nutidskort over Flemløse med udgravningsfelter markeret.

Sammenstillingen af keramikmaterialet viser, at også i Flemløse tegner nyere tid sig stærkt i alle felter. De sidste par hundrede år er derimod svagere repræsenteret, hvilket især skyldes en knap så konsekvent opsamling af bl.a. porcelæn i Flemløse.

Høj- og senmiddelalder er ligeledes repræsenteret i alle felter, ganske vist kun med få skår. I modsætning hertil står tidlig middelalder meget svagt. Kun i felt IV er opsamlet et ornamenteret sideskår, som er af østersøtype. Umiddelbart efter udgravningerne i Flemløse herskede der en del tvivl om dette skårs rette bestemmelse (Grøngaard Jeppesen 1977, 81), men efter en nærmere vurdering, bl.a. af Dr. Gebers, Christian-Albrechts-Universität, Kiel, løstes problemet.

I felterne III, IV og V opsamledes 31 skår, hvor en nærmere datering ikke var mulig. Hovedparten synes dog at have »jernalderkarakter«. Resultatet af udgravningerne peger således på en sandsynlig pladskontinuitet tilbage til tidlig middelalder. (Betegnelsen »tidlig middelalder« anvendes her som følge af »keramikgruppen B« til trods for, at den berørte periode

også omfatter den allerseneste del af vikingetiden). På det foreliggende materiale kan det ikke afgøres, om pladskontinuiteten strækker sig til 11. eller 12. årh. Indtil videre må der ses bort fra de udatérbare skår.

En kartografisk fremstilling af de kronologiske horisonter, således som påvist i de fem felter, ses af fig. 29. Heraf fremgår det, at kun feltet i centrum af landsbyen repræsenterer den tidlige middelalder, medens høj- og senmiddelalderens bosættelsesområde tilsyneladende har udstrakt sig til noget nær den senere bytomts grænser.

Når der ses bort fra de 31 stk. udatérbar keramik, omfatter keramikmaterialet ialt 281 stk. Fordelt på keramikgrupper giver det følgende procenter: B: 0,4%, C+D: 6,1%, E: 31,7%, F: 58,4% og G+H+J: 3,6%. Den gennemsnitlige skårængde pr. m³ er 12,6.

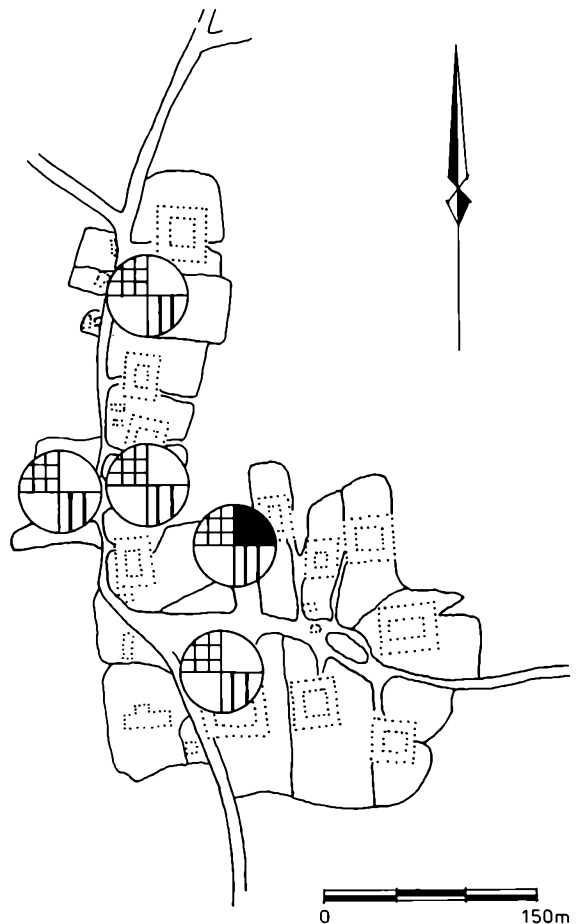

Fig. 29. Kronologiske horisonter i Flemløse.

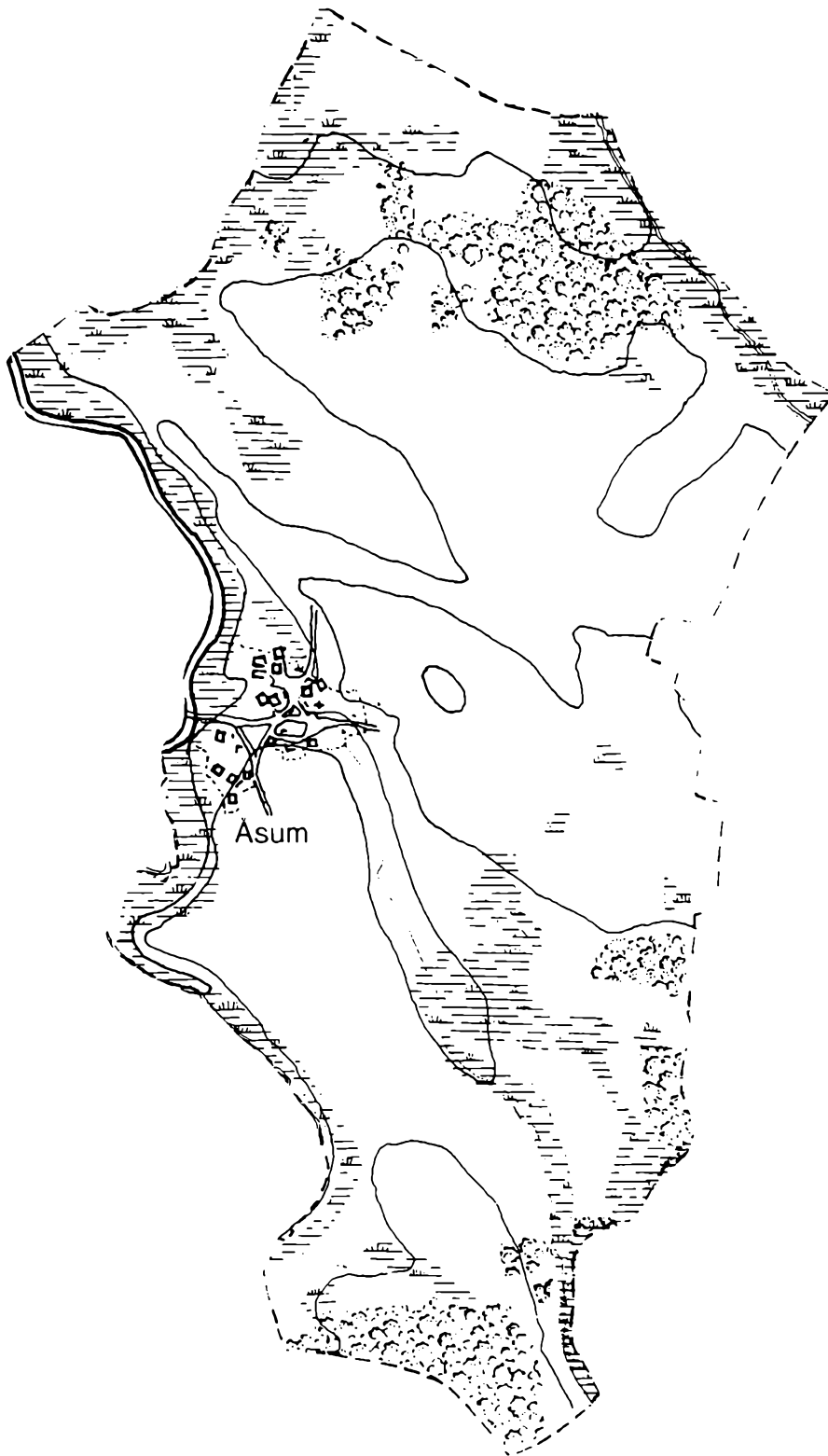

Fig. 30. Asum by og ejerlav. Oro-hydrografisk kort med skov- og vådområder fra original I-kort (1788). 1:25.000.

Åsum

Åsum sogn, Åsum herred

Af det oro-hydrografiske kort fig. 30 fremgår det, at sogne- og herredsbyen Åsum ligger i ejerlavets vestkant, ned mod samløbet af Odense og Lindved åer. Lindved Å og Odense Å udgør vestgrænsen for den nordøstfynske hedeslette. Landsbyen ligger på nordvestskråningen af den ene af de to drumlinoide bakker i sognet. Herfra falder terrænet mod nord, syd og svagere mod øst. Mod vest er der et mere brat terrænfald ned til Odense Å.

Selve terrænet i landsbyen Åsum er dog vanskeligt at bestemme i dets oprindelige form, idet der er foretaget meget omfattende grusgravninger. Kun gårdene på å-brinken i vest og den nu meget højtliggende kirke i landsbyens østende formodes at ligge på oprindeligt niveau.

Undergrunden på å-brinken består i modsætning til resten af bytomtområdet af ler. Sydvest og øst for Åsum by er ligeledes gravet grus og sand. Tydelig spor heraf ses på billedet fig. 31. Åsum kirke er en teglstensbygning i gotisk stil. Kirken har dog formentlig en romansk forgænger, idet sokkel og hjørnekvadre antages at stamme fra en romansk kirke (Trap 1956, 237).

Landsbyen Åsum nævnes i de skriftlige kilder første gang år 1339, medens herredsnavnet kendes fra 1231 (Kousgård Sørensen 1969, 99). Først fra 1610 kendes landsbyens totale størrelse. I en skattemandtaliste fra dette år opregnes 15 bønder og 2 husmænd, formentlig svarende til et lignende antal gårde og huse (Porsmose Christensen 1978a). Ved matriklen i 1688 var gårdtallet ligeledes 15, medens hustallet var vokset til 5 (Pedersen 1928, 80). I slutningen af 18. årh. – omkring udskiftningen – var gårdtallet uændret, medens husenes antal yderligere var steget til 13 inklusiv skolen (Pontoppidan 1774).

Navnet Åsum er formentlig en dativ pluralis af subst. glda. *ās*, »ås«, sigtende til Åsums beliggende på en ås oven for Odense Å. Hvis denne tolkning er korrekt, tilhører navnet ikke det ældste navnelag, men en noget senere -um-gruppe (Hald 1942). Udelukkes kan det dog ikke, at navnet kan være en sammensætning

Fig. 31. Luftfoto over Åsum, set fra syd. Bemærk de tydelige spor efter grusgravning i kornet midt på billedet og højryggede agre i periferien. (Fot. Eigil Nikolajsen).

med det glda. *hēm*. Navnetypen er således usikker (Kousgård Sørensen 1969, 99).

Undersøgelserne i Åsum foretoges i oktober 1976 samt i februar 1977. I disse tidsrum graves ialt 7 felter á 10 m², altså et samlet areal på 70 m². Antallet af felter i forhold til bytomtens størrelse er begrænset, hvilket skyldes den omfattende grusgravning i og omkring landsbyen. Kun i felterne II, IV og VI, anlagt på skråningerne ned mod Odense Å, ramtes ikke gammel grusgrav. Foruden de 7 felter er der flere steder foretaget mindre sonderingsgravninger for at konstatere, om der fandtes områder urørt af grustagning. Feltet IIIa markerer et sådant lidt større prøvehul. Selv eksisterende, gamle bindingsværksgårde ligger på opgivne grustagningssteder. Ved arkivstudier af gårdenes bygninger i Åsum kunne konstateres, at der har fundet flytninger sted af selve bygningerne formentlig for at muliggøre grusgravning (Grøngaard Jeppesen 1980b).

Felternes fordeling i forhold til den nutidige landsby ses af kortet fig. 32. Det udgravede areal på 70 m² udgør kun ca. 0,4‰ af bytomtområdets udstrækning i 1788.

En sammenfatning af iagttagelserne i de enkelte felter gives i følgende skema:

Feltbeskrivelser:

felt nr.	m ²	undergrund	kulturlagstykkelse	antal lag	anlæg
I	10				(anlagt i tidligere grusgrav)
II	10	ler	70-100	3	grube
III	10				(anlagt i tidligere grusgrav)
IV	10	sand	80-90	3	grube
V	10				(anlagt i tidligere grusgrav)
VI	10	ler	30	1	grube
VII	10	grus	30-40	2	

I felterne II, IV og VI fandtes gruber nedgravet i undergrunden. Kun grube A i felt IV gav fund. Det drejer sig om en ca. 2 m bred grube indeholdende trækul, ildskørnede sten, knogler, 45 oldtidsskår samt 7 fragmenter af en lerblok. Fundmaterialet kan dateres til førromersk jernalder periode I/II, tiden omkring 300 f.Kr.

Fra de 7 felter hjemtoges ialt 684 fundgenstande. Heraf tegner keramikken sig for langt hovedparten, medens øvrige fund kun omfat-

ter 2 fragmenter af kridtpibe, 1 tenvægt af ler, 7 stk. ubestemmeligt jern og 1 jernkugle. Blandt disse sidstnævnte kan kun kridtpibe og tenvægt nærmere dateres. Kridtpibefragmenterne kan henføres til 18. eller 19. årh., medens tenvægten stammer fra ældre jernalder, formentlig samtidig med førromersk jernaldermaterialet fra felt IV, hvorfra tenvægten også stammer.

Følgende skema viser keramikmaterialets fordeling dels på felter, dels på keramikgrupper:

Keramiskema:

felt nr.	0	B1	B	C1	D1	D2	E1	E	E2	F1	F2	G	H	J
I			1	1				3		13	62	9	9	3
II		1		4	1	1	85	32	6	10	122	2	11	3
III							3			1	10		1	1
IV	2 udat. 45 f.j.I/II						7		1	3	19	2	6	9
V							2				9			8
VI		1		4	4	1	6			8	99	1	3	9
VII							4			2	10	2	2	9
ialt	47	2	1	9	5	2	107	35	7	37	331	16	32	42

Nyere og nyeste tid er repræsenteret i alle 7 felter, og som for de foregående landsbyer med en stor andel af det samlede materiale. Specielt felt II har givet et stort materiale. I 3 felter, I, II og VI, er der tillige keramikrepræsentation fra såvel høj-, senmiddelalder som tidlig middelalder. Bemærkelsesværdigt er det, at feltet I, som er anlagt oven i tidligere grusgrav ved foden af kirkebakken, har givet fund både fra tidlig-, høj- og senmiddelalder. De fundne skår må enten stamme fra nedskridninger fra bakken eller være ført til stedet sammen med opfyldsjord.

En sammentælling af keramikmaterialet viser, at der i Åsum på det foreliggende materiale kan regnes med en sandsynlig pladskontinuitet i hvert fald tilbage til østersøkeramikens tid. Hvorvidt der er tale om 11. eller 12. årh. kan ikke umiddelbart afgøres på grundlag af fundmaterialet.

Som i Rønninge synes også området ved Åsum at have været bebygget i den ældre jernalder. 13-1400 år før middelalderlandsbyen opstår, har der i den nuværende landsbys sydlige del ligget en boplads. De enkelte kronologiske perioders fordeling i felterne fremgår tillige af

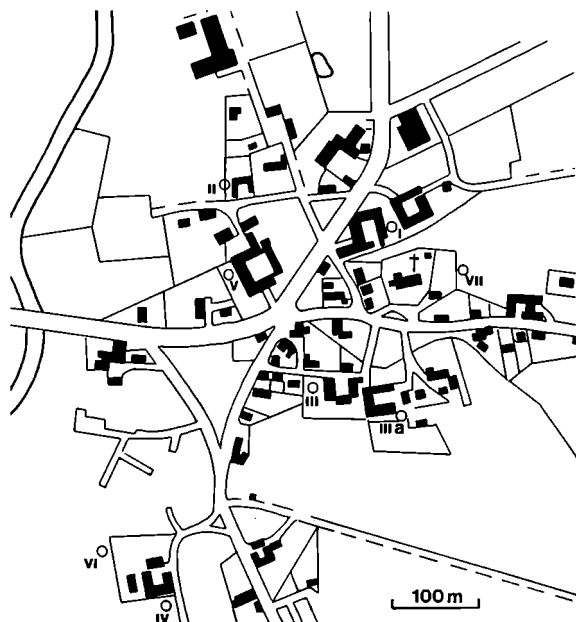

Fig. 32. Nutidskort over Åsum med udgravningsfelter markeret.

kortet fig. 33. På grund af den omfattende grusgravning i selve bytomten kan kortet ikke bruges til at give et egentligt indtryk af bebyggelsens udstrækning i tidlig, høj- og senmiddelalder. Fund fra de nævnte perioder i landsbyens nord- og sydkant tyder dog på en ret stor bytomt også i middelalderen.

Det totale keramikmateriale fra Åsum omfatter 673 stk., incl. 47 stk. oldtidskeramik. En fordeling af materialet på keramikgrupperne fra middelalderlandsbyens levetid giver følgende procenter: B: 0,5%, C+D: 2,6%, E: 23,8%, F: 58,8%, G+H+J: 14,4%.

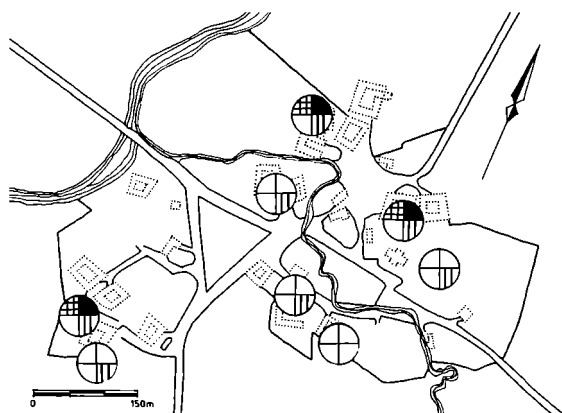

Fig. 33. Kronologiske horisonter i Åsum.

Den gennemsnitlige skårmængde pr. udgravet m³ er 19,2.

Rågelund

Åsum sogn, Åsum herred

Landsbyen Rågelund ligger inden for samme af senlaciale dalsænkninger velafgrænsede område som Åsum. Medens Åsum ligger i sognets vestkant, er Rågelund placeret umiddelbart ned mod østgrænsen, som udgøres af Vejrup Å. Af kortet fig. 34 fremgår det, at landsbyen ligger acentralt i ejerlavet. Set i retning nord-syd har den næsten en præcis midtplacement, men i øst-vestlig retning er den placeret mere mod øst, formentlig på grund af søgning mod å-bredden.

Rågelund ligger på nordskråningen af den anden drumlinoide bakke i sognet. Dels gennem terrænkurverne, dels gennem de ved udgravningerne påviste undergrundsforhold kan grænsen mellem istidsbakken og smeltevandsaflejringerne bestemmes til mellem de to nordligste gårde, se fig. 35. Undergrunden syd herfor består af rent ler, medens der ved den nordligste gård findes meget fint sand. Dette sand er nord for landsbyen udnyttet i en egentlig sandgrav.

Landsbyen Rågelund nævnes i det skriftlige kildemateriale første gang i 1308 (Kousgård Sørensen 1969, 98), men først ved skattemandtallet fra 1610 kendes størrelsen. På det tidspunkt opregnes 5 bønder, som formentlig svarer til 5 gårde. Dette tal holder sig uændret frem til slutningen af 18. årh., og iøvrigt frem til nutiden (Porsmose Christensen 1978a). Fra og med matriklen 1688 nævnes yderligere et hus (Pedersen 1928, 80). I kilden fra 1308 er navneformen Røgelund. Forleddet tolkes som substantivet roge »dyng, mindre banke«, efterleddet som gl. lund »lille skov«. Navnet tilhører således det yngste navnelag (Kousgård Sørensen 1969, 98).

Undersøgelserne i Rågelund gennemførtes i oktober og november 1976 og omfattede udgravning af 8 felter på ialt 74 m². De enkelte felters placering i forhold til den nutidige landsbytomt ses af kortet fig. 35, medens feltstørrelser og iagttagelser i felterne er sammenstillet i følgende skema:

Feltbeskrivelser:

feltnr.	m ²	undergrund	kulturlagstykkelse	antal lag	anlæg
I	10	ler	20-30	1	
II	10	ler	50	2	
III	10	ler	110-1120	3	
IV	10	ler	60-80	3	
V	4	ler	70	2	
VI	10	ler	50-80	3	grube/stolpehul
VII	10	sand	80-90	4	
VIII	10	ler	80-100	3	mindre gruber

Bortset fra nogle mindre gruber kunne der i ingen af felterne iagttages spor efter bygninger eller anden jordaktivitet. Grunden er måske, at de nuværende gårde – med undtagelse af én – stort set ligger på forgængernes sted, sammenlign fig. 34 og 35. Med udgangspunkt i udskiftningskortet anlagdes felt I på det sted, hvor den flyttede gårds vestlænge tidligere lå, men en afgravning/planering må have fundet sted, idet der i det 20-30 cm tykke muldlag overhovedet ikke fandtes anlægsspor eller fund.

Gruberne påvist i felt VI og VIII var fundtomme. Det udgravede areal udgør 2,1% af det totale bytomtområde år 1788.

Fra de 8 felter er hjembragt ialt 1234 enkeltgenstande. Det ikke-keramiske materiale omfatter 4 jernsøm, 1 jernkrog, 7 stk. ubestemt jern, 15 stk. glas, 1 hvæssesten af sandsten og 6 stk. flint. Ingen af disse genstande kan

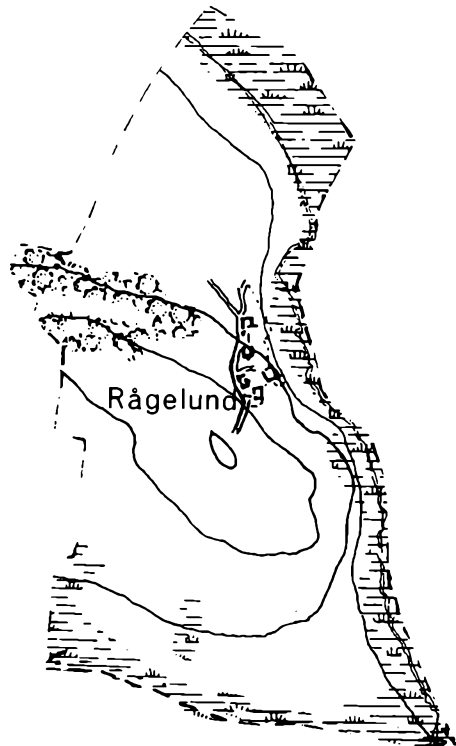

Fig. 34. Rågelund by og ejerlav. Oro-hydrografisk kort med skov- og vådområder fra original I-kort (1788). 1:25.000.

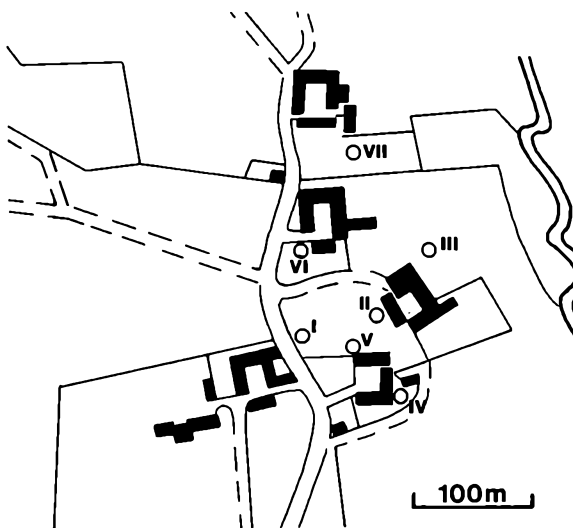

Fig. 35. Nutidskort over Rågelund med udgravningsfelter markeret.

nærmere dateres, bortset fra 1 senneolitiske skeskraber fra felt III. Den er fundet i feltets nedre lag, hvor der tillige er opsamlet 3 flintafslag og 1 neolitisk skår.

Keramikmaterialet fordeler sig på følgende måde, dels på keramikgrupper, dels i de enkelte felter, se skemaet s. 56.

Sammenstillingen viser, at et enkelt felt ikke har givet keramikfund. I de resterende 7 er der i alle opsamlet materiale fra renæssance og frem efter, medens 6 af felterne tillige har givet fund fra høj- og senmiddelalder. Tidlig middelalder

Keramiskskema:

feltnr.	0	B1	B	C1	D1	D2	E1	E	E2	F1	F2	G	H	J
I														
II	3 udat.	1		1			11			7	27		3	1
III	1 y.st.			1			6		1		17	8	1	10
IV		6		3	1		12		1	9	50	1	12	4
V				2	1	2	12		8	37	79			8
VI			2	1	2		14	7	3	2	66		1	1
VII							1	3	2		5			4
VIII		2		18	9	14	100	32	32	107	384		4	36
Ialt	4	9	2	26	13	16	156	42	47	162	628	9	21	64

er repræsenteret i felterne II, IV, VI og VIII i form af østersøkeramik. Foruden dette materiale er der 3 udatérbare oldtidsskår fra felt II og 1 skår fra yngre stenalder (muligvis senneolitisk) fra felt III. En sammentælling af keramikmaterialet viser ubrudt keramikrepræsentation fra nutid og tilbage til tidlig middelalder, 11. eller 12. årh.

På kortet fig. 36 er de kronologiske perioders repræsentation i de enkelte felter indtegnet. Heraf fremstår et billede med koncentration af tidlig, høj- og senmiddelalder-aktivitet i lands-

byens syd- og midt-del, medens den nordlige del først synes inddraget i tiden efter middelalderen.

Det totale keramikmateriale fra Rågelund omfatter 1199 stk. incl. 4 stk. oldtidsskår. Når der ses bort fra oldtidsskårene, fordeler materialet sig på keramikgrupperne med følgende procenter: B: 0,9%, C+D: 4,6%, E: 20,5%, F: 66,1%, G+H+J: 7,9%.

Den gennemsnitlige skårmængde pr. udgravet m³ er 22,6.

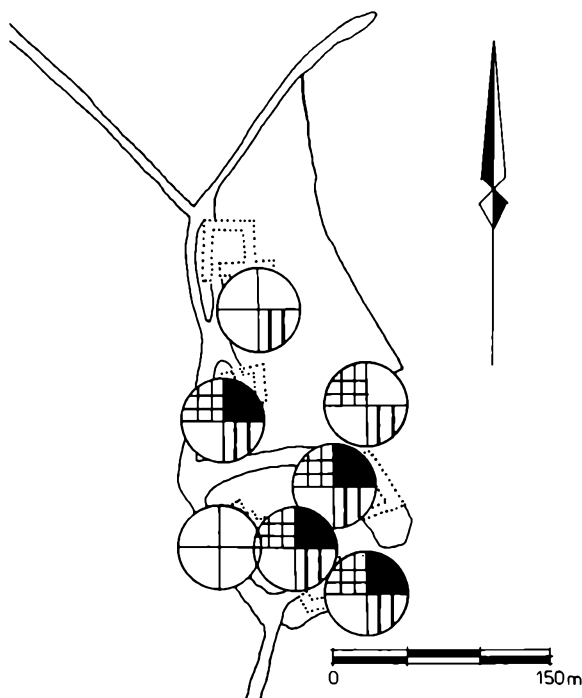

Fig. 36. Kronologiske horisonter i Rågelund.

Marslev

Marslev sogn, Bjerge herred

Landsbyen ligger, ligesom Åsum og Rågelund, placeret på en drumlinoid bakke, dog i modsætning til disse lige i centrum. Som det fremgår af fig. 37 er ejerlavet Marslev velafgrænset til alle sider – bortset fra en bræmme mod syd – af de senglaciale dalstrøg. Inden for dette område er Marslev by placeret centralt og til lige på det højeste sted, altså i modsætning til Åsum og Rågelund ikke i nærheden af de omgivne vandløb.

Terrænet i selve landsbyen er højest mod sydvest, hvor kirken ligger. Herfra falder terrænet let mod nord og nordøst. I området syd og sydøst for kirken består undergrunden af ler, medens den i resten af landsbyen er sand eller grus. I vestlige del af landsbyen har der tidligere været omfattende grusgravning helt ind til området nær kirken.

De ældste dele af Marslev kirke består af en sengotisk teglstensbygning. En del romanske

sokkelkvadre tyder dog på, at den nuværende kirke har afløst en tidligere romansk kirke på samme sted (Trap 1956, 284).

I den vestlige ende af landsbyen fremdroges ved grusgravning i 1878 2 skeletgrave fra tidlig germansk jernalder (Albrectsen 1973, 64).

Marslev optræder i det skriftlige kildemateriale første gang i 1339 (Kousgård Sørensen 1969, 130). Ved skattemandtallet 1511 opregnes 17 bønder (Porsmose Christensen 1978a), og ifølge Chr. d. V's matrikel var Marslev i 1688 på 16 gårde og 1 hus (Pedersen 1928, 83). I slutningen af 18. årh. var landsbyens gårdtal redu-

ceret til 14, men til gengæld var hustallet vokset til 12 (ifølge udskiftningskortet).

Den ældste, kendte skrivemåde for navnet er Marssloue. Forleddet tolkes som en genitiv af mandsnavnet gl̥da. Mar, identisk med subst., gl̥da. mar »hest«. Marslev tilhører -lev-gruppen (Kousgård Sørensen 1969, 130).

Udgravningerne i Marslev gennemførtes i marts måned 1976 og omfattede 5 felter med et samlet areal på 49 m². Fordelingen af felterne i forhold til den nutidige landsbytomt ses af kortet fig. 38. I følgende skema er feltstørrelse og udgravningsagttagelser sammenstillet:

Feltbeskrivelser:

feltnr.	m ²	undergrund	kulturlagstykkelse	antal lag	anlæg
I	10	grus	60	6	ildsted og stolpehuller
II	8	grus	50	4	6 stolpehuller
III	15	grus	70-75	6	grube
IV	10	grus	65-70	4	ildsted
V	6	ler	50	3	lergulvlag samt små gruber

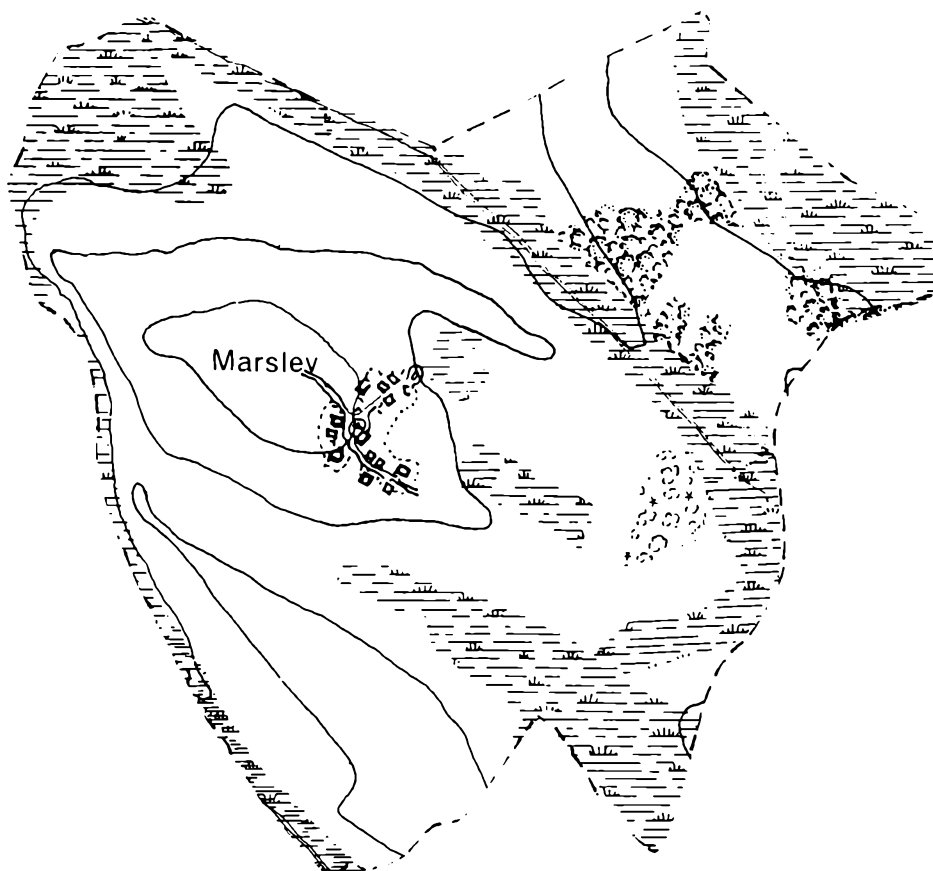

Fig. 37. Marslev by og ejerlav. Oro-hydrografisk kort med skov- og vådområder fra original I-kort (1799). 1:25.000.

I alle 5 felter er der konstateret anlægsspor, men kun i felt I, II og V synes der at være tale om egentlige bygningsspor. Ildsted og stolpehuller i felt I stod i kontakt med næstnederste lag, som var et trækulsfarvet og trækulsholdigt kulturlag, hvori opsamledes keramik fra førromersk jernalder periode II, i tid 300-150 f.Kr. Fra en lidt senere del af ældre jernalder skal de 6 stolpehuller fra felt II formentlig dateres. I 2 af disse fandtes keramik fra sen førromersk/tidlig ældre romersk jernalder – tiden omkring Kr.f.

Langt senere er derimod et lergulvlag i felt V. Gulvlaget, der var ca. 5 cm tykt, strakte sig cirka over halvdelen af feltet. Et tydeligt snavslag kunne iagttages over det gule ler. I laget opsamledes udelukkende skår af indvendigt glaseret, rødbrændt keramik, hvorfor det formentlig skal dateres til tiden efter 1500. Ved sammenligning med udskiftningskortet fra 1799 er felt V placeret i kanten af en gårdlængde, måske lergulvlaget stammer fra denne eller en forgænger.

Grube og ildsted fra felt III og IV kan begge dateres til overgangen førromersk jernalder/ældre romertid.

Felternes samlede areal udgør 0,7‰ af bytomtens udstrækning år 1799.

Fundmaterialet fra de 5 felter omfatter ialt 643 enkeltgenstande, hvoraf keramikken tegner sig

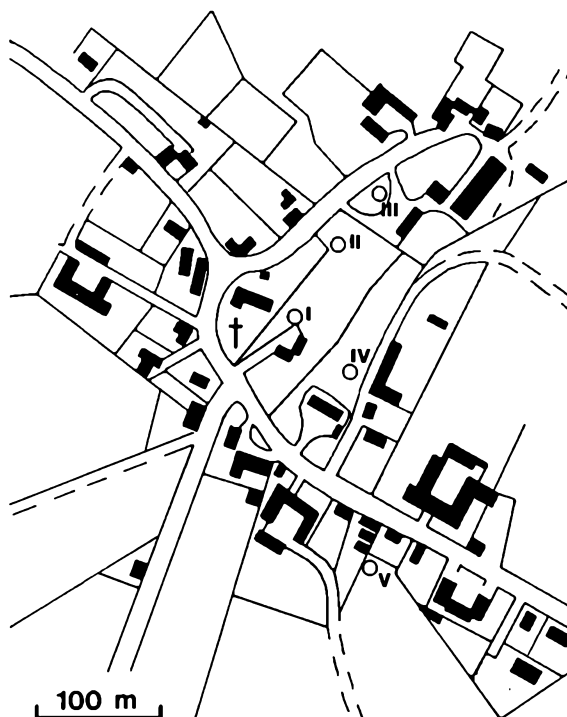

Fig. 38. Nutidskort over Marslev med udgravningsfelter markeret.

for 627 stk., kridtpibefragmenter for 12 og ubestemmelige jernstykker for 4. Kridtpibefragmenterne dateres til 18. eller 19. årh.

Keramikmaterialets repræsentation dels i de enkelte felter, dels på keramikgrupper fremgår af følgende skema:

Keramiskema:

feltnr.	0	B1	C1	D1	D2	E1	E	E2	F1	F2	G	H	J
I	7 udat. 22 f.j.II	3	3			14		3		11	2	5	2
II	8 f.j. /æ.rom					10		1		7	1	4	6
III	177 f.j./ æ.rom	8	1			29		4	3	117	1	7	
IV	32 f.j./ æ.rom	2		1	1	29		6	10	49		6	
V						8	1	1	3	19	3		
ialt	246	13	4	1	1	90	1	15	16	203	7	22	8

Nyere og nyeste tid er repræsenteret i alle 5 felter, medens middelalderkeramik kun er fundet i 3. De 3 felter har til gengæld givet keramik både fra tidlig, høj- og senmiddelalder. Ikke mindre end 4 af felterne har givet oldtids-

keramik, som bortset fra 7 ukarakteristiske skår i felt I kan dateres til henholdsvis førromersk jernalder periode II og sen førromersk/tidlig romersk jernalder.

En sammentælling af fundmaterialet viser

keramik fra alle tidshorisonter mellem nutid og tidlig middelalder. Oldtidskeramikken er derimod ikke i tidsmæssig kontakt – mindst en 800-årig periode adskiller. Undersøgelserne i Marslev peger således på to bosættelsesfaser, dels i den ældre jernalder og dels fra 11. eller 12. årh. og frem til nutiden.

De kronologiske horisonter repræsenteret i de enkelte felter er kartografisk fremstillet i fig. 39. Heraf tegner sig et billede med middelalderbebyggelsen liggende på det jævnt faldende terræn fra kirken mod nord og øst.

Keramikmaterialet omfatter 381 stk., når der ses bort fra oldtidskeramikken. Regnet i procent er de enkelte keramikgrupper repræsenteret med følgende: B: 3,4%, C+D: 1,6%, E: 27,8%, F: 57,5%, G+H+J: 9,7%.

Den gennemsnitlige skårmængde pr. m³ er 14,2.

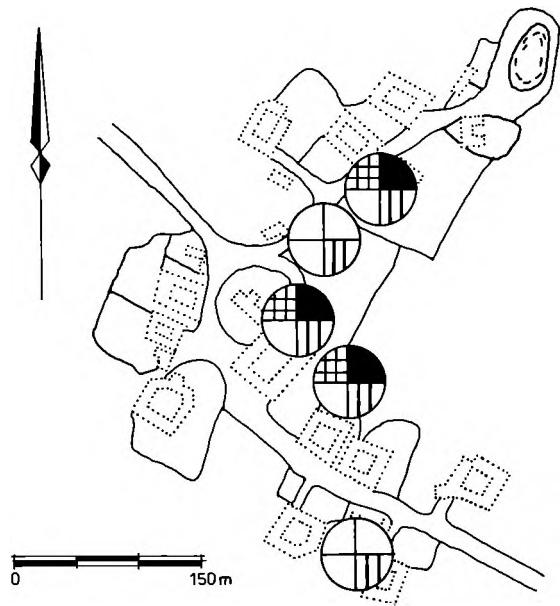

Fig. 39. Kronologiske horisonter i Marslev.

Holev

Marslev sogn, Bjerge herred

I modsætning til Marslev er Holev acentralt placeret inden for ejerlavet. Landsbyen ligger på næsten plant terræn ned mod et større vådområde mellem Vejrup Å og Pilebækken, se kortet fig. 41.

Undergrunden i selve landsbyen er ler, medens der i 2 felter i landsbyens sydkant er konstateret sand. Der er her formentlig tale om senglaciale smeltevandsaflejringer.

Holev er nævnt i en skriftlig kilde første gang i 1383 (Kousgård Sørensen 1969, 129). Først med skattemandtallet fra 1511 kendes størrelsen, som opregnes til 10 bønder (Porsmose Christensen 1978a). Dette tal er uændret i matriklen fra 1688 (Pedersen 1928, 83), medens der ifølge Pontoppidans Danske Atlas i 1774 var 9 gårde og 7 huse.

Den ældste kendte navneform er Horløf. Forleddet tolkes som en mulig genitiv af et tilnavn glda. Hori til verbet horā »bedrive hor«. Endelsen henfører navnet til -lev-gruppen (Kousgård Sørensen 1969, 129).

Inden for tidsrummet oktober 1976 til februar 1977 gravedes 14 felter á 10 m², altså et samlet areal på 140 m². Fordelingen af felterne ses af fig. 40. I følgende skema er iagttagelserne i felterne sammenfattet, se s. 60.

I 9 af de ialt 14 felter kunne der påvises anlægspor. Heraf kan der dog tilsyneladende kun i felt XII tales om spor efter bygninger. I dette felt, som ved sammenligning med udskiftningskortet fra 1799 er placeret i kanten af en tidligere gårdlænge, fandtes under pløjelaget et ca. 10 cm tykt lag bestående af kompakt lerklining og kalk. Formentlig markerer dette lag sporene efter en husvæg – syd-nord orienteret.

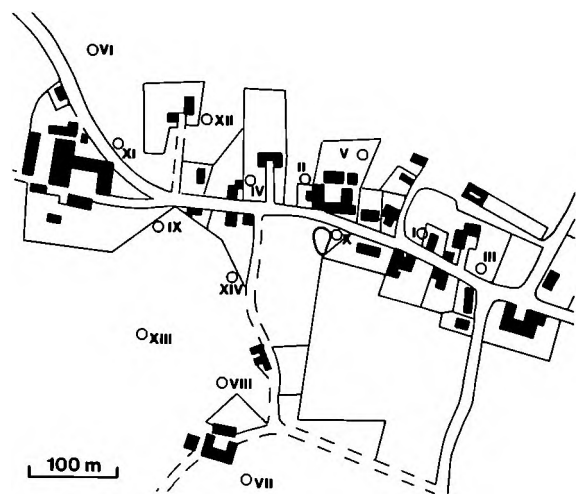

Fig. 40. Nutidskort over Holev med udgravningsfelter markeret.

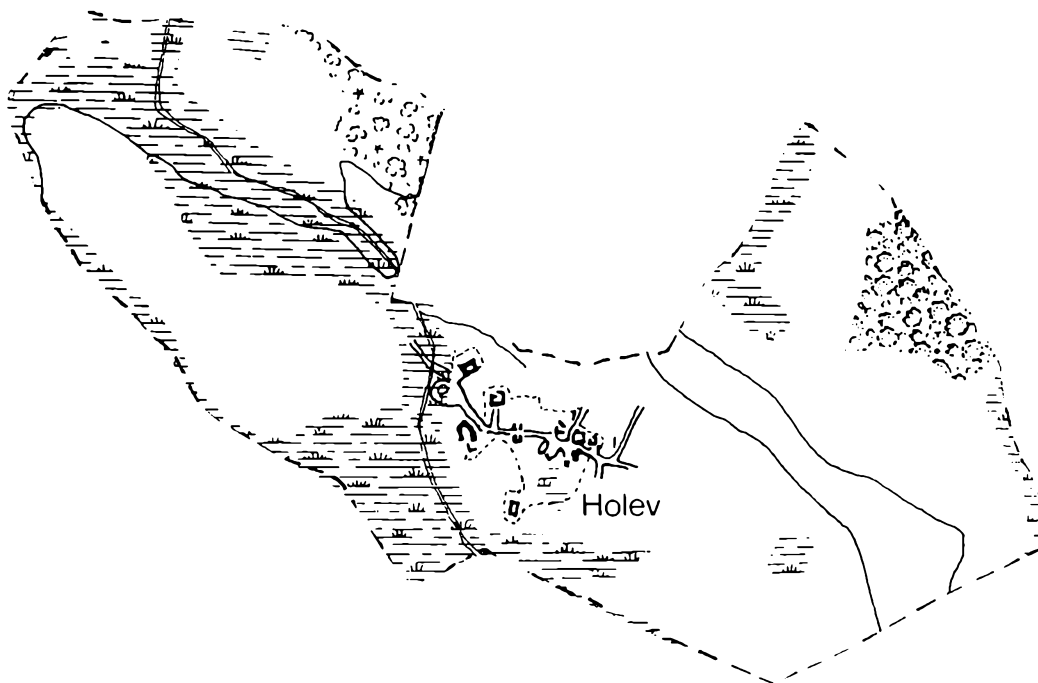

Fig. 41. Hølev by og ejerlav. Oro-hydrografisk kort med skov- og vådområder fra original I-kort (1799). 1:25.000.

Feltbeskrivelser:

feltnr.	m ²	undergrund	kulturlagstykkelse	antal lag	anlæg
I	10	ler	30	1	
II	10	ler	50	2	gruber i undergrund
III	10	ler	30-40	3	stor grube
IV	10	ler	30-50	2	gruber og fyldskifter
V	10	ler	50-60	3	stor grube
VI	10	ler	40-60	2	grube
VII	10	ler	50	2	
VIII	10	lerblandet sand	50-60	2	grube
IX	10	ler/sand	50	2	grube
X	10	ler	40	1	
XI	10	sand	50	2	
XII	10	ler	50-55	3	husvæg?
XIII	10	sand	50-60	2	grube
XIV	10	ler	50-60	3	

I laget opsamledes rødtbrændt, indvendigt glaseret keramik, hvorfor en datering inden for tidsrummet 16.-18. årh. kan antages.

I de øvrige felter var der gruber af forskellig størrelse, karakter og alder. Blandt disse kan nævnes gruber nedgravet i undergrunden i felt II indeholdende renæssancekeramik, stor grube med skeletter af 2 køer i felt III og en ca. 90

cm bred og 20 cm dyb grube indeholdende østersøkeramik i felt VIII.

Det udgravede areal på 140 m² udgør 1,4 % af landsbytomtens udstrækning år 1799.

Fra de 14 udgravningsfelter er hjemtaget 798 enkeltgenstande. Foruden potteskår er fundet 1 fragment af en kakkal, 10 jernsøm, 1 jernring, 1 jernbeslag, 30 stk. ubestemmeligt jern, 1 hes-

tesko, 1 patron, 11 stk. glas, 2 flasker, 1 stk. tak og 11 flintafslag. En nøjere datering af disse genstande er ikke mulig; formentlig tilhører kakkelfragmentet renæssancen, medens metal- og glasfundene er fra nyere tid.

Keramikmaterialets fordeling på felter og keramikgrupper ses af følgende skema:

Keramiskskema:

feltnr.	0	B1	C1	D1	E1	E	E2	F1	F2	G	H	J
I		1			6			1	12			7
II			8		3	3	1		22	14	29	27
III			1		1	1		1	14		1	1
IV		3	9	1	2	3		1	9		1	4
V					4	6		1	17			
VI			6	5	14	13	10	23	193		6	6
VII					1				1			1
VIII		1				3	1	1	2			
IX		19				2			1			
X						1						
XI					1	2		1	1			
XII			7		10	15	6	4	87		11	4
XIII	10 æ.j.	4				5		2	14		8	1
XIV					1		3			1	2	3
ialt	10	28	31	6	43	54	21	35	373	15	58	54

Heraf fremgår det, at nyere tid er repræsenteret i alle felter, i felt X dog kun med 1 skår. Skår fra keramikgrupperne C og D er fundet i 5 felter, og det samme gælder for den tidlig-middelalderlige keramik, keramikgruppe B. I felt XIII er tillige fundet 10 skår fra ældre jernalder.

En sammentælling af keramikmaterialet fra de enkelte felter viser en ubrudt keramikrepræsentation i de enkelte tidshorisonter fra nutid og tilbage til 11.-12. årh. Fra dette tidspunkt er der et spring på mindst 600-800 år til ældre jernalder-materialet fra felt XIII. I den forbindelse kan det nævnes, at der samtidig med udgravningerne i Hølev undersøgtes en affaldsgrube fra førromersk jernalder periode II fundet under arbejdet med nedlægning af vandrør i landsbyens vestlige ende, nær feltet XI.

Resultatet af undersøgelserne viser således kontinuitet i middelalderlandsbyen Hølev tilbage til 11. eller 12. årh.

En kartografisk fremstilling (fig. 42) af tidshori-

sonterne i felterne viser, at den ældste fase – østersøkeramikens tid – er fordelt i et område midt i og syd for bytomten. Høj- og senmiddelalder synes i højere grad at følge landsbyens udstrækning i det 18. årh. Grundkortet er her som tidligere udskiftningskortet fra tiden omkring år 1800.

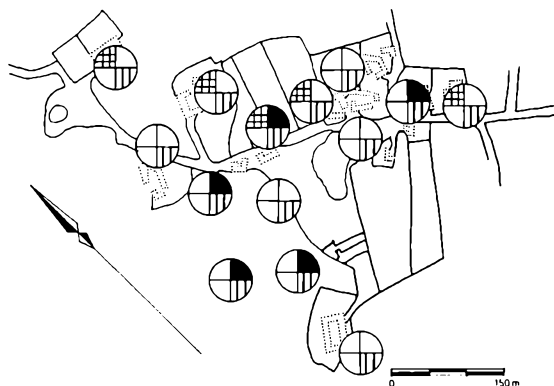

Fig. 42. Kronologiske horisonter i Hølev.

Det totale keramikmateriale fra Holev omfatter 728 stk., incl. 10 stk. oldtidskeramik. Den procentvise fordeling på keramikgrupper er følgende: B: 3,9%, C+D: 5,2%, E: 16,4%, F: 56,8%, G+H+J: 17,7%.
Gennemsnitlig skårmængde pr. m³ er 10,7.

Klarskov

Marslev sogn, Bjerge herred

Inden for samme af sen-glaciale dalstrøg afgrænsede område som Holev ligger i dag den store gård Klarskov. Ifølge skattemandtallene fra 1511 og 1610 har lokaliteten tidligere bestået af formentlig 3 gårde, i hvert fald opregnes i de to kilder 3 bønder (Porsmose Christensen 1978a). I matriklen af 1688 nævnes kun 1 gård, og dette har været uændret frem til nutiden (Pedersen 1928, 81). Da projektets landsbydefinition kræver minimum 3 gårde belig-

Fig. 43. Klarskovgård og -ejerlav. Oro-hydrografisk kort med skov- og vådområder fra original I-kort (1809). 1:25.000.

gende i topografisk sammenhæng, regnes Klarskov for en nedlagt landsby, med nedlæggelse mellem 1610 og 1688. For nærmere redegørelse for projektets landsbydefinition henvises til Grøngaard Jeppesen (1979a, 9).

Feltbeskrivelser:

feltnr.	m ²	undergrund	kulturlagstykkelse	antal lag	anlæg
I	10	ler	40	1	
II	10	ler	80	3	
III	10	sand/ler	60-90	1	

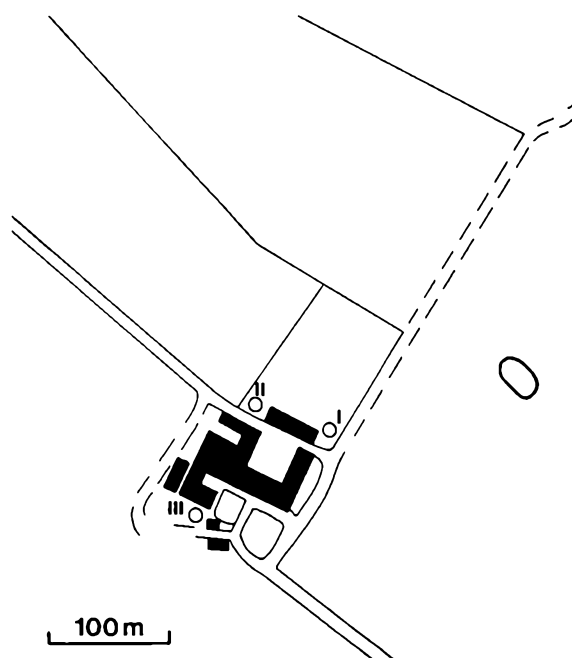

Fig. 44. Nutidskort over Klarskov med udgravningsfelter markeret.

Den nuværende gård Klarskov er beliggende midt i sit ejerlav på ret fladt terræn. I en afstand af nogle hundrede meter fra gården begynder et let terrænfald ned mod de sen-glaciale dalstrøg, se fig. 43. Undergrunden, hvor på den nuværende gård ligger, er ler eller sandblandet ler.

Klarskov nævnes første gang i 1383 med navneformen Klarskow. Navnet tolkes som en sammensætning af subst. glda. klakk, »knold, klump, banke«, og ordet skov. Navnetypen tilhører således det yngste navnelag (Kousgård Sørensen 1969, 130).

Udgravningerne ved Klarskov foretoges i januar 1977. Da den tidligere landsbys bytomtområde ikke kendtes, anlagdes 3 udgravningsfelter á 10 m² umiddelbart omkring den nuværende gårds bygninger. I skemaet ovenfor er feltiagttagelserne sammenfattet, felternes placering ses af fig. 44.

På trods af de formodede nedlagte gårde kunne der ikke i de 3 felter påvises nogen byg-

nings- eller anlægsspor, bortset fra en moderne drængrøft i felt I.

Det hjembragte fundmateriale fra de 3 felter omfatter 141 enkeltgenstande. Hovedgruppen med 127 stk. udgøres af keramik, medens resten er fordelt over 5 jernsøm, 1 jernbolt, 1 stk.

ubestemmeligt jern, 1 bronzeske, 1 tinknap og 5 stk. glas. Ingen af disse ikke-keramiske fund kan nærmere dateres udover nyere tid.

Keramikmaterialets fordeling i felter og på keramikgrupper fremgår af følgende skema:

Keramikskema:

feltnr.	C1	D1	D1	E1	E2	E2	F1	F2	G	H	J
I	1			7	9		8	12	1	6	3
II	1	1	1	30		2	3	8	1		
III		1		4	7	2	1	6		1	3
ialt	2	2	1	41	16	4	12	26	2	7	14

I alle 3 felter er der fundet keramik fra såvel høj-, senmiddelalder som nyere tid. Især materialet fra keramikgrupperne E og F dominerer. I modsætning til de tidligere landsbyer kan ingen skår henføres til tidlig middelalder, hvorfor konklusionen på det foreliggende materiale må blive en sandsynlig pladskontinuitet tilbage til perioden 13.-14. årh.

For fuldstændighedens skyld er der også tegnet et kort med angivelse af de kronologiske horisonter, se fig. 45.

Det samlede keramikmateriale består af 127 stk. Procentvis fordelt på keramikgrupper giver det følgende resultat: C+D: 3,9%, E: 48,0%, F: 29,9%, G+H+J: 18,1%.

Den gennemsnitlige skårmængde pr. m³ er 6,5.

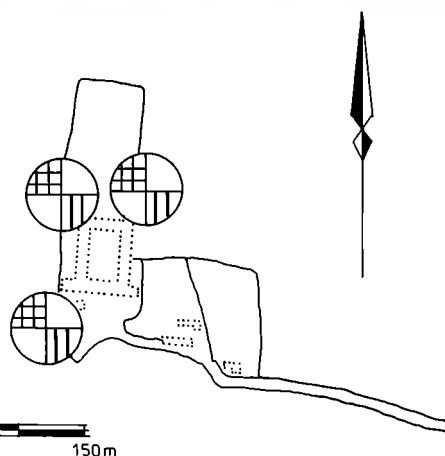

Fig. 45. Kronologiske horisonter i Klarskov.

Radstrup

Marslev sogn, Bjerge herred

Ejerlavet Radstrup ligger velafgrænset af 2 vådområder, mod vest af dalstrøget langs Råbæk, mod øst af dalstrøget langs Geels Å, se kortet fig. 46. Selve landsbyen ligger centralt inden for dette område, svagt hævet over det øvrige terræn. Radstrup er placeret oven på en af de terrænstriber, som Per Smed har påvist i det nordøstfynske sletteområde (Smed 1962). Nogle hundrede meter nordvest for landsbyen ligger Karolinelund, som hører med i ejerlavet Radstrup. En åben plads i landsbyen kunne tyde på, at Karolinelund tidligere havde ligget dér, men feltgravning på stedet gav negativt resultat, medens feltgravning ved gårdens nuværende placering derimod viste kontinuitet tilbage til tidlig middelalder.

Undergrunden består af ler både i selve landsbyen og ved Karolinelund.

Landsbyen Radstrup nævnes i de skriftlige kilder første gang i 1345 (Kousgård Sørensen 1969, 130). Størrelsen kendes først fra skattemandtallet 1511, hvor der opregnes 4 bønder (Porsmose Christensen 1978a). Dette tal er uændret over matriklen 1688 frem til nutiden (Pedersen 1928, 83).

Forleddet i navnet Radstrup tolkes som en mulig genetiv af tilnavnet glda. Rath, identisk med glda. rath »rask, hurtig«. Endelsen er -torp, som henfører navnet til mellemste navnegruppe (Kousgård Sørensen 1969, 130).

Udgravningerne i Radstrup og ved gården Karolinelund gennemførtes i januar og februar

1977 og omfattede 7 felter á 10 m² i selve Radstrup samt 3 felter á 10 m² ved Karolinelund – sidstnævnte betegnet KI – III. Felternes fordeling i forhold til den nutidige bytomt ses af fig. 47. I følgende skema er feltiagttagelserne sammenstillet:

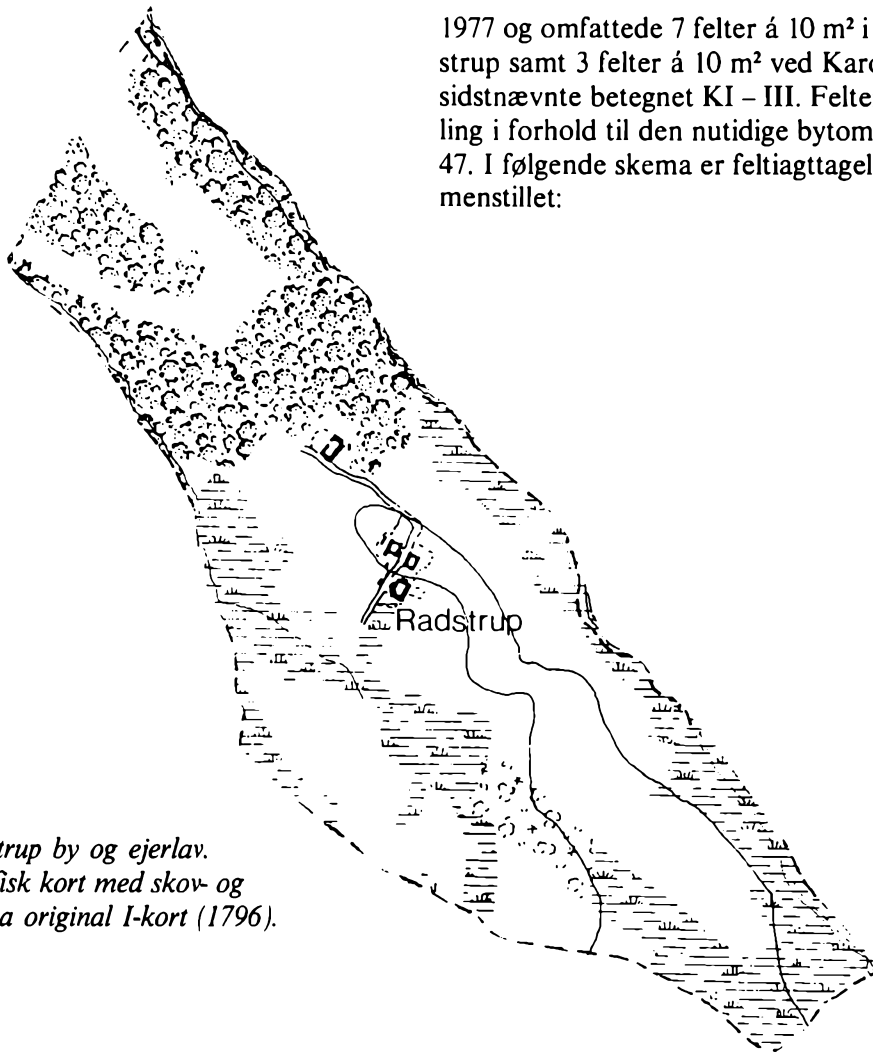

Fig. 46. Radstrup by og ejerlav. Oro-hydrografisk kort med skov- og vådområder fra original I-kort (1796). 1:25.000.

Feltbeskrivelser:

feltnr.	m ²	undergrund	kulturlagstykkelse	antal lag	anlæg
I	10	sand/ler	40-50	3	væggrøft, 2 stolpehuller
II	10	ler	50	2	
III	10	lerblandet sand	50-70	2	
IV	10	ler	40-60	2	3 stolpehuller
V	10	ler	30-40	1	
VI	10	ler	40-50	2	
VII	10	ler	60-100	3	2 gruber
KI	10	ler	40	2	stenbrolægning
KII	10	ler	60	4	
KIII	10	ler	50-60	3	syldsten

I 5 af felterne er der påvist anlægsspor, tre steder i form af bygningsrester.

I felt I fandtes 2 stolpehuller samt en mulig væggrøft. Anlæggene var fundtomme, men efter deres fyldkarakter – jævnfør tidligere

bemærkninger herom – er der snarest tale om ældre jernalderbebyggelse, formentlig samtidig med opsamlede skår fra førromersk jernalder. Til samme tidsrum skal formentlig stolpehullerne i felt IV dateres. I den forbindelse kan det

nævnes, at der ved rekognosceringer vest for landsbyen er påvist en stor boplads fra førromersk jernalder periode II-III (FSM j.nr. 2935).

I felt KIII fandtes umiddelbart under pløjelaget 3 store flade sten på række, formentlig syldsten. I SØ-hjørnet fandtes under pløjelaget et 5-10 cm tykt, stærkt sammenkittet lerlag, måske et gulvlag. I laget opsamledes keramik fra renæssance og fremefter. Måske tilhører de påtrufne bygningsspor den lille længe, som ifølge udskiftningskortet fra 1796 har ligget øst for den firlængede gård.

Det samlede udgravede areal udgør 4,4‰ af bytomtområdet år 1796.

Fra de 10 felter er hjemtaget ialt 724 enkeltgenstande. Udover keramik omfatter fundene 5 jernsøm, 1 jernring, 2 jernleer, 16 stk. ubestemmeligt jern, 2 stk. bronzeblik, 32 stk. glas, 1 flaske, 2 grifler og 3 flintafslag. Bortset fra flintafslagene kan de øvrige ikke-keramiske genstande dateres til nyere tid.

Keramikmaterialets fordeling dels i felterne dels på keramikgrupper ses af følgende skema:

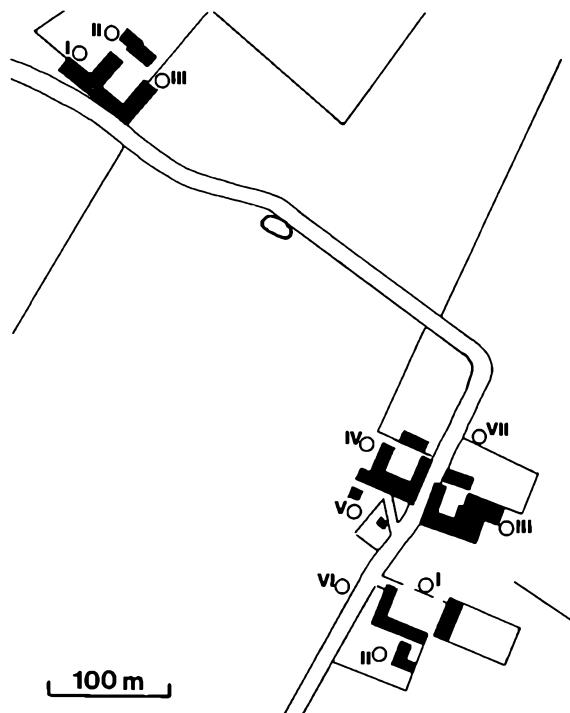

Fig. 47. Nutidskort over Radstrup (og Karoline-lund) med udgravningsfelter markeret.

Keramiskema:

feltnr.	0	B1	C1	D1	D2	E1	E	E2	F1	F2	G	H	J
I	12 f.j.	5	1		1	13	9	6	28	80	4	2	49
II			1					1	1	8	8	3	1
III		1					2		5	16		2	12
IV	4 æ.j.						1		1	5	2	4	8
V													
VI	7 æ.j.						2			1		3	11
VII						4	1	1	1	7		1	3
KI		1		3	2	8	9	4	2	36		5	1
KII			10	1	1	42	27	14	6	99		12	
KIII			1			2	4	1		20		4	7
ialt	23	7	13	4	4	69	55	27	44	272	14	36	92

Af skemaet fremgår det, at alle felter bortset fra V indeholder keramik fra tidshorizonten 15./16.årh. til nutid. Fem af felterne har tillige givet keramik fra høj- og senmiddelalder, medens felterne I, II, III og KI har givet fund af østersøkeramik. I lighed med en række af de tidligere gennemgåede landsbyer er der også fundet ældre jernaldermateriale i flere af fel-

terne. Som nævnt står disse fund tilsyneladende i forbindelse med en større førromersk jernalderboplads vest for landsbyen.

En sammentælling af fundmaterialet viser, at der i Radstrup er fundet keramik fra alle kronologiske horisonter fra nutid og tilbage til 11.-12. årh. Dette gælder både for selve landsbyen og for den enligt liggende gård Karoline-

lund. Herefter er der et betydeligt spring tilbage til sporene fra århundrederne umiddelbart før Kr.f. Konklusionen må således blive, at der på det foreliggende materiale kun kan peges på en sandsynlig pladskontinuitet tilbage til det 11. eller 12. årh.

Fig. 48 viser de kronologiske horisonter fordeling i de enkelte felter. Heraf fremgår det, at tidlig-, høj- og senmiddelalder er repræsenteret i Radstrups østlige del, medens områderne mod vest ikke har givet ældre materiale end fra renæssancen. Udgravningerne ved Karolinelund viser, at gården tilsyneladende allerede i tidlig middelalder (østersøfasen) har ligget på sin nuværende plads uden for Radstrup by.

Det samlede keramikmateriale omfatter 637 stk. excl. 23 stk. ældre jernalder-keramik. Fordelt på keramikgrupper giver det følgende procenter: B: 1,1%, C+D: 3,3%, E: 23,7%, F: 49,6%, G+H+J: 22,3%.

Den gennemsnitlige skårmængde pr. m³ er 12,3.

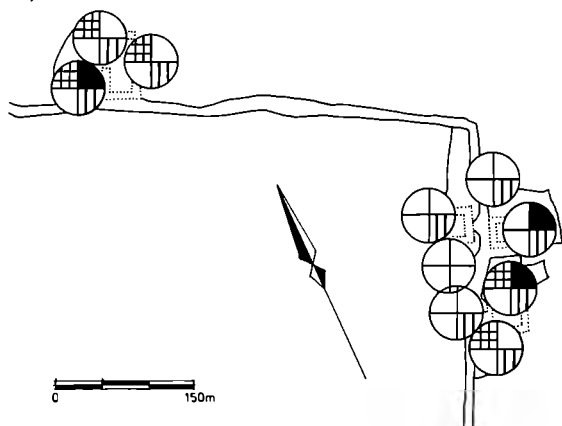

Fig. 48. Kronologiske horisonter i Radstrup (og Karolinelund).

Kølstrup

Kølstrup sogn, Bjerge herred

Landsbyen Kølstrup ligger på et fladt terræn lige ud til den inderste del af Kertinge Nor. Som det fremgår af kortet fig. 49, er dens placering bortset fra søgning mod Noret ret central inden for ejerlavet. Ejerlavets grænser falder delvis sammen med naturlige skel i landskabet, mod syd med et vådområde omkring Ålebæksrende, mod øst sammen med et større engområde mellem Kølstrup og hovedgården Kejrurp.

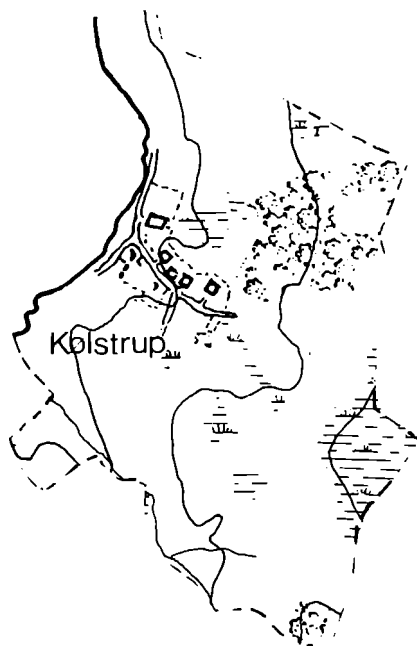

Fig. 49. Kølstrup by og ejerlav. Oro-hydrografisk kort med skov- og vådområder fra original I-kort (1805). 1:25.000.

I selve landsbyen er der kun få terrænforskelle. Dog ligger den nordlige del af bytomten – imellem kirke og præstegård – højere end området syd for byvejen, se kortet fig. 50.

Undergrunden i landsbyen er bortset fra et enkelt sted bestemt som ler.

Kølstrup kirke er romansk, hvoraf kor og skib er bevaret. Senere er tilføjet et sengotisk vesttårn. De romanske dele er opført af kampesten med hjørnekvadre og dobbeltsokkel (Trap 1956, 277).

Landsbyen Kølstrup nævnes i det skriftlige kildemateriale første gang 1324 (Kousgård Sørensen 1969, 126). Landsbyens totale størrelse kendes først fra 1511, hvor der i skattemandtallet er opført 9 bønder, formentlig svarende til samme antal gårde (Porsmose Christensen 1978a). Ved 1688-matriklen bestod Kølstrup uændret af 9 gårde (Pedersen 1928, 83), men herefter synes der at ske en markant ændring. Omkring år 1800 er gårdtallet reduceret til 5, medens hustallet til gengæld er vokset til 8. Formentlig skyldes denne udvikling en gårdssammenlægning på et eller andet tidspunkt i det 18. årh.

Den ældste kendte navneform er Kylnes-

thorpe. Forleddets betydning er uklar, men stednavneforskningen peger på muligheden af, at det kan være genetiven af et oprindeligt stednavn, Kynir, navnet på inderste del af Kertinge Nor. Navnet tilhører med -torpendelsen mellemste navnelag (Kousgård Sørensens 1969, 126).

Undersøgelserne i Kølstrup gennemførtes i marts 1977 og omfattede 9 felter med et samlet areal på 84,5 m². Kortet fig. 50 viser felternes fordeling i forhold til den nutidige bytomt. I følgende skema er feltagttagelserne sammenfattet:

Feltbeskrivelser:

feltnr.	m ²	undergrund	kulturlagstykkelse	antal lag	anlæg
I	10	ler	30-40	1	3 gruber
II	10	ler	20-25	1	2 gruber
III	10	ler	60	2	2 gruber
IV	10	ler	60-75	5	grube
V	10	ler	30-35	2	
VI	10	ler	30	1	grube
VII	10	lerblandet sand	20-30	2	5 stolpehuller
VIII	4,5				
IX	10	ler	60	3	2 store gruber

I 7 af de ialt 9 felter fandtes tydelige anlægspor. Kun i felt III kunne disse bestemmes som rester efter bygninger, nemlig i form af 5 stolpehuller samt nogle svage fyldskifter. I et af disse stolpehuller fandtes østersøkeramik, og da fylden i de enkelte stolpehuller var ret ens, er de sandsynligvis samtidige – fra 11. eller 12. årh.

Fra samme periode stammer 3 gruber i felt I, medens gruberne i felterne II, VI og IX kan dateres til nyere tid.

Det udgravede areal på 84,5 m² udgør 1,6‰ af landsbytomtens udstrækning år 1805.

Fundmaterialet fra de 9 felter omfatter 475 genstande, hvoraf keramikken som sædvanlig tegner sig for langt hovedparten, ialt 448 stk. Det øvrige fundmateriale består af 4 jernsøm, 1 jernhængsel, 5 stk. ubestemmeligt jern, 1 slagge og 16 fragmenter af glas. Bortset fra slaggen, som er opsamlet i en grube med østersøkeramik, må resten dateres til nyere tid.

Keramikmaterialets fordeling i felter og på keramikgrupper ses af følgende skema:

Keramikskema:

feltnr.	0	B1	C1	D1	D2	E1	E	E2	F1	F2	G	H	J
I		10	4	1	1	4	6		1	16	1	2	21
II			2	1		12	35	4	8	22	8	8	11
III						21	17	4	9	24		3	5
IV		1	2			14	7		3	17	8		11
V							3		1	4		4	12
VI							1			2	1		3
VII	8. æ.j.	15					1		1	5		4	
VIII							1	1	1	5	2		4
IX	2 æ.rom.		2				2		5	9	3	8	14
ialt	10	26	10	2	1	51	73	9	29	104	23	29	81

Også i Kølstrup tegner keramikgrupperne E og F sig for den største mængde. Alle felter har repræsentation af disse grupper og tillige fra en eller flere af grupperne G, H og J fra 18.-20. årh. Høj- og senmiddelalderlig keramik er fundet i 4 af felterne, medens tidlig middelalder – østersøkeramik – er fundet i 3. I 2 af felterne er tillige opsamlet keramik fra ældre jernalder, bl.a. ældre romertid.

En sammentælling af fundmaterialet viser en ubrudt repræsentation af keramik fra alle tids-horisonter mellem nutid og tidlig middelalder. Fra dette tidsrum er der et stort spring på 600-1000 år til ældre jernalder-materialet. Konklusionen på det foreliggende materiale må således være, at der i Kølstrup er påvist en sandsynlig kontinuitet tilbage til 11. eller 12. årh., og at området har været bebygget ca. 1000 år tidligere, i den ældre jernalder.

Kortet fig. 51 viser tidshorisonterne i de enkelte felter. Kortet viser, at den ældste fase – østersøfasen – er repræsenteret nær præstegården (mod vest) samt i 2 felter midt i landsbyen. Høj- og senmiddelalder er påvist i strøget fra præstegården til byens østkant. I felterne

syd for vejen er der kun fundet renæssance- og nyere tids- materiale.

Det samlede keramikmateriale med undtagelse af oldtidskeramikken omfatter 438 skår. Fordelt på keramikgrupper giver dette følgende procenter: B: 5,9%, C+D: 3,0%, E: 30,4%, F: 30,4%, G+H+J: 30,4%. Den gennemsnitlige skårmængde pr. m³ er 12,0.

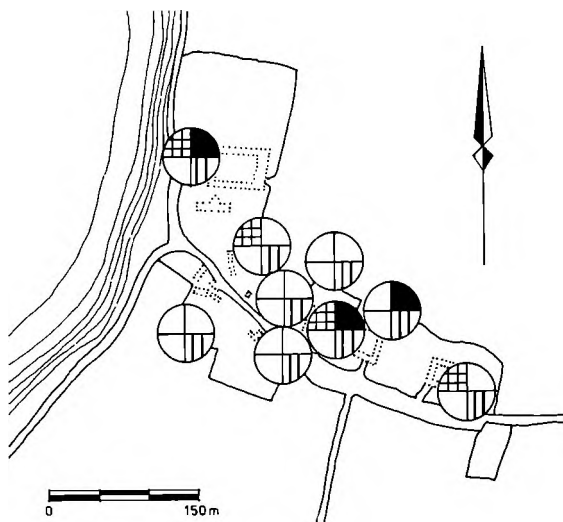

Fig. 51. Kronologiske horisonter i Kølstrup.

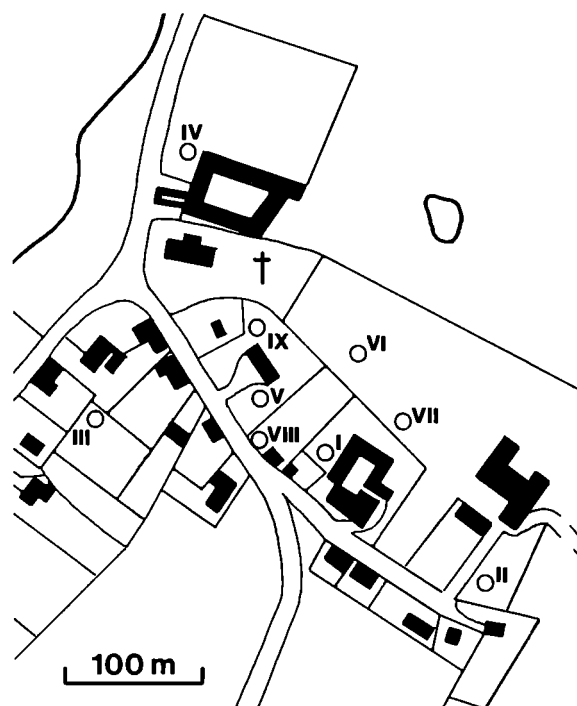

Fig. 50. Nutidskort over Kølstrup med udgravningsfelter markeret.

Kertinge

Kølstrup sogn, Bjerger herred

Ikke langt nord for sognebyen ligger landsbyen Kertinge. Ved moderne parcelhusbyggeri er de 2 landsbyer i dag næsten vokset sammen. Kertinge ligger på et ret jævnt forment terræn, som fra landsbyen falder svagt ned mod Kertinge Nor i vest. Højest placeret er den nordlige del af landsbyen, som tillige udgør den mest centrale del i tiden umiddelbart før udskiftningen. Kertinge by er meget acentralt placeret i ejerlavets sydvestlige hjørne. Af kortet fig. 52 får man indtryk af, at landsbyen bevidst er anlagt så langt væk fra Kerteminde Fjord som muligt og i stedet placeret mere i tryghed i den inderste del af Noret nær sognebyen.

Undergrundsforholdene i landsbyen varierer ifølge iagttagelser gjort i felterne meget mellem sand, grus og ler.

Kertinge nævnes første gang 1385 i skriftlige kilder (Kousgård Sørensen 1969, 125). Igen skal vi frem til skattemandtallet fra 1511, før

landsbyens størrelse kendes. Her nævnes 17 bønder, og formentlig betyder dette, at der har været 17 gårde (Porsmose Christensen 1978a). Ved matriklen af 1688 bestod Kertinge af 15 gårde, og endnu en reduktion finder sted, idet landsbyen i slutningen af 18. årh. omfattede 13 gårde, men til gengæld 9 huse (Pontoppidan 1774).

Den ældste kendte navneform er Kyrtinge.

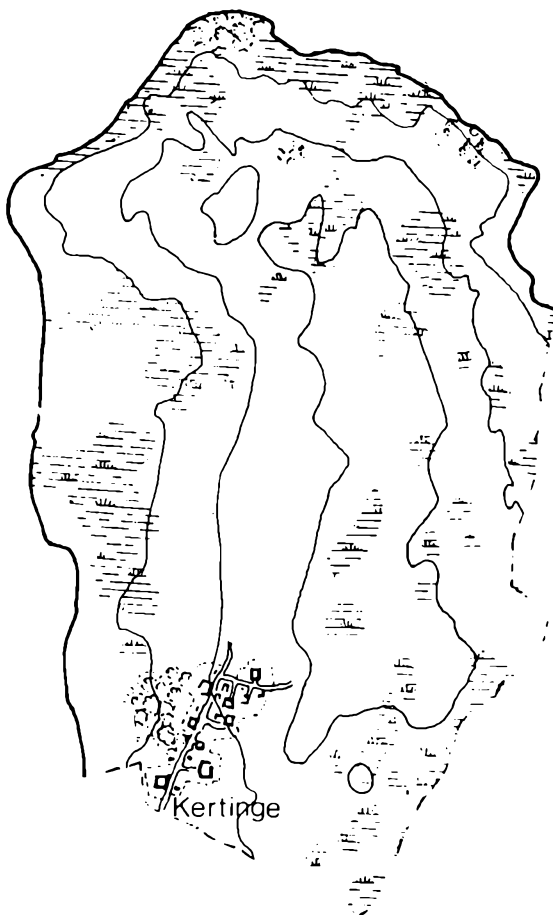
Navnet tolkes som en -inge- afledning af Kirta, det gamle navn for Kertinge Nor (Kousgård Sørensen 1969, 125).

Udgravningerne i Kertinge foretoges i tidsrummet marts – april 1977 og omfattede 10 felter, alle á 10 m². Fordelingen af felterne i forhold til den nutidige landsbytomt ses af kortet fig. 53.

I følgende skema sammenstilles iagttagelserne gjort i felterne:

Feltbeskrivelser:

feltnr.	m ²	undergrund	kulturlagstykkelse	antal lag	anlæg
I	10	sand	80-90	3	
II	10	grus	70	3	5 stolpehuller
III	10	ler	50	3	stor grube
IV	10	ler	50	2	
V	10	sand	45-60	3	7 stolpehuller
VI	10	sand	50-80	3	
VII	10	ler	30	1	grube med stenlægning
VIII	10	ler	50-60	2	3 gruber
IX	10	lerblandet sand	40-50	1	
X	10	lerblandet sand	50-60	2	

I 5 af felterne fandtes anlægsspor i form af stolpehuller og gruber, hvoraf førstnævnte må tolkes som rester efter bygninger. I felt II afdækkedes i undergrundsniveau 5 stolpehuller, alle med ret ensartet fyld. I et af disse fandtes et sideskår fra en middelalderlig kuglepote (keramikgruppe C1). 7 mulige stolpehuller kunne påvises i felt V, hvoraf 5 var på række. Alle var fundtomme.

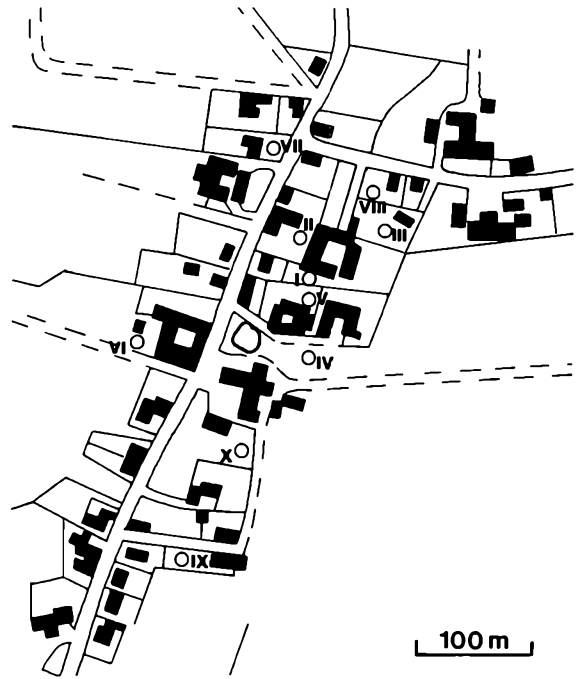
De påtrufne gruber var af forskellig karakter og størrelse. I felt VII fandtes en nedgravning med stenlægning indeholdende keramik fra overgangen førromersk jernalder/ældre romertid. I felterne III, V og VIII afdækkedes store affaldsgruber med fund fra renæssance og nyere tid.

Det udgravede areal på 100 m² udgør 1,3‰ af landsbytomten år 1805.

Fra de 10 felter hjembragtes 698 enkeltgenstande, hvoraf keramikken tegner sig for 664 stk. De resterende fund er 2 fragmenter af kridtpibe, 9 jernsøm, 1 jernring, 4 jernbeslag, 6

Fig. 52. Kertinge by og ejerlav. Oro-hydrografisk kort med skov- og vådområder fra original I-kort (1805). 1:25.000.

Fig. 53. Nutidskort over Kertinge med udgravningsfelter markeret.

stk. ubestemmeligt jern, 5 stk. glas, 4 stk. tak, 1 fragment af flintblok samt 1 flintafslag. En nøjere datering kan kun udledes af enkelte af disse genstande. Kridtpibefragmenterne stammer fra 18. eller 19. årh., flintdolken fra senneolitisk tid, medens resten minus flintafslaget er fra nyere tid uden nærmere tidsangivelse. Keramikens fordeling i felter og på keramiktyper ses af følgende skema:

Keramiskema:

feltnr.	0	B1	C1	D1	D2	E1	E	E2	F1	F2	G	H	J
I			2	1	1	13		5	1	33	1	4	4
II	2 udat.	4	3	2	1	14	20	8	7	117		15	3
III						38	25	14	30	3	1	7	13
IV							1				1	1	10
V		1	5			4		11	5	46		2	11
VI									1				
VII	8 f.j./ æ.rom.		3			3	10		1	9	1	5	3
VIII			5			14	5	2	7	15	1	7	11
IX						5			1	4		2	1
X			5			1			1	16	3	23	1
ialt	10	5	23	3	2	92	61	40	54	243	8	66	57

Alle 10 felter har givet keramik fra nyere tid, felt VI dog kun et enkelt skår af en jydepotte. 6 af felterne indeholdt tillige skår af enten kuglepote eller kande fra høj- eller senmiddelalder. Den tidlige middelalder er påvist i felterne II og V, hvorfra der er opsamlet østersøkeramik. I felt II er tillige fundet 2 udatérbare oldtids-skår, medens der i felt VII i en grube er fremdraget 8 skår fra sen førromersk eller tidlig romersk jernalder.

En sammentælling af keramikmaterialet viser, at der i Kertinge er fundet keramik fra alle tidshorisonter fra nutid og tilbage til 11.-12. årh., medens der er et stort tidsspring til ældre jernalder-materialet fra omkring Kr.f. Konklusionen på det foreliggende materiale er således, at der kan påvises en sandsynlig pladskoninuitet i Kertinge tilbage til 11. eller 12. årh., og at den nordlige del af landsbyen har været bebygget i tiden omkring Kr.f. Denne jernal-

derboplads er tillige påvist i en vandledningsgrøft øst for byen, og nord for felt VIII fandtes ved rydning af en trærod en affaldsgrube fyldt med keramik (FSM j.nr. 2924 og 3406).

En kartografisk fremstilling af de kronologiske horisonter påvist i felterne ses af fig. 54. Heraf fremgår det, at den ældste fase – østersøfasen – er fundet i norddelen af landsbyen, hvor også koncentrationen af gårde var omkring år 1800. Høj- og senmiddelalder er derimod tillige repræsenteret længere mod syd i landsbyen.

Det totale keramikmateriale fra Kertinge omfatter 664 stk. Når der ses bort fra oldtidskeramikken, giver det følgende andele fordelt på de enkelte keramikgrupper: B: 0,8%, C+D: 4,3%, E: 29,5%, F: 45,4%, G+H+J: 20,0%.

Den gennemsnitlige skårmængde pr. m³ er 11,7.

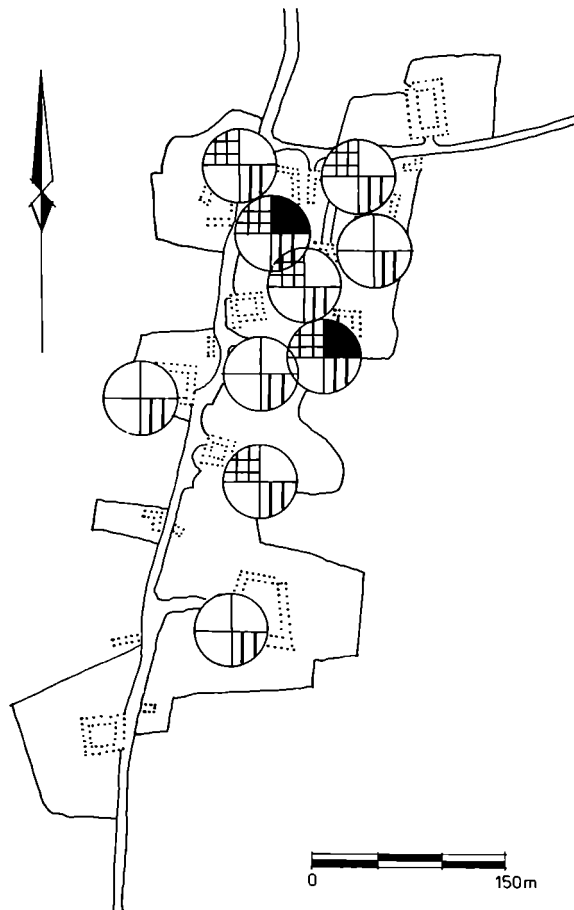

Fig. 54. Kronologiske horisonter i Kertinge.

Ladby

Kølstrup sogn, Bjerge herred

Landsbyen Ladby er beliggende på et ret jævnt bundmorænelandskab ca. 1,5 km syd for Kertemunde Fjord. Som det fremgår af kortet fig. 55 har Ladby en central placering inden for ejerlavet, der mod nord og øst afgrænses naturligt af fjord og vandløb. Mod syd og øst er der ikke klare skillelinier i landskabet, men en række mindre vådområder falder dog sammen med ejerlavsgænsen.

Selve landsbyen ligger en smule højere end det umiddelbart omgivende terræn mod nord, øst og syd. Fra nord har der tidligere strakt sig et vådområde ned og adskilt landsbyen i en vestlig og østlig del. Trods afvanding af området kan denne opdeling stadig ses på nutidige kort, fig. 56.

I hovedparten af landsbyen består undergrunden af ler, enkelte steder dog sand eller sandblandet ler.

Ladbykibet og vikingetidsgravpladsen omkring dette er fundet umiddelbart ud til Kertemunde Fjord, lige nord for Ladby i en afstand fra byen på ca. 1,5 km. Skibsgraven dateres til midten af 10. årh., medens kun en af gravene fra gravpladsen kan dateres nærmere, nemlig til samme århundrede (Thorvildsen 1957).

Ladby nævnes første gang i 1383 (Kousgård Sørensen 1969, 126), men først fra 1511 kendes dens størrelse. Her opregnes i skattemandtallet 15 bønder (Porsmose Christensen 1978a). Ifølge matriklen fra 1688 var gårdtallet 14, og i slutningen af 18. årh. var dette tal faldet til 12, men til gengæld var hustallet vokset til 12 (Pontoppidan 1774).

Forleddet i navnet Ladby tolkes som en sammensætning af subst. glda. lath, i betydningen »ladeplads« med henvisning til oldn. hlathberg »bjerg (klippe) af en sådan beskaffenhed og beliggenhed ved søen, at man derfra kan lade et fartøj«. Endelsen er -by, hvilket henfører navnet til mellemste navnelag (Kousgård Sørensen 1969, 126).

Udgravningerne i Ladby foretoges dels i april 1977 og dels i september – oktober 1977 og omfattede 10 felter med et samlet areal på 102 m². De enkelte felters fordeling i forhold til den nutidige bytomt ses af fig. 56. I følgende skema er feltstørrelser og iagttagelser i felterne sammenstillet.

Feltbeskrivelser:

feltnr.	m ²	undergrund	kulturlagstykkelse	antal lag	anlæg
I	10	lerblandet sand	40-45	2	
II	10	ler	40-75	2	
III	10	ler	60	4	3 stolpehuller og 1 grube
IV	10	ler	15	1	2 store gruber
V	10	ler	50-80	2	grube
VI	10	ler	70	4	
VII	10	ler	50-60	4	4 stolpehuller
VIII	12	sandet ler	40-50	2	2 gruber
IX	10	sand	30-40	2	6 stolpehuller og 3 gruber
X	10	ler	38	1	

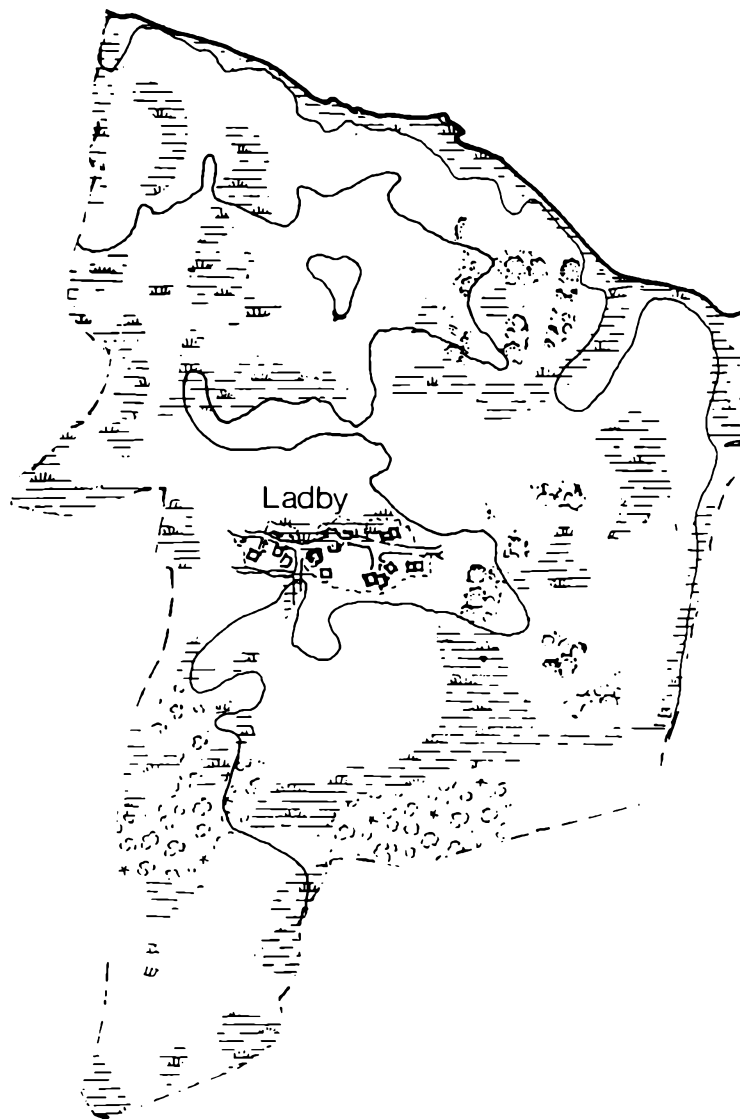

Fig. 55. Ladby by og ejerlav. Oro-hydrografisk kort med skov- og vådområder fra original I-kort (1795). 1:25.000.

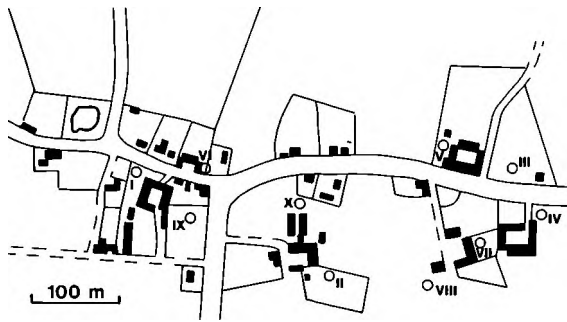

Fig. 56. Nutidskort over Ladby med udgravningsfelter markeret.

Af de ialt 10 felter påvistes tydelige anlægsspor i 6. To af stederne er der formentlig tale om rester efter bygninger. I undergrunds niveau i felt III fandtes 3 stolpehuller og 1 grube. Sidstnævnte indeholdt renæssancekeramik, medens der i et af stolpehullerne fandtes skår fra keramikgruppe C1, og formentlig er de 3 stolpehuller samtidige, altså fra høj- eller senmiddelalder.

Noget ældre er bygningssporene i felt IX. Her fandtes i undergrunds niveau 6 stolpehuller og 3 gruber. Noget system stolpehullerne imellem kunne der ikke iagttages i det lille felt. I et af stolpehullerne samt i to af gruberne fandtes enkelte stykker tidlig-middelalderlig keramik, dels østersøkeramik, dels mellembændte sideskår, hvor kartype ikke kunne bestemmes. De øvrige anlæg var fundtomme.

I felt VII fandtes ligeledes stolpehuller i undergrunds niveau, og i et af disse kunne opsamles 1 skår af østersøkeramik. Den ensartede fyld de 4 stolpehuller imellem kunne tyde på samtidighed.

I felterne IV, V og VIII fandtes gruber af forskellig størrelse og karakter. Gruben i felt V var fundtom, medens 2 store gruber i felt IV indeholdt store mængder af rødbrændt, indvendigt glaseret keramik og fynsk sortgods-keramik, hvilket tyder på en datering til 16.-18. årh. I felt VIII gjordes i en stærkt forstyrret grube landsbygravningernes bedste enkeltfund, nemlig en benkam, se fig. 57. Kammen fandtes sammen med 10 stk. vikingetidskeramik og 1 stk. østersøkeramik. Sidstnævntes indlejring var vanskelig at afgøre på grund af en række moderne forstyrrelser i de øvre lag. I den modsatte ende af feltet udgravedes en mindre grube indeholdende 1 østersø-randskår.

Det udgravede areal i Ladby udgør 1,4‰ af landsbytomtens udstrækning år 1795.

Det samlede fundmateriale fra Ladby omfatter 1535 enkeltgenstande, hvoraf keramikken tegner sig for 1518 stk. Ud over keramik er fundet 2 jernsøm, 1 jernkniv, 2 jernmejsler, 4 stk. ubestemmeligt jern, 1 bronzestang, 4 stk. glas, 1 benkam, 1 hvæssesten af sandsten og 1 stk. flintafslag. Hovedparten af disse ting er fra nyere tid, men benkam og flintafslag må være ældre. Kammen er en enkeltkam sammensat af 2 lister og 1 mellemplade med tænder ved hjælp af jernnagler. Ved sammenligning med Århus Søndervold-materialet kan kammen henføres til gruppen: »enkeltkamme med smalle afrundede skinner«. Kammen fra Ladby er desværre afbrækket i begge ender, hvorfor et træk som opdragende mellemplade i afslutningerne ikke kan afgøres. I Århus Søndervold-materialet forekommer disse kamme i hele keramikhorisonten I, og formentlig skal de dateres fra begyndelsen af 10. årh. og måske op i 11. årh. (Andersen, Crabb og Madsen 1971, 143ff).

Keramikmaterialets fordeling i felterne og på keramikgrupper ses af skemaet s. 74.

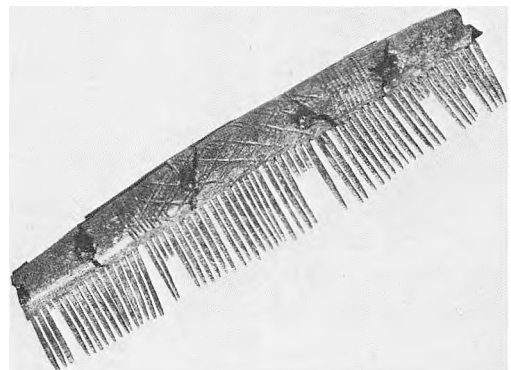

Fig. 57. Benkam fundet i felt VIII i Ladby. 1:2. Fot. Anatomisk instituts fotolaboratorium, Odense Universitet.

Alle 10 felter har givet keramik fra nyere tid, og især felt III udskiller sig med et meget stort materiale fra keramikgruppe E og F2. Høj- og senmiddelalder er repræsenteret i 5 felter, medens tidlig middelalderlig keramik er fundet i 4 felter. Som nævnt er der fundet vikingetids-

Keramiskskema:

feltnr.	0	A	B1	B	C1	D1	D2	E1	E	E2	F1	F2	G	H	J
I					1				3		1	14	2	19	8
II								3	1			6	2	8	6
III					12	2	3	58	100	20	24	397			1
IV	3 y.st.		1			29		39	8	8	1	166	1	9	4
V												16	1	16	5
VI					3			9		14	5	47	4	41	111
VII			5	3	1		1	10	24		10	65	2	23	45
VIII		10	2					2	6		1	8		1	
IX			4	10			1		2			3	2	3	
X								3		1	1	32		5	
ialt	3	10	12	13	17	31	5	124	144	43	43	754	14	125	180

materiale i felt VIII. Kun felt I har givet oldtidskeramik, nemlig 3 skår fra yngre stenalder.

En sammentælling af keramikmaterialet viser, at der i Ladby er keramikrepræsentation i alle kronologiske horisonter fra nutid og tilbage til vikingetid.

Vikingetidskeramikken fra gruben i felt VIII kan ikke dateres nærmere end inden for rammen 8.-10. årh. Dog synes kammen, der er fundet sammen med keramikken at pege på sidste halvdel af nævnte periode, hvorfor der formentlig kan regnes med en kontinuitet tilbage til 900-tallet.

Omsat til kort kan de enkelte felters tidsmæssige repræsentation ses af fig. 58. Heraf fremgår det, at den tvedeling af landsbyen, som det nordfra kommende vådområde lod formode, også har været gældende gennem hele middelalderen. Som nævnt er vikingetid kun fundet i ét felt, endog et felt anlagt på bytomtområdets grænse. På denne baggrund er det ikke muligt

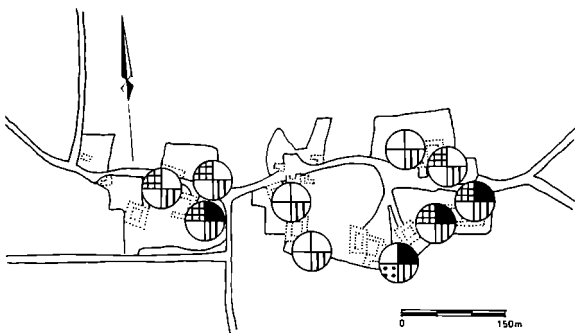

Fig. 58. Kronologiske horisonter i Ladby.

at afgøre, om vikingetidsbebyggelsen har strakt sig i et område syd for landsbyen, eller faktisk under det 18. årh.s bytomt.

Keramikmaterialet fra middelalderlandsbyens levetid omfatter: A: 0,7%, B: 1,7%, C+D: 3,5%, E: 20,5%, F: 52,6%, G+H+J: 21,1%.

Den gennemsnitlige skårmængde pr. m³ er 25,7.

Hundslev

Kølstrup sogn, Bjerge herred

Landsbyen Hundslev er beliggende på vestskråningen af en af områdets mere markante terrænstriber. I selve landsbyen kan denne skrånning konstateres i form af et fald på et par meter mellem gårdene nordøst og sydvest for byvejen. Hundslev ligger centralt inden for ejerlavet, placeret ret tæt ved et gammelt vådområde – en senglacial dal omkring Skjolde-mose Rende, se fig. 59.

Undergrundsforholdene i landsbyen varierer mellem ler og sand/grus, dog således at området nord for byvejen består af førstnævnte.

I landsbyens sydøsthjørne – i en have – opgravedes i 1977 et spænde fra begyndelsen af yngre germanertid, stil C, se fig. 60. Spændet lå i almindelig havemuld (FSM j.nr. 2955).

Landsbyen er omtalt i de skriftlige kilder første gang i 1270'erne eller 80'erne (Kousgård Sørensen 1969, 124). Først med skattemandtallet fra 1511 kendes størrelsen. Her opregnes 15 (muligvis 19) bønder. I 1688 var der uændret 15 gårde og dertil 1 hus. I slutningen af 18. årh.

var gårdtallet reduceret til 12, medens hustallet var nået op på 14 (Pontoppidan 1774). Tallene er inklusiv den syd for byen liggende Hundslev Skovgård. Af tidsmæssige grunde gennemførtes ingen udgravninger der.

Den ældste kendte navneform er Huneslof. Forleddet tolkes som et mansnavn, glda. Hunir, sideform til mansnavnet glda. Huni. Endelsen på -lev henfører navnet til ældste

navnegruppe (Kousgård Sørensen 1969, 124).

Udgravninger i Hundslev er foretaget i 3 omgange, dels i april 1977, dels i november 1977 og dels i november 1978.

I disse 3 kampagner gravedes ialt 13 felter med et samlet areal på 130 m². Felternes fordeling i forhold til den nutidige bytomt ses af fig. 61. Iagttagelser gjort i de enkelte felter er sammenstillet i følgende skema.

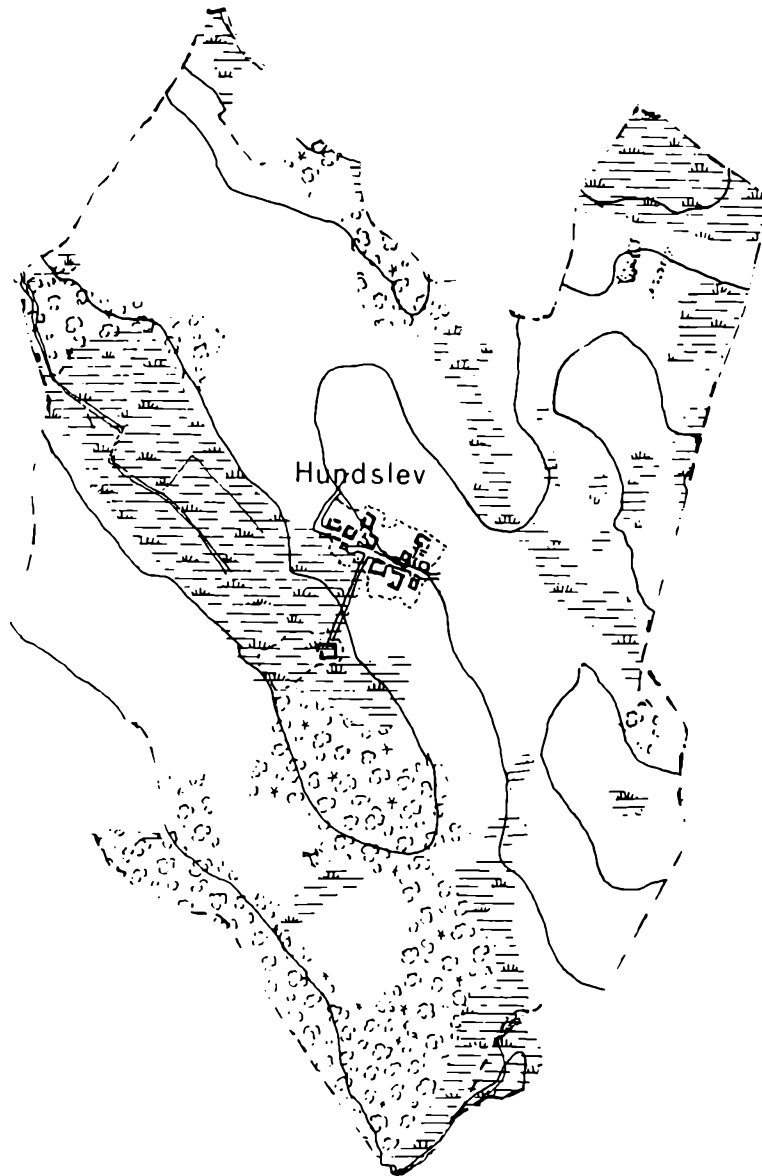

Fig. 59. Hundslev by og ejerlav. Oro-hydrografisk kort med skov- og vådområder fra original I-kort (1805). 1:25.000.

Feltbeskrivelser:

feltnr.	m ²	undergrund	kulturlagstykkelse	antal lag	anlæg
I	10	ler	40-50	2	2 store gruber
II	10	grusblandet ler	30-40	1	2 gruber
III	10	lerblandet sand	30-40	2	grube
IV	10	sand/ler	40-65	2	5 gruber
V	10	sand	30-40	2	
VI	10	ler	30	2	2 gruber
VII	10	ler	20-40	2	3 stolpehuller
VIII	10	sandblandet ler	30	1	8 små gruber
IX	10	ler	30-40	2	
X	10	sandblandet ler	50-85	3	1 ildsted og 3 stolpehuller
XI	10	ler	40-55	1	3 gruber
XII	10	sand	75-80	2	stenkoncentration, 3 stolpehuller, 3 gruber
XIII	10	ler	40	1	stenfundament, lergulvlag, ildsted, stor grube

I ikke mindre end 11 af de 13 felter fandtes tydelige anlægsspor i form af gruber, stolpehuller og stenglægninger, 4 af stederne formentlig rester af bygninger. I felt VII afdækkedes 3 stolpehuller på række med afstande på henholdsvis ca. 2 og 3 m, alle fundtomme. I felt VIII fandtes 8 små nedgravninger, som formentlig er stolpehuller. Alle var fundtomme. 3 stolpehuller og 1 ildsted i felt X var ligeledes uden fund. I felt XII dukkede i ca. 30 cm's dybde en mindre stenglægning frem. Blandt stenene fandtes en del indvendigt glaseret, rødbrændt keramik. I undergrundsniveau udgravedes 3 gruber og 3 stolpehuller. I et af stolpehullerne fandtes 1 rødbrændt sideskår med indvendig glasur, som dateres til efter 15. årh. Resten af anlæggene var fundtomme.

Under kulturlaget på 35-40 cm's tykkelse fandtes i felt XIII dels store sten, dels et ildsted og dels et lergulvlag. Herunder dukkede en meget stor grube op indeholdende fund fra middelalder og nyere tid, keramikgruppe C2, E, F1 og F2. De overliggende anlæg må derfor henføres til tiden herefter.

Gruberne i de øvrige felter varierede såvel i størrelse og karakter som i alder. Her kan specielt nævnes en affaldsgrube fra sen førromersk/tidlig ældre romersk jernalder fundet i felt IV. Gruberne i felt I, III og VI indeholdt alle fund fra nyere tid, medens en stor grube i felt XI er helt moderne.

Det udgravede areal på 130 m² udgør ca. 1,6 ‰ af bytomten år 1805.

Fundmaterialet omfatter 862 enkeltgenstande, hvoraf keramikken tegner sig for 836 stk. De ikke-keramiske fund er 7 fragmenter af kridtpibe, 1 jernbeslag, 1 stk. ubestemmeligt jern, 3 stk. glas, 2 hvæssesten af sandsten og 12 stk. flintafslag. Kridtpibefragmenterne stammer fra 18. eller 19. årh., medens de øvrige ting – bortset fra flintafslagene – er fra nyere tid.

Keramikens fordeling i felter og på keramikgrupper fremgår af skemaet s. 77.

Heraf fremgår det, at alle felter har givet fund fra nyere tid, felt VII dog kun 2 skår. Høj- og senmiddelalder er repræsenteret i 7 felter, medens tidlig middelalder kun er påvist i 3 felter og kun med sammenlagt 6 skår. I felt IV i

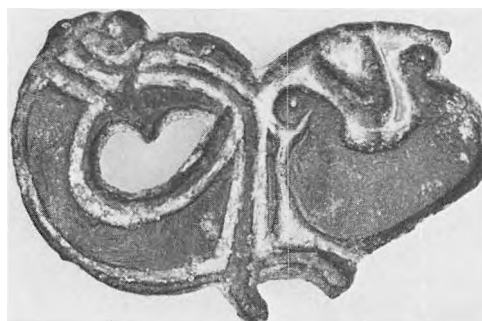

Fig. 60. Spænde fra yngre germansk jernalder. Fundet i Hundslev. 2:1. Fot. Eigil Nikolajsen.

Keramiskskema:

feltnr.	0	B1	C1	D1	D2	E1	E	E2	F1	F2	G	H	J
I			1				1			5	1	5	12
II						1	2			6	2	3	1
III			1			2	3	1	1	25	3	4	7
IV	32 f.j./ æ.rom.		3	2		22	40	19	12	94	1	2	2
V							2			11	7	12	5
VI			7	3	1	6	9	3	6	71	7	10	3
VII										2			
VIII							1	1		5			
IX							2			2		1	5
X		1				1	2		3	73	3	3	16
XI		1	1			4	10	7	2	14		17	19
XII		4	2			7	9	3	2	37	2	1	1
XIII			39	3	1	5	5	1	10	17		6	6
ialt	32	6	54	8	2	48	86	35	36	362	26	64	77

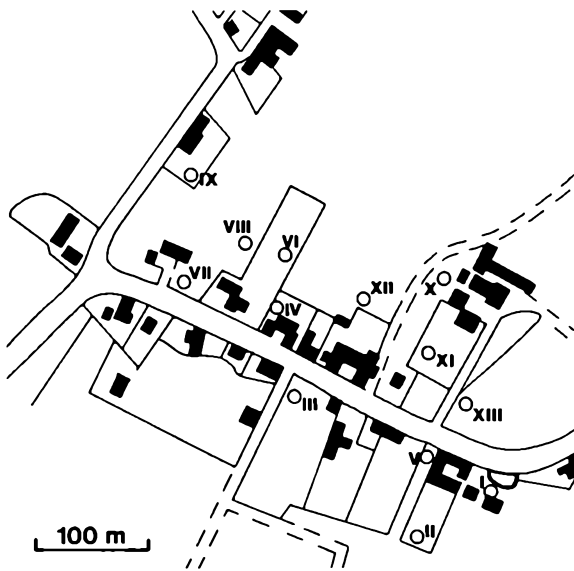

Fig. 61. Nutidskort over Hundslev med udgravningsfelter markeret.

landsbyens nuværende centrum er opsamlet 32 skår, som kan henføres til sen førromersk jernalder/tidlig ældre romertid.

En sammentælling af keramikmaterialet viser, at der er en ubrudt repræsentation af keramik i tidshorisonterne fra nutid og tilbage til tidlig middelalder, og derefter et stort spring til tiden omkring Kr.f. Konklusionen på det foreliggende materiale må således blive, at der kan peges

på pladskontinuitet tilbage til 11.-12. årh., og at området har været bebygget i den ældre jernalder, ca. 1000 år før middelalderlandsbyen opstår.

Kortet fig. 62 viser, hvorledes de enkelte tidshorisonter er fordelt i felterne. Her kan be-

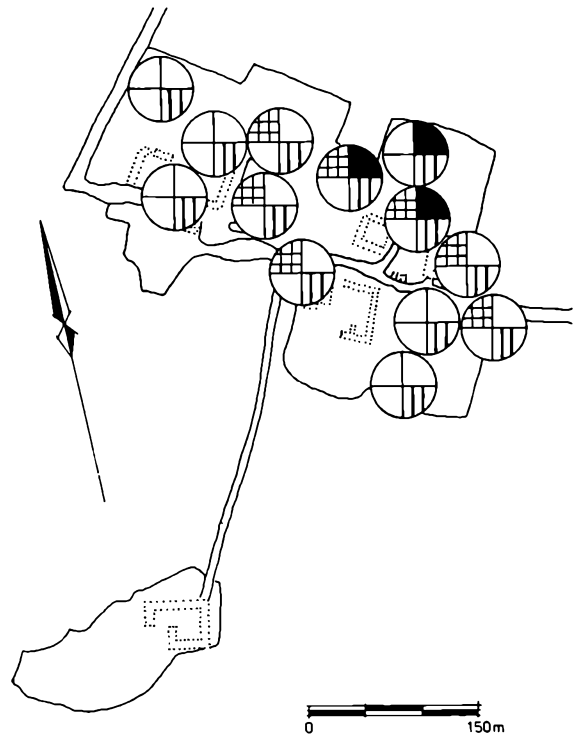

Fig. 62. Kronologiske horisonter i Hundslev.

mærkes, at ældste fase – østersøkeramikens tid – er fundet i landsbyens nordøstlige del. Høj- og senmiddelalder strækker sig over lidt større område, men stadig i byens østlige del. Resten af bytomten har kun givet materiale fra renæssance og fremefter.

Keramikmaterialet fra Hundsløv omfatter 804 stk., som kan tilskrives middelalderlandsbyens levetid. Fordelt på keramikgrupper giver det følgende resultat: B: 0,8%, C+D: 8,0%, E: 21,0%, F: 49,5%, G+H+J: 20,8%.

Den gennemsnitlige skårmængde pr. m³ er 14,5.

Kirsinge (Kørsinge)

Kølstrup sogn, Bjerger herred.

Et væsentligt argument for udvælgelse af netop området mellem Åsum og Ladby som projektets mikroområde var, at der her lå en nedlagt landsby af gammel stednavnetype, nemlig Kirsinge ved det nuværende gods Ørnfeldt syd for Kertinge Nor. Udgravningerne i eksisterende landsbyer kunne kun gennemføres i begrænset omfang, hvorfor det var vigtigt med en form for kontrolgravninger i en nedlagt landsby, hvor mere omfattende undersøgelser kunne foretages. Det ansås for vigtigt at foretage sådanne kontrolgravninger i en landsby af ældste navnelag på grund af de hidtidige ideer om disse landsbyers høje alder med mulig kontinuitet tilbage til overgangen ældre og yngre jernalder.

Landsbyen Kirsinge, som nævnes i skriftlige kilder første gang i 1383, nedlagdes i 1651 som følge af en godssamling i området i 16. og 17. årh. (Kousgård Sørensen 1969, 126; Porsmose Christensen 1978a). Kirsinges jord underlagdes godset Ulriksholms hovedgårdstakst og forblev her indtil oprettelsen af de 2 gårde Ørnfeldt og Rosenlund omkring 1800. Kun førstnævnte eksisterer stadig.

Den ældste kendte navneform er Kyrsinghæ, senere omformet til Kørsinge eller Kirsinge. Navnet tolkes som en -inge-afledning af subst. glda. kær, svarende til det nutidige kær (Kousgård Sørensen 1969, 126).

I Danmarks Stednavne bd. 14 angives Kirsinge at have ligget syd for godset Ørnfeldt (Kousgård Sørensen 1969, 126). Ved en markrekog-

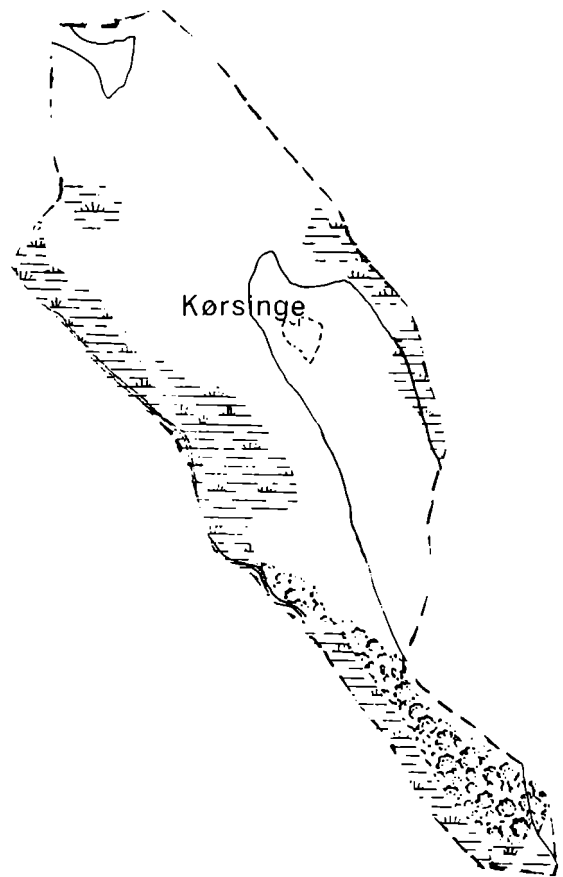

Fig. 63. Kirsinge (Kørsinge) bytomt og ejerlav. Oro-hydrografisk kort med skov- og vådområder fra original I-kort (1794). 1:25.000.

noscering i april 1977 fandtes umiddelbart syd og sydøst for godsets have en keramikkoncentration omfattende østersøkeramik, middelalder- og renæssancekeramik. Denne koncentration skulle ved de senere udgravninger vise sig at angive landsbyens sydlige halvdel.

Landsbyen Kirsinge har haft samme terrænmæssige placering som den nærliggende Radstrup by, nemlig på toppen af en terrænstribe centralt i ejerlavet, fig. 63. Kirsinge-området afgrænses mod sydvest og nordøst af 2 vandløb, Geels Å og Skjoldemose Rende, som løber i bunden af senglaciale dalstrøg. Mod sydøst er området ligeledes afgrænset af et naturligt skel i terrænet, nemlig af et større vådområde, som står i forbindelse med det sydfor liggende store moseområde Urup Dam.

Undergrundsforholdene i selve landsbytomten varierer mellem ler og sand, dog med overvægt af førstnævnte. På skråningerne ned mod de 2

åløb er der derimod udelukkende sandaflejringer fra de sen-glaciale afsmeltningstrømme. I 1511-skattemandtallet nævnes 4 bønder i landsbyen. Ifølge jordbog fra 1646 var antallet af gårde umiddelbart før nedlæggelsen 5 (Porsmose Christensen 1978a).

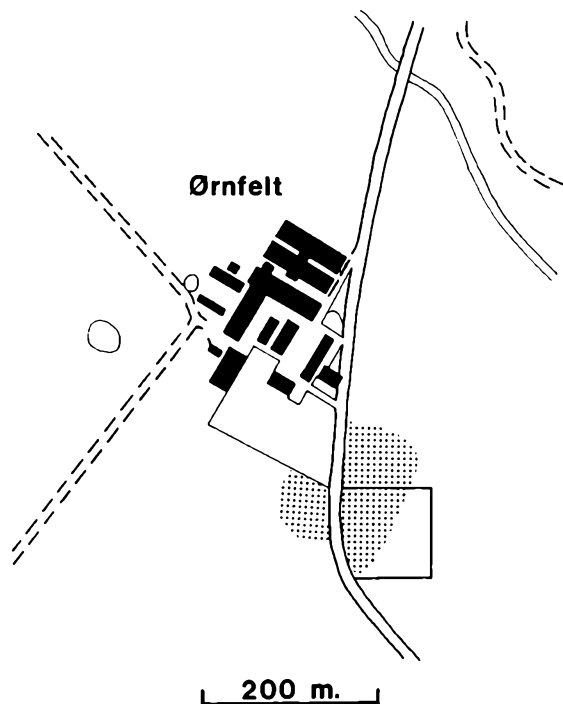

Fig. 64a. Nutidskort over Ørnfeldt. Kirsinges formodede bytomt angivet med prikker. Udgravningsområde indrammet med sort linie.

I tidsrummet september – november 1977 foretoges udgravninger i landsbyen Kirsinge omfattende søgegrøfter og flader med et samlet areal på 1086 m², se fig. 64. Den udgravede del af bytomten er beregnet til ca. 5,5%.

Som følge af intensiv dyrkning af området er de tidligere affaldslag, gulvlag etc. omdannet til et ca. 30-35 cm tykt pløjelag. Kun i søgegrøfternes østlige og vestlige ende var bevaret kulturlag under pløjelaget og her i en tykkelse til op mod 50 cm. Hovedparten af de påtrufne anlæg fandtes derfor i undergrundsniveau. For samlet beskrivelse af og plan over iagttagne anlægsspor henvises til Grøngaard Jeppesen (1979b, 113ff). Ialt undersøgtes 135 egentlige anlæg omfattende stolpehuller, affaldsgruber, grøfter, brønde og stenlægninger. Af disse indeholdt kun 43 nærmere daterbare genstan-

de. På trods af en sammenhængende flade kunne der ikke påvises egentlige spor efter hustomter, kun lange grøfter, mindre systemer af stolpehuller etc. En del af de undersøgte anlæg viste sig at stamme fra en yngre bronzealderboplads, som ifølge feltgravning har strakt sig under dele af landsbyen og især syd herfor. De fundførende anlæg og dateringen heraf vil fremgå af keramikskemaet s. 80.

Et af anlæggene skal dog nærmere omtales. I kanten af den nordligste søgegrøft (B) fandtes ved snitning af gruben V en korsformet bronzefibula, fig. 65, samt nogle knogler. På grund af fundets vigtighed besluttedes det at frilægge hele gruben, og herved fremkom et ca. 3 m langt og ca. 1,5 m bredt fyldskifte med let afrundede ender, fig. 66. Ved afrensningen fandtes en glasperle i overfladen. På grundlag af anlæggets udseende, fund samt undersøgelse af de opsamlede knogler – fra menneske – kunne anlægget tolkes som jordfæstegrav fra ældre germanertid. Ved tømning af graven viste det sig, at den allerede var forstyrret tidligere, muligvis i tidlig middelalder, idet der fandtes et stort antal skår af østersøkeramik. Knoglerne

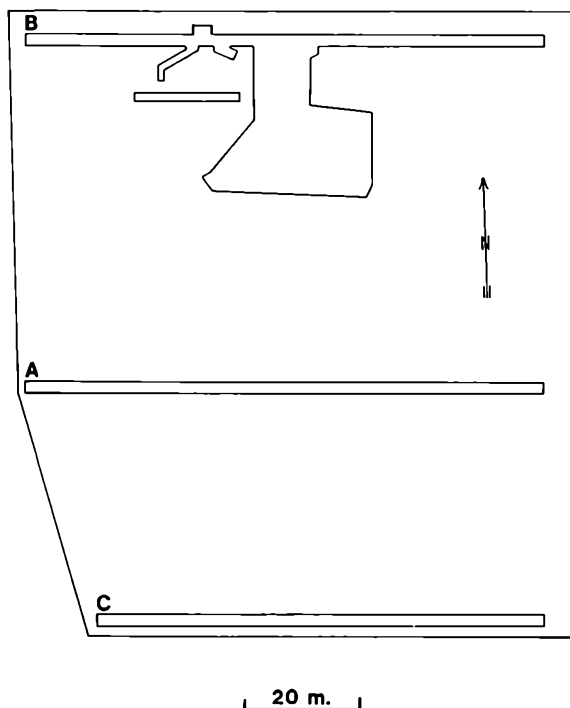

Fig. 64b. Oversigtsplan over søgegrøfter og flader.

Keramiskema:

Forklaring til anvendte forkortelser: *Rekog.*: overfladeopsamling; *A pl.*: pløjelag i søgegrøft A; *B pl.*: pløjelag i søgegrøft B; *C pl.*: pløjelag i søge-

grøft C; *C kult.*: Kulturlag i søgegrøft C. Betegnelserne *E – GP* står for anlæg, som har givet keramikfund.

anlæg	0	B1	B	C1	D1	D2	E1	E	E2	F1	F2	G	
rekog.		25	10	6	4	3	27	27	2	3	83		
A pl.				2	1		5	7	1		20		
B pl.		2	2				3	7	1		11	1	
B kult.		3	2	5			6	7	3	1	17		
C pl.	1 y.br.						2	1		1	6	1	
C kult.		1	1	2			13	5	1	5	14		
E		2											
G		1											
H		1											
J								1					
K		27											
L		1											
M							1						
N							3				21		
O				1	1								
P		5											
R		4											
U		4											
V		24											
Y		53											
Z				2	5		10	3	5	2	19		
AE		1											
AZ		1											
BA		1											
BH		1											
BO											1		
BP		1		9	1	1							
BY		2											
BØ		4											
CH		2		8	3	2	5	9		1	46		
CR	1 y.br.												
DC	12 y.br.												
DD	19 y.br.												
DT	29 y.br.												
DV				1									
DX		1		3	3	1	34	11		2	29		
EC		3											
EG	198 y.br.												
FB		2											
FR				1									
FÅ		3											
GA	55 y.br.												
GB	200 y.br.												
GC		6											
GD	1 y.br.												
GH		3											
GK		1											
GN	35 y.br.												
GP	85 y.br.												
ialt		638	185	15	40	18	7	109	78	13	15	267	2

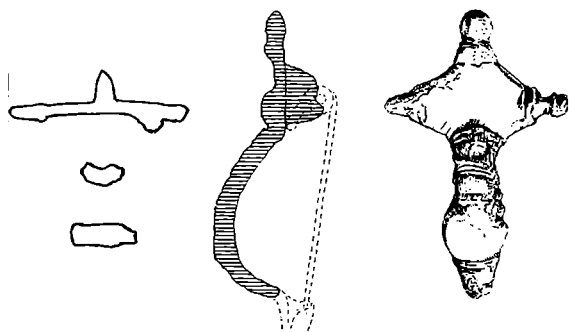

Fig. 65. Korsformet fibula af bronze fra grav V, Kirsinge. 1:1 (M. Olsen del.).

lå hulter til bulter, og der fandtes ikke yderligere gravgaver.

Fra Kirsinge-udgravningen er hjembragt 1425 enkeltgenstande foruden den nævnte bronze-fibula og glasperle. Hovedparten består af keramik, ialt 1387 stk., medens de øvrige genstande omfatter 1 fragment af kakkal, 13 jernsøm, 1 jernkniv, 1 jernkrog, 2 jernbeslag, 1 jernnøgle, 1 jernspyd, 6 stk. ubestemmeligt jern, 2 bronzespænder, 1 bronzespore, 1 bronzekrog, 1 bronzestang, 1 stk. glas, 1 grønstensøkse og 5 flintafslag. En nøjere datering af bronze- og jerngenstande er ikke mulig, men de er formentlig fra middelalder eller begyndelsen af nyere tid.

Keramikmaterialet fra overfladeopsamling (i forbindelse med lokalisering af landsbyen), kulturlag i søgegrøfterne samt anlæg er sammenstillet i skemaet s. 80.

Som det fremgår af skemaet, er der ved overfladeopsamlingen, i pløjelag og kulturlag fundet keramik fra tidlig middelalder og frem til sortgodskeramik fra nyere tid. De 43 fundførende anlæg har givet fund fra forskellige perioder. 10 fra yngre bronzealder, 21 fra tidlig middelalder, 1 fra tidlig og høj-/senmiddelalder, 3 fra høj-/senmiddelalder, 3 fra både middelalder og renæssance, 4 fra renæssance og endelig graven indeholdende genstande fra ældre germanertid samt skår fra østersøkar.

En sammentælling af keramikmaterialet viser, at der er fundet keramik fra nyere tid (i hovedsagen fra før år 1651) og tilbage til østersøkeramikens tid, det 11. og 12. årh. Herefter er der et spring på 500-600 år tilbage til ældre germa-

nertids-graven og herefter en betydelig tids-mæssig afstand til yngre bronzealder.

En konklusion på det foreliggende materiale må således blive, at der kan påvises en sandsynlig kontinuitet i Kirsinge fra dens nedlæggelse i midten af 17. årh. tilbage til 11.-12. årh. Som nævnt i kap. 2.3 er der foretaget 2 TL-dateringer på østersøkeramik fra henholdsvis anlæg K og Y. Dateringen af disse giver 1010 e.Kr. og 1050 e.Kr., og selv om der skal regnes med op til 5% usikkerhed, peger de 2 resultater dog på, at kontinuiteten i Kirsinge går tilbage til østersøkeramikens tidligste halvdel, tiden omkring overgangen mellem vikingetid og tidlig middelalder.

Området, hvor den middelalderlige landsby Kirsinge har ligget, anvendtes i 5. og/eller 6. årh. som gravplads. Om der er flere grave på stedet, vides ikke, men hvis det er tilfældet, vil de snarest være at finde nord for det udgravede område. Også i yngre bronzealder har stedet været bebygget, nemlig af en stor boplads, der tilsyneladende har strakt sig betydeligt syd for Kirsinge-tomten.

Det samlede keramikmateriale består af 1387 skår, hvoraf 683 stk. er oldtidskeramik (fra yngre bronzealder). Fordelt på keramikgrupper giver materialet fra middelalderlandsbyens levetid følgende procenter: B: 26,7%, C+D: 8,7%, E: 26,7%, F: 37,7%, G: 0,3%.

Fig. 66. Grav V, Kirsinge, set fra sydøst. Fot. TGJ.

2.5 Sammenfatning – dateringsresultater

Udgangspunktet for de hidtidige dateringer af middelalderlandsbyernes anlæggelse har som nævnt været baseret på navnetyper og sammenstillede navnelag. Indledningsvis skal der derfor opstilles en samlet liste over de 13 udgravningslandsbyers navnetype og navnelag:

Ældste navnelag:	<i>-inge-typen</i> Rønninge (sogneby) Kertinge Kirsinge
	<i>-lev-typen</i> Holev Marslev (sogneby) Hundslev
	<i>-løse-typen</i> Flemløse (sogneby)
Mellemste navnelag:	<i>-torp-typen</i> Radstrup Kølstrup (sogneby)
	<i>-by-typen</i> Ladby
Yngste navnelag:	<i>-lund-typen</i> Rågelund
	<i>-skov-typen</i> Klarskov
Usikker navnetype:	<i>-um/-hem</i> Åsum (sogneby)

De 13 undersøgelseslandsbyer fordeler sig således med 7 landsbyer tilhørende det ældste navnelag, 3 fra mellemste navnelag og 2 fra yngste lag. Det er usikkert, hvorvidt endelsen i Åsum er en dativ pluralis (-um) eller en omdannet form af det fra ældste navnelag kendte -hēm.

Den traditionelle datering af disse navnelag er for ældste gruppe tiden før vikingetid, formentlig 400-800 e.Kr., for mellemste lag vikingetid, 800-1050 e.Kr., og for yngste tiden efter vikingetiden (Christensen 1969).

I dette kapitel sammenfattes de dateringsmæssige resultater med henblik på at undersøge, om de hidtidige teorier kan be- eller afkræftes.

Grundlaget herfor er en undersøgelse af, hvorvidt der ud af udgravningsresultaterne kan lades et eller flere mønstre i den påviste kontinuitet.

Forinden er det tanken at sammenstille dels undersøgelsesintensiteten, dels fundmaterialets sammensætning i de 13 landsbyer med henblik på at vurdere, om det foreliggende materiale kan antages at være umiddelbart sammenligneligt og repræsentativt.

Første skema viser undersøgelsesintensiteten i de enkelte landsbyer opdelt i eksisterende og nedlagte.

Skema over undersøgelsesintensiteten:

	antal felter	m ²	% af bytomten
Rønninge	5	49,25	0,6
Flemløse	5	33	0,5
Åsum	7	70	0,4
Rågelund	8	74	2,1
Marslev	5	49	0,7
Holev	14	140	1,4
Radstrup	10	100	4,4
Kølstrup	9	84,5	1,6
Kertinge	10	100	1,3
Ladby	10	102	1,4
Hundslev	13	130	1,6
Nedlagte landsbyer:			
Klarskov	3	30	?
Kirsinge		1086	ca. 55,0

En umiddelbar aflæsning af skemaet viser en del variation både med hensyn til feltantal, samlet areal og andel af bytomtens udstrækning. Feltantallet svinger mellem 5 og 14, altså nær en tredobling, medens det samlede areal varierer mellem 33 og 140 m², dvs. nær firdobling. Vigtigst i denne sammenhæng er dog kolonnen, som viser forholdet mellem det undersøgte areal og bytomtens totale udstrækning (for de eksisterende landsbyer bytomtområdet omkring år 1800). Her kan udskilles 2 hovedgrupper med nogenlunde samme undersøgelsesintensitet. Første gruppe omfatter landsbyerne Rønninge, Flemløse, Åsum og Marslev, som har andele på 0,4-0,7%. Anden gruppe består af landsbyerne Holev, Kølstrup, Kertinge, Ladby og Hundslev. Her ligger pro-millen mellem 1,3 og 1,6.

Den forholdsvis lave undersøgelsesandel i Rønninge, Flemløse og Marslev skyldes den arbejdsmetode, som anvendtes i projektets start. Som det fremgår af rapporten »Landsbyens opståen« (Grøngaard Jeppesen 1979a, 59f) omfattede denne metode stratigrafisk gravning med indmåling af alle fundgenstande. Dette betød en lavere undersøgelsesaktivitet målt i areal i forhold til senere, hvor denne intensive udgravningsmetode blev opgivet, se kap. 2.1.

Årsagen til det lave undersøgelsesomfang i Åsum er, at langt over halvdelen af den gamle bykerne ligger på tidligere grusgrav. Det ansås derfor lidet lønnende at afsætte et større antal felter her.

Som nævnt blev den intensive udgravningsmetode opgivet efter de tre første landsbyer, og den dermed indvundne tid anvendtes til at grave et øget antal felter. Dette betød lidt over en fordobling af undersøgelsesintensiteten, nemlig til mellem 1,3 og 1,6‰ af bytomtens totale udstrækning.

2 landsbyer falder uden for de to hovedgrupper, nemlig Rågelund og Radstrup. Undersøgelsesintensiteten er her fra en halv gang til over det dobbelte i forhold til landsbyerne fra gruppe 2. Dette skyldes en kombination af to ting, dels at landsbyerne er meget små, henholdsvis 4 og 5 gårde, og dels nær optimale forhold for anlæggelse af udgravningsfelter. Det ekstra store undersøgelsesomfang i Radstrup skyldes primært, at der ved enkeltgården Karolinelund gravedes ikke mindre end 3 felter á 10 m².

De to nedlagte landsbyer Klarskov og Kirsinge kan ikke umiddelbart indgå i en sammenligning med de eksisterende landsbyer. For Klarskovs vedkommende har landsbytomten ikke kunnet beregnes, for Kirsinges vedkommende kun med forbehold. Dertil kommer, at det ekstraordinært store undersøgelsesareal i Kirsinge skyldes ønsket om at anvende denne landsby som en form for kontrol på udgravningerne i de eksisterende landsbyer.

Et væsentligt spørgsmål i forbindelse med de gennemførte udgravninger er, hvorvidt der kan skelnes mellem landsbyer af ældste navnelag og landsbyer af yngre lag (her både mellemste og yngste lag, plus Åsum), jævnfør den hidtidige

opfattelse af landsbyernes alder. I denne sammenhæng skal undersøgelsesintensiteten de to grupper landsbyer imellem fastlægges.

Sammenligner vi undersøgelsesintensiteten i de 6 eksisterende landsbyer af ældste navnelag med de 5 eksisterende landsbyer af yngre lag, viser det sig, at undersøgelses gennemsnittet for landsbyerne af ældste navnelag er ca. 1‰ af bytomtområdet, medens det for landsbyerne af yngre navnelag er ca. 2‰, altså dobbelt så stort. Den fejlkilde, der kunne ligge her, er dog mulig at efterprøve ved det meget store undersøgelsesomfang i den nedlagte landsby Kirsinge, som tilhører det ældste navnelag. Hvis denne landsby medregnes, når landsbyerne af ældste navnelag op på en gennemsnitlig undersøgelsesandel på 8,7‰.

Andet skema viser fundmaterialets repræsentation i de enkelte landsbyer dels angivet ved gennemsnitlig skårmængde pr. m³ og dels opdelt efter keramikgrupper. I skemaet er keramikgrupperne C og D slået sammen, og det samme gælder den recente keramik fra grupperne G, H og J. Fordelingen på keramikgrupper er angivet i procent.

3 landsbyer, Åsum, Rågelund og Ladby, skiller sig ud med hensyn til gennemsnitlig skårmængde pr. gennemgravet m³. Medens flertallet af de eksisterende landsbyer har givet en ret ensartet fundmængde på mellem 10,7 og 14,5 pr. m³, ligger de 3 nævnte landsbyer med tal på cirka det dobbelte.

For Rågelunds vedkommende kan dele af forklaringen findes i udgravningsmetoden i forbindelse med felt VIII. Det meget store fundmateriale fra dette felt er afgørende for det høje gennemsnitstal for Rågelund som helhed. Ved udgravningen af felt VIII foretoges soldning af jorden, og dette betød en øget fundmængde på ca. 75 stk. keramik. Disse stykker er alle meget små skårstumper, men alligevel optalt sammen med det øvrige materiale. En sammenligning af materialet fra soldningen og fra det ved normal arbejds gang opsamlede viser ingen nævneværdig ændring i den procentvise repræsentation på de enkelte keramikgrupper. På denne baggrund undlodes soldning ved de øvrige udgravningsfelter.

For de 2 andre landsbyers vedkommende skyldes de høje keramiktal enkelte meget fundrige

felter, henholdsvis Ladby III (617 stk.) og Åsum II (278 stk.).

Skema over fundmaterialets repræsentation:

	skår pr. m ³	A	B	C+D	E	F	G+H+J
Rønninge	12,4	3,0	1,4	3,0	22,6	41,5	28,6
Flemløse	12,6		0,4	6,1	31,7	58,4	3,6
Åsum	19,2		0,5	2,6	23,8	58,8	14,4
Rågelund	22,6		0,9	4,6	20,5	66,1	7,9
Marslev	14,2		3,4	1,6	27,8	57,5	9,7
Holev	10,7		3,9	5,2	16,4	56,8	17,7
Radstrup	12,3		1,1	3,3	23,7	49,6	22,3
Kølstrup	12,0		5,9	3,0	30,4	30,4	30,4
Kertinge	11,7		0,8	4,3	29,5	45,4	20,0
Ladby	25,7	0,7	1,7	3,5	20,5	52,6	21,1
Hundslev	14,5		0,8	8,0	21,0	49,5	20,8
Middelværdi	15,3		1,9	4,1	24,4	51,5	17,9
Standardafvigelse	5,0		1,8	1,8	4,9	9,8	8,4
Klarskov	6,5			3,9	48,0	29,9	18,1
Kirsinge			26,7	8,7	26,7	37,7	0,3

Vender vi blikket mod den procentvise repræsentation på de enkelte keramikgrupper kan i første omgang bemærkes, at den vikingetidige keramik kun er fundet i 2 af landsbyerne, Rønninge og Ladby, begge steder udgør den dog kun et svagt indslag. De øvrige keramikgrupper er derimod repræsenteret i alle de eksisterende landsbyer, og selvom procenttallene ikke er ganske ens, tegner der sig dog et generelt mønster. Den laveste andel har den tidlige middelalderlige keramik (B). Middeltallet ligger på 1,9% med en standardafvigelse på 1,8. Næste gruppe udgøres af høj-/senmiddelalderlig keramik (C+D) med en middelværdi på 4,1%, standardafvigelsen på 1,8. Derefter er der et ret stort spring frem til næste gruppe, recent keramik (G+H+J). Middeltallet ligger her på 17,9% med en standardafvigelse på 8,4. Ca. ¼ af materialet udgøres af renæssancekeramikken (E); middelværdien er 24,4% og standardafvigelsen på 4,9. Langt den største gruppe er dog sortgodskeramikken (F). Denne keramikgruppe ligger med en middelværdi på 51,5% og standardafvigelse på 9,8. De 2 nedlagte landsbyer kan ikke umiddelbart

sammenlignes med de eksisterende landsbyer. Som det må være naturligt, er de senere perioders keramik kun svagt repræsenteret her, og som følge heraf indgår den ældre keramik med en større procentdel. Bemærkelsesværdigt er det dog, at ca. ¼ af materialet fra Kirsinge tilhører den tidlig-middelalderlige keramikgruppe B.

Bortset fra de nævnte forskelle i skårmængde pr. m³ viser skemaet en ret stor ensartethed i fundmængde og fordeling.

Sammenfatter vi disse skemaer kan følgende udledes: 1) undersøgelsesintensiteten har ikke været ensartet, og den udgravede andel af bytomtområdet svinger for de eksisterende landsbyer mellem 0,4 og 4,4%; 2) fundmaterialets omfang er forholdsvis ensartet i de eksisterende landsbyer, bortset fra enkelte særligt fundrige udgravningsfelter og 3) den procentvise repræsentation på keramikgrupper er meget ensartet for de enkelte landsbyer, kun med svage udsving med standardafvigelser på under 10. Konklusionen heraf må for det første blive, at der ikke kan spores nogen forskel i materialets mængde pr. m³ eller procentvise fordeling på

keramikgruppe på trods af forskellene i undersøgelsesomfang, og for det andet at den store ensartethed i fundmængde og fordeling blandt alle landsbyer tyder på, at det indsamlede materiale kan opfattes som ret repræsentativt.

Men hvordan passer denne konklusion med fundmængde og fordeling i kontrollandsbyen Kirsinge, hvor der er udgravet en noget større andel af det formodede bytomtområde, ca. 55%? Den procentvise andel for keramikgrupperne E, F og G+H+J er noget mindre end for de øvrige landsbyer, men dette forhold må antages at være naturligt, idet landsbyen er opgivet i 1651. At disse lave procenter samtidig øger procentdelene for tidlig-middelalderlig og høj-/senmiddelalderlig keramik er også forståeligt, men alligevel fremtræder keramikgruppe B med et forholdsvis højt tal, over ¼ af det samlede materiale fra landsbyen, og ca. 3 gange så stort som for de sammenslåede keramikgrupper C+D. Med henblik på belysning af dette spørgsmål er følgende liste opregnet, som viser antal skår fra gruppe B pr. 10 m² gennemgravet flade:

Rønninge	1,0
Flemløse	0,3
Åsum	0,4
Rågelund	1,2
Marslev	2,7
Holev	2,0
Radstrup	0,7
Kølstrup	3,1
Kertinge	0,5
Ladby	2,5
Hundslev	0,5
Kirsinge	1,8
gennemsnit	1,4

Som det fremgår heraf, ligger Kirsinge ganske vist lidt over gennemsnittet, men generelt er der en meget stor ensartethed i fundmængde fra gruppe B.

En anden sag er så, at høj- og senmiddelalderlig keramik i Kirsinge i modsætning til den tidlig-middelalderlige keramik ligger i den nedre del i forhold til de øvrige landsbyer. Dog er der heller ikke her tale om en markant forskel.

På denne baggrund kan blikket vendes mod en sammenstilling af dels påvist pladskontinuitet i middelalderlandsbyerne, dels fundne spor efter tidligere bosættelser. Endnu engang skal det understreges, at der ved hjælp af keramikronologien ikke kan gives særligt præcise dateringer, og at eventuelle kortere ødeperioder ikke kan påvises.

På grundlag af konklusionerne i materialeegenemgangen kan følgende skema opstilles:

	tidligere bosættelse	sandsynlig pladskontinuitet	
Rønninge	150 f.Kr. – Kr.f.	10. årh.	– nutid
Flemløse		11.-12. årh.	– nutid
Åsum	5/300 – 150 f.Kr.	11.-12. årh.	– nutid
Rågelund	yngre stenalder	11.-12. årh.	– nutid
Marslev	300 f.Kr. – 100 e.Kr.	11.-12. årh.	– nutid
Holev	ældre jernalder	11.-12. årh.	– nutid
Klarskov		13.-14. årh.	– 17. årh.
Radstrup	150 f.Kr. – 100 e.Kr.	11.-12. årh.	– nutid
Kølstrup	Kr.f. – 200 e.Kr.	11.-12. årh.	– nutid
Kertinge	150 f.Kr. – 100 e.Kr.	11.-12. årh.	– nutid
Ladby	yngre stenalder	10. årh.	– nutid
Hundslev	150 f.Kr. – 100 e.Kr.	11.-12. årh.	– nutid
Kirsinge	y. bronzealder	11. årh.	– 1651

Som det umiddelbart fremgår af skemaet, bekræfter de gennemførte undersøgelser på ingen måde den hidtidige opfattelse af middelalderlandsbyernes opståen. Ingen steder er det lykkedes at påvise kontinuitet tilbage til før vikingetid – til den germanske jernalder – eller til overgangen mellem ældre og yngre jernalder omkring 400 e.Kr., som der så ofte er peget på. Den eneste kontakt med den germanske jernalder er kommet i Kirsinge, hvor der som nævnt fandtes en skeletgrav fra ældre germansk jernalder. At der her er fundet en grav inden for den middelalderlige landsbytomt, synes yderligere at bekræfte resultatet, at man ikke skal forvente kontinuitet tilbage til ældre germanertid. Det forekommer på baggrund af iagttagelser af jernalderens gravskik helt utænkeligt, at man skulle have gravlagt en død inde i selve landsbyen. Den til graven (gravpladsen?) hørende boplads skal formentlig findes nogle hundrede meter derfra.

Af skemaet fremgår tillige, at der i de fleste af landsbyerne er fundet spor efter tidligere bo-

sættelse fra henholdsvis yngre stenalder, yngre bronzealder og ældre jernalder. I denne sammenhæng er kun ældre jernalderfund af interesse, idet de eventuelt kunne være de ældste spor fra en kontinuerlig landsby fra dette tidsrum og til i dag, jævnfør Helge Niensens model fra 1975 (Nielsen 1976, 84ff). En sådan mulighed kan dog for de undersøgte landsbyer af ældste navnelag udelukkes, idet der overalt er en fundmangel ikke blot fra vikingetid (dog minus Rønninge), germansk jernalder, men også fra yngre og flere steder tillige ældre romersk jernalder, altså et tidsrum på mindst 800-1000 år. På den baggrund må det anses for usandsynligt, at der skulle være tale om pladskontinuitet så langt tilbage. I den forbindelse kan det nævnes, at der er fundet ældre jernalder-bopladsfund både i landsbyer af ældste navnelag og i landsbyer af mellemste navnelag, (se iøvrigt sammenstillingen af middelalderlandsbyer og ældre jernalderfund, herunder også fynske, i Nielsen 1979, 87ff).

Ældre jernalderboplads påvist i de fynske landsbyer må i lighed med sten- og bronzealderboplads være udtryk for tidligere anvendelse af området, og det store tal af bebyggelser fra specielt tiden omkring Kr.f. hænger formentlig sammen med den bebyggelsesekspansion, som finder sted i dette tidsrum og bl.a. er påvist i det nordøstfynske mikroområde.

Det mønster i resultaterne, som var håbet fra projektets start, har således vist sig at dukke op – ganske vist et helt andet end ventet. Som det fremgår af skemaet, tegner der sig i vid udstrækning et mønster i dateringerne. Ikke mindre end 10 af landsbyerne kan føres tilbage til samme tidsfase, 11.-12. årh. – østersøkeramikens tid –, og dertil kommer, at Rønninge ud fra TL-datering peger mod slutningen af 10. årh., medens det ældste materiale fra Ladby kan dateres til 10. årh., altså 12 landsbyer inden for en periode på maksimalt 300 år. Kontinuiteten i Klarskov har ikke kunnet påvises så langt tilbage, det ældste materiale er her fra 13. eller 14. årh.

Til yderligere underbygning af de påviste resultater står undersøgelsen i den nedlagte landsby Kirsinge. Også her nåedes kun tilbage til 11. årh. (østersøkeramik og TL-dateringer) til

trods for, at udgravningerne i denne landsby af ældste navnelag var noget mere omfattende end i de eksisterende landsbyer. Den kontrolfunktion, som var et af hovedformålene med udgravningen i Kirsinge, kan således ikke skabe mistro til feltgravningsmetoden. Hvis resultatet havde afvejet betydeligt, måtte man have overvejet en øget undersøgelsesintensitet i de eksisterende landsbyer.

De små tidsmæssige forskelle, som er påvist i den sandsynlige pladskontinuitet, synes kun i begrænset omfang at kunne jævnføres med den traditionelle tredeling af landsbynavnene. De to landsbyer, der kan føres tilbage til 10. årh., repræsenterer henholdsvis ældste og mellemste navnelag. Blandt landsbyerne, der kan føres tilbage til 11.-12. årh. er navne fra alle tre lag. Kun den sene datering af Klarskov skal måske tages som udtryk for en tidsmæssig forskel mellem ældre og yngste navne.

Den ensartethed, som her kan fremlægges i resultaterne fra udgravningerne, synes således at modbevise den hidtidige klare tidsmæssige opdeling af landsbyanlæggelserne i 3 hovedfaser. I stedet peger udsagnene fra udgravningerne dels på anlæggelser inden for en noget snævrere tidsmæssig ramme fra 10. til 13. eller 14. årh., og dels på at landsbyer af alle tre navnelag kan være anlagt på deres nuværende sted på samme tid. Om landsbyanlæggelserne finder sted kontinuerligt inden for nævnte tidsramme, eller der kan udskilles flere faser, er endnu ikke muligt at besvare. Dog peger udgravningsresultaterne på anlæggelser både omkring år 1000 (Rønninge og Kirsinge) og i 13./14. årh. (Klarskov).

Det foreløbige resultat af udgravningerne i de fynske landsbyer kan kun betegnes som et »negativt udsagn« på baggrund af den tidligere opfattelse af vore landsbyers alder. Det er ikke lykkedes at påvise kontinuitet længere tilbage end til vikingetid/middelalder! For at underbygge – »at levere et positivt udsagn for« – de fremkomne resultater er det af stor vigtighed at finde den umiddelbart forudgående bebyggelse *uden for* middelalderlandsbyerne. Forudgående bebyggelse er i denne sammenhæng vikingetidboplads.

3. Bebyggelsen i yngre jernalder – 5.-11. årh.

Den traditionelle opfattelse af bebyggelsesudviklingen i yngre jernalder har hidtil primært været baseret på middelalderlandsbyernes fixering i henholdsvis germansk jernalder og vikingetid. Grundlaget herfor har dels været opdelingen og dateringen af middelalderlandsbyerne efter navnetype og dels den udprægede mangel på arkæologiske fund fra perioden. Med udgangspunkt i resultaterne fra de 13 fynske landsbyer bliver det sparsomme arkæologiske materiale fra yngre jernalder i allerhøjeste grad interessant. For det første fordi der her er mulighed for at skaffe »det positive udsagn« for middelalderlandsbyernes diskontinuitet til yngre jernalder, og for det andet fordi hele kortlægningen af bebyggelsesudviklingen i yngre jernalder og dermed også problemet omkring overgangen mellem oldtidsbebyggelse og middelalderbebyggelse udelukkende kan hvile på det arkæologiske materiale.

Med denne baggrund skal det fynske materiale fra denne 600-700 årige periode i det følgende præsenteres. Da specielt bopladsfundene er vigtige i denne sammenhæng – og da ingen af dem tidligere er publiceret – skal disse mere indgående fremlægges. I den forbindelse kan det nævnes, at medens bopladsfund fra denne periode for blot et par år siden var næsten ukendte på Fyn, er det nu på forskellig vis lykkedes at lokalisere cirka en halv snes, og på enkelte er der foretaget prøvegravninger.

Præsentationen af yngre jernalder-fundene vil blive disponeret på følgende vis: 1) gennemgang og fremlæggelse af bopladslokaliteter, hvor der er foretaget udgravning, 2) præsentation af bopladslokaliteter, hvor der kun foreligger mindre opsamlinger, 3) kortlægning af gravfund, 4) kortlægning af runesten, 5) kortlægning af depot- og enkeltfund og endelig 6) et samlet overblik over bebyggelsesudviklingen, som den kan udledes af det foreliggende materiale. En nærmere diskussion af overgangen mellem oldtidsbebyggelse og middelalderbebyggelse tages op i et selvstændigt

kapitel om kontinuitet og brud i den fynske agrarbebyggelse.

3.1 Prøveundersøgte bopladser

Under betegnelsen prøveundersøgte bopladser fra yngre jernalder (og tidlig middelalder) kan henregnes 4 lokaliteter, hvoraf 3 er fundet ved bygge- og anlægsarbejder i henholdsvis 1969, 1977 og 1978. For den sidste – ved Langeskov – skal der nedenfor nærmere berettes om opdagelsen. Alle 4 steder er der kun foretaget meget begrænsede udgravninger, den ene kun i form af amatørarkæologers feltgravning. De 4 lokalitets placering fremgår af kortet fig. 67.

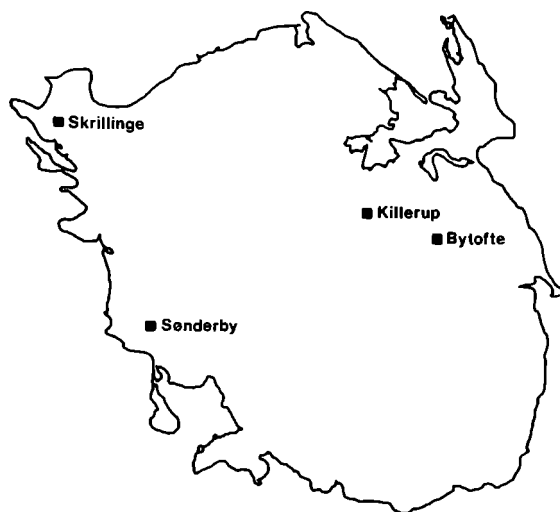

Fig. 67. Prøveundersøgte bopladser.

Skrillinge

Kauslunde sogn, Vends herred

a) Forhistorie

I august 1969 iagttog amatørarkæologen Viktor Poulsen på et byggeområde nordøst for landsbyen Skrillinge flere mørke pletter i den afdækkede undergrund. Han undersøgte en af disse, som viste sig at være en aflang grube, ca. 2 m lang og 0,7 m bred. Gruben var kun svagt

forsænket i undergrunden. Gruben indeholdt en del ildskørnede granitsten, løberen til en skubbekværn samt en del potteskår. Skårene sendtes til Nationalmuseet, og her kunne man oplyse, at der var tale om såkaldt »vendisk keramik« fra enten sen vikingetid eller tidlig middelalder. Området besigtigedes herefter både af folk fra Nationalmuseet og fra Fyns Stiftsmuseum, men da der ikke gjordes flere fund, undlodes yderligere undersøgelser.

I efteråret 1971 fik Viktor Poulsen i samarbejde med medlemmer af den amatørarkæologiske forening Harja lejlighed til at genoptage sagen i form af en mindre prøvegravning. Først gravedes på det grundstykke, hvor de tidligere fund var gjort, men undersøgelsen måtte her opgives, idet jorden var omrodet som følge af den gennemførte byggemodning. Dernæst gravedes en søgegrøft øst herfor på en dyrket mark. I denne fandtes keramik, og 3 felter á 2 x 3 m undersøgte til undergrundsniveau. Udgravningen fandt sted i tiden 10/9-30/10 1971. Fundmateriale og beretning er afleveret til Fyns Stiftsmuseum (FSM j.nr. 47), kort omtale af pladsen findes i Poulsen (1974).

b) Beliggenhed

Den lokaliserede boplads ligger ca. 400 m nordøst for den nuværende landsby Skrillinge, se fig. 68, på den nordligste spids af en form for højderyg, som løber NNØ-SSV. Fra denne højderyg – med koter på 25-30 m – falder terrænet

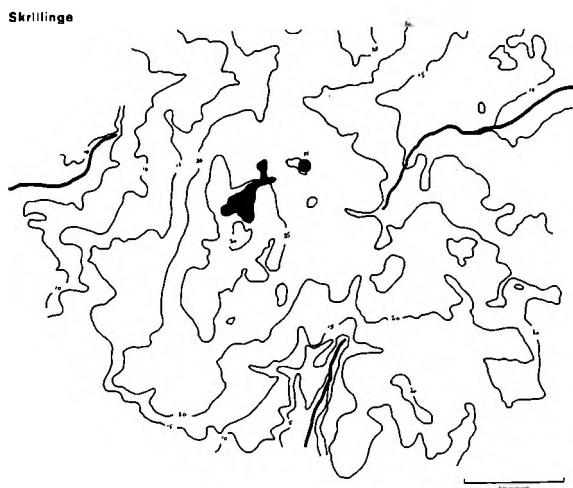

Fig. 68. Oro-hydrografisk kort over Skrillinge-området. Vikingeplassen indtegnet med sort cirkel, middelalderlandsbyen med sort.

let både mod øst og vest ned mod vandløb. Den nuværende landsby Skrillinge ligger på samme højderyg, dog lidt højere. Nær de 2 lokaliteter findes ingen markante vådområder, kun nær vandløbene er der engarealer af større omfang. Bortset fra den eksisterende landsby lidt mere centrale placering på højderyggen, synes der ikke at være markante forskelle. Udgravningsstedet fra 1971 er beliggende midt på vestskrånningen af et mindre bakkedrag, på hvis øst- og vestsider der er gjort fund af potteskår. Undergrunden på udgravningsstedet er sand med enkelte lerpletter.

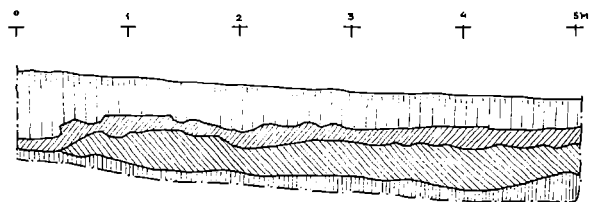

Fig. 69. Skrillinge. Udsnit af profil N-S.

c) Undersøgelsesomfang og iagttagelser

Ved prøvegravningen i 1971 undersøgte 3 sammenstødende felter á 2 x 3 m, altså et samlet areal på 18 m². Udgravningen bestod i at gennemgrave det tykke muldlag på stedet ned til undergrundsniveau.

I alle tre felter konstateredes et pløjelag på ca. 30-35 cm. Herunder var et kulturlag på ialt 40-45 cm. Øvre del af kulturlaget var mere muldagtig end nedre. Her var der større indhold af sand, se gengivne udsnit af profil N-S, fig. 69.

d) Fundmateriale

Materialet, som Viktor Poulsen fandt i 1969, omfatter 77 stk. keramik og 5 stk. lerklining, heraf 2 med tydelige grenaftryk. De 77 stk. keramik stammer fra mindst 7 kar. Ingen hele kar har kunnet samles, enkelte skår dog sammensættes til skårflager (FS 12136).

Halvkuglekar. Fig. 70a. 3 skår, heraf 1 randskår. Mundingsdiameter beregnet til 14 cm. Yderside rødbrun, inderside gråsort. Skærven rødbrun, magringen grov. Vægtykkelse 1,2 cm.

Østersøkar. 17 skår, heraf både rand- og bundskår. Mundingsdiameter på 20 cm, bunddiameter 10 cm. Indadbøjet rand med konkav

mundingskant. Ornamenteret med tætliggende horisontale furer. Gråsort yder- og inderside, grå skærv, mellemgrov magring. Vægtykkelse 0,7 cm.

Østersøkar. Fig. 70b. 8 skår, heraf 4 randskår og 4 sideskår. Indadbøjet rand med konkav mundingskant. Ornamenteret med tætliggende bælter – ca. 2 cm bredt – af horisontale furer. Gulbrun yderside, rødbrun inderside, grå skærv. Mellemgrov magring, vægtykkelse 0,7 cm.

Østersøkar. 1 randskår. Indadbøjet rand med konkav mundingskant. Ornamenteret med horisontale furer. Rød- til gråsort yderside, rødbrun inderside, gråbrun skærv. Mellemgrov magring, vægtykkelse 0,7 cm.

Østersøkar. 1 randskår, udadbøjet rand. Ornamenteret med horisontale furer. Rød- til gråsort yderside, rødbrun inderside og skærv. Mellemgrov magring, vægtykkelse 0,7 cm.

Kuglepote. Fig. 70c. 1 randskår med stærkt udadsvunget rand, uprofileret. Gul- til gråsort

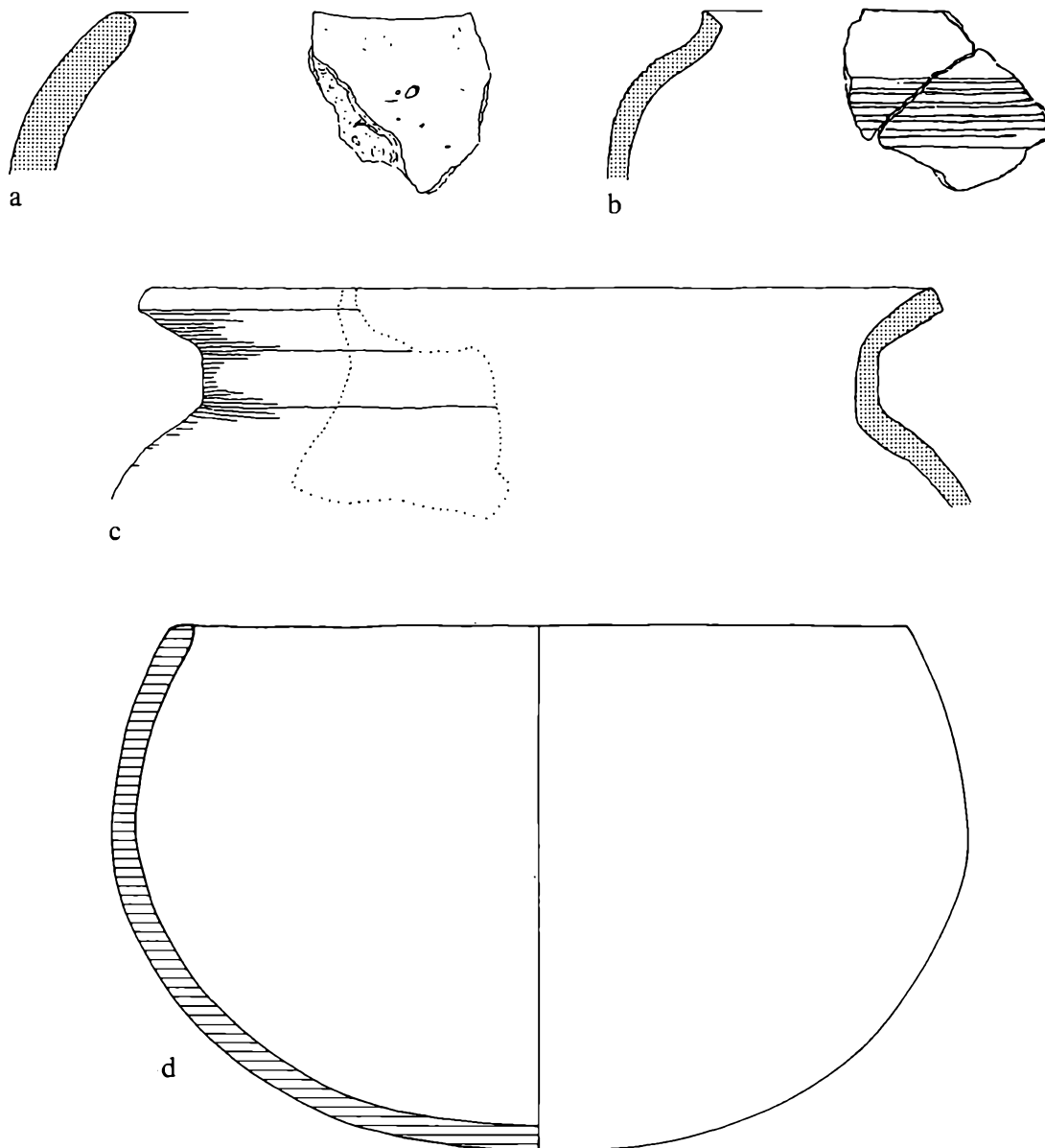

Fig. 70. Keramik fra Skrillinge. 1:2. (del. E. Nissen og I.B. Poulsen).

yderside, rådbrun inderside. Skærven gråbrun, mellemgrov magring. Vægtykkelse 0,7, blødt-brændt.

Ubestemmeligt kar. 1 lille randskår, let udadbøjet. Gråbrun yder-, inderside og skærv. Mellemgrov magring.

Blandt de øvrige skår var 2 ornamenterede med horisontale furer, medens resten var uornamenterede. Sammen med indleveringen af fundmaterialet fulgte et brev fra Viktor Poulsen om, at fundene stammede fra én grube.

Materialet fra udgravningen i 1971 omfatter følgende fund.

Keramik:

2 skårflager samt 17 skår. De 2 skårflager har kunnet samles til et næsten helt kar. Materialet som helhed stammer fra mindst 4 kar.

Halvkuglekar. Fig. 70d. Karret har næsten kunnet samles helt. Højde 14,5 cm, mundingsdiameter 20 cm. Ydersiden er gråbrun, indersiden gråsort. Skærven mørkegrå, magringen grov. Vægtykkelse 0,8 cm.

Halvkuglekar. 1 randskår. Mundingsdiameter 13 cm. Yderside gråbrun, inderside gråsort. Skærven gråbrun, grov magring. Vægtykkelse 1,0 cm.

Halvkuglekar. 1 randskår, næsten lodret rand. Mundingsdiameter 13 cm. Yderside rødbrun, inderside gråsort. Skærven gråsort. Grov magring, vægtykkelse 0,8 cm.

9 stk. keramik, hvor karform og -antal ikke har kunnet bestemmes. 2 af skårene er flade bundskår, og det kan på denne baggrund ikke udelukkes, at de 3 sidstnævnte halvkuglekar kan være vikingetidige fladbundede kar af østlig type med lodret eller indadbøjet rand.

Derudover fandtes 1 stenalderskår samt 4 hårdtbrændte stykker keramik. Heraf 1 ornamentet halsskår fra uglaseret middelalderkande (senmiddelalder) og 3 stk. sideskår af fynsk sortgodskeramik.

Øvrige fund:

10 stk. husdyrknogler

1 stk. skiveskraber af flint

1 stk. glasperle, rørfremet, 1,6 cm lang og dia-

meter på 1 cm. Bundfarve blå med båndslang af gul, hvid og rød farve (Poulsen 1974, fig. 2).

Fra stedet er senere indleveret 1 fragment af kværnsten. Det er et 9,0 x 11,0 cm stort, og ca. 1,5 cm tykt stykke af glimmerskifer med granater. Den afslidte maleflade fremtræder på stykets ene side.

e) Datering

Når der ses bort fra overfladefund og pløjelagsfund, er følgende keramikgrupper påvist på pladsen: a) A1: halvkuglekar, b) A2: fladbundede kar af østlig type ?, c) B1: østersøkeramik og d) B2: kuglekar. For alle typer er der, som det fremgår af kap. 2.2, ret vide dateringsmæssige rammer, som vanskeliggør en mere præcis datering af Skrillinge-pladsen. Dog synes der at være holdepunkter på begge sider af år 1000. Før dette tidspunkt skal halvkuglekarrene formentlig dateres, medens den senslavisk inspirerede østersøkeramik og den vesteuropæisk inspirerede kuglepote tidsmæssigt ligger efter år 1000, sidstnævnte formentlig op mod eller efter år 1100. De maksimale tidsmæssige rammer er således fra 8./10. årh. – 11./12. årh. Det meget lille undersøgelsesomfang kan intet sige om, hvorvidt pladsen har været beboet i kortere eller længere tid. Repræsentationen af de 4 kartyper peger dog på bosættelse af nogen varighed, da alle 4 typer næppe har været produceret og anvendt samtidigt.

Sønderby

Kærum sogn, Båg herred

a) Forhistorie

I 1977 gennemførte Fyns Amt en forlægning af en 4,6 km lang vejstrækning øst og vest for landsbyen Ebberup (Grøngaard Jeppesen og Thrane 1978). Allerede i vinteren 1975/76 foretog Fyns Stiftsmuseum en rekognoscering på den planlagte vejstrækning, og herved påvistes dels en række stenalderbopladsers dels en jernalderboplads. En af stenalderbopladserne fandtes på et område nord for landsbyen Sønderby – ved et kommende vejkryds – og da jordarbejdet blev igangsat her, var museets udgravningshold til stede. Efter den maskinelle afrømning af muldlaget kunne iagttages enkel-

te fyldskifter, og en arkæologisk udgravning påbegyndtes. Overraskelsen var stor, da fundene viste sig at stamme fra vikingetid/tidlig middelalder og ikke yngre stenalder. Desværre kunne det ikke lade sig gøre at finafdække hele området omkring de fundne fyldskifter, idet den ene halvdel af vejbanen anvendtes som transportvej for dumpers med jord til opfyldning af et nærliggende mosehul. En anden vanskelighed var en tør og sammenkørt lerundergrund, som gjorde iagttagelsesforholdene dårlige, og heri ligger sikkert grunden til, at der ikke fandtes stolpehuller.

Undersøgelsen foretoges – med afbrydelser på grund af andre udgravninger på vejstrækningen – inden for tidsrummet 6.-24. juni 1977. Fundmaterialet og beretning findes på Fyns Stiftsmuseum (FSM j.nr. 602).

Sønderby

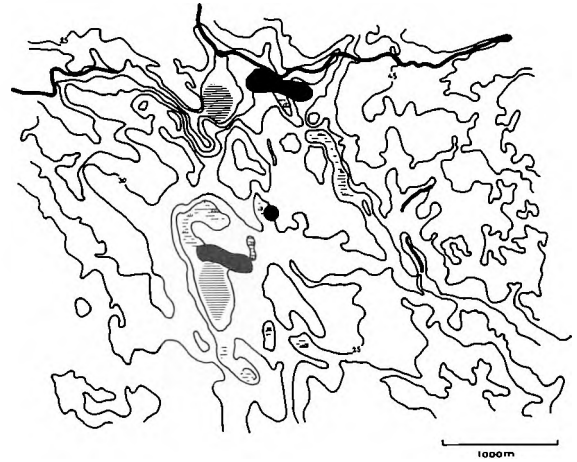

Fig. 71. Oro-hydrografisk kort over Sønderbyområdet med indtegnede vådområder fra original I-kort (1776). Vikingepladsen er angivet med sort cirkel, middelalderlandsbyerne Sønderby og Nordby med sort.

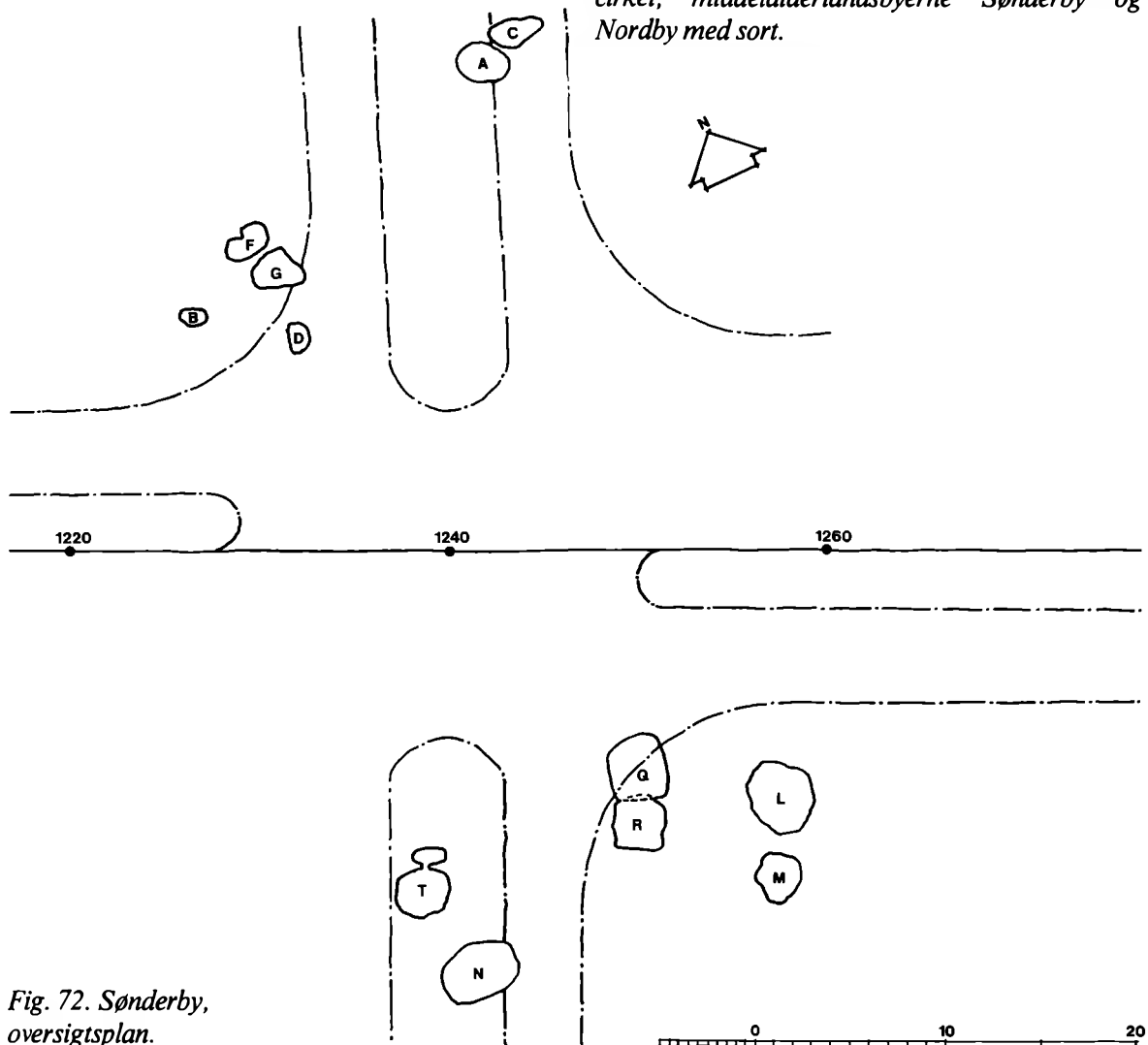

Fig. 72. Sønderby, oversigtsplan.

b) Beliggenhed

Den lokaliserede vikingetidsplads er beliggende ca. 400 m nord for den nuværende landsby Sønderby og 800-900 m syd for landsbyen Nordby, se fig. 71. Selve udgravningsstedet ligger på sydskråningen af en bakke, hvorfra terrænet falder ned mod et mindre mosehul. Området indgår iøvrigt i det ret stærkt kuperede sydvestfynske landskab. Undergrunden er gult, fedt ler.

c) Undersøgelsesomfang og iagttagelser

Undersøgelsesaktiviteten indskrænkede sig til det område, som det kommende vejkryds skulle berøre, med undtagelse af nævnte transportvej, se fig. 72. Det undersøgte areal er beregnet til ca. 2000 m². Med traktor med dozerblad foretoges en grovafgrøning af det delvis muldafgrømede areal, og herved fremkom 13 anlæg fra slutningen af oldtiden og begyndelsen af middelalderen. Nord for vejkrydset – op ad den projekterede Søren Nordbysvej – fandtes gruber fra den i overfladen påviste yngre stenalderboplads.

De 13 anlæg fra vikingetid/tidlig middelalder viste sig ved udgravningen at være 5 grubehuse og 8 gruber af varierende størrelse. Anlæggene koncentrerede sig i 2 grupper, en nordlig omfattende anlæggene A, B, C, D, F og G, og en sydlig omfattende grubehusene L, N, Q, R og T og grube M. I det følgende skal gives en beskrivelse af de enkelte anlæg.

A. Ovalformet grube med længde på ca. 2,6 m og bredde ca. 2 m. Den maksimale dybde var 12 cm. I gruben fandtes enkelte små lerkliningsstykker, nogle op til håndstore ildskørnede granitsten samt lidt keramik.

B. Aflang grube med længdemål på 1,5 m og breddemål på 1,0 m. Uregelmæssig nedgravningsdybde på 23-37 cm som maksimum. Gruben var fundtom.

C. Aflang grube, ca. 3,0 x 1,2 m stor. Uensartet dybde, mod vest ca. 35 cm, mod øst 10-12 cm. I gruben fandtes foruden ildskørnede granitsten lerkliningsstykker og keramik.

D. Næsten cirkelrund grube med diameter på 1,5 m og en dybde på maksimalt 20 cm. I gruben fandtes dels enkelte ildskørnede granitsten dels keramik.

F. Grube med uregelmæssig form, N-S 1,5 m, Ø-V 2,5 m. Varierende dybde på 10-20 cm. I gruben fandtes kun enkelte dyretænder.

G. Grube med diameter på ca. 2 m. Nedgravningsform jævnt konkav med største dybde på 65 cm. Gruben var fundtom.

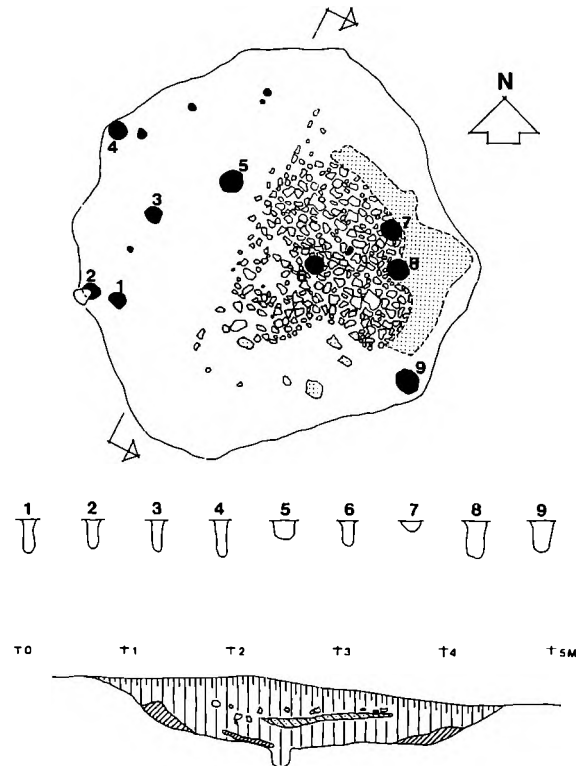

Fig. 73. Grubehus L, Sønderby.

Grubehus L. Fig. 73. Næsten cirkelrundt grubehus med en diameter på ca. 4 m, maks. dybde på 60 cm. Ved afgravning fandtes i grubehusets nordøstlige kant et lag af ildskørnede granitsten omgivet af en bræmme af rødbrændt lerklining. Muligvis er det rester af et ildsted eller snarere en ovn. Denne antagelse passer godt med en iagttagelse af, at der i resten af gruben fandtes et tyndt – ca. 5 cm – lag af trækul. Dette lag lå ikke umiddelbart på bunden af gruben, men, som det fremgår af profiltegningen, ca. 15-20 cm over. I bunden af gruben fandtes ved afrensning ialt 9 stolpehuller samt 4 mulige pælehuller. Antagelig skal stolpeparrene 4 og 9 anses for samtidige og 1, 2 og 7, 8 for samtidige. Det øst-vest orienterede stolpepar 4 og 9 er, hvis stenlaget ikke er en sekundær anvendelse af det forhenværende

grubehus, yngst, idet 7 og 8 først fremkom efter fjernelse af stenlag og lerkliningsbræmme. Om der er tale om udskiftning i ældste fase 1, 2 – 7, 8, kan ikke afgøres. Udelukkes kan det ikke, at de har stået samtidig.

M. Næsten cirkelrund grube, 1 m i diameter. 11 cm dyb. Fundtom.

Grubehus N. Fig. 74. Oprindeligt synes grubehuset at have været ovalt Ø-V orienteret med mål på ca. 4 x 3 m. Til denne ældste fase kan tilskrives stolpehullerne 1, 2 og 6, 9 og 10. Formentlig skyldes de mange stolpehuller udskiftning af stolper. I yngste fase gøres grubehuset mindre, og den yderste bræmme opfyldes med muld. Grubehusets form er stadig oval, Ø-V orienteret med mål på ca. 2,4 x 1,8 m. Til denne fase hører 3 stolpehuller og 3 pælehuller. I vestlige hjørne et stolpehul og en støttepæl, i østlige hjørne 2 stolpehuller. Maksimal dybde i begge grubehus-faser er ca. 35 cm målt fra afrenset undergrundsflade. I grubefylden fandtes en del lerkliningsstykker.

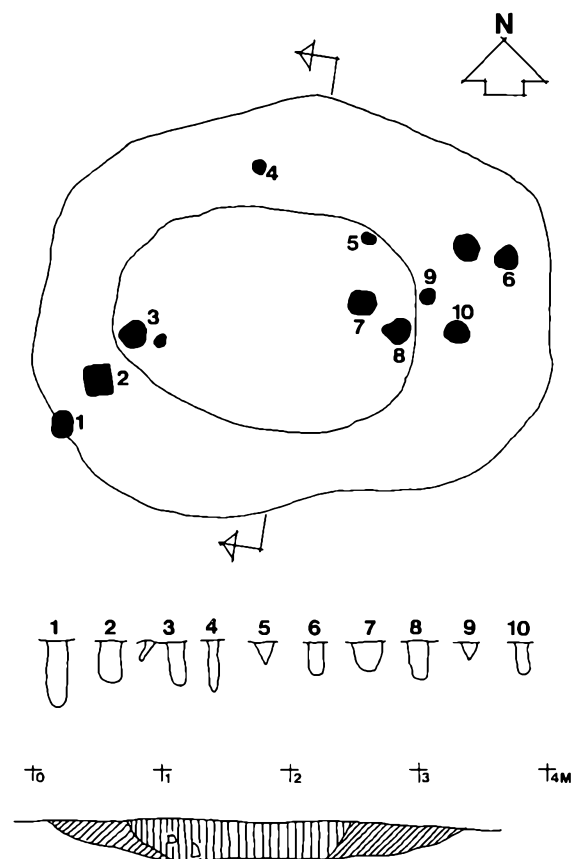

Fig. 74. Grubehus N, Sønderby.

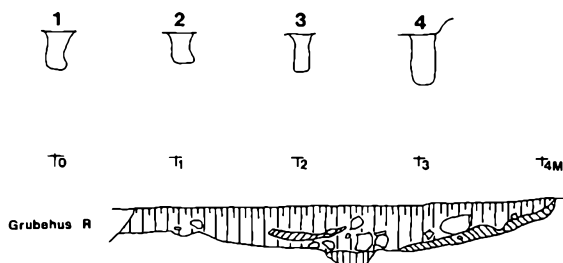
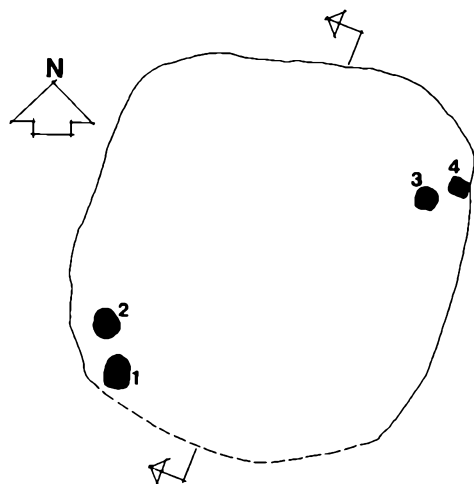

Fig. 75. Grubehus Q, Sønderby.

Grubehus Q. Fig. 75. Cirkulært med diameter på ca. 3,2 m. Den sydlige grænse kunne ikke klart erkendes, idet grubehuset R var gravet ned i kanten. Den maksimale dybde var ca. 40 cm. I henholdsvis nordøst- og sydvest-hjørnet afdækkedes – inden for grubehusets kant – 2 stolpehuller. På grundlag af stolpehullernes forskellige fyld antages det, at 1 og 3 har været samtidige, medens 2 og 4 afspejler en senere ombygning. I fylden fandtes foruden de senere omtalte fund enkelte husdyrknogler.

Grubehus R. Fig. 76. I overfladen fremtrådte grubehuset nærmest kvadratisk, dog med afrundede hjørner. Ved udgravningen konstateredes det dog, at det havde en mere cirkulær grundflade. Den maksimale diameter var på ca. 2,8 m, og dybden fra overfladeafrenset niveau var maks. 30 cm. Grubehus R var som nævnt tidligere gravet ned i den sydlige kant af grubehus Q, og en sikker adskillelse mellem de 2 grubehuse kunne først påvises ved snitning. Grubehus R havde i lighed med Q dobbelte stolpehuller i henholdsvis nordøstlige og syd-

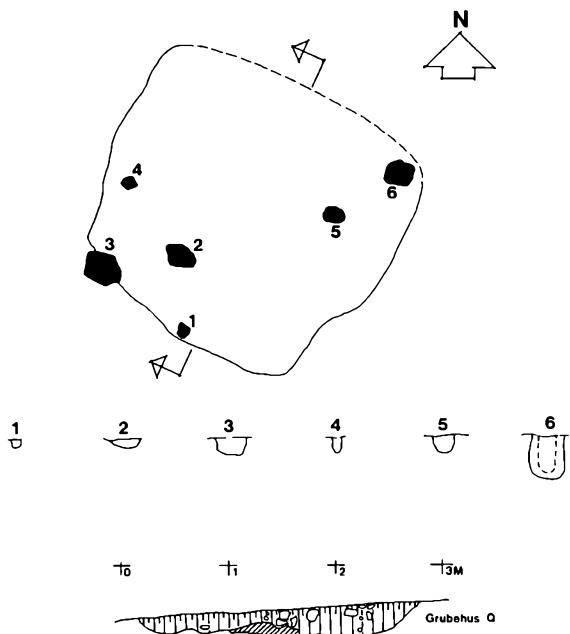

Fig. 76. Grubehus R, Sønderby.

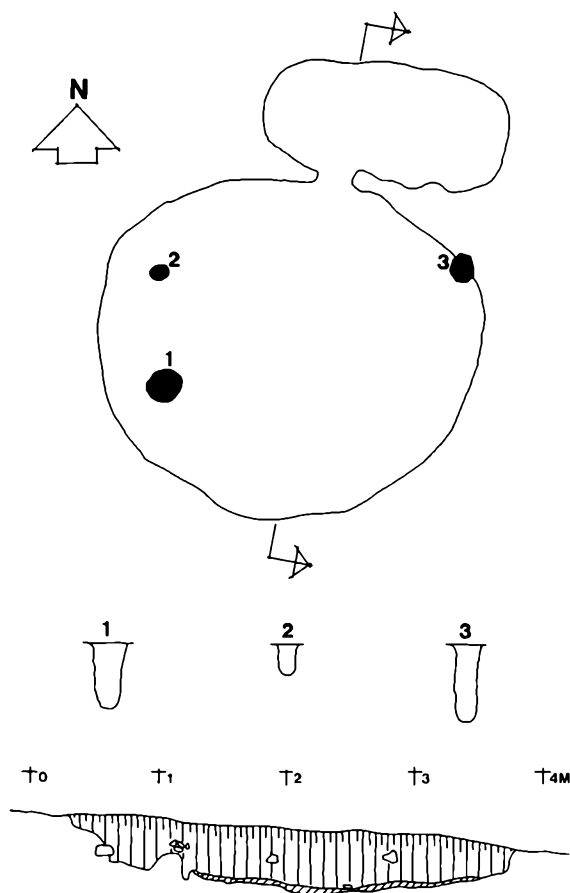

Fig. 77. Grubehus T, Sønderby.

vestlige hjørne. Da fylden i stolpehullerne var ret ensartet, var det ikke muligt at afgøre, om de repræsenterer 2 faser, hvilket dog er mest sandsynligt. Foruden stolpehuller fandtes 2 mindre pælehuller af ringe dybde, 1 og 4. Grubehuset var fundtomt.

Grubehus T. Fig. 77. Næsten cirkelrundt grubehus med diameter på ca. 3,0 m og dybde på ca. 50 cm. I grubens nordøstlige og sydvestlige hjørne – samme orientering som for grubehusene L, Q og R – fandtes stolpehuller. I modsætning til de tidligere grubehuse synes der ikke her at være foretaget stolpeudskiftning.

Nord for grubehuset fandtes en »bigrube«, som stod i forbindelse med grubehuset via en tynd bræmme. Om denne grube har haft nogen funktion i forbindelse med grubehuset kunne ikke afgøres. Foruden de 2 nævnte stolpehuller fandtes et mindre i den nordvestlige ende.

d) Fundmateriale

Fra grube A stammer ialt 40 stk. keramik; enkelte af skårene har kunnet sammensættes til større skårflager. Materialet omfatter mindst 2 kar.

Kuglepote. Fig. 78e. 1 større sammensat skårflage samt 1 randskår og 3 sideskår. Udadvunget rand, mundingsdiameter 19 cm. Yderside rødbrun, inderside gråbrun. Skærven sort, mellemgrov magring. Vægtykkelse 1,0 cm, blødtbrændt.

Østersøkar. Fig. 78b. 1 randskår. Indadbøjet rand, ornamenteret dels med skråhak og dels med horisontale furer. Yderside rødbrun, inderside gråsort. Skærven gråsort, mellemgrov magring og vægtykkelse på 0,8 cm.

Resten af fundmaterialet består af 1 bund, med bundrand, samt 21 stk. sideskår, hvoraf 3 er ornamenteret med horisontale furer. Alle sideskår har mellemgrov magring.

Fundmaterialet fra grube C omfatter 16 stk. keramik fra mindst 4 kar.

Kuglepote. 1 halsskår, hvor kun dele af den udadvungne rand er bevaret. Rødbrun yderside, gråbrun inderside. Skærven gulbrun, mellemgrov magring. Vægtykkelse 0,9 cm. Blødtbrændt.

Østersøkar. Fig. 78a. 3 skår, heraf 1 randskår. Indadbøjet rand, ornamenteret med horisontale furer og liste med store skråhak. Mundingdiameter ca. 17 cm. Yderside gulbrun, inderside gråbrun, skærv gråsort og magringen mellemgrov. Vægtykkelse 0,8 cm.

Østersøkar. 1 randskår, indadbøjet rand. Ornamenteret med forholdsvis brede, horisontale furer. yderside gråbrun, inderside rødbrun, gråbrun skærv. Magringen mellemgrov, vægtykkelse 1,0 cm.

Østersøkar. 4 sideskår, ornamenterede dels med horisontale furer, dels med bølgelinie, fig.

78c og d. Rødgul yder- og inderside, grå skærv. Mellemgrov magring, vægtykkelse 0,7 cm. Derudover består materialet fra grube C af 7 sideskår, hvoraf 1 er ornamenteret med horisontale furer.

Fundmaterialet fra grube D: 1 stk. bundskår, gråbrun yder- og inderside, sort skærv. Mellemgrov magring. Uvist, hvorvidt det er et østersøkar.

Keramikken fra grubehus L omfatter 60 stk., hvoraf enkelte har kunnet samles til større skårflager. Materialet stammer fra mindst 5 kar.

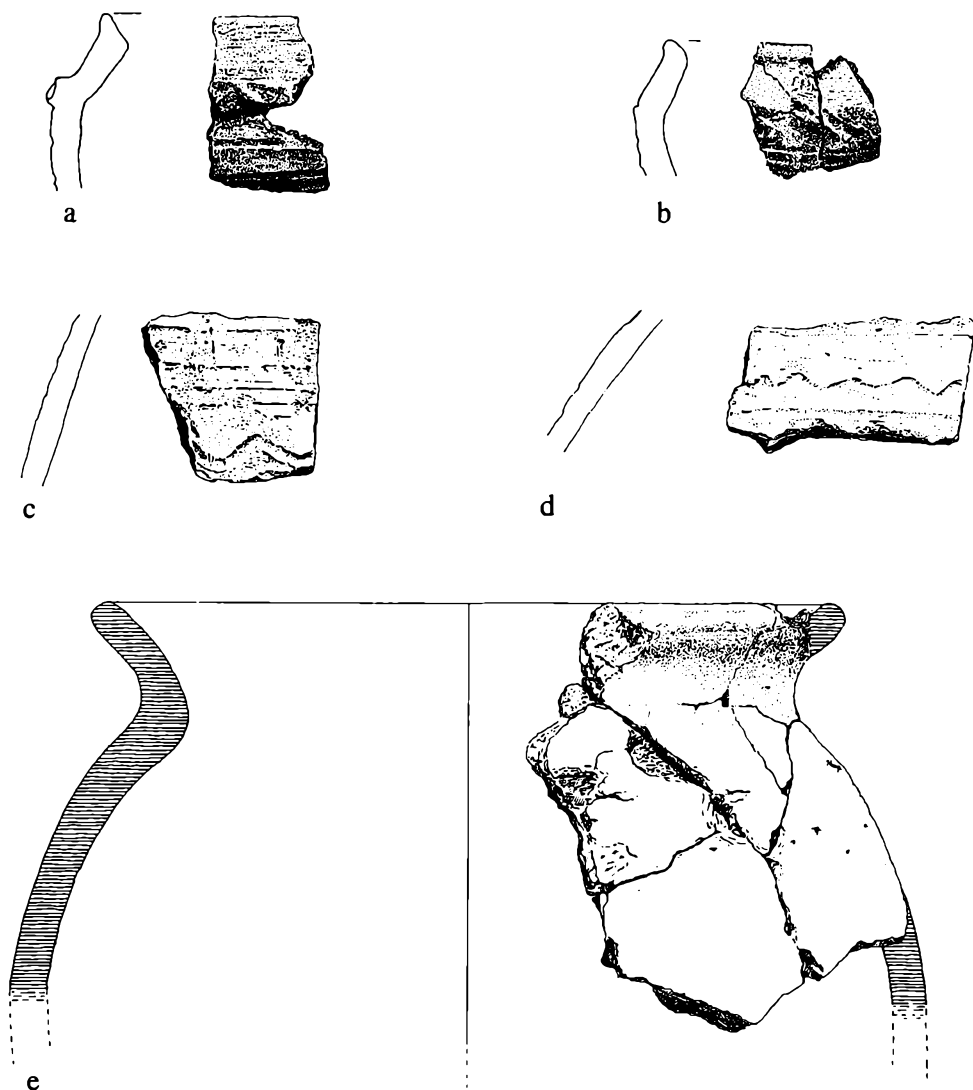

Fig. 78. Søndersby. Keramik fra gruber. 1:2. (M. Olsen del.).

Halvkuglekar. 1 randskår og 1 sideskår, let indadbøjet. Ornamenteret med usymmetrisk anbragte pindstik. Gråbrun yderside, flammert rødbrun/gråbrun inderside. Skærven gråbrun, grov magring. Vægtykkelse 0,8 cm. Fig. 79a.

Halvkuglekar. 1 randskår med let udsvungen rand. Rødbrun yderside, brun inderside, gråbrun skærv. Grov magring, vægtykkelse 1,0 cm. Fig. 79b.

Halvkuglekar. Fig. 79c. 2 skårflager ved randen samt 2 sideskår. Indadbøjet rand. Mundingsdiameter 22 cm, yderside lysegrå, gråsort indvendigt. Skærven gråsort, grov magring. Vægtykkelse 0,9 cm.

Halvkuglekar. 1 randskår og 1 sideskår. Lodret mundingsrand. Grå yderside, gråsort inderside, sort skærv. Grov magring, vægtykkelse 0,9 cm.

Herudover 46 sideskår, hvor karform og -antal ikke kan afgøres. Blandt disse 1 skår med 2 horisontale furer, østersøkeramik?

Af andre fund kan nævnes 1 stk. uforarbejdet rav, 1 jernsøm, 2 små fladhamrede jernsøm.

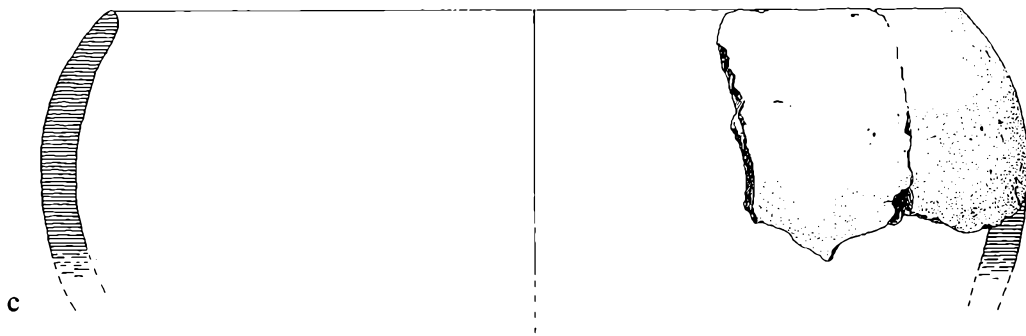
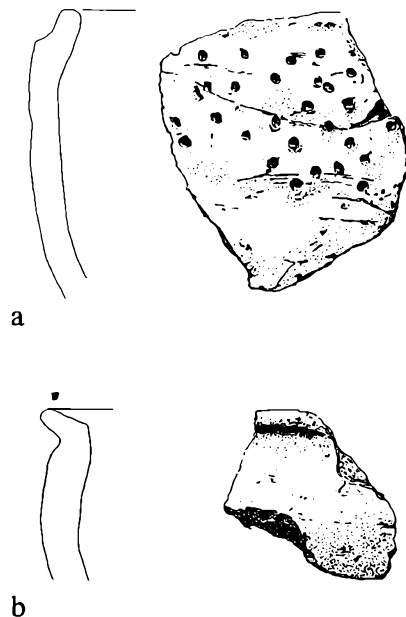

Fig. 79. Sønderby. Keramik fra grubehuse. 1:2 (M. Olsen del.).

Fundmaterialet fra grubehus N omfatter 34 stk. keramik stammende fra mindst 3 kar. Enkelte skår har kunnet samles.

Halvkuglekar. 1 randskår, indadbøjet, tilspidset rand. Gråbrun yderside, rødbrun inderside. Skærven gråbrun, grov magring. Vægtykkelse 1,3 cm.

Halvkuglekar. 1 randskår, indadbøjet. Mundingsdiameter beregnet til 16 cm. Rødbrun yderside, gråsort inderside, sort skærv. Grov magring, vægtykkelse 1,0 cm.

Halvkuglekar. 1 randskår, indadbøjet. Mundingsdiameter beregnet til 10 cm. Yderside gråsort, inderside rødbrun. Skærven rødbrun, grov magring. Vægtykkelse 0,9 cm.

Resten består af sideskår, hvor karantal ikke kan bestemmes.

Foruden keramik fandtes 1 jernkniv, længde 11,2 cm, samt halvdelen af en ubrændt vævevægt af ler, fig. 80.

I grubehus Q fandtes ingen keramik, men 1 tenvægt af ler, 1 fåresaks og 1 bronzekæde, se fig. 81.

Fundmaterialet fra grubehus T omfatter: 1 lille jernkniv, se fig. 82, samt 18 stk. keramik. Keramikken stammer fra mindst 3 kar.

Halvkuglekar. 1 randskår med indadbøjet rand og 1 sideskår. Rødbrun yder- og inderside, gråbrun skærv. Grov magring og vægtykkelse på 0,7 cm.

Halvkuglekar. 1 randskår med indadbøjet rand. Brun yderside og gråsort inderside, gråbrun skærv. Grov magring, vægtykkelse på 0,8 cm.
Østersøkar. 1 randskår, let indadvunget, med konkav mundingskant. Uornamenteret. Gråbrun yder- og inderside samt skærv. Mellemgrov magring og vægtykkelse 0,7 cm.
 De øvrige skår er alle uornamenterede sideskår, formentlig fra halvkuglekar.

e) Datering

Keramikmaterialet fra gruber og grubehuse omfatter kar af følgende hovedtyper: A1: halvkuglekar, B1: østersøkeramik og B2: blødtbrændte kuglepotten. I lighed med Skrillinge tyder dette materiale på en datering af pladsen til begge sider af år 1000. Halvkuglekarrene til tidsrummet 8.-10. årh., østersøkeramikken til 11.-12. årh., og inden for samme periode skal kuglepotten fra grube A også dateres. Udgravningen af de fem grubehuse viser, at pladsen må have været anvendt i nogen tid, idet der er påvist flere ombygningsfaser. I grubehus L synes der mindst at være 2 faser; R er gravet ned i grubehus Q, og begge har formentlig haft stolpeudskiftning. I grubehus N er der tale om et stort og et lille grubehus, og måske er der foretaget stolpeudskiftning i begge. Hvor lang tid pladsen har været i brug, kan ikke med sikkerhed afgøres ud fra keramik-

materialet, men de nævnte ombygningsfaser og repræsentationen af de 3 keramiktyper peger på en bosættelse af nogen varighed. De øvrige fundgenstande bidrager ikke til en mere eksakt datering. Koniske tenvægte kendes fra grav- og bopladsfund fra 9.-11. årh. (Andersen, Crabb og Madsen 1971, 227f). Fåresakse kendes fra både vikingetid og middelalder, og knivene er vanskelige at datere nøjere, dog har

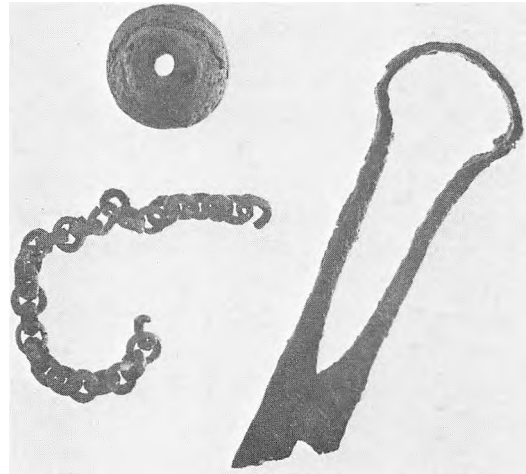

Fig. 81. Sønnerby. Fåresaks, bronzekæde og konisk tenvægt fra grubehus Q. 1:2. Fot. Anatomisk institut fotolaboratorium, Odense Universitet.

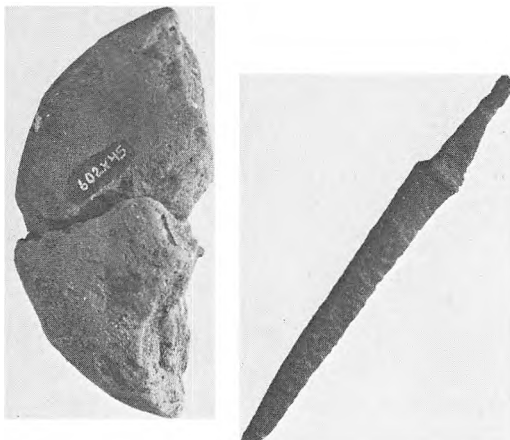

Fig. 80. Sønnerby. Vævevægt og kniv fra grubehus N. 1:2. Fot. Anatomisk institut fotolaboratorium, Odense Universitet.

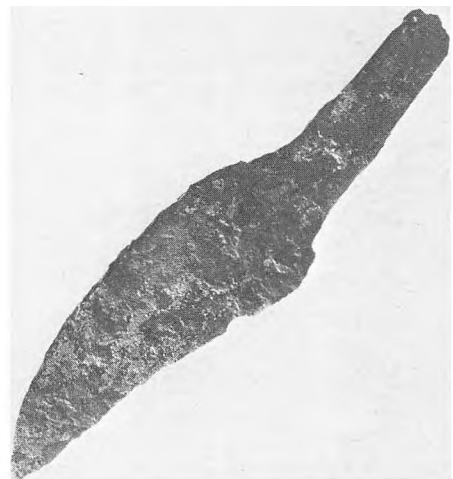

Fig. 82. Sønnerby. Kniv fra grubehus. T. Ca. 1:1. Fot. Anatomisk institut fotolaboratorium, Odense Universitet.

Else Roesdahl (mundtlig meddelelse) peget på, at kniven fig. 82 kan være fra slutningen af germansk jernalder. Vævevægten kan ikke dateres nærmere end til vikingetid. De øvrige fund er udatérbare.

Killerup

Vor Frue sogn, Odense herred

a) Forhistorie

I foråret 1978 påbegyndtes anlæggelsen af svømmehal, idrætsbaner og andre sportsanlæg ved Odense Universitet i Odenses sydøstområde.

Fyns Stiftsmuseum foretog kort før bygearbejdets start en rekognoscering af området, hvorved der registreredes enkelte spredte mørkfarvninger og ildskørnet flint. Ved besøg på byggepladsen kort tid efter arbejdets begyndelse bemærkedes i undergrunds niveau flere fyldeafrensninger, og en hasteundersøgelse blev igangsat. I kap med entreprenørmaskinerne gennemførtes udgravninger i tiden 25/4-19/5 i 4 udvalgte områder betegnet I-IV. Egentlige fladeafrensninger kunne ikke gennemføres på grund af den stærkt sammenkørte, totalt udtørrede lerundergrund. Undersøgelsen koncentreredes derfor om anlæg, som var umiddelbart synlige, og herved undersøgtes ialt 720 anlæg, dog hovedparten fundtomme.

En del af de påtrufne anlægsspor – inden for områderne I mod vest og IV mod øst – kan dateres til bronzealder; i område III mod nordøst er derimod fundet keramik, som må dateres til yngre jernalder (Thrane 1978a, FSM j.nr. 2249).

b) Beliggenhed

Lokaliteten er beliggende ca. 2-300 m sydøst for landsbyen Killerup på kanten af et ca. 8 ha stort plateau. Fra dette falder terrænet svagt mod nordvest, vest og syd, medens faldet er mere markant mod nord og øst ned mod Lindved Å, som ligger 300-400 m fra jernalderbebyggelsen, fig. 83. Undergrunden er overalt ler.

c) Udgravningsomfang og iagttagelser

Som nævnt fik udgravningen en sporadisk karakter. Kun 4 mindre områder kunne undersøges og alle uden egentlig finafdækning. Inden for område III, fig. 84, fandtes 16 anlæg,

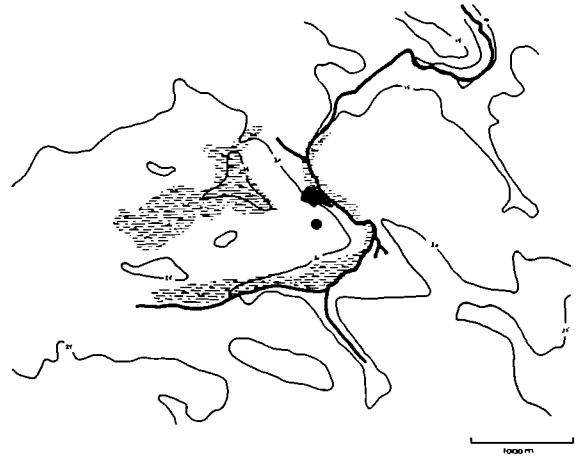

Fig. 83. Oro-hydrografisk kort over Killerup-området med indtegnede vådområder fra original I-kort (1700). Yngre jernalder-bebyggelse angivet med sort cirkel, Killerup by med sort.

heraf 14 stolpehuller. De 2 øvrige anlæg er en kogestensgrube, ca. 60 cm i diam., og en næsten cirkelrund grube med diameter på 2,3 m og dybde på 80 cm. Grubens bund var jævnt rundet, og i henholdsvis nordvestlige og sydøstlige kant – uden for selve grubenedgravningen – fandtes et stolpehul med samme fyld som i gruben. Måske er der tale om et grubehus. En anden mulighed er, at den ene eller begge stolpehuller indgår som modstående i to parallelle rækker stolpehuller med henholdsvis 4 og 5. Afstanden mellem de 2 rækker er ca. 2 m, og måske har der stået tagbærende stolper i dem fra et højremshus. Denne mulighed synes dog

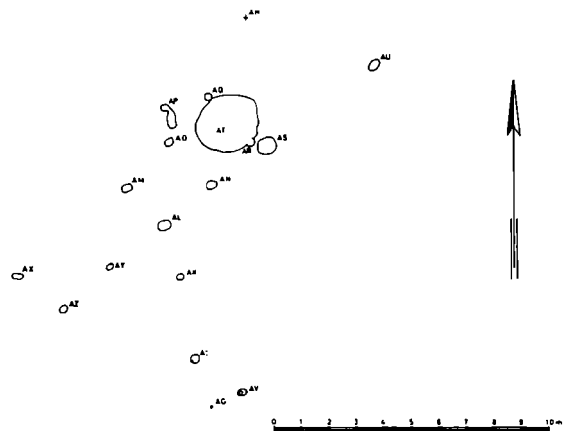

Fig. 84. Killerup. Oversigtsplan over udgravningsområde III.

mindre sandsynlig, idet stolpehullerne i den nordlige række ikke er på linie.

Kun 2 af anlæggene har givet fund, den store grube AT og et stolpehul i det nordlige hjørne, AU.

d) Fundmaterialet

Fund fra grube AT:

I gruben fandtes 4 skårflager samt enkelte mindre, spredtliggende skår. Hele materialet var meget porøst og derfor vanskeligt at hjemtage. Blandt skårene kan udskilles 5 kar, som af godstype og brænding er ens. Alle skår er meget groft magret med knust granit og meget dårligt brændt. Skærven er rødbrun, og samme

farve har yder- og inderside. Dog er ydersiden mere flammet.

Kar med indadbøjet rand. Fig. 85a. Knust skårflage, som har kunnet samles til et stykke af karrets randparti. Indadbøjet rand, mundingsdiameter beregnet til 17 cm. Vægtykkelse 0,5 cm.

Kar med indadbøjet rand. Fig. 85b. Af dette kar foreligger 2 randskår. Randen er stærkt indadbøjet, mundingsdiameter beregnet til 18 cm. Vægtykkelse 0,6 cm.

Kar med let udadbøjet rand. Fig. 85c. Skårflage med rand. Ud fra skårflagen kan karrets form delvis beskrives. Karsiden er næsten lodret, medens selve munden i en afstand af 2 cm

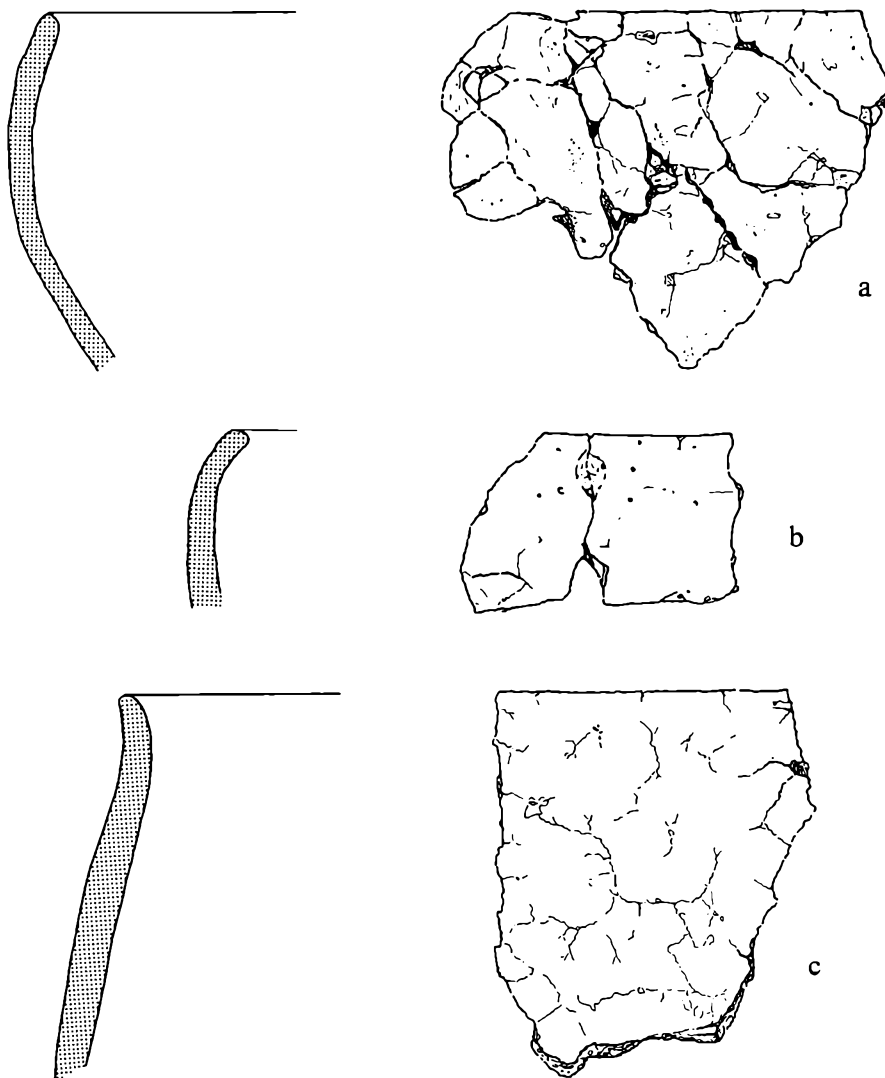

Fig. 85a. Killerup. Keramik fra grube AT. 1:2. (E. Nissen del.)

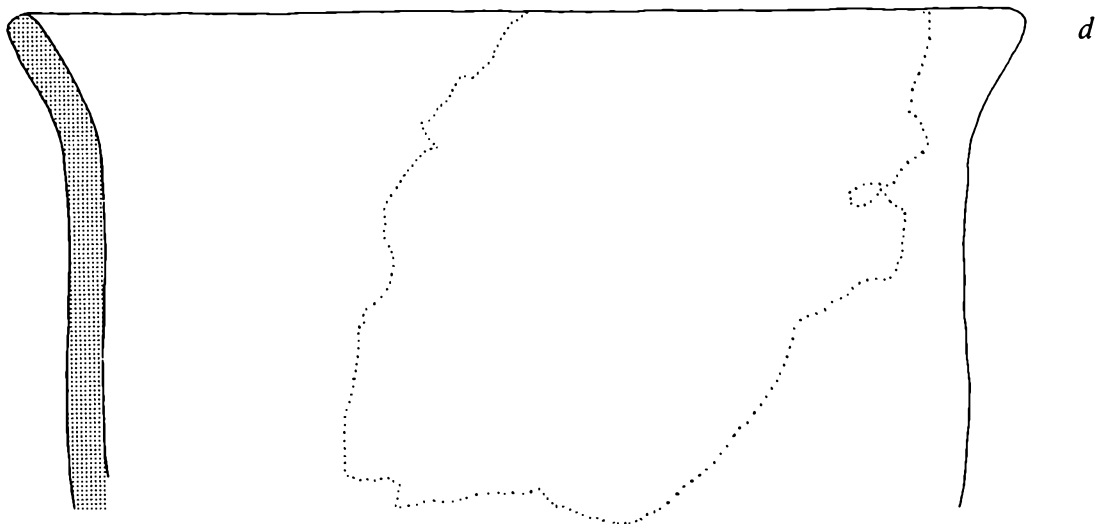

Fig. 85b. Killerup. Keramik fra grube AT. 1:2. (E. Nissen del.)

fra randen bøjer let udad. Mundingsdiameter er beregnet til 28 cm. Intet af bunden er bevaret. Randen afsluttes med en simpel afgratning. Vægtykkelse 1 cm.

Kar med let udadbøjet rand. Fig. 85d. Større skårflage med randen bevaret. Karsiden minder en del om foregående, dels lodret side, dels let udadsvunget rand. Selve randpartiet er dog større her, idet udbøjningen begynder 4 cm under randens øverste kant. Mundingsdiameteren er beregnet til 27 cm, vægtykkelse 0,8 cm.

Kar med let udadbøjet rand. 4 små randskår, som viser let udadbøjethed og samme mundingskant som de ovenfor beskrevne. Vægtykkelse 0,8 cm.

Fund fra stolpehul AU:

1 skårflage af samme godstype og tilstand som keramikken fra grube AT. Skårflagen har kunnet samles til nærmest en lille kugle med maks. diameter på 9 cm. Hverken bund eller rand er bevaret, men formentlig er det en kop, eventuelt et lille halvkuglekar.

e) Datering

Det eneste dateringsgrundlag for bebyggelsen i område III er fundene fra grube AT og stolpehul AU. I det foregående er omtalt fragmenter af 2 kar med indadbøjet rand (halvkuglekar?) og af 3 kar med let udadsvunget rand. Der er ikke bevaret hele kar, hvorfor de 2 førstnævnte ikke med sikkerhed kan bestemmes som halv-

kuglekar, men efter karprofilernes forløb er det dog mest sandsynligt. Som nævnt s. 24 dateres halvkuglekarrene i Danmark til perioden 8. årh. til op omkring år 1000. Hvor i dette tidsrum de to kar skal placeres, kan ikke afgøres.

Dateringen af de øvrige 3 kar – tilsyneladende alle af samme type med lodret karside og let udadbøjet rand – er endnu mere usikker. Jeg har ikke tidligere set direkte paralleller hertil. De eneste kar, som jeg umiddelbart kan sammenligne dem med, er nogle karprofiler, som Stig Jensen velvilligt har vist mig fra en jysk lokalitet, Stengården. Disse dateres til ældre germansk jernalder. (Denne lokalitet vil blive publiceret i *Journal of Danish Archaeology* vol. 1, 1981).

At de 3 skår fra grube AT er samtidige med de fundne halvkuglekar er der ingen tvivl om. Brænding, magring og farve er helt ens. Mon ikke det foreliggende materiale skal placeres i en meget tidlig del af halvkuglekarrets levetid – i yngre germanertid?

Der er ikke på pladsen påvist spor, som tyder på en længere bosættelse f.eks. op i tiden omkring eller efter år 1000.

Bytofte v. Langeskov

Rønninge sogn, Åsum herred

a) Forhistorie

Navnet Bytoftegård i ejerlavet Røjerup (Røjerup nu opslugt af Langeskov) blev vi i projekt

»Landsbyens opståen og udvikling« opmærksomme på i 1975 i forbindelse med udgravningerne i Rønninge. Kunne der her eventuelt skjule sig en nedlagt middelalderlandsby? Der skulle dog gå flere år før, der blev gjort forsøg på at finde ud af det. I 1978 stødtes ved motorvejsbyggeri på en gravplads fra vikingetiden ca. 700 m vest for Bytoftegård, og det besluttedes at undersøge, hvorvidt »Bytoften« dækkede over den tilhørende boplads (Thrane 1979a). Navnet Bytofte kendes som marknavn fra 1682-markbøgerne i formen Bye Toffte og kan lokaliseres på udskiftningskortet over Røjerup til området nordøst for Bytoftegård, se fig. 86. Bytoftegård er udflyttet ved udskiftningen, og der findes ingen historiske belæg for tidligere bebyggelse på stedet.

I marts 1979 gennemførtes en rekognoscering og foruden en del keramik – dog hovedsagelig fra nyere tid – registreredes ildskørnede sten og trækulspletter.

I forbindelse med den fortsatte undersøgelse af vikingetidsgravpladsen i efteråret 1979 foretoges en mindre prøvegravning i form af dels søgegrøfter dels en mindre flade. (FSM j.nr. 2263).

Fig. 86. Udsnit af original I-kort over Røjerup visende området kaldet »Bytofte«. Ca. 1:9000.

b) Beliggenhed

Arealet, der betegnes med marknavnet »Bytofte«, omfatter en lille holm, som bortset fra en lille strækning mod vest er omgivet af tidligere og nuværende vådområder, mod nord og syd i form af forholdsvis smalle engforløb i tilknytning til Gammellung mose mod øst, fig. 87. På udskiftningskortet er denne holm opdelt

i 2 marker, »Bytoften« og »Byehaven«. Området er beliggende i den sydlige del af den nordøstfynske hedeslette, fig. 23.

Motorvejsbyggeri i 1978 ændrede i nogen udstrækning området. Pladsen ligger nu omgivet mod nord af den nyanlagte motorvej, mod vest af en nyopført vejdæmning og mod øst – i området ned mod Gammellung mose – af et grustagningsområde anvendt i forbindelse med motorvejsbyggeriet. Undergrunden består af grus og sand med en del småsten.

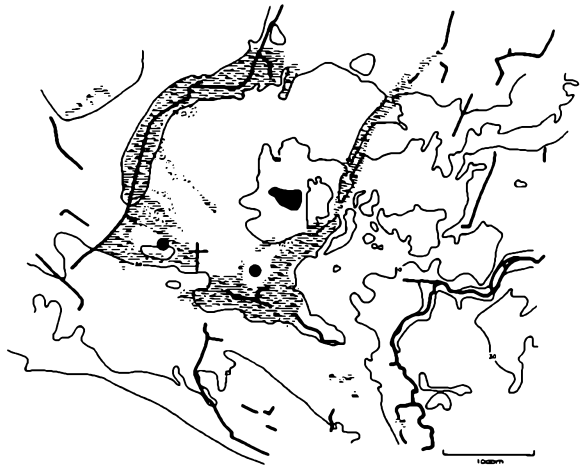

Fig. 87. Oro-hydrografisk kort over Bytofteområdet med indtegnede vådområder fra original I-kort. (1798). Bytofte angivet med sort cirkel mod sydøst, Mindehus-pladsen (se senere) mod sydvest, gravplads (Rosenlund) med kors og middelalderlandsbyen Røjerup med sort.

c) Udgravningsomfang og iagttagelser

I tiden 11/10-30/11 1979 gennemførtes sideløbende med gravpladsundersøgelsen en prøvegravning på Bytofte-arealet, fig. 88. Først afdækkedes med maskinkraft en ca. 175 m lang N-S orienteret søgegrøft, ca. 2 m bred, og på tværs af denne gravedes 2 mindre søgegrøfter af samme bredde og med en længde på 50-60 m. Ved afrensning af disse grøfters undergrundsniveau fandtes en lang række anlægsspor i form af stolpehuller, kogestensgruber og affaldsgruber. Disse registreredes, men udgravedes ikke. Dernæst afdækkedes ved den nordligste tværgroft en sammenhængende flade på ca. 560 m², og her foretoges en intensiv registrering og udgravning, dog udgravedes anlæg i fladens østlige ende ikke. Det samlede afdækkede areal udgør 1092 m².

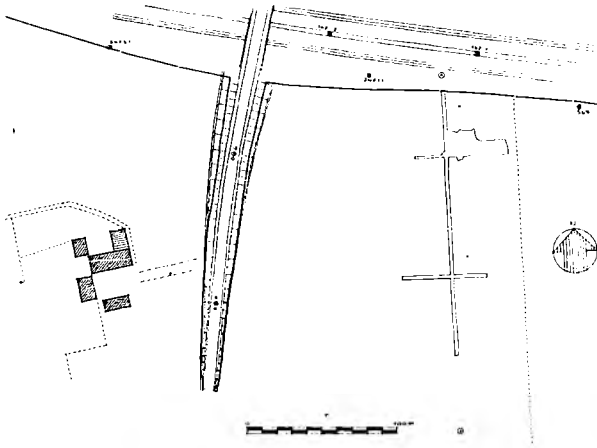

Fig. 88. Bytofte. Oversigtsplan over søgegrøfter og flade.

Ialt 227 anlæg registreredes og heraf udgravedes inden for den 560 m² store flade 128. De udgravede anlæg omfatter gruber, grubehuse og stolpehuller med fund fra ældre bronzealder, yngre romersk jernalder og vikingetid/ tidlig middelalder.

Af egentlige bygningsspor kunne udskilles 2, måske 3 grubehuse og 2 mindre stolpebyggede huse, se fig. 89. Grubehus A var Ø-V orienteret, 3,3 m langt og 2,2 m bredt, ca. 20-30 cm dybt og havde et enkelt stolpehul i henholdsvis øst- og vestende samt et tredje anbragt omtrent midt i husets nordvestkvadrant. Grubehus J var 4 m langt, 2,7 m bredt og ca. 50 cm dybt, ligeledes Ø-V orienteret. I huset konstateredes enkeltstående stolpehuller såvel mod nord og syd som øst og vest. Alle stolpehuller havde hældning mod husets midte. Anlæg LB, en grube på 3 x 3 m med en dybde på 25-30 cm, har muligvis også været et grubehus, men der konstateredes ingen stolpehuller. Derimod fandtes 3 større granitsten på række i grubens sydvestlige kvadrant, og måske er de at opfatte som en form for syld. I alle 3 grubehuse fandtes keramik, som må henføre dem til yngre romertid, måske til midten af perioden (venlig meddelelse fra Stig Jensen, som har kigget på keramikken).

Fig. 89 viser de 2 stolpebyggede huse, som ligger gavl mod gavl. Orienteringen er ØNØ-VSV. Det østligste hus er rektangulært og ca. 6 m langt og 4,3 m bredt. Huset har været uden indvendige tagbærende stolper. Væg-

stolperne, hvoraf nogle mangler i sydkanten, har været ret kraftige. I 3 af stolpehullerne fandtes keramik, og i flere lerkliningsstykker.

Det vestlige hus er ligeledes rektangulært med en længde på ca. 7,5 og en bredde på ca. 4,5 m. Også her har der været ret kraftige vægstolper og ingen indre tagbærende. Nogle stolpehuller i sydkanten skal måske tolkes som vindfang. Lignende er også svagt antydnet med 2 stolpehuller i det østligste hus. 9 af stolpehullerne indeholdt lerklining, hvorimod der ikke fandtes keramik eller andre datérbare fund.

Ud over hussporene fandtes en række stolpehuller, gruber og kogestensgruber, hvoraf nogle kan dateres på grundlag af keramikfund. Blandt de datérbare anlæg var en næsten totalt udpløjet grube, hvori der opsamledes et næsten helt lerkar fra bronzealder. Til samme tid kan henføres en større grube, medens 3 andre formentlig er samtidige med grubehuse, yngre romertid.

Kun det ene stolpebyggede hus kan dateres. I 3 stolpehuller fandtes østersøkeramik.

d) Fundmateriale

Materialet fra overfladeopsamlingen, der udførtes af Erland Porsmose i april 1979, omfatter følgende:

- 3 stk. jydepottekeramik
- 1 stk. renæssancekeramik
- 17 stk. fynsk sortgodsokeramik
- 29 stk. blødtbrændt keramik, heraf 2 sideskår af østersøskar.

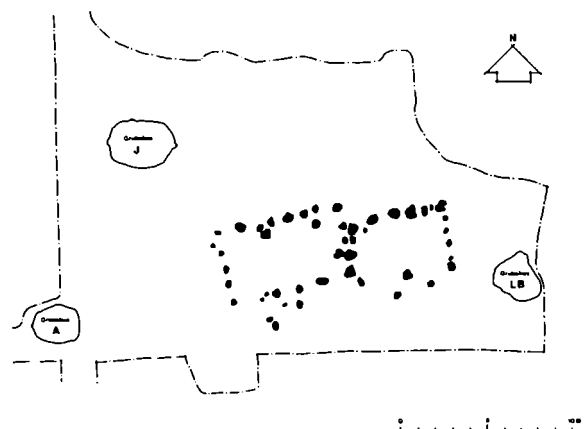

Fig. 89. Bytofte. Grubehuse og stolpebyggede huse.

Fund fra markoverflade og muldrag:

Østersøkar. 1 randskår med indadbøjet rand, let konkav mundingsafslutning. Mundingsdiameter beregnet til 25 cm. Gulbrun yder- og inderside, gråbrun skærv. Grov magring. Ca. 2 cm under randen ornamenteret med horisontale furer. Vægtykkelse 0,7 cm.

Østersøkar. 1 randskår med indadbøjet rand. Gulbrun yder- og inderside, gråbrun skærv. Stærkt afvasket, mellemgrov magring. Vægtykkelse 0,7 cm.

Østersøkar. 1 randskår med indadbøjet rand. Grå yder- og inderside samt skærv. Mellemgrov magring, vægtykkelse 0,9 cm. Ornamentet med horisontale furer helt op til mundingskanten.

Derudover 8 små skårstumper, hvoraf de 4 kan henføres til østersøkeramikken på grund af ornamentik og godstype.

Fra det østligste stolpebyggede hus stammer følgende fund fra stolpehuller:

Østersøkar. Fig. 90. 1 randskår med indadbøjet rand, let konkav mundingskant, som afsluttes læbeformet. Mundingsdiameter er beregnet til 20 cm. Gulbrun yder- og inderside og skærv. Mellemgrov magring, vægtykkelse 1,1 cm. Ornamentet med horisontale furer ca. 3,5 cm under mundingskanten.

Østersøkar. 1 sideskår ornamenteret med horisontale furer. Gulbrun yder- og inderside, sort skærv. Mellemgrov magring, vægtykkelse 0,7 cm.

Østersøkar. 2 små sideskår formentlig fra samme kar. Ornamenterede med horisontale furer. Grågul yder- og inderside, gråsort skærv. Mellemgrov magring, vægtykkelse 0,6 cm.

Østersøkar (?). 1 sideskår, som efter brænding og godstype formentlig stammer fra et østersøkar. Rødbrun yder- og inderside, gråbrun skærv. Mellemgrov magring, vægtykkelse 0,9 cm.

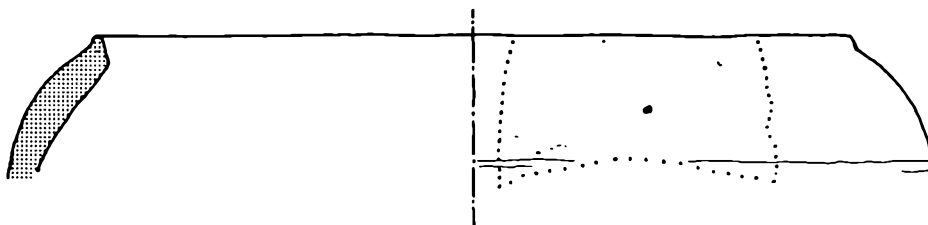

Fig. 90. Bytofte. Keramik. 1:2. (E. Nissen del.).

e) Datering

Fra pladsen stammer bronzealderkeramik, yngre romertidskeramik samt skår fra sen vikingetid/tidlig middelalder. Ud fra det foreliggende materiale kan yngste fase på pladsen dateres til 11.-12. årh. og synes således ikke samtidig med den nærliggende gravplads, Rosenslund, som henføres til 10. årh.

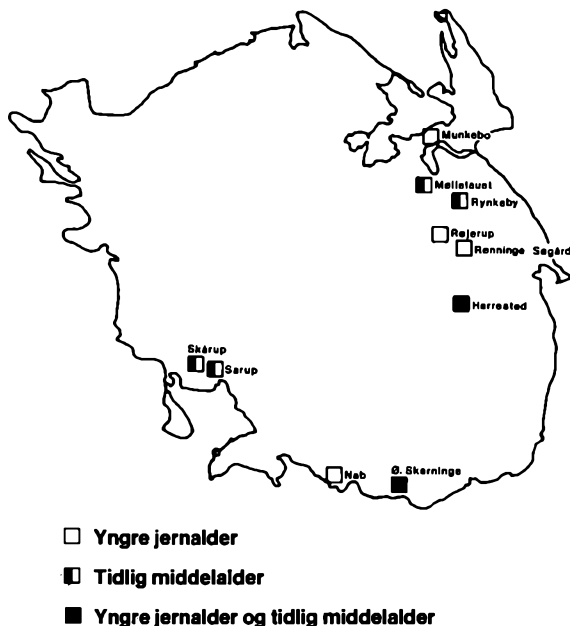

Fig. 91. Lokalteter med bopladsindici fra yngre jernalder og tidlig middelalder.

3.2 Lokalteter med bopladsindici

I dette kapitel skal opregnes en række lokaliteter, hvor der er opsamlet fund og gjort iagttagelser, som tyder på bopladser fra yngre jernalder og tidlig middelalder. Kortet fig. 91 viser pladsernes beliggenhed.

Munkebo

Munkebo sogn, Bjerge herred

I 1944 fandtes ved husbyggeri ca. 500 m vest for Munkebo kirke en ca. 50 cm dyb og ca. 1,5-2 m vid aske- og stenfyldt grube. I denne opsamledes halvdelen af et lerkar samt nogle dyreknogler, bl.a. fra hest. Det fundne lerkar, fig. 92, tilhører den østdanske vikingetidskar-type med indadbøjet rand og flad bund. Mundingdiametere er 9 cm, højden 7 cm og en vægtykkelse på 0,7-0,9 cm. På skulderen er karret ornamentet med kamstreger. Gulbrun yder- og inderside, gråbrun skærv og en grov magring. Karret kan ikke dateres nærmere end 10.-11. årh. (FS 7703), (Grøngaard Jeppesen 1979c).

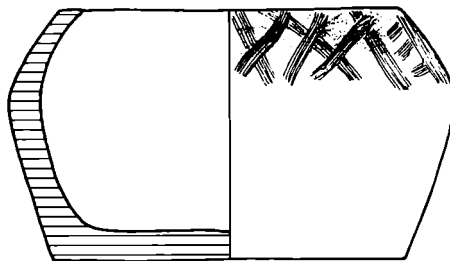

Fig. 92. Munkebokarret. 1:2. (I.B. Poulsen del.).

formentlig er det den korresponderende boldplads. Afstanden til lokaliteten Bytofte er ca. 1000 m. En rekognoscering i efteråret 1979 gav ingen yderligere spor (FSM j.nr. 4451 + FS 9362).

Mindehuset v. Røjerup

Rønninge sogn, Åsum herred

I 1955 fandtes ved dræningsarbejde på gården Mariesminde marker en affaldsgrube. Stedet var sydsiden af vejen, som fører ind til den nu nedlagte ejendom Mindehuset.

E. Albrechtsen besigtigede stedet og udgravede delvis den askefyldte grube. Heri fandtes 10 grove skår samt en tenvægt.

Konisk tenvægt. Af ler med maks. bredde på 4,2 cm. Keramikken stammer tilsyneladende fra 2 kar.

Halvkuglekar. Til dette kar kan henføres 5 skår, hvoraf dele af den rundede bund er bevaret. Ved overgangen til bund er kun en svag afladning. Ydersiden er grå til gråsort, indersiden nærmest sort. Skærven er gråsort, magringen grov. På indersiden er bevaret madrester samt tydelige knomærker efter udbankning af bund og sider. Vægtykkelse 0,6 cm.

Halvkuglekar. Til dette kar kan ligeledes henføres 5 skår, bl.a. randskår med tydelig indadbøjethed. Ydersiden gulbrun, indersiden nærmest sort. Skærven gråsort, magringen grov. Vægtykkelse 0,9 cm. På ydersiden spor af frø, på indersiden fastbrændte madrester.

På grundlag af tenvægt og halvkuglekar må lokaliteten henføres til vikingetid, formentlig inden for tidsrummet 9.-10. årh. Lokaliteten er beliggende ca. 400 m vest for vikingetidsgravpladsen Rosenlund, se fig. 87 samt s. 169, og

Rynkeby

Rynkeby sogn, Bjerge herred

I april 1979 gennemførte Fyns Stiftsmuseum en markrekognoscering på et byggemodningsområde syd for landsbyen Rynkeby. Herved opsamledes et materiale omfattende en del skår af sen vikingetid/tidlig middelalderlig karakter og samtidig registreredes ildskørnede granisten og enkelte svage mørkefarvninger. Lokaliteten er beliggende 300-400 m syd for den nuværende landsby Rynkeby, se iøvrigt Grøngaard Jeppesen (1979c, 102ff). Rekognosceringsmaterialet omfatter flintafslag og nyere tids keramik samt 30 små skårstumper, som på grund af brænding, randformer, ornamentik og gods må henregnes til sen vikingetid/tidlig middelalder. Disse skår er opsamlet inden for et område på ca. 150 x 150 m. Materialet omfatter 5 randskår, 2 bundskår, medens resten er sideskår. Ingen af stykkerne synes at stamme fra samme kar, hvorfor der formentlig er lige så mange kar som enkeltskår.

Østersøkar. 1 randskår, indadbøjet, let læbeformet afslutning. Rødgul yder- og inderside, gråsort skærv. Mellemgrov magring, vægtykkelse 0,6 cm.

Østersøkar. 1 randskår, indadbøjet, læbeformet afslutning. Rødbrun yderside, gråsort inderside og gråbrun skærv. Mellemgrov magring, vægtykkelse 0,8 cm.

Østersøkar. 1 randskår, indadbøjet. Brun til grå

yderside, rødbrun inderside. Grå skærv, mellemgrov magring. Vægtykkelse 0,6 cm. Ornamenteret med omløbende furer ca. 2 cm under randen.

Østersøkar. 1 randskår, indadbøjet rand. Rødbrun yder- og inderside, grå skærv. Mellemgrov magring, vægtykkelse 0,8 cm.

Ubestemmeligt kar. 1 randskår, indadbøjet, jævnt afrundet mundingskant. Gulbrun yder- og inderside, grå skærv. Mellemgrov magring, vægtykkelse 0,6 cm.

De to bundskår er flade og stammer formentlig fra østersøkar. Sideskårene er alle uornamenterede, men har østersø-karakter.

I november 1979 foretoges en mindre prøvegravning på et område umiddelbart vest for den lokaliserede plads, på en vestskråning ned mod et tidligere vådområde. Undersøgelsen foretoges i forbindelse med et byggearbejde. I søgegrøfterne fandtes kun svage bopladsindici i form af udsnidslag med ildskørnede sten samt enkelte anlæg i form af stolpehuller og grøfter, alle dog fundtomme (FSM j.nr. 3468).

Den opsamlede keramik kan henføres til 11.-12. årh. Pladsens faktiske funktionstid kan først egentlige udgravninger klarlægge.

Øster Skerninge

Øster Skerninge sogn, Sunds herred

Ca. 300 m nord for landsbyen Øster Skerninge opsamledes for nogle år siden fragmenter af 3 lerkar fra vikingetid/tidlig middelalder. Materialet er fundet nær åen Syltemade Å, som afvander Ollerup Sø. Opsamlingsstedet tyder på en boplads med beliggenhed på nordskrånningen af det plateau, hvorpå den nuværende landsby Øster Skerninge er placeret. Denne ligger på højdekurver på 20-25 m, fundlokaliteten på ca. 15 m (Grøngaard Jeppesen 1979c).

Østersøkar. 1 sideskår ornamenteret med kraftige, omløbende furer. Gråsort yder- og inderside, grå skærv, mellemgrov magring og vægtykkelse på 0,7 cm.

Halvkuglekar. 3 skår, som har kunnet samles til bund af halvkuglekar. Grågul yderside, gråsort inderside med fastbrændte madrester, grågul skærv, meget grov magring. Vægtykkelse i bunden 2,0 cm, i siden 0,9 cm.

Ubestemmeligt kar. 1 sideskår. Gråsort yder- og inderside og skærv. Grov magring, vægtykkelse 0,9 cm.

De fundne karfragmenter kan ikke nærmere dateres inden for tidsrammen 9./10. – 11./12. årh. (FSM j.nr. 3469).

Gammeltofte v. Herrested

Herrested sogn, Vindinge herred

I markbogen fra 1682 findes under Lillemarken, Herrested by, opført en ås »Gamle Tofteagre«. På udskiftningskortet fra 1796 genfindes gammeltofterne som et areal ca. 400 m øst for Herrested by på et trekantet næs, der på de to sider er omgivet af ret stejle skrænter ned til engdrag.

Da Herrested-området allerede for nogle år siden udvalgte til et fremtidigt studieområde (Porsmose 1979b), gennemførte Erland Porsmose i foråret 1978 en markrekognoscering (Grøngaard Jeppesen 1979c). Inden for et område på ca. 100 x 100 m observeredes trækulfarvet jord og ildskørnede granitsten, og der kunne opsamles et mindre antal små, blødtbrændte skår. Syd for det nævnte område registreredes spredte ildskørnede sten og enkelte skår kunne opsamles.

Fundmaterialet omfatter foruden 13 stk. fynsk sortgodsokeramik og 8 stk. renæssancekeramik 49 stk. blødtbrændt keramik, som formentlig svarer til et lignende antal kar. I materialet kan udskilles følgende:

Halvkuglekar. 1 randskår med indadbøjet rand. Gulbrun yderside, gråsort inderside, gråsort skærv. Mellemgrov magring og vægtykkelse 0,8 cm.

Halvkuglekar. 1 randskår med indadbøjet randparti, som dog afsluttes næsten lodret. Gråsort yder-, inderside samt skærv. Mellemgrov magring, vægtykkelse 0,8 cm.

Østersøkar. 1 randskår med indadbøjet rand. Ornamenteret med en række små skråhak. Gråsort yder- og inderside samt skærv. Mellemgrov magring, vægtykkelse 0,5 cm.

Østersøkar. 1 sideskår ornamenteret med horizontale furer. Gulbrun yderside, gråbrun inderside samt gråbrun skærv. Mellemgrov magring, vægtykkelse 0,7 cm.

De øvrige skår er alle sideskår, hvor karform og -type ikke med sikkerhed kan afgøres. Dog synes der både at være fragmenter af østersøkeramik og vikingetidskeramik, sidstnævnte formentlig halvkuglekar.

Iagttagelser og fund synes klart at pege på, at Herrested Gammeltofte har været bebygget i vikingetid og måske tidlig middelalder. En nøjere datering end 8./10.-11./12. årh. kan ikke gives på det foreliggende materiale.

Møllelavet

Marslev sogn, Bjerge herred

Ved markrekognosceringer gennemført i forbindelse med projekt »Landsbyens opståen og udvikling« (Grøngaard Jeppesen 1978c) fandtes på en mark ca. 800 m øst for Holev 13 skår fra formentlig vikingetid/tidlig middelalder samt registreredes ildskørnet granit og enkelte trækulspletter. Stedet er beliggende på vestskråningen af en af terrænstriberne i det nordøstfynske hedesletteområde, se nærmere derom i Grøngaard Jeppesen (1979c, 109), (FSM j.nr. 2942 og 2963).

De 13 enkeltskår stammer formentlig fra et lignende antal kar. Af sikre kartyper har kunnet udskilles følgende:

Østersøkar. 1 randskår med indadbøjet rand, afsluttet læbeformet. Rødbrun yder- og inder-side, grå skærv. Mellemgrov magring, vægtykkelse 0,7 cm.

Østersøkar. 1 randskår med indadbøjet rand, konkav randafslutning. Ornamenteret med horisontale furer under randen. Gulbrun yder- og inder-side, gråbrun skærv. Mellemgrov magring, vægtykkelse 0,7 cm.

Blandt de øvrige skår er der 1 randskår fra et ubestemmeligt kar. Randen er let indadbøjet med affladet randafslutning. Gråbrun yder- og inder-side, grå skærv.

De 10 resterende skår er alle sideskår, hvoraf 4 er ornamenteret med de for østersøkeramikken så almindelige horisontale furer.

Ud fra det foreliggende materiale kan pladsen ikke dateres nærmere end til det 11. og 12. årh.

Grønnemosegård v. Sarup

Hårby sogn, Båge herred

I forbindelse med SV-Fyn-projektet (Thrane

1973) foretoges i januar 1976 en markrekognoscering af et område nord for gården Grønnemosegård i Sarup. Ved rekognosceringen kunne på stedet registreres en holm omgivet mod syd af en lavning – måske en voldgrav? – og mod nord, øst og vest af engarealer. På holmen opsamledes en del sen vikingetidig/tidlig middelalderlig keramik og iagttoges mange knogler samt opløjede lerpletter (FSM j.nr. 570).

Det opsamlede materiale omfatter 29 enkeltskår stammende fra formentlig samme antal kar. Blandt fundene kan udskilles følgende kartyper:

Kuglepote. 1 randskår fra blødtbrændt kuglepote. Let profileret randafslutning. Gulbrun yder- og inder-side, grå skærv. Mellemgrov magring, vægtykkelse 0,7 cm.

Kuglepote. 1 randskår fra blødtbrændt kuglepote. Let profileret rand. Gulbrun yderside, gråbrun inder-side, grå skærv. Mellemgrov magring, vægtykkelse 0,6 cm.

De øvrige skår er alle sideskår, og blandt disse kan kun 2 nærmere bestemmes på grund af den karakteristiske østersøkeramik-ornamentik. Formentlig stammer resten af sideskårene fra blødtbrændte kuglepoter.

I privateje er et mindre antal skår fra stedet og heriblandt side- og randskår fra østersøkar (FSM j.nr. 556).

På grundlag af det foreliggende materiale kan pladsen – voldstedet? – ikke dateres nærmere end til 11.-12. årh.

Nab v. Åstrup

Åstrup sogn, Sallinge herred

På et område nær lokaliteten Nab – sydvest for landsbyen Åstrup og ud mod Hansebugt – er der i flere omgange gjort fund fra vikingetid. I 1969 fandtes en guldring og senere er opsamlet 2 tenvægte samt en glasperle. Ved besøg på stedet i begyndelsen af 1979 kunne lodsejeren oplyse, at der inden for et mindre område, hvor de nævnte fund var gjort, kunne iagttages mørkfarvet jord, og ved tidligere jordarbejde havde man fundet ildsteder. Formentlig skal fund og anlægsspor tolkes som rester efter en vikingetidsboplads (FSM j.nr. 951-954).

Fundmaterialet omfatter 1 glasperle, nu tabt, 1

konisk tenvægt af ler, se fig. 93a, 1 tenvægt af klæbersten, se fig. 93b, samt 1 guldarmring, som dateres til 9. årh. (Albrechtsen 1969, 6ff).

På grundlag af det foreliggende materiale må den mulige bopladslokaltet henføres til vikingetid, vel 9.-10. årh.

Rønninge Søgård

Rønninge sogn, Åsum herred

I begyndelsen af 1970'erne foretog Fyns Stiftsmuseum en nøddudgravning i et grusgravningsområde ved Rønninge Søgård. Her var fremkommet et system med mange hundrede kogestensgruber i lange, parallelle rækker. Dateringen af disse kogestensgruber er yngre bronzealder. Ud over kogestensgruberne fandtes også en række almindelige affaldsgruber, hvoraf nogle kunne dateres til yngre stenalder på grundlag af keramik. Andre var fundtomme. Til stor overraskelse gav en C14-datering af en af de fundtomme gruber datering til vikingetid, inden for perioden 850-1030 e.Kr. (Thrane 1974). Måske tilhører denne og andre fundtomme gruber en vikingetidsboplads på stedet. Blandt anlæggene var et muligt grubehus.

Udover de nævnte lokaliteter med bopladsindici kan der peges på yderligere nogle fundsteder, som dog kun har givet meget svage spor. Eksempelvis kan nævnes fund og iagttagelser ved Vindinge, Gygstrup, Otterup samt inden for SV-fynsområdet.

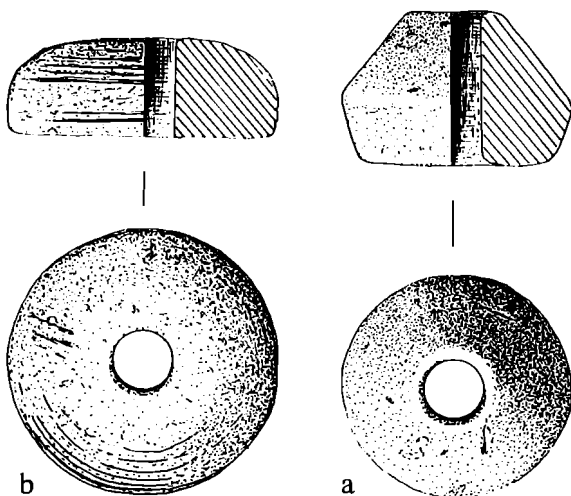

Fig. 93. Tenvægt af klæbersten og tenvægt af ler fra Nab. 1:1. (del. Claus Madsen).

3.3 Grave og gravpladser fra yngre jernalder

I lighed med bopladserne er også gravene sjældne på Fyn i den yngre jernalder. Og dette står i skærende kontrast til de forudgående århundreder – romersk jernalder – hvorfra kendes i tusindvis af grave, f.eks. fra Møllegårdsmark-gravpladsen. Denne gravplads har indeholdt over 2000 grave, hvoraf langt hovedparten netop stammer fra den romerske jernalders 400-årige periode (Albrechtsen 1971; Grøngaard Jeppesen 1978b).

Grave og gravpladser fra yngre jernalder er indtegnet på kortet fig. 94.

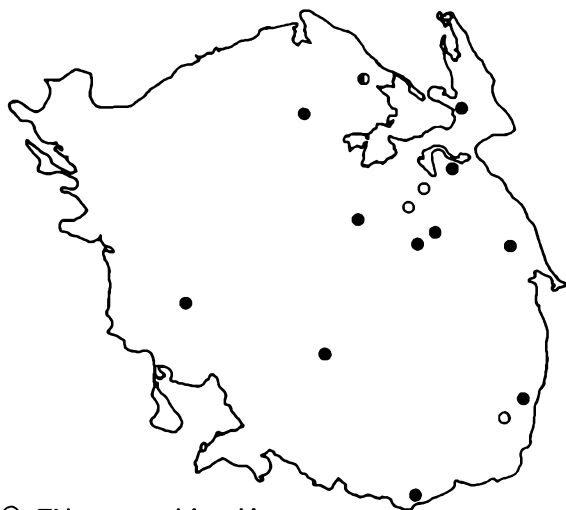
Kun sikre gravfund er medtaget på kortet og i følgende liste, medens mulige gravfund, f.eks. 2 skålformede spænder fundet på samme mark, er henført til gruppen depot- og enkeltfund i kap. 3.5. Kort og liste svarer således for vikingetiden ikke helt til Brøndsteds oversigt fra 1936 (Brøndsted 1936).

Grave og gravpladser fra germansk jernalder:

1. Ørnfeldt, Kølstrup sogn, Bjerger herred. Skeletgrav under flad mark fundet ved udgravningen i den nedlagte landsby Kir-singe. Ældre germansk jernalder (FSM j.nr. 2950).
2. Marslev, Marslev sogn, Bjerger herred. Ved grusgravning fandtes i 1878 to skeletgrave i landsbyens udkant. Ældre germansk jernalder (Albrechtsen 1973, 64), (FS 2652-54).
3. Møllegårdsmarken, Gudme sogn, Gudme herred. Urnegrav nr. 823 fundet på den store jernaldergravplads. Ældre germansk jernalder (Albrechtsen 1973, 64), (FS 10453).
4. Jeppeshøje, Norup sogn, Lunde herred. Gravplads med 5 skeletgrave fundet ved sandgravning. Overgangen ældre-yngre germansk jernalder (Albrctsen 1950).

Grave og gravpladser fra vikingetid:

1. Ladby, Kølstrup sogn, Bjerger herred.
 - a) Skibsgrav fra midten af 10. årh.
 - b) Fladmarksgravplads, hvor 10 skeletgrave og 1 brandgrav er udgravet. Kun en

- Ældre germansk jernalder
- Yngre germansk jernalder
- Vikingetid

Fig. 94. Grave og gravpladser fra yngre jernalder.

af skeletgravene kan nærmere dateres, nemlig til 10. årh. (Brøndsted 1936; Thorvildsen 1957).

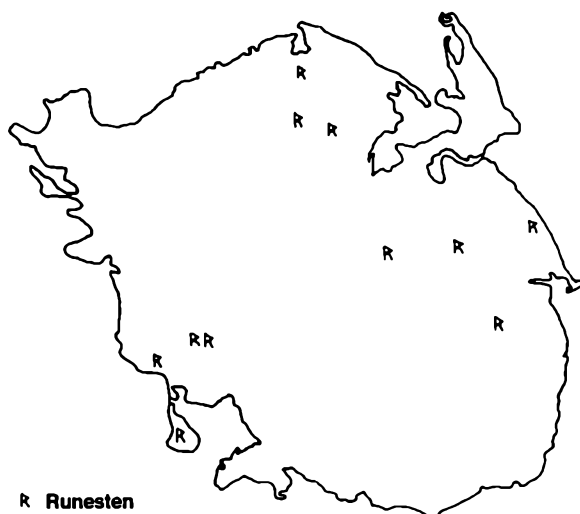
2. Skoven, Mesinge sogn, Bjerge herred. Skeletgrav fra vikingetid (Albrechtsen 1960, 97), (NM C 19434).
3. Søllested, Søllested sogn, Båge herred. Gravkammer i høj. 1. halvdel af 10. årh. (Brøndsted 1936), (NM 25581 ff).
4. Hesselagergård, Hesselager sogn, Gudme herred. Skeletgrav under flad mark, 10. årh. (Brøndsted 1936), (NM 6942).
5. Hjallesø Torp, Dalum sogn, Odense herred. Skeletgrav under flad mark. 1. halvdel af 9. årh. (Brøndsted 1936), (NM j.nr. 709/35).
6. Møllemosegård, Hillerslev sogn, Sallinge herred. Grav i høj. 1. halvdel af 10. årh. (Brøndsted 1936).
7. Glavendrup, Skamby sogn, Skam herred. Skibssætning (Albrechtsen 1958), (FS 9559-64).
8. Rantzausminde, Egense sogn, Sunds herred. Gravplads med 7 skeletgrave under flad mark. Kun 1 grav kan nærmere dateres, til 10. årh. (Brøndsted 1936), (NM C 20342 ff).

9. Hjulby Kirkebakke, Nyborg Landsogn, Vindinge herred. Stensat skeletgrav. Kan ikke dateres nærmere end til vikingetid (FS B 930-32).
10. Davinde, Davinde sogn, Åsum herred. Fund af skeletter ved grusgravning. 9. årh. (Brøndsted 1936), (FS B 410, B449-51).
11. Rosenlund v. Langskov, Rønninge sogn, Åsum herred. Gravplads med 12 skeletgrave fundet ved motorvejsbyggeri i 1978. Formentlig 10. årh. (Thrane 1979a), (FSM j.nr. 4100).

3.4 Runesten

Vikingetidens runesten er udskilt på et selvstændigt kort og i en selvstændig liste til trods for, at de er dele af gravmonumenter. Et bemærkelsesværdigt eksempel er Glavendrup-anlægget med skibssætning og runesten. Fra Fyn kendes følgende runesten, fig. 95:

1. Flemløse, Flemløse sogn, Båge herred
2. Helnæs, Helnæs sogn, Båge herred
3. Sønderby, Sønderby sogn, Båge herred
4. Voldtofte, Flemløse sogn, Båge herred
5. Ålbæk, Lunde sogn, Lunde herred
6. Glavendrup, Skamby sogn, Skam herred
7. Nørre Nærrå, Nørre Nærrå sogn, Skam herred
8. Avnslev, Avnslev sogn, Vindinge herred
9. Ørbæk, Ørbæk sogn, Vindinge herred

R Runesten

Fig. 95. Fynske runesten.

10. Allerup, Allerup sogn, Åsum herred
11. Rønninge, Rønninge sogn, Åsum herred.

3.5 Depot- og enkeltfund fra yngre jernalder

Langt den største fundgruppe udgøres af depot- og enkeltfund. Under betegnelsen depotfund henregnes alle fund, som omfatter 2 genstande og derover, og som ikke har kunnet henføres til bo- eller gravpladsfundene. Formentlig dækker mange depotfund (og enkeltfund) over splittede eller endnu ikke erkendte grav- og bopladsfund.

Kortet fig. 96 viser depot- og enkeltfund fra germansk jernalder, og til kortet hører følgende liste. Langt hovedparten af enkelt- og depotfundene fra germansk jernalder tilhører den ældre del af perioden (Grøngaard Jepsen 1978b).

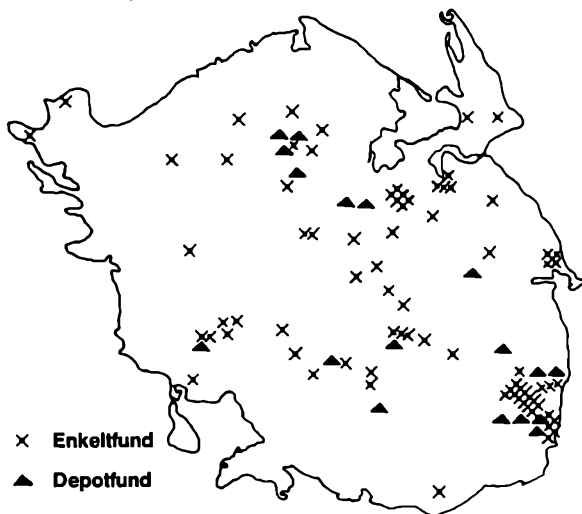

Fig. 96. Enkelt- og depotfund fra germansk jernalder.

Depot- og enkeltfund fra germansk jernalder:

Bjerge herred:

1. Birkende mose, Birkende sogn. Armrings af bronze (FS 3508b).
2. Hundslev, Kølstrup sogn. Bronzefibula (FSM j.nr. 2955).
3. Hundslev Skovgård, Kølstrup sogn. Guldfingerring (NM 21149).
4. Hundslev mark, Kølstrup sogn. Guldfingerring (Dnf 13/39).

5. Ladby, Kølstrup sogn. Fingerring af guld (NM C1581).
6. Midskov, Mesinge sogn. Guldmønt.
7. Bøgebjerg, Viby sogn. Spiralarmbånd af guld (NM 6475).

Båg herred:

8. Kragehul, Flemløse sogn. Våbenofferfund.
9. Voldtofte, Flemløse sogn. Betalingsring af guld (Fr.VII 2351).
10. Torslundsmide, Flemløse sogn. Bronze-statuette (FSM j.nr. 861).
11. Gummerup, Køng sogn. Guld-brakteat (FSM j.nr. 38).
12. Gummerup mose, Køng sogn (FS 4500).
13. Køng, Køng sogn, Bronzestatuette.
14. Skydebjerg, Skydebjerg sogn. Betalingsring af guld (NM C 5517).

Gudme herred:

15. Gislev, Gislev sogn. Bronzestatuette.
16. Gudme, Gudme sogn. Guldmønt (FSM j.nr. 1495).
17. Gudme, Gudme sogn. 3 guldknapper til sværdfæste og betalingsring af guld (NM 14001, 20837, 5075, 10202).
18. Gudme, Gudme sogn. Guldfingerring (NM C 3221).
19. Gudme, Gudme sogn. Guldbarre (NM C 6250).
20. Gudme, Gudme sogn. Guldstang (NM C 7410).
21. Gudme, Gudme sogn. 6 betalingsringe af guld (NM C 11379).
22. Gudme, Gudme sogn. Sølvblandet ringguld (NM C 4608).
23. Gudme, Gudme sogn. Spiralring af guld (NM C 783).
24. Gudme, Gudme sogn. Guldring (NM C 5994).
25. Gudme mark, Gudme sogn. Guldring (NM C 1836).
26. Gudme mark, Gudme sogn. Mundblik til sværdske (NM 4463).
27. Gudme mark, Gudme sogn. Romersk guldsolidus (NM C 1949).
28. Kohavevej, Gudme sogn. Fuglefibula (FSM j.nr. 2255).
29. Stenhøjgård, Gudme sogn. Betalingsring af guldtråd (Dnf. 6/10).

30. Tangedårdsmark, Gudme sogn. Guldskeive (NM C 9160).
 31. Hesselager, Hesselager sogn. Guldfingerring (NM C 5474).
 32. Hesselager, Hesselager sogn. C-brakteat (Dnf. 9/45).
 33. Hesselager Fredskov, Hesselager sogn. Guldkæde, guldhængesmykke, 6 sølvstænger (Dnf. 1-4/50).
 34. Hesselagergårds skov, Hesselager sogn. Guldhalsring og C-brakteat (NM 7281, 15615).
 35. Vormark, Hesselager sogn. Guldfingerring (NM C 6025).
 36. Langå, Langå sogn. Betalingsring af guld (NM C 4817).
 37. Albjerg, Oure sogn. Guldstang (NM 16095).
 38. Albjerg, Oure sogn. Guldknap til sværdfæste (NM C 6332).
 39. Broholm, Oure sogn. 3 A-, 3 C- og 1 F-brakteater, 1 fibula, 1 cylindrisk kapsel, 1 ring, 2 ovale håndledsringe, 3 halsringe, 6 brudstykker af ringe, 10 afhuggede stykker af halsringe, 2 ringe, 6 spiralringe, 8 stænger, 2 barer, 2 brudstykker af barrier, alt af guld (NM 2804-10, 8490-8504).
 40. Elsehoved, Oure sogn. Spænde af guld, spiralfingerring af guld, 9 spiraler af guld, 1 guldbarre, 8 guldmønter (NM 2700, 22375, 2701, 10575, C 1532).
 41. Lundeberg, Oure sogn. Beslag af guld (NM 12317).
 42. Lundeberg, Oure sogn. Spiralfingerring af guld (NM C 1800).
 43. Lundeberg, Oure sogn. A-brakteat (Dnf. 1/08).
 44. Lundeberg, Oure sogn. Hænge og gemme af guld (Dnf. 13/27).
 45. Oure, Oure sogn. Guldring (NM 8961).
 46. Boltinggårds skov, Ringe sogn. Guldhalsring (NM C 78).
 47. Rynkeby, Ringe sogn. Guldstang (NM 16930).
 48. Rynkebygård, Ringe sogn. C-brakteat, 5 guldmønter (NM 10037-10040).
 49. Sødninge, Ringe sogn. Betalingsring af guld (Dnf. 12/29).
 50. Ryslinge, Ryslinge sogn. Fingerring af guld (NM 8799).
 51. Svindinge, Svindinge sogn. 2 håndledsringe af guld (NM 9600).
- Lunde herred:**
52. Allesø, Allesø sogn. B-brakteat (Dnf. 6/08).
 53. Lunde, Lunde sogn (NM 22177).
- Odense herred:**
54. Hjallesø Torp, Dalum sogn. Halsring af guld (Dnf. 12/36).
 55. Viemosen, Næsbyhoved-Broby sogn. Våbenofferfund.
 56. Elmelund, Sanderum sogn. Ringguld (NM C 7152).
 57. Elmelund, Sanderum sogn. A-brakteat (NM C 8175).
 58. Bolbro, Skt. Knuds Landsogn. Guldhalsring, B-brakteat, 9 C-brakteater, 37 stk. ringguld, 2 små guldklumper (NM 8505, 12430-36).
 59. Korup, Trøstrup-Korup sogn. Fibula af bronze.
 60. Killerup, Vor Frue Landsogn. C-brakteat, 2 D-brakteater, fragment af B-brakteat, øsken til brakteat, guldmundstykke til sværdskeide, guldfingerring, 2 gulds spiralringe, 15 stykker ringguld, halvdel af D-brakteat (NM C 1765-73).
- Sallinge herred:**
61. Nr. Broby, Nr. Broby sogn? Støbeform (FSM j.nr. 2284).
 62. Allerup, Sdr. Broby sogn. Guldring (FSM j.nr. 1545).
 63. Espe, Espe sogn. Bronzestatue (NM 15141).
 64. Espe, Espe sogn. Armring af guld (NM C 4413).
 65. Sallinge, Hillerslev sogn. Romersk solidus (NM 21307).
 66. Sallingelunde, Hillerslev sogn. 2 halsringe af guld (Dnf. 1-2/42).
 67. Tange Skov, Krarup sogn. 2 betalingsringe af guld (Dnf. 14/29).
 68. Sandholt-Lyndelse, Sandholt-Lyndelse sogn. Spiralfingerring af guld (NM C 1947).
- Skam herred:**
69. Skamby, Skamby sogn. Ringguld (NM 13593).

Skovby herred:

70. Askeby, Sørslev sogn. Betalingsring af guld (Dnf. 3/06).
71. Vedby, Søndersø sogn. B-brakteat og fingerring af guld (NM 19248, 19147).
72. Vedby, Søndersø sogn. D-brakteat og ringguld (NM C 2307).
73. Zastrov, Søndersø sogn. Spiralring af guld (NM C 2211).
74. Zastrov, Søndersø sogn. 2 spiralfingerringe af guld (NM C 48-49).
75. Elvedgård, Veflinge sogn. Spiralfingerring af guld (NM 18053).

Sunds herred:

76. Egense, Egense sogn. Betalingsring af guld (Dnf. 5/08).

Vends herred:

77. Harndrup, Harndrup sogn. Betalingsguld (NM C 11818).
78. Middelfart, Middelfart Landsogn. Spiralformet stykke guld (NM C 7404).
79. Strib station, Strib-Røjleskov sogn. Armering af guld (NM C 63).

Vindinge herred:

80. Ellinge mark, Ellinge sogn. 2 stk. guldråd (NM C 1805).
81. Risinge, Flødstrup sogn. Skålformet spænde (FS 7390).
82. Nyborg, Nyborg Landsogn. Betalingsring af guld (Dnf. 13/20).
83. Slipshavn, Nyborg Landsogn. Guldring (FSM j.nr. 2256).
84. Stendamsgade, Nyborg Landsogn. Ringguld (NM C 245).
85. Østerø, Nyborg Landsogn. Halsring af guld (Dnf. 28/16).
86. Møllegård, Skellerup sogn. Fingerring af guld (NM C 9161).
87. Bregnebjerg, Sønder Højrup, Bronzestatuette.
88. Årslev mark, Årslev sogn. Guldstang (NM C 3487).

Åsum herred:

89. Kroglund, Fraugde sogn. Støbeform (FSM j.nr. 1548).
90. Lindved, Højby sogn. Bronzestatuette (FSM j.nr. 1110).

91. Nørre Lyndelse, Nørre Lyndelse sogn. Betalingsring af guld (Dnf. 2/61).
92. Sosted, Nørre Lyndelse sogn. 4 guldbarrer (Dnf. 3-6/23).
93. Enggård, Åsum sogn. Næbformet fibula af bronze (FSM j.nr. 138).
94. Enggård, Åsum sogn. Hjulformet fibula af bronze (FSM j.nr. 138).
95. Lundsgård, Åsum sogn. Støbeform (FSM j.nr. 1213).
96. Lundsgård, Åsum sogn. Korsformet fibula af bronze (FS B 1540).
97. Lundsgård, Åsum sogn. Spiralfingerring af guld (NM 11781).
98. Lundsgård, Åsum sogn. Guldstang (NM 8746).

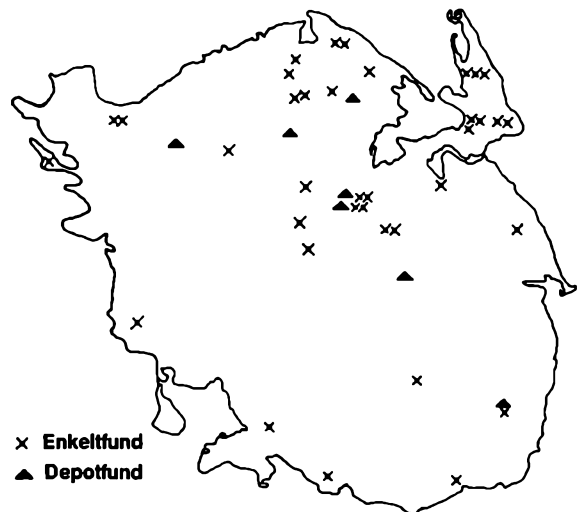

Fig. 97. Enkelt- og depotfund fra vikingetid.

Depot- og enkeltfund fra vikingetid:

Bjerge herred:

1. Kertinge mark, Kølstrup sogn. Trefliget spænde (NM C 11875).
2. Krogrisgård, Mesinge sogn. Skålformet spænde af bronze (FS B431).
3. Midskov Overdrev, Mesinge sogn. Ovalt spænde af bronze (NM C273).
4. Salby, Mesinge sogn. Tungeformet spænde af sølv (Dnf. 10/36).
5. Baesbanke, Stubberup sogn. Økse (FSM j.nr. 110).
6. Ejdø, Stubberup sogn. Skålformet fibula af bronze (NM C 6097).
7. Stubberup, Stubberup sogn. Benskæft udskåret som dyrehoved (NM j.nr. 966/58).

8. Måle, Viby sogn. Armring af guld (NM 16277).
9. Måle, Viby sogn. Armring af guld (NM C 1457).

Båg herred:

10. Dreslette, Dreslette sogn. Økse (FSM j.nr. 1491).
11. Kærum Å, Kærum sogn. Skålformet spænde af bronze (FSM B 1540).

Gudme herred:

12. Gudme mark, Gudme sogn. Skålformet spænde af bronze og spænde af bronze (FSM D 1314 og 1315).
13. Sorte Mose, Gudme sogn. Skålformet spænde af bronze (FSM D 1332).

Lunde herred:

14. Skelmade, Hjadstrup sogn. Spænde med cirkelrund plade, bronze (FS A 1781).
15. Norup, Norup sogn. Sølvring (NM C 6337).
16. Otterup, Otterup sogn. Fragmenteret benkam og konisk tenvægt (fra boplads?) (NM C 14069-70).

Odense herred:

17. Bellinge Bro, Bellinge sogn. Bronzenøgle (FSM 3326).
18. Møllerløkken, Odense Købstad. Ringnål af sølv (NM 16370).
19. Nonnebakken, Odense købstad. Rundt filigranspænde, brudsølv og 9 mønter (NM C 6271-73).
20. Nonnebakken, Odense Købstad. Sølvspænde (FSM 7021).
21. Astrup Bondegård, Sct. Hans Landsogn. 2 skinner fra en benkam (NM C 17376).
22. Fisketorvet, Odense, Sct. Knud sogn. Gennemboret, slebet sten med ornamentik (FSM j.nr. 446).
23. Hunderup, Sct. Knuds Landsogn. Armring og spænde af sølv (NM 636a-b).
24. Stavis Å, Pårup sogn. Stigbøjle, jern med sølvbeslag (NM 7683).
25. Højme mark, Sanderum sogn. Bronzenøgle (NM 42/1883).

Sallinge herred:

26. Nab, Åstrup sogn. Guldarmring (FSM j.nr. 37/72).
27. Stensgård, Svanninge sogn. Sølvring.

Skam herred

28. Gyngstrup, Krogsbølle sogn. Bronzenøgle (NM C 17976).
29. Krogsbølle, Krogsbølle sogn. Bronzearmring (FSM CM 64).
30. Nørre Højrup, Nørre Højrup sogn. Skålformet spænde af bronze (FSM 5562).
31. Nørre Næra, Nørre Næra sogn. Armring af guld (NM C 10017).
32. Ejlbbygavl, Skamby sogn. Sømglatter af glas (FSM j.nr. 452).
33. Glavendrup mark, Skamby sogn. Bronzenøgle (NM 78/1885).

Skovby herred:

34. Dallund, Søndersø sogn. 6 mønter (NM Møntsamling 222).
35. Veflinge Stormark, Veflinge sogn. Hængesmykke af bronze (FSM 8898).

Sunds herred:

36. Lunde, Kværndrup sogn. Bronzenøgle (NM 16732).
37. Øxenbjerg, Vor Frue sogn. Skålformede spænder af bronze (NM C 20342 ff.).

Vends herred:

38. Kærby, Asperup sogn. Sølvring (FSM j.nr. 1532).
39. Kærby, Asperup sogn. Sølvring (Dnf 1/60).
40. Fønsskov, Føns sogn. Thorshammer af sølv (Dnf. 14/38).
41. Harndrup, Harndrup sogn. Sølvhalsring, sølvvarmring, hængeplade af sølvblik, nogle stykker sølvtråd, 129 mønter (NM 11126-28).

Vindinge herred:

42. Avnslev, Avnslev sogn. Fingerring af guld (Dnf. 12/30).

Åsum herred:

43. Birkum, Fraugde sogn. Sølvhalsring (NM C 4092).
44. Birkum mark, Fraugde sogn. Sølvvarmring (FSM 3063).

45. Tarup, Sdr. Nærå sogn. Lille hængesmykke af sølv, 2 plader af sølvblik, lille plastisk dyrefigur, brudstykke af lille rund filligranpladesmykke, brudstykke af sølvforgylt smykke, spidsoval plade, 2 stk. kædefletninger, ringsølv, barresølv, 112 mønter (NM 20100-11).

3.6 Sammenfatning

I det foregående er yngre jernalders fundlokaliteter præsenteret i form af dels en række kort, dels beskrivelser og fundlister. For både germansk jernalder og vikingetid gjaldt, at enkelt- og depotfund fremtrådte som langt den største fælles fundgruppe med henholdsvis 98 lokaliteter fra germansk jernalder og 44 fra vikingetid. Germansk jernalders enkelt- og depotfund udgør således numerisk det største tal med over det dobbelte, men sammenholder vi fundtallene med periodernes længde på henholdsvis 400 og 250 år, tegner der sig et mere udjævnet billede. Udregnet med fund pr. 100 år giver det for germansk jernalder 24,5 og for vikingetid 17,6, altså knap så markant en forskel.

Vender vi blikket mod gravfundene, kan der iagttages en markant forskel. Germansk jernalder er meget svagt repræsenteret med kun 4 lokaliteter indeholdende ialt 9 grave. Fra vikingetiden kendes 9 lokaliteter med ialt 37 grave, heri ikke medregnet Davinde og Glavendrup, hvor gravtallet er uvist. Sammenstilles disse tal med periodernes længde giver det for germansk jernalder 2,25 grav pr. 100 år, medens det for vikingetid er 14,8, altså nær en 7-dobling. Hertil kan iøvrigt lægges 11 runesten som repræsentanter for vikingetidsgrave.

Samme svage billede af germansk jernalder tegner sig, når vi ser på bopladsfundene. Ingen sikre bopladslokaliteter kan henføres til denne 400-årige periode, skønt der i det foregående er peget på 2 muligheder, nemlig Killerup- og Sønderby-pladsen. Måske går disse – og eventuelt andre – ned i 8. årh. I den anden ende af germansk jernalder findes en mulig bopladslokalitet, som ikke er nævnt i det foregående. Det drejer sig om ældre jernalder-bopladsen Lundsgård (Albrechtsen 1946), hvor der i nær-

heden af en af hustomterne under udgravningen fandtes en korsformet fibula (Albrechtsen 1973, 64). Dette fund sammen med flere ældre germanertidsfund fra samme sted – se listen over depot- og enkeltfund – tyder på, at pladsen har kontinuitet til op i det 5. årh. Tilbage står dog 6. og 7. årh. ganske fundtomme, hvilket er generelt for resten af landet, se kap. 5.

Til vikingetid kunne med sikkerhed dateres følgende lokaliteter: a) Skrillinge, b) Sønderby, c) Munkebo, d) Mindehuset v. Røjerup, e) Gammeltofte v. Herrested, f) Ø. Skerninge, g) Nab og h) Rønninge Søgård. De øvrige i) Killerup, j) Bytofte, k) Rynkeby, l) Møllelavet og m) Grønnemosegård v. Sarup kunne kun med nogen usikkerhed henføres til denne periode, idet der for Killerups vedkommende muligvis udelukkende er tale om fund fra 8. årh., medens de øvrige *kan* ligge efter 1050. En nærmere diskussion heraf og af de påviste bebyggelsesforhold til middelalderlandsbyerne vil blive taget op i det følgende kapitel.

En kort opsummering på arkæologisk grundlag af bebyggelsessituationen »i tiden før middelalderen« på Fyn giver følgende resultat. Medens bebyggelsens udbredelse og intensitet når et maksimum i århundrederne på begge sider af Kr.f. (Albrechtsen 1970), tegner der sig – hvis udelukkende bo- og gravpladsmaterialet

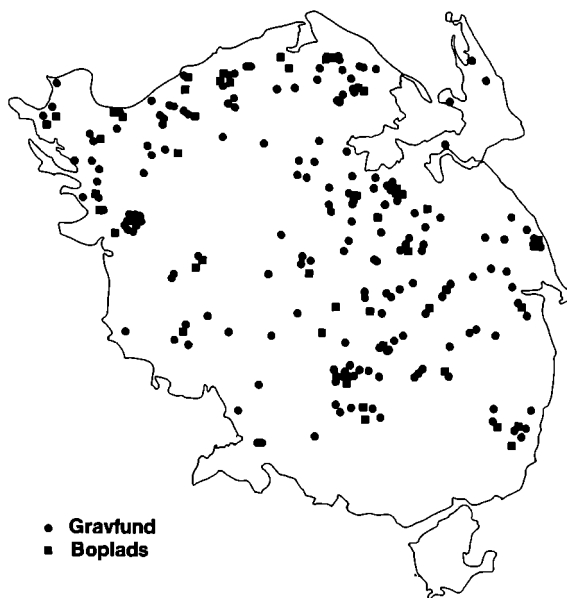

Fig. 98. Bo- og gravpladser fra romersk jernalder. (Efter Albrechtsen 1970).

inddrages – en meget markant nedgang for ikke at tale om et totalt ophør på overgangen til ældre germanertid. Både bo- og gravpladser i denne periode mangler fra i hvert fald 6. årh., dog bortset fra Norup-gravpladsen. At øen ikke har været folketom i germansk jernalder peger det store antal enkelt- og depotfund på. Samme materiale lader tillige ane, at udnyttelsesområdet stort set er sammenfaldende med foregående periode – romersk jernalder –, dog måske ikke så intensivt. Vissenbjerg-området og området nord for Svendborg er begge steder fundtomme, se kortet over romersk jernalder fig. 98. De manglende bopladsfund og de mange enkelt- og depotfund inden for samme områder som de ældste landsbynavne – sammenlign med fig. 1 – kunne pege på en sandsynlig pladskontinuitet i middelalderlandsby-

erne tilbage til ældre germanertid, jævnfør stednavneteorien. Dog skal det bemærkes, at enkelt- og depotfund fra germanertid i hovedsagen stammer fra periodens ældste afsnit.

For vikingetiden tegner sig et lignende billede. Bo- og gravpladser er svagt repræsenteret i forhold til den antagne bebyggelseekspansion i vikingetid (Christensen 1969, 203ff.). Enkelt- og depotfundene viser dog, at bebyggelsen i grove træk har været udbredt til det meste af øen, dog med undtagelse af Vissenbjerg-området og området nord for Svendborg. Også dette svage billede kunne passe med en antagelse om kontinuitet i middelalderlandsbyerne ned gennem vikingetid. At det formentlig ikke forholder sig således, fremgik af 2.5 og skal nærmere diskuteres i det følgende kapitel.

4. Kontinuitet og brud i den fynske agrarbebyggelse

På baggrund af dels de gennemførte arkæologiske undersøgelser i de 13 eksisterende og nedlagte landsbyer og dels gennemgangen af det hidtil kendte fundmateriale fra yngre jernalder kan spørgsmålet om kontinuitet og brud – hvilket her specielt vil sige mellem middelalderlandsbyerne og oldtidsbebyggelsen – tages op.

I kap. 2.5 kunne på grundlag af de gennemførte landsbyundersøgelser peges dels på en uoverensstemmelse i resultaterne i forhold til den hidtidige opfattelse af middelalderlandsbyernes alder og dels på en sandsynlig pladskontinuitet for middelalderlandsbyerne tilbage til tidsrummet 10.-13./14. årh. Til yderligere støtte herfor kan inddrages 3 landsbyer, som ikke tidligere er præsenteret, men medtaget her, idet de er væsentlige for spørgsmålet om middelalderlandsbyernes opståen både set i kronologisk og i geografisk sammenhæng. Sidstnævnte fordi 2 af lokaliteterne ligger på Syd-fyn og derved repræsenterer en anden del af øen end de mange landsbyer inden for det nordøstfynske mikroområde. De tre landsbyer er Millinge, Åstrup og Killerup, som alle er eksisterende, og hvor der i de senere år er foretaget udgravninger af varierende omfang.

I Millinge gennemførte nærværende forfatter i 1974 to mindre gravninger i form af felter á 6 m² to steder inden for bytomtområdet. Som ældste materiale fandtes skår af blødtbrændte kuglepotter, jævnfør kortet fig. 13 med liste s. 25 (FSM j.nr. 817). I Åstrup foretager Fyns Stiftsmuseum i øjeblikket en nøddudgravning af dele af den gamle bytomt i et område, hvor 5 gårde udflyttedes ved udskiftningen i 1822 (FSM j.nr. 4079). Som ældste materiale her er der både østersøkeramik og tidlige kuglepotter, se kortet fig. 13. Ca. 3000 m² er afdækket indtil nu.

I Killerup – den eksisterende landsby, som har givet navn til yngre jernalder-bopladsen omtalt i kap. 3.1 – foretoges i vinteren 1978/79 felt-

udgravninger i projekt »Landsbyens opståen og udvikling«'s regi. Da disse ikke er afsluttede, er de udeladt i materialefremleggelsen i kap. 2.4. Indtil nu er der i Killerup gravet 5 felter med et samlet areal på 48 m² (FSM j.nr. 3447, 3448, 3453, 3454 og 3455).

Ældste materiale er skår fra middelalderlige kuglepotter og kander, dvs. 13.-14. årh.

Kapitlerne 1, 2.5 og 3.6 kan sammenfattes i følgende konklusioner: 1) at der ikke i de eksisterende og nedlagte landsbyer fra historisk tid kan påvises kontinuitet længere tilbage end til maksimalt 10. årh.; 2) at der hersker en udpræget fundmangel for bopladser fra den yngre jernalder, »et bebyggelsesarkæologisk tomrum bag middelalderen«, hvilket dog ikke skyldes, at øen må opfattes som folketom i perioden, og endelig 3) at der fra Fyn kendes en række landsbynavne, som må antages at være dannet før eller senest i vikingetiden (Grøngaard Jepsen 1979a, 33f.).

Disse »misforhold« må diskuteres før en egentlig behandling af kronologien i den fynske agrarbebyggelse mellem yngre jernalder og tidlig middelalder tages op. Diskussionen bør omfatte følgende forhold: 1) gyldigheden af resultaterne fra landsbyudgravningerne i forhold til de faktiske forhold; 2) hvorvidt de fundne vikingetids- og tidlig middelalderlige bopladser er umiddelbare forgængere for middelalderlandsbyerne – om der kan gives et såkaldt »positivt bevis« for den manglende påviste kontinuitet i middelalderlandsbyerne –, og endelig 3) – under forudsætning af bekræftende svar på de to forudgående spørgsmål – hvorfor der kun kendes så få bopladsfund fra den yngre jernalder. Spørgsmålet om stednavnenes udsagnsværdi i lyset af de arkæologiske resultater vil blive behandlet i slutningen af kapitlet.

Blandt de 16 fynske middelalderlandsbyer, hvori der er foretaget arkæologiske udgravninger, kan de 8 henføres til det såkaldte æld-

ste navnelag, altså ifølge stednavneteorien fra tiden før vikingetid. De øvrige 8 landsbyer tilhører henholdsvis mellemste og yngste navnelag, hvorfor dateringerne af disse til tidsrummet 10.-13./14. årh. ikke står i skarp kontrast til den hidtidige opfattelse, skønt de nok er lidt yngre end antaget. Formentlig skulle landsbyer med navne på -torp og -by allerede have været anlagt i 9.-10. årh.; -torp-navne er dog både vikingetidige og middelalderlige (Hald 1965, 140).

Hovedproblemet er dog de 8 landsbyer fra ældste navnelag, idet der her kan påvises en diskrepans på flere hundrede år – fra 5. til 11.-12. årh.

Udgravningsomfanget i de 8 landsbyer udgør sammenlagt ca. 1600 m². En fuldstændig sikker datering af den enkelte landsby opnås ganske vist først ved total eller næsten totaludgravning (Grøngaard Jeppesen 1979a, 54ff.), men som redegjort i kap. 2.1, må det antages for sandsynligt, at der ved den anvendte »sampling-lignende« metode vil dukke et eller flere mønstre op i de samlede resultater. Dette eller disse mønstre vil herefter kunne lægges til grund for vurderinger af anlæggelsesfase(r). De gennemførte landsbyundersøgelser giver tilfulde et sådant resultat: for de 8 landsbyer af ældste navnelag tidsrammen slutningen af 10. årh. til op i 12. årh. Som allerede anført i kap. 2.5 viser fundmaterialets sammensætning trods forskelle i undersøgelsesomfang i de enkelte landsbyer stor ensartethed, hvilket ligeledes peger på rimelig sikkerhed i de indvundne resultater. Den eneste kontakt med germanertid fandtes i Kirsinge, hvor der, som tidligere nævnt, afdækkedes en skeletgrav fra 5. eller 6. årh. Denne grav synes tillige at bestyrke antagelsen om, at der i hvert fald i Kirsinge ikke skal findes pladskontinuitet tilbage til dette tidsrum. Resultaternes gyldighed kan således udelukkende opgøres ved en teoretisk vurdering. Et egentligt sikkert grundlag for at afgøre spørgsmålet kan først fremlægges, når der er foretaget mere intensive udgravninger i såvel middelalderlandsby som dennes umiddelbare forgænger.

I denne sammenhæng skal kontrolfunktionen, som indbyggedes i de gennemførte fynske landsbyundersøgelser, nævnes. Medens ud-

gravningerne i de eksisterende landsbyer kun omfattede små felter med et begrænset undersøgelsesareal, gennemførtes i Kirsinge mere omfattende gravninger, der ikke gav anledning til mistillid til de opnåede resultater eller iøvrigt til den anvendte metode.

Et vigtigt argument for de opnåede resultatets sikkerhed vil det være, hvis der kan påvises umiddelbare forgængere, dvs. bebyggelser fra vikingetid og tidlig middelalder, *uden for* middelalderlandsbyerne. Kap. 3.1 og 3.2 viste, at der fra Fyn indtil nu kendes 13 bopladsler, som formentlig afbrydes inden for tidsrammen 1000-1200, altså netop i det tidsrum, hvor hovedparten af de undersøgte middelalderlandsbyer synes at opstå. Desværre foreligger der ingen undersøgelser af såvel middelalderlandsby – med kontinuitet til vikingetid eller tidlig middelalder – som nærliggende boplads fra vikingetid/tidlig middelalder. Udgravningerne i den nuværende landsby Killerup har kun kunnet vise kontinuitet tilbage til 13.-14. årh., medens yngre jernalder-bopladsen få hundrede meter derfra på det foreliggende materiale ikke kan dateres senere end 10. årh. Undersøgelsesomfanget på begge lokaliteter er dog meget begrænset. I landsbyen Hølev er der foretaget felt-udgravninger, og det ældste materiale er østersøkeramik. Keramik af samme karakter er fundet på en mulig boplads ca. 800 m øst herfor (Møllelavet). Desværre er der endnu ikke foretaget udgravninger på sidstnævnte, hvorfor det er umuligt at tidsfæste pladsen nøjere. Dog tyder østersøkeramik begge steder på enten samtidighed – eller afløsning.

Trods manglende undersøgelse af såvel middelalderlandsby som boplads fra vikingetid/tidlig middelalder tyder meget på, at de påviste bopladsler er de umiddelbare forgængere. For det første ligger de tidsmæssigt inden for det tidsrum, som middelalderlandsbyerne opstår i. For det andet har de ofte en meget tæt beliggenhed ved nuværende landsbyer (Grøngaard Jeppesen 1979c, 102), og for det tredje foreligger der marknavne som »Gammeltofte« (f.eks. ved Herrested), som jo netop tyder på en tidligere plads for landsbyen.

Det foreliggende lille materiale synes således at indicere umiddelbare forgængere beliggende i

nærheden af middelalderlandsbyerne. Denne antagelse bygger dog på to ting, nemlig at de opnåede resultater fra landsbygravningerne har en mere generel værdi for resten af Fyn, og at alle 13 lokaliteter uden for middelalderlandsbyerne vitterlig er forgængere for de nærmestliggende middelalderlandsbyer. Sidstnævnte behøver ikke i alle tilfælde at gælde, (f.eks. tilsyneladende ikke ved Killerup).

At de opnåede resultater fra landsbyudgravningerne synes at have gyldighed for en større del af øen fremgår af følgende forhold: 1) at de 5 landsbyer på henholdsvis Sydvestfyn, Sydfyn, Østfyn og Midtfyn alle har givet samme dateringer som mikroområdets 11 undersøgte landsbyer, og 2) at der er fundet bopladser fra 8./9.-11./12. årh. umiddelbart uden for eksisterende landsbyer flere steder på øen.

Resultaterne af landsbyudgravningerne og de påviste bopladser fra vikingetid/tidlig middelalder passer således godt sammen og peger på bebyggelsesflytninger i tiden sen vikingetid eller tidlig middelalder. Men hvor er de mange yngre jernalder-bopladser, som tidligere antoges at gemme sig under vore nuværende landsbyer? Gennemgangen af prøveundersøgte bopladser og lokaliteter med bopladsindici viste, at hovedparten er fundet inden for de sidste 2-3 år: Sønderby, Killerup, Bytofte, Rynkeby, Gammeltofte v. Herrested, Ø. Skerlinge, Nab og Møllelavet. Karakteristisk for alle disse lokaliteter er, at de enten er fundet ved anlægsarbejder, hvor fagarkæologer var tilstede i forbindelse med andre opgaver, eller ved intensive markrekognosceringer. For Bytofte og Gammeltofte har der været tale om bevidst eftersøgning på marker, som på udskiftningskortene bærer disse navne, for at efterspore, om der kunne ligge opgivne bebyggelser.

Alle steder er det bemærket, at der på markoverfladen kun findes svage bopladsindici i form af enkelte små skår, eventuelt enkelte trækulspletter samt nogle ildskørnede stykker granit. Vikingetidspladserne tegner sig således særdeles svagt på markoverfladen i forhold til ældre jernalder-bopladserne, specielt fra førromersk jernalder periode II og III og ældre romertid – netop fra de perioder, hvorfra så

mange bopladsfund kendes på Fyn (Albrechtsen 1970). Bopladserne fra disse perioder kendetegnes især af mange affaldsgruber med trækulsfarvet fyld indeholdende store mængder keramik og knogler. I modsætning hertil står vikingetids- og tidlig middelalder-pladserne. Her findes kun få gruber, få genstande og oftest er fylden i anlæggene langt svagere farvet end for ældre jernalder-bopladserne. Disse forhold vanskeliggør i høj grad en erkendelse af bopladser fra slutningen af oldtiden og begyndelsen af middelalderen, og formentlig er mange pladser gået tabt i byggeområder, fordi sporene enten ikke er iagttaget eller fundet nødvendige at anmelde.

Ved markrekognosceringer gennemført i projekt »Landsbyens opståen og udvikling«s regi blev vi først sent opmærksomme på dette problem. Målet var at lokalisere bopladser fra ældre jernalder og frem til middelalder, og metoden tilrettelagdes på grundlag af kendskabet til de let erkendbare førromerske og ældre romerske bopladser. Således foretoges markvandringerne med 8-10 m mellem hver tur, og der spejdedes efter skårkoncentrationer, mørke pletter etc. Heri ligger sikkert en af grundene til, at der i det østfynske område kun er påvist én formodet boplads fra vikingetid/tidlig middelalder, nemlig ved Møllelavet. En gennemgang af det rekognoscerede materiale har senere vist enkeltskår af østersøkeramik ved Radstrup og ved Marslev. Måske indicerer disse fund bopladser, men efterrekognosceringer er endnu ikke gennemført. Med de nye senvikingetidige/tidlig middelalderlige pladser in mente er det let at se, at denne ekstensive markrekognoscering ikke er anvendelig til pladser fra yngre jernalder og tidlig middelalder. Kun ved minutøse undersøgelser er det muligt at opspore disse pladser i overfladen. Et enkelt skår fra dette tidsrum bør følges op med en grundig gennemgang af området. Dette princip gav bonus f.eks. ved Herrested »Gammeltofte«, Rynkeby og Bytofte.

De manglende bopladser fra 8.-11. årh. kan således forklares ved vanskeligheden med at erkende dem både på markoverfladen og i undergrunds niveau. Med den nye erkendelse vil det formentlig ikke vare mange år, inden et endog stort antal bopladser fra dette tidsrum er

kendt fra Fyn. Et udgangspunkt i jagten på pladser vil være de mange marknavne indeholdende »tofte« i nærheden af eksisterende landsbyer. Bag disse navne kan enten skjule sig forgængere fra vikingetiden eller fra en senere periode (Porsmose 1979b).

De manglende gravfund fra perioden i forhold til ældre jernalder hænger formentlig sammen med den ændrede gravtype fra brandgrave til næsten udelukkende skeletgrave. Sidstnævnte kan ikke erkendes ved overfladerekognoscering og, som det konstateredes ved Rosenlund-gravpladsen, er endog vanskelige at finde, selv når muldlaget er trukket af.

Et problem står endnu tilbage, nemlig bopladserne fra germansk jernalder. Måske skal nogle af de kendte bopladser fra yngre romertid, f.eks. Lundsgård-bopladsen, tænkes fortsat op i 5. årh., og muligvis går nogle af vikingetidspladserne tilbage til sen yngre germansk jernalder, men tilbage står dog 6. og 7. årh. som tolt fundtomme.

Forklaringen på de manglende bopladser fra germansk jernalder skal formentlig findes i samme forhold som nævnt for vikingetidens og den tidlige middelalders vedkommende, nemlig vanskeligheden med at erkende dem på markoverfladen. I den forbindelse kan det nævnes, at også yngre romertids-bopladserne mangler tydelige bopladsindiciers såsom mange affaldsgruber og store mængder keramik. En yngre romertids-boplads samme sted som Bytofte-pladsen kunne selv ved den intensive markrekognoscering ikke påvises på overfladen. Forsøg med markrekognoscering på området for Lundsgård-bopladsen, som stammer fra ældre og yngre romersk jernalder, har på markoverfladen kun givet datérbart materiale fra ældre romertid (FSM j.nr. 3437).

Med baggrund i erfaringerne om de svage bopladsindiciers på markoverfladen for yngre jernalder-bopladser gennemførtes i projekt »Landsbyens opståen og udvikling«'s sidste fase en intensiv undersøgelse af et område omkring den nedlagte landsby Kirsinge ved godset Ørnfeldt. Området, som er naturligt afgrænset mod vest og øst af vandløb og vådområder, omfatter et areal på ca. 1,2 km². Afgrænsningen af området mod syd og nord sættes ved ca. 1000 m fra Kirsinge. Inden for dette områ-

de gravedes i 1978 og 1979 455 felter á 4 m² med henblik på at kortlægge alle bebyggelsesspor. Ideen var, at man ved at fjerne muldlaget muligvis ville finde anlæg fra bopladser, som ikke gav sig til kende i overfladen. »Ørnfeldtundersøgelserne«, som dette kortlægningsarbejde benævnes, omfattede tillige fosfatanalyse og luftrekognoscering.

Før felt-gravningsarbejdet igangsattes foretoges en normal markrekognoscering af området. De endelige resultater af arbejdet er endnu ikke fuldt gennemarbejdet, men en umiddelbar sammenligning mellem felt-gravning og rekognosceringsmateriale viser store forskelle. Antallet af fundlokaliteter er mere end fordoblet ved felt-gravningsmetoden, og bl.a. er der fundet spor efter en ældre jernalder-boplads, som ikke var set i overfladen (Grøngaard Jepsen 1978c).

Resultaterne af undersøgelserne vil blive fremlagt ved en senere lejlighed, men i denne sammenhæng kan det nævnes, at der ikke fandtes spor efter vikingetidsbebyggelse, men måske rester af en boplads fra begyndelsen af yngre jernalder. Nordvest for godset Ørnfeldt, se fig. 63 og 64a, fandtes en stor grube indeholdende keramik, som ikke umiddelbart kan henføres til ældre jernalder, men snarere ligner keramik fra den tidligere omtalte jyske lokalitet Stengården, se s. 100, som dateres til ældre germansk jernalder. Endnu er spørgsmålet ikke afklaret, men en keramikprøve er indsendt til TL-datering. Hvis denne bekræfter dateringen til begyndelsen af germansk jernalder, har vi formentlig her bopladsen til ældre germanertidsgraven fundet ved udgravningerne i Kirsinge ca. 350 m sydøst herfor.

Problemet med de manglende bopladsfund fra 6. og 7. årh. er formentlig knap så enkelt, at det blot kan forklares ved vanskeligheden med at erkende dem. Der er tale om et generelt fænomen, ikke blot for Danmark, men også for de tilgrænsende områder. Bag fundmanglen ligger sikkert flere indbyrdes sammenhængende faktorer, hvoraf følgende hypotetisk kan opstilles: a) bebyggelsesnedgang/koncentration og dermed færre pladser end i den foregående og efterfølgende periode, b) langt mere flygtig bebyggelse i disse århundreder som følge af mere udbredt kvægbrugsøkonomi end tidlige-

re og senere og c) mindre keramikmængde og vanskelighed med at udskille 6./7. årh.s lerkarskår fra jernalderens iøvrigt.

De manglende gravfund fra germansk jernalder hænger formentlig sammen med den ændrede gravskik fra primært brandgrave til primært jordfæstegrave (Grøngaard Jeppesen 1978b).

Konklusionen på disse overvejelser bliver således: 1) at de opnåede resultater fra landsbyudgravningerne må være rimeligt sikre, og at middelalderlandsbyerne ikke går længere tilbage end maksimalt vikingetid; 2) at der kan peges på umiddelbart forudgående bebyggelser i nærheden af eksisterende landsbyer og 3) at de manglende bopladsfund fra yngre jernal-

der skyldes problemer med at erkende dem, dog formentlig med særlige – endnu ikke løste – problemer for tidsrummet 6. og 7. årh.

Efter at have afklaret »misforholdene« kan vi vende tilbage til kronologien i den fynske agrarbebyggelse. Som udgangspunkt herfor opstilles et skema, fig. 99, over den påviste kontinuitet dels i middelalderlandsbyerne dels i de uden for middelalderlandsbyerne fundne bopladser fra yngre jernalder og tidlig middelalder. På grundlag heraf diskuteres for det første kronologien i de påviste brud i bebyggelsesudviklingen, for det andet spørgsmålet om stednavnenes udsagnsværdi i lyset af de arkæologiske resultater.

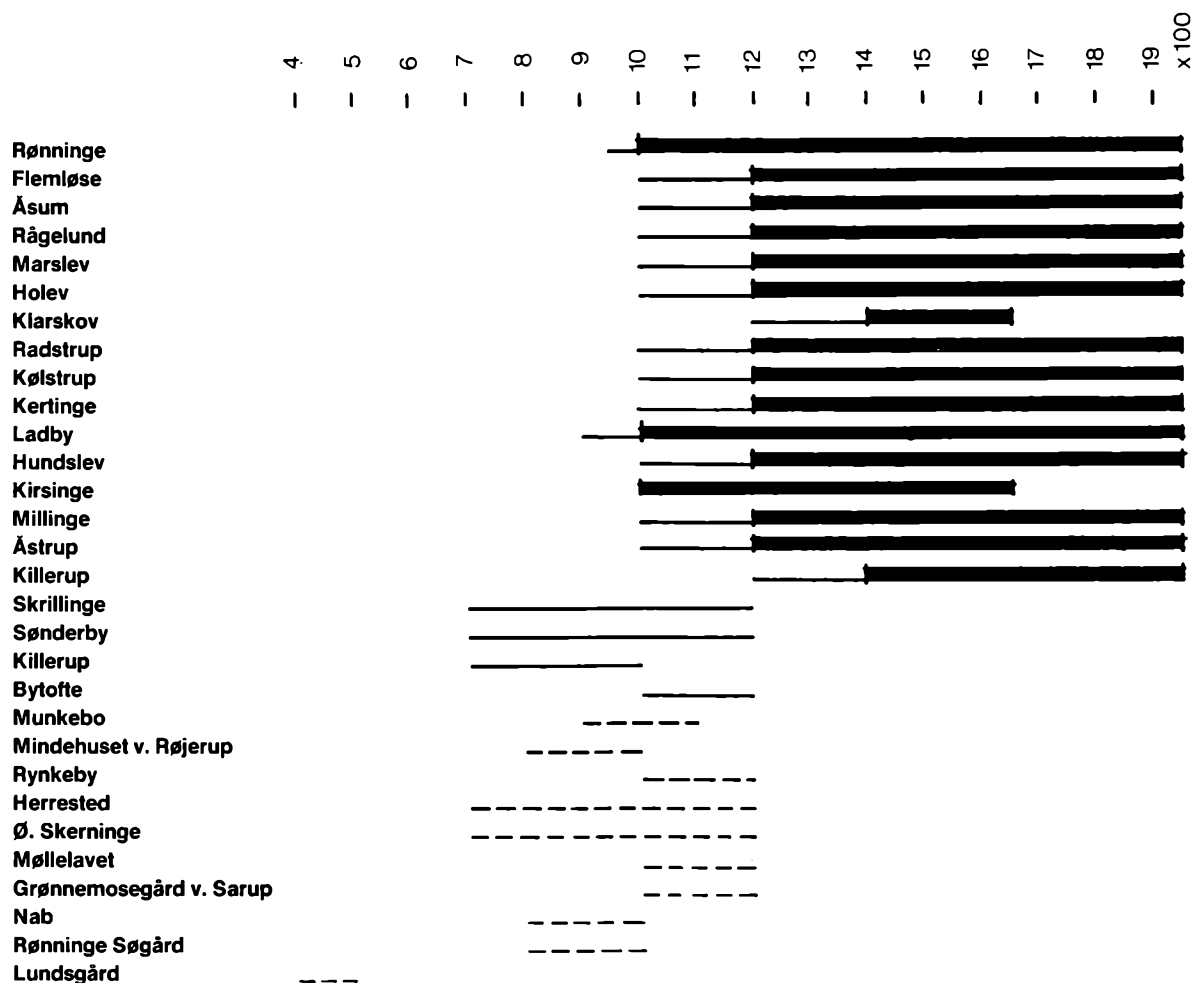

Fig. 99. Kontinuitetsskema over fynske lokaliteter.

Til skemaet skal bemærkes:

Ved opstillingen af kontinuitetsskemaet har det været nødvendigt at skelne mellem 3 »sikkerhedsgrader« i den angivne tidsramme. For det første de tidsrum, hvor en sikker datering og kontinuitet antages, f.eks. for eksisterende landsbyer igennem den senere del af middelalderen og op til nutid. Dette angives med fed linie. Trods den stadig herskende usikkerhed omkring TL-dateringerne er disse tillagt stor vægt i skemaet, hvilket betyder bred linie for Rønninge og Kirsinge tilbage til omkring år 1000.

For det andet de tidsrum, hvor fundmaterialet ikke tillader en mere præcis datering, f.eks. østersøkeramikens levetid i både 11. og 12. årh. I skemaet angives dette med smal linie, således at hele perioden, inden for hvilken materialet kan dateres, medtages. Dette betyder således, at de maksimale dateringsrammer afsættes, hvorfor bebyggelser i skemaet kan fremstå ældre og/eller yngre – og dermed med større kontinuitet – end der vitterlig er tale om. Først fremtidige keramikstudier og TL-dateringer vil kunne afgøre dette.

Endelig angives for det tredje med stiplet linie dateringer på de mere usikre bebyggelser, hvilket vil sige lokaliteter, hvorfra der kun foreligger overflade-opsamlet materiale. De stiplede linier viser, i lighed med det oven for nævnte, fundmaterialets maksimale kronologiske rammer.

Af skemaet fremgår det, at to af middelalderlandsbyerne kan dateres til 10. årh., medens én – Kirsinge – til omkring 1000. Herefter kommer en række landsbyer, hvor anlæggelsen ikke kan angives nærmere end til 11. eller 12. årh., og endelig er der de to små landsbyer Klarskov og Killerup, hvor der ikke er fundet ældre materiale end fra 13.-14. årh. På dette grundlag kan der peges på to anlæggelsestidsrum, omkring år 1000 og i 13. eller 14. årh. Om der mellem disse to tidspunkter har fundet en kontinuerlig anlæggelse af landsbyer sted, kan som følge af de upræcist daterede landsbyer fra 11. og 12. årh. ikke afgøres.

De forudgående bebyggelser kan kun delvis bidrage til en mere præcis angivelse af faser i middelalderlandsbyernes opståen. I Skrillinge

og Sønderby er det yngste materiale østersøkeramik og tidlige kuglepoter, hvilket giver en datering til 11. eller 12. årh. I Killerup er der ikke så ungt materiale, medens Bytofte til gengæld kun har givet fund, som kan dateres inden for disse to århundreder.

For området ved Bytofte kan hypotetisk skitseres følgende udvikling, se kortet fig. 87. Bopladsen v. Mindehuset (foreløbigt dateret til 9.-10. årh.) flyttes til Bytofte, som igen flyttes til den middelalderlige landsby Røjerup enten i 11. eller 12. årh. Dog skal det bemærkes, at der kun er foretaget begrænsede undersøgelser i området. Helt udelukkes kan det f.eks. ikke, at Bytofte-pladsen er samtidig med den ældste del af Røjerup og således er at opfatte som en udflyttet torp. Dens nære beliggenhed ved Røjerup og manglen på et egentligt landsbynavn må dog tages til indtægt for dens rolle som forgænger for Røjerup.

Rynkeby, Gammeltofte, Ø. Skerninge og Møllelavet har ligeledes givet materiale fra 11. og 12. årh. i form af østersøkeramik. Denne tilstedeværelse af østersøkeramik må betyde, at de har eksisteret i hvert fald et stykke op i 11. årh. Til gengæld findes pladser, f.eks. Killerup, Nab og Rønninge, som endnu kun kan dateres til omkring år 1000 og/eller århundrederne før. Sidstnævnte passer således kronologisk godt som mulige forgængere for middelalderlandsbyer opstået i 10. årh. eller omkring år 1000.

Konklusionen på kronologien i det påviste brud mellem middelalderlandsbyerne og oldtidsbebyggelsen må på det foreliggende materiale blive 1) at der kan påvises nedlæggelser og anlæggelser i tiden umiddelbart før eller omkring år 1000. Blandt middelalderlandsbyerne er repræsentanter for både ældste og mellemste navnelag; 2) at der også finder nedlæggelser (og anlæggelser) sted inden for formentlig midten af 11. – midten af 12. årh. Dette baseret på, at der såvel i middelalderlandsbyerne som i pladserne uden for er fundet østersøkeramik. Blandt middelalderlandsbyerne er repræsentanter for alle tre navnelag, og 3) at der også i højmiddelalderen finder anlæggelser sted, i 13. og/eller 14. årh. Klarskov tilhører det yngste navnelag, medens Killerup kan være et middelalderligt -torpnavn (?).

På grundlag af skemaet fig. 99 kan peges på to brud mere i den fynske agrarbebyggelse. De påviste vikingetidige og/eller tidlig middelalderlige bopladser har ikke nogen lang kontinuitet. Med maksimale dateringsrammer går de højest tilbage til 8. årh., altså med et kontinuitetsbrud i sen germansk jernalder/tidlig vikingetid. Bruddet i 8./9. årh. er endnu kun svagt underbygget, og så længe bebyggelser fra tiden forud mangler, vil det være svært at fastlægge kronologien/udviklingen nøjere.

Endelig skal den i skemaet medtagne Lunds-gård-boplads nævnes. Sandsynligvis skal ældre germanertidsfundene på og omkring denne boplads tages som udtryk for, at pladsen har eksisteret i 5. årh. Hvis dette er rigtigt, synes der at kunne peges på en nedlæggelsesfase i dette århundrede. Om denne er mere generel for Fyn kan endnu ikke afgøres, dog tyder Møllegårdsmark-gravpladsen og andre fynske gravpladser derpå (Albrechtsen 1968 og 1971).

Hvordan står stednavnene i dette nye skitserede billede med mere omskiftelig bebyggelse i yngre jernalder og først ved overgangen til middelalderen stabile bebyggelser? Stednavnematerialet kan på ingen måde modsige dette resultat, idet navnene som sådan ikke forudsætter pladskontinuitet, blot en kontinuerlig brug af de gamle navne. Man kan forestille sig, at de ældste landsbynavne faktisk blev dannet i yngre jernalder – måske endog før –, og at de er anvendt enten som betegnelse for et givet område eller som egentligt navn på en bebyggelse – en bebyggelse, som flyttedes af og til, og først blev stedfast ved overgangen til middelalderen.

En brug af stednavnematerialet på denne måde kan betyde, at dette kildemateriale igen kan tillægges en værdi i det bebyggelsehistoriske arbejde – (jævnfør kritikken af stednavnemethoden i Grøngaard Jeppesen 1979a, 34ff.) – idet de ældste landsbynavne da må antages at angive et minimumsbillede af bebyggelser eller bebyggelsesområder fra tiden før vikingetid. Dog skal det understreges, at navnetyperne kun er dateret meget upræcist (Grøngaard Jeppesen 1979a, 36), og omfanget af navneskift og navnetab ikke kendt.

Formentlig skal navnene af mellemste lag for-

stås på samme måde. Et -by-navn, f.eks., betyder bebyggelseskontinuitet tilbage til vikingetid, men ikke med sikkerhed på samme sted. Der kan eventuelt ligge flere flytninger forud – dog formentlig inden for samme af naturlige skel afgrænsede område som f.eks. ved Røjstrup.

Forstået på denne måde kan stednavnene bruges til at vise område- og bebyggelseskontinuitet, men pladskontinuitet og stabilitet i bopladserne kan de ikke angive.

I forbindelse med stednavnene som kilde til område-kontinuitet bør Helge Niensens undersøgelser nævnes. Ved afstandsmålinger mellem ældre jernalderfund og nuværende landsbyer har han på et sjællandsk og fynsk materiale kunnet påvise koncentrationer af ældre jernalderfund omkring landsbyer af ældste navnelag. Kontrolundersøgelser ved landsbyer af yngre navnelag har givet langt færre fund, hvorved der statistisk er en markant overvægt til de gamle landsbynavne (Nielsen 1978 og 1979). Dette forhold kunne tyde på en lang område-kontinuitet ved landsbyer af ældste navnelag – en anden sag er så, om navnene er så gamle!

5. Ekspansion, regression – kontinuitet og brud. Udblik til det nordvesteuropæiske lavlandsområde

Landsbyanlæggelser og -nedlæggelser er velkendte fænomener gennem historisk tid. Ofte ligger der bag dem generelle ekspansions- eller regressionsfaser i den samlede bebyggelse, f.eks. nyrydningerne i højmiddelalderen, ødegårdskrisen i senmiddelalderen og landsbynedlæggelserne som følge af hovedgårdsoprettelser i 16. og 17. årh. Eksempler på bebyggelsesflytninger kendes også, vel nok mest udpræget på Falster, hvor tilsyneladende en gennemgribende omstrukturering i middelalderen medførte en række landsbyforlægninger (Hasstrup 1964; Gissel 1978).

Lignende ekspansions-, regressions- og flyttefaser har efter al sandsynlighed også fundet sted i tidligere perioder. De opregnede fynske kontinuitetsbrud skal således vurderes i lyset heraf. Ved tolkning af bebyggelsesanlæggelser eller -nedlæggelser bør man være klar over, at de enten kan være led i en successiv bebyggelsesudvikling inden for mindre områder – område-kontinuitet – eller afspejle regulære nyrydninger/opgivelse.

I det fynske materiale kunne peges på følgende kontinuitetsbrud mellem 5. og 13. årh.:

- 1) 5. årh. Nedlæggelser – ukendskab til hvad der sker frem til 8. årh.
- 2) 8.-9. årh. En række vikingetidsbebyggelser anlægges.
- 3) 10.-12. årh. Vikingetidsbebyggelser nedlægges, middelalderlandsbyer opstår.
- 4) 13.-14. årh. Landsbyer anlægges.

På grundlag af det sparsomme fynske materiale er det vanskeligt at afgøre, om de påviste brud dækker over ekspansions- og regressionsfaser eller bebyggelsesflytninger. Kun ved bruddet omkring 10.-12. årh. kunne en flyttefase sandsynliggøres.

I dette kapitel er det tanken dels at undersøge, om de fynske brud modsvarer af lignende i et større sammenligneligt område, og dels – på

dette større materiale – at belyse, hvorvidt der bag bruddene ligger generelle op- og nedgange i bebyggelsen eller flytninger.

Undersøgelsen omfatter det nordvesteuropæiske lavlandsområde, hvilket vil sige det slette-land, som foruden af Danmark udgøres af Holland og Nordvesttyskland. Området afgrænses mod vest og nord af hav, mod syd af bjergområder og mod øst ved den maksimale udbredelse af slaverområdet. Geografisk er området meget ensartet. Afgrænsningen mod øst er begrundet i, at slavernes og germanernes forskydninger i henholdsvis yngre jernalder og tidlig middelalder formentlig har betydet en anden bebyggelsesudvikling end i de befolkningsmæssigt tilsyneladende mere rolige områder mod vest.

Spørgsmålet om kontinuitet og brud i den agrare bebyggelsesudvikling mellem yngre jernalder og tidlig middelalder i Nordeuropa har kun i ringe udstrækning været gjort til genstand for undersøgelse. I den arkæologiske litteratur kan tit findes omtale af anlæggelses- og nedlæggelsesfaser, men kun enkelte gange er problemet taget op til selvstændig behandling og da ofte på et mere generelt plan (Niemeier 1972; Jankuhn 1976). Indgående studier er kun gennemført af to forfattere. Det drejer sig fra danske side om C.J. Becker, som på det bebyggelsehistoriske symposium i Odense i 1977 gav en oversigt over kontinuitet og brud i jernalderens landsbybebyggelse i Jylland, og fra tysk side om Walter Janssen, der ved flere lejligheder har taget problemet omkring specielt nedlæggelsesfaser (Wüstungen) i jernalderens og middelalderens agrare bebyggelser op til undersøgelse (Janssen 1968, 1975 og 1977).

I sit indlæg »Problemer om bosættelsen i dansk jernalder. Hvad kan gravfundene sige om de aktuelle problemer?« gav C.J. Becker på nævnte symposium en kort oversigt over kontinuitet og brud i landsbybebyggelsen i Jyl-

land (Becker 1977). Becker pegede på følgende brud – her kun medtaget tidsrummet overgangen ældre/ynge jernalder til tidlig middelalder:

- 1) I det 4. årh. opstår store landsbysamfund som f.eks. Vorbasse og Drengsted.
- 2) I løbet af 5. årh. eller senest omkring 500 indtræder et nyt skifte. Landsbyerne forsvinder, og det er uvist, hvad der sker frem til 8. årh.
- 3) I begyndelsen af 8. årh. anlægges en række store landsbysamfund, f.eks. Sædding og Trabjerg.
- 4) I det 10. eller 11. årh. nedlægges vikingetidslandsbyerne, og der er tilsyneladende ikke kontakt med middelalderlandsbyerne.

I den 800-årige periode finder der således ifølge Becker gentagne brud sted, omfattende fundtomhed i århundrederne mellem ca. 500 og 700.

En umiddelbar sammenligning mellem kontinuitetsbruddene i den fynske agrarbebyggelse og i den jyske landsbybebyggelse viser tydelige overensstemmelser, både med nedlæggelser i 5. årh., anlæggelser i 8. årh. og bruddet i bebyggelsesudviklingen omkring 10./11. årh.

Walter Janssen har ved flere lejligheder opstillet skemaer over kontinuiteten i den agrare bebyggelsesudvikling gennem jernalder og middelalder. Målet hermed var at påpege, at »Wüstung«-s-faser ikke blot eksisterede under den senmiddelalderlige krise, men tillige i flere omgange gennem jernalderen og tidligere dele af middelalderen. I sit forsøg på at underbygge dette synspunkt synes Janssen dog at overse muligheden af flytningsfænomenet og dermed område-kontinuitet.

Senest har Walter Janssen fremlagt en oversigt over nedlæggelsesfaser i en artikel om landsbyen i Nord- og Mellemeuropa i 7.-12. årh. (Janssen 1977). Oversigten fremlægges i form af dels et kronologisk skema over varigheden af bebyggelser, som har eksisteret inden for tidsrummet 1. årh. e.Kr. og frem til 15./16. årh., og dels en til skemaet hørende liste med litteraturhenvisninger. Skemaet er senest revideret i 1973, medens listen er tilføjet et antal nye lokaliteter tilkommet i tiden 1973 til trykningen af

manuskriptet (vel 1976 eller 1977). De inddragne bebyggelser stammer fra hele det nord- og mellemeuropæiske område, men uden eksakt afgrænsning af området.

På grundlag af det opstillede skema når Janssen frem til følgende nedlæggelsesfaser – her kun medtaget yngre jernalder til tidlig middelalder:

- 1) Slutningen af 4. og i løbet af 5. årh. i Germania libera. I anden halvdel af 4. årh. i den nedre germanske provins.
- 2) Slutningen af 8. og i løbet af 9. til begyndelsen af 10. årh. i det frankisk-karolingiske rigsområde.
- 3) Slutningen af 11., i løbet af 12. til begyndelsen af 13. årh.

Disse faser viser, at der ikke blot i middelalderen, men også i jernalderen fandt et stort antal nedlæggelser sted. Desværre beskæftiger Janssen sig ikke med anlæggelsesfaser og ej heller med spørgsmålet om skelnen mellem egentlige »Wüstungen« og »flyttelandsbyer«. På trods heraf kan der drages sammenligninger med dels Beckers jyske oversigt, dels resultaterne af de fynske undersøgelser. Nedlæggelsesfasen omkring 4./5. årh. kendes således både i Danmark og i områderne syd herfor. Derimod er der endnu ikke danske belæg for nedlæggelser i slutningen af 8., i løbet af 9. og begyndelsen af 10. årh. som påvist i det frankisk-karolingiske område. Muligvis vil dette vise sig, når først bopladser fra germansk jernalder dukker op. Nedlæggelsesfase i slutningen af 11. til begyndelsen af 13. årh. kan muligvis sammenlignes med det danske brud i sen vikingetid/tidlig middelalder, både i det jyske og fynske materiale.

Som det fremgår af denne korte forskningsoversigt, kan der i vid udstrækning findes overensstemmelser mellem de fynske resultater og forholdene dels i Jylland, dels i et større nord- og mellemeuropæisk område. Dog bliver det nødvendigt at udarbejde en ny oversigt over arkæologisk undersøgte lokaliteter fra jernalder og tidlig middelalder for at besvare de stillede spørgsmål. Beckers undersøgelse er dels snævert geografisk afgrænset, dels rettet

udelukkende mod landsbybebyggelsen og dels uden fremlagt dokumentation. Janssens oversigt har til gengæld et for stort – og geografisk uensartet – område omfattende Nord- og Mellemuropa. Dertil kommer, at Janssens undersøgelse udelukkende fokuserer på nedlæggelsesproblematikken. For begge oversigter gælder, at der mangler materiale til belysning af det i denne sammenhæng vigtigste spørgsmål om kontinuitet eller brud mellem oldtidsbebyggelsen og middelalderlandsbyerne. Becker påpeger muligheden af et brud i 10.-11. årh., men kan kun understøtte dette med en række nedlæggelser af vikingetidsbebyggelser.

På denne baggrund skal der i det følgende opstilles skemaer over kontinuiteten i de agrare bebyggelser fra yngre jernalder og tidlig middelalder med henblik på spørgsmålene, om bruddene iagttaget i det fynske materiale har mere generel karakter for større områder, og hvorvidt der med baggrund i et større område – og dermed større materiale – kan peges på ekspansions-, regressions- eller flyttefaser.

Oversigten kan bygges på et mere sikkert grundlag end de tidligere, idet der er gennemført en række undersøgelser dels af yngre jernalderbebyggelser, dels af middelalderlandsbyer inden for de sidste 10 år – undersøgelser, som ikke er inddraget hverken i Beckers eller Janssens behandlinger.

De angivne dateringer i skemaerne er overtaget direkte fra publikationerne og afsat med maksimale dateringsrammer i århundreder. Det vil sige, at en bebyggelse, der f.eks. i publikationen dateres til ca. 725-1050 i skemaet, vil optræde med fuldt optrukket linie for tiden 8.-11. årh. Ved aflæsning af skemaerne bør man således være opmærksom på, at de angivne dateringsrammer viser de maksimale dateringsmuligheder. På grund af de store problemer med mere eksakt at datere bebyggelser fra tiden yngre jernalder til tidlig middelalder er det fundet rimeligst at opstille materialet på denne måde.

Skemaerne omfatter tidsrammen 1.-17. årh. Kun bebyggelser, der har eksisteret inden for tidsrammen 5.-13. årh. medtages dog. Det vil sige, at anlæggelser og nedlæggelser i ældre jernalder og senmiddelalder – nyere tid ikke vil kunne aflæses med nogen større sikkerhed.

For Danmarks vedkommende er følgende bebyggelser inddraget. Numrene i listen svarer til numre på kortet fig. 100. Alle lokaliteter er fortløbende nummereret, dog hvert land samlet for sig.

1. Aså, Nordjylland

Eksisterende landsby med kontinuitet til ca. 1200. Undersøgelse i form af hustomtudgravning gennemført i 1930'erne (Steensberg 1952).

2. Bolle, Nordjylland

Nedlagt landsby med bebyggelsesspor fra 17. årh. tilbage til 13. årh. Hustomt- og mølleudgravning i 1930'erne (Steensberg 1952).

3. Karby, Mors, Nordjylland

Yngre jernalder – tidlig middelalder bebyggelse fra ca. 700-1100 beliggende umiddelbart uden for den eksisterende landsby Karby. Undersøgelse i form af søgegrøfter i 1976 (Nielsen og Noe 1977).

4. Faarup, Mors, Nordjylland

Vikingetidsbebyggelse undersøgt ved fladeudgravninger i 1974 og 1975. (Nielsen 1976x).

5. Trabjerg, Midtjylland

Yngre jernalderbebyggelse fra 8.-11. årh. Større fladeudgravning i tiden 1972-76 (Bender Jørgensen og Skov 1978).

6. Herrup, Midtjylland

Vikingetidsbebyggelse. Mindre udgravning gennemført i forbindelse med grustagning, 1978 (Skov 1979).

7. Omgård, Midtjylland

Vikingetidsbebyggelse fra ca. 800-1000. Omfattende udgravninger i 1974-76. (Nielsen 1977).

8. Vorbasse, Sydjylland

Bebyggelser fra såvel ældre som yngre jernalder, henholdsvis 1.-5. årh. og sen 8.-11. årh. Omfattende udgravninger i 1970'erne. (Hvass 1979b).

9. Oksbøl, Sydjylland

Yngre jernalder bebyggelse fra 5. (måske 6.) årh. Mindre undersøgelse foretaget 1937-38 (Hatt 1958).

10. Sædding, Sydjylland

Vikingetidsbebyggelse fra ca. 900-11. årh. Omfattende undersøgelser i årene 1973-76 (Stoumann u.år).

11. Skanderborgvej, Esbjerg, Sydjylland
 Bebyggelse fra ældre germansk jernalder.
 Mindre undersøgelse (Vorting 1973).

12. Gammelby, Esbjerg, Sydjylland
 Vikingetidsbebyggelse, ca. 800-1000. Mindre undersøgelse i 1968 (Vorting 1972).

13. Vilslev, Sydjylland
 Bebyggelse fra ældre germansk jernalder.
 Mindre undersøgelse foretaget i 1965 (Rasmussen 1969).

14. Okholm, Sydjylland
 Bebyggelse fra vikingetid og tidlig middelalder, ca. 800-1200. Mindre undersøgelse i 1960'erne (Bencard 1969).

15. Dankirke, Sydjylland
 Bebyggelse fra førromersk jernalder til 5. (måske 6.) årh. Udgravninger foretaget i årene 1965-71 (Thorvildsen 1972).

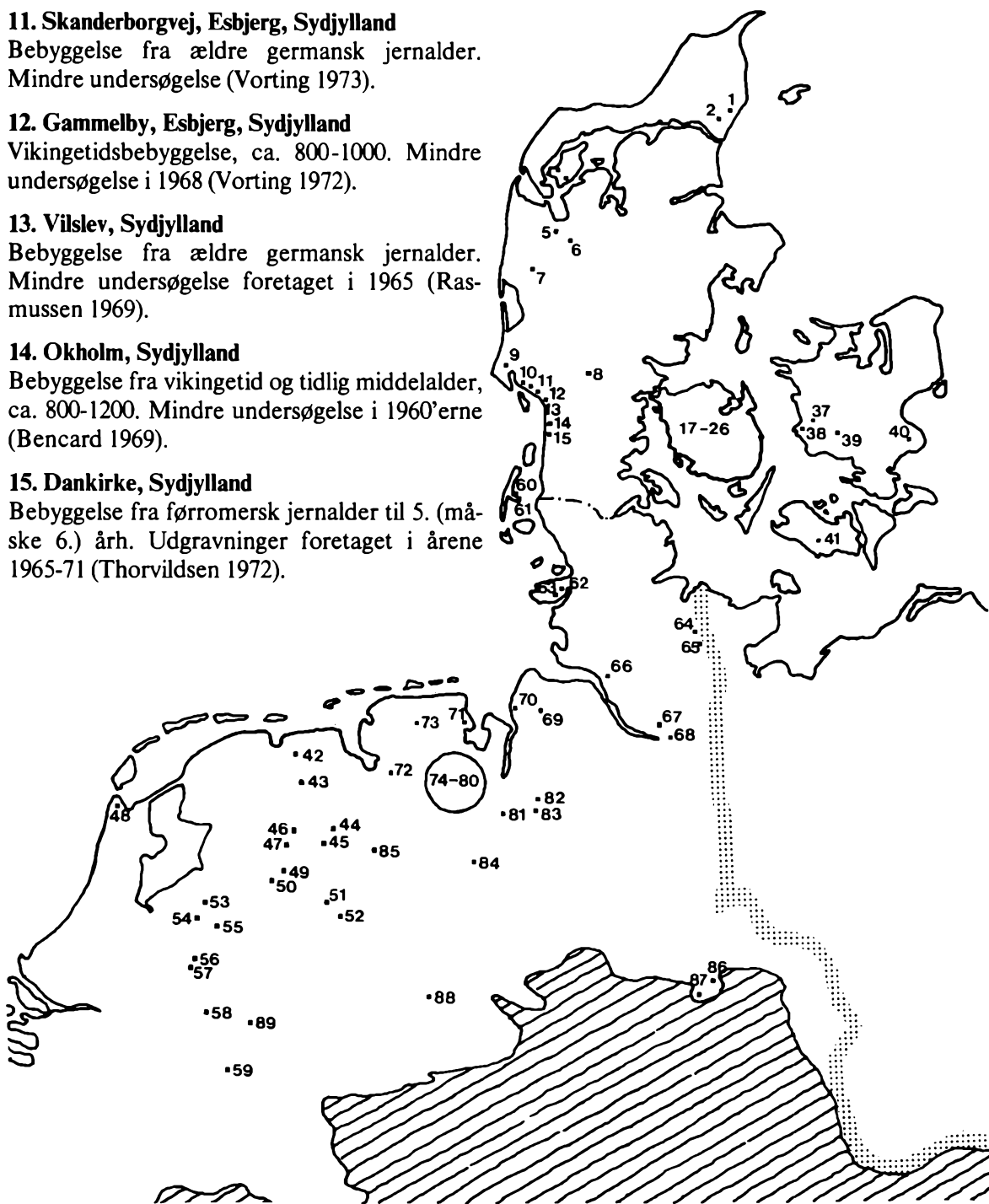

Fig. 100. Kort over inddragne danske, hollandske og nordvesttyske lokaliteter. Numrene svarer til listerne. Signaturforklaring: Priklinie = grænse for slavernes vestbosættelse. Skravering = bjergområde.

16. Søby, Samsø
 Vikingetidsbebyggelse fra sent i 8. årh. til omkring 1000 eller 11. årh. Mindre udgravning i 1978 (Nancke-Krogh 1978).

For følgende fynske lokaliteter henvises til tidligere beskrivelse samt til kortene fig. 2, 13 og 67.

17. Rønninge

18. Flemløse

19. Åsum

20. Rågelund

21. Marslev

22. Holev

23. Klarskov

24. Radstrup

25. Kølstrup

26. Kertinge

27. Ladby

28. Hundslev

29. Kirsinge

30. Millinge

31. Åstrup

32. Killerup

33. Skrillinge

34. Sønderby

35. Killerup

36. Bytofte

37. Store Valby, Sjælland

Landsby nedlagt 1774. Ved omfattende fladeudgravninger i begyndelsen af 1950'erne kunne påvises kontinuitet tilbage til 10./11. årh. (Steensberg og Østergård Christensen 1974).

38. Hejninge, Sjælland

Eksisterende landsby med kontinuitet til 12. årh. Undersøgelse i 1941-42. (Steensberg 1953).

39. Borup Ris, Sjælland

Tidlig middelalderlig bebyggelse, ca. 1000-1200. Omfattende undersøgelse dels i 1950'erne og dels i 1970'erne (Steensberg 1968 og 1978).

40. Pebringe, Sjælland

Eksisterende landsby med påvist kontinuitet til ca. 1300. Undersøgelse foretaget i form af gårdtomtudgravning i 1938-39 (Steensberg 1952).

41. Vejleby, Lolland

Tidlig middelalderlig bebyggelse fra ca. 1000-1300. Undersøgt i 1970 og 1971 (Boyhus og Snedker 1971).

Skemaet fig. 101 viser kontinuiteten i 41 danske bebyggelser, som har eksisteret inden for tidsrummet 5.-13. årh. Øverst de jyske lokaliteter incl. Samsø, derefter de fynske og tilsidst 4 sjællandske og 1 lollandsk. Materialet er ikke stort. Det viser blot for yngre jernalders vedkommende den store fundtomhed, som har kendetegnet perioden og til en vis grad stadigvæk gør det, og for middelalderens vedkommende en begrænset interesse i at foretage undersøgelser i eksisterende og nedlagte landsbyer fra historisk tid. Ud over de fynske undersøgelser har kun Axel Steensberg gravet i middelalderlandsbyerne. Han indledte sit landsbyarkæologiske arbejde i 1930'erne i Aså og Bolle og har siden videreført det frem til i dag, hvor den middelalderlige landsby Borup Ris er målet for hans udgravninger. I modsætning til de fynske undersøgelser har Steensbergs interesse ikke primært været at belyse kontinuiteten, men derimod at undersøge byggeskik i vikingetid, middelalder og renæssance (Steensberg 1952, 15ff.; Steensberg og Østergaard Christensen 1974, 19).

Som det fremgår af skemaet, er det ikke muligt at sammenligne på den ene side de fynske resultater og på den anden side henholdsvis det jyske og det sjællandske-lollandske materiale. Medens der i hovedsagen fra Fyn foreligger undersøgelser i middelalderlandsbyer, er der i Jylland gennemført mange undersøgelser af henholdsvis 5. årh.-bebyggelser og vikingetidsbebyggelser, men kun to mindre gravninger i middelalderlandsbyer, Aså og Bolle. For Sjællands og Lollands vedkommende er det udelukkende udgravninger i middelalderbebyggelser.

Trods disse forskelle kan der dog peges på visse ligheder de tre områder imellem, tydeligst omkring 10.-12. årh. Her synes der for alle tre områder at tegne sig et brud. For Jyllands vedkommende ved nedlæggelsen af en række vikingetidspladser i tiden omkring 11. årh., for Fyns vedkommende i form af dels nedlæggel-

DANMARK: Kontinuitet og brud

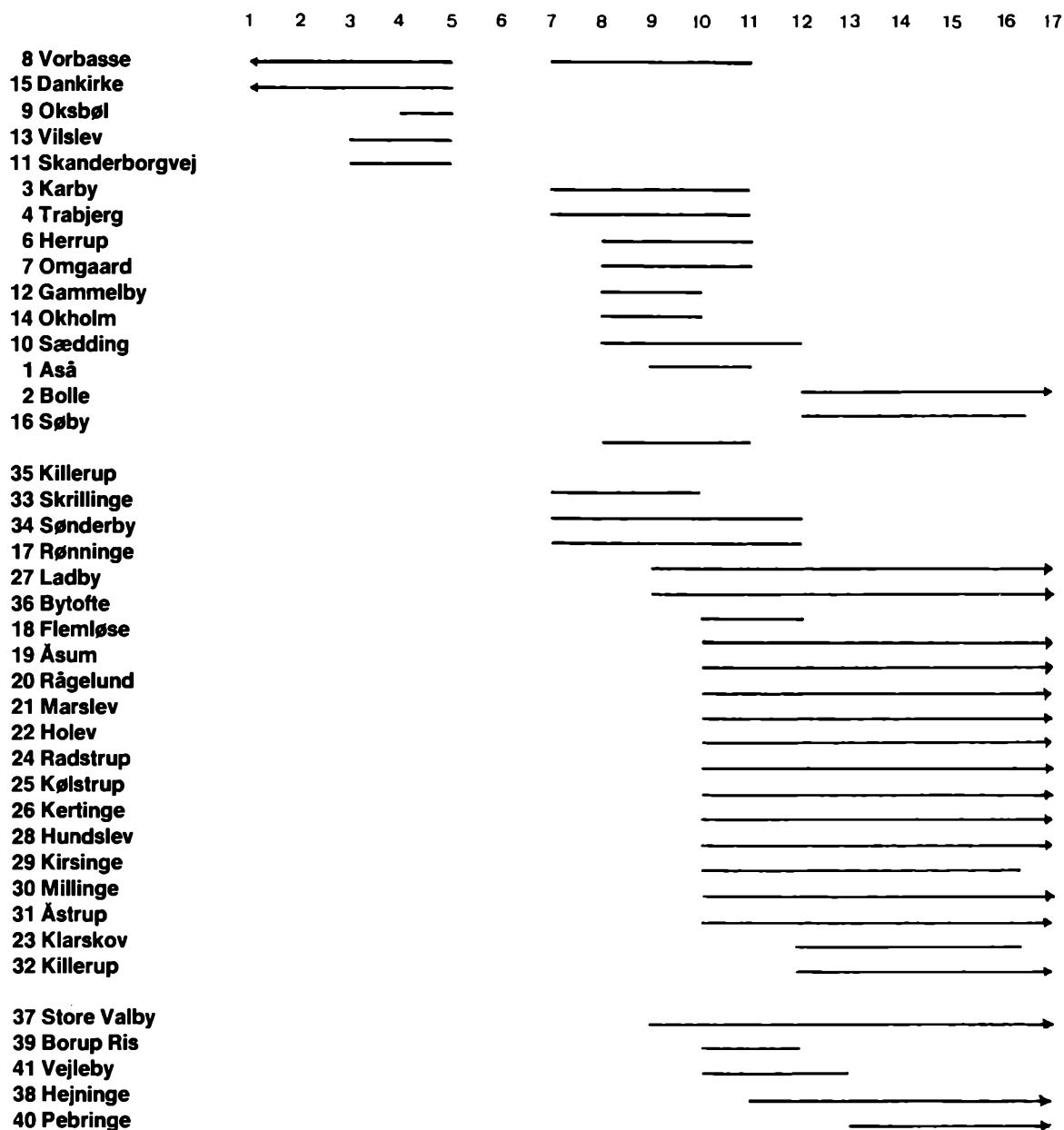

Fig. 101. Kontinuitetsskema over danske bopladslokaliteter.

ser af vikingetidsbebyggelser, dels anlæggelse af middelalderlandsbyer inden for tidsrammen 10.-12. årh., og endelig for Sjælland-Lollands vedkommende påvist ved kontinuitetsbruddet i de undersøgte middelalderbebyggelser i samme tidsrum. I denne sammenhæng kan det nævnes, at der ved en række nyligt gennemførte udgravninger på Stevns i eksisterende lands-

byer også er påvist kontinuitetsbrud i »østersøkeramikens tid« (mundtlig meddelelse fra Lotte Hedeager og Bjørn Poulsen). Bruddet i bebyggelsesudviklingen omkring 10.-12. årh. – og dermed den manglende kontinuitet mellem oldtidsbebyggelsen og middelalderlandsbyerne – synes således ikke alene at kunne spores i det fynske materiale, men også i

resten af landet. Den traditionelle opfattelse med kontinuitet i vore landsbyer tilbage til overgangen mellem ældre og yngre jernalder må på det foreliggende grundlag opgives ikke blot på Fyn, men i hele landet.

Omkring det konstaterede brud på overgangen mellem oldtid og middelalder kan følgende opsummeres: 1) der finder en række nedlæggelser sted, 2) der anlægges bebyggelser (middelalderlandsbyerne) og 3) der er intet sted påvist kontinuitet på begge sider af 10.-12. årh. Hertil kan lægges 4) at der i det fynske materiale er sandsynliggjort flytninger over afstande på 300-800 m, fra vikingeboplads til middelalderboplads (Grøngaard Jeppesen 1979c) og endelig 5) at flere af de jyske vikingetidspladser ligger nær eksisterende landsbyer, som formentlig er de umiddelbare efterfølgere, f.eks. Vorbasse, Karby og Herrup.

Disse iagttagelser tyder på, at det konstaterede brud ikke skal opfattes som en ekspansions- og/eller regressionsfase, men derimod en generel omlægning – flytning – af bebyggelserne i tiden 10.-12. årh. Om årsagen hertil kan endnu kun gisnes, men netop i dette tidsrum sker en række ændringer i det danske samfund, rigsdannelse, kirkens indførelse og – formentlig – etableringen af det middelalderlige dyrknings-system med lange agre (hjulplov) og dyrkningsfællesskab. Fra en senere del af middelalderen kendes flytninger i forbindelse med omstruktureringer af bytomt/jordtilliggende (?) (Hastrup 1964; Gissel 1978).

For de øvrige tre brud, som påpegedes i det fynske materiale, kan på grund af fundmangel, ikke findes direkte paralleller i såvel det jyske som det sjællandske materiale, måske med undtagelse af de mulige anlæggelser i 13.-14. årh. Ved udgravninger i de to jyske landsbyer Aså og Bolle er der påvist kontinuitet tilbage til 13./14. årh., og det samme gælder for den eksisterende, sjællandske landsby Pebringe. Dog må det understreges, at der alle tre steder kun er foretaget begrænsede udgravninger, hvorfor en længere pladskontinuitet ikke kan udelukkes. Navnene Bolle (tidligere Bolling) og Pebringe tilhører ældste navnlag i modsætning til de fynske landsbyer Klarskov og Killerup. Formentlig repræsenterer denne fase de højmiddelalderlige nyrydninger.

I det fynske materiale kunne peges på en anlæggelsesfase i 8.-9. årh. Denne modsvars af en lignende i det jyske materiale, hvor en række store vikingetidsboplads er opstået, nogle formentlig i 8. og 9. årh. Da der heller ikke i det jyske materiale kendes bebyggelser fra det 6. og 7. årh., er det ikke muligt at afgøre, om dette brud skyldes egentlige nyanlæggelser (ekspansion) og/eller bebyggelsesflytninger. Nærliggende er det at sætte anlæggelserne i sammenhæng med den antagne bebyggelsesekspansion i begyndelsen af vikingetiden (Christensen 1969, 203ff.).

Egentlige undersøgte bebyggelser fra 5. årh. findes kun i Jylland, hvor der til gengæld er foretaget endog meget omfattende udgravninger eksempelvis ved Vorbasse. De jyske pladser tyder på et brud i det 5. årh. Et lignende brud kunne – jævnfør kap. 4 – svagt påpeges i det fynske materiale, bl.a. på grundlag af gravpladser. Om der er tale om en regulær »Wüstungs«-fase kan endnu ikke afgøres, bl.a. mangler kendskab til de følgende århundreders bebyggelser. De meget intensive undersøgelser af Vorbasse-området lader dog formode, at der finder en reel nedlæggelse sted her, og mose-undersøgelser peger også på en mere udbredt regulær regressionsfase (Andersen 1978; Aaby 1979).

Konklusionen på denne sammenligning af dette – ganske vist lille – materiale må blive, at der kan påvises ensartede brud i den agrare bebyggelse i Danmark. Dog må det understreges, at boplads fra yngre jernalder endnu er ukendte på Sjælland. Kort kan bruddene opsummeres:

1) 5. årh. mange nedlæggelser – formentlig regressionsfase; 2) 8.-9. årh. mange anlæggelser, »den vikingetidige ekspansionsfase«; 3) 10.-12. årh. anlæggelser og nedlæggelser – omlægningsfase; 4) 13.-14. årh. anlæggelser – den højmiddelalderlige nyrydningsfase.

Med udgangspunkt i dette ensartede billede skal de danske forhold sammenlignes med iagttagelser omkring kontinuitet og brud i de hollandske og nordvesttyske bebyggelser fra yngre jernalder og tidlig middelalder.

For Hollands vedkommende er følgende lokaliteter inddraget, se tillige kortet fig. 100:

42. Ezinge, Groningen

Værftbebyggelse med kontinuitet fra tidlig LaTène til 13. årh. Delvis udgravet 1931-34 (van Giffen 1936).

43. Rhee, Drenthe

Jernalderbebyggelse fra 2.-4./5. årh. Ca. 2,5 ha undersøgt i 1937 og 1938 (van Giffen 1940).

44. Odoorn, Drenthe

Yngre jernalderbebyggelse fra 5.-9./10. årh. beliggende ca. 350 m syd for den eksisterende landsby Odoorn. Et ca. 2 ha stort område undersøgt i 1966. Tilsyneladende findes der tidligere bebyggelse få hundrede meter syd for pladsen (Waterbolk 1973a).

45. Sleen, Drenthe

Yngre jernalderbebyggelse fra formentlig sen 7.-9. årh. Mindre udgravninger i 1955 og 1958 (Bruijn og van Es 1967).

46. Wijster, Drenthe

Jernalderbebyggelse fra 2.-5. årh. Ca. 3,6 ha undersøgt i 1958, 1959 og 1961 (van Es 1967).

47. Eursinge, Drenthe

Yngre jernalderbebyggelse fra 5.-6. årh., med enkelte spor efter fortsættelse i 7. og 8. årh. Pladsen er beliggende ca. 500 m syd for den eksisterende landsby Eursinge. Udgravning foretaget i 1975 af ca. 1 ha stort område (Lanting 1977).

48. Het Torp, Noord Holland

Værftbebyggelse fra 11.-14. årh., formentlig startet som fladlandsbebyggelse i 9./10. årh. I 1965-66 undersøgtes værftet i form af søgegrøfter og mindre flader (van Es 1973c).

49. Varsen, Overijssel

Bebyggelse fra henholdsvis ældre og yngre jernalder. Bebyggelsesspor fra f.Kr. til 5. årh. og derefter fra ca. 500 til 900. Mindre undersøgt i 1971 og 1973 (van Es og Verlinde 1977).

50. Dalfsen (Welsum), Overijssel

Jernalderbebyggelse fra 1./2.-5. årh. Ved undersøgt i 1960 afdækkedes ca. 500 m. (Beck og van Es 1964).

51. Hezinge, Overijssel

Yngre jernalderbebyggelse fra 5.-7. årh. med

mulig fortsættelse til 8. og 9. årh. Mindre udgravning i 1964 (van Es og Verlinde 1977).

52. Denekamp, Overijssel

Jernalderbebyggelse fra omkring Kr.f. – 5. årh. Udgravning af 15 hustomter foretaget 1972/73. (van Es og Verlinde 1977).

53. Beekhuizer Zand, Gelderland

Bebyggelse fra yngre jernalder-tidlig middelalder, 8.-12. årh. Fundet i 1964 i forbindelse med undersøgelse af sten- og bronzealderplads (Modderman, Bakker og Heidinga 1976).

54. Ermelo, Gelderland

Bebyggelse fra henholdsvis ældre og yngre jernalder. Pladsen bebygget fra 1.-5. årh. og igen i 7.-8. årh. Mindre nøddudgravning i 1958 og 1959 (Miedema 1974).

55. Kootwijk, Gelderland

Bebyggelse fra yngre jernalder-tidlig middelalder, 9.-12. årh. (Heidinga 1973).

56. Ede, Gelderland

Jernalderbebyggelse fra 1. (måske 2.) – 5. årh. Undersøgelserne påbegyndtes i 1968, og i 1971 var ca. 5,5 ha afdækket (van Es 1973a).

57. Bennekom, Gelderland

Jernalderbebyggelse fra 1.-5. årh. Ved undersøgt i 1969 afdækkedes ca. 1,6 ha. (van Es 1973a).

58. Cuyk, Noord Brabant

Yngre jernalderbebyggelse fra 6. og 7. årh. Mindre undersøgt i forbindelse med udgravning af bopladsrester fra andre perioder i 1964-66 (van Es 1973b).

59. Grubbenvorst, Limburg

Yngre jernalderbebyggelse fra 6. og 7. årh. Undersøgelse af grubehuse og stolpebygget hus i 1960'erne (van Es 1973b).

Fra Nordvesttyskland er følgende lokaliteter indtaget:

60. Archsum-Melenknop, Sild, Schleswig-Holstein

Jernalderbebyggelse med kontinuitet fra slutningen af 1.-5. årh. Udgravninger i 1960'erne og 70'erne (Kossack, Harck og Reichstein 1974).

61. Alt-Archsum, Sild, Schleswig-Holstein

Yngre jernalderbebyggelse i den eksisterende landsby Archsum, dog ingen påvist kontinuitet, 8.-10. årh. Tilsyneladende brud i 11.-12. årh. (Kossack, Harck og Reichstein 1974).

62. Tofting, Schleswig-Holstein

Værftbebyggelse fra 2.-6. årh. Udgravninger i 1940'erne (Bantelmann 1955).

63. Elisenhof, Schleswig-Holstein

Værftbebyggelse fra 8.-12. årh. Omfattende udgravninger i slutningen af 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne (Bantelmann 1975; Steuer 1979).

64. Bosau, Schleswig-Holstein

Eksisterende landsby med kontinuitet gennem tysk og slavisk bosættelse til 8. årh. Omfattende udgravninger siden 1970 (Hinz m.fl. 1974 og 1977).

65. Klein Neudorf, Schleswig-Holstein

Eksisterende landsby med kontinuitet til 12. årh. Undersøgelser i landsbyen i forbindelse med Bosau-projektet (Hinz m.fl. 1976).

66. Hodorf, Schleswig-Holstein

Værftbebyggelse fra 1.-5. årh. Undersøgelse i begrænset omfang foretaget i midten af 1930'erne (Haarnagel 1937).

67. Hamburg-Farmsen, Niedersachsen

Jernalderbebyggelse fra 1.-5. årh. Undersøgelse foretaget i begyndelsen af 1950'erne (Schindler 1953/55).

68. Hamburg-Bramfeld, Niedersachsen

Yngre jernalderbebyggelse fra 5.-8. årh. Undersøgt 1957-58, ca. 5000 m² afdækket. Pladsen er beliggende ca. 1000 m NØ for landsbyen Bramfeld (Schindler 1956/58).

69. Flögel, Niedersachsen

Jernalderbebyggelse fra 1.-5. årh. Udgravninger fra 1971. I 1975 var afdækket ca. 3,2 ha. (Schmid og Zimmermann 1976).

70. Feddersen Wiede, Niedersachsen

Værftbebyggelse fra 1. årh. f.Kr.-5. årh.e. Omfattende udgravninger i 1954-56 (Haarnagel 1979).

71. Hessens, Niedersachsen

Værftbebyggelse fra 8.-12. årh. Flere under-

søgelser i 1940'erne, 50'erne og 60'erne (Haarnagel 1941; Steuer 1974).

72. Jemgumkloster, Niedersachsen

Værftbebyggelse fra ældre jernalder og yngre jernalder til nutid, henholdsvis 1. årh. f.Kr.-4./5. årh. e.Kr. samt 7./8. årh.-nutid. (Brandt 1972).

73. Dunum, Niedersachsen

Værftbebyggelse fra 8./9.-10./11. årh. Mindre undersøgelse (Schmid 1970).

74-80. Forskningsprogrammet »Ammerland«, Niedersachsen

74. Gristede – eksisterende landsby med kontinuitet til 9. årh.

75. Mansie – eksisterende landsby med kontinuitet til 9./10. årh.

76. Linswege – eksisterende landsby med kontinuitet til 9. årh.

77. Westerscheps – eksisterende landsby med kontinuitet til omkr. 900.

78. Helle – eksisterende landsby med kontinuitet til 900 – måske ældre.

79. Helle – jernalderbebyggelse fra 1. årh.-ca. 500.

80. Gristeder Esch – jernalderbebyggelse fra 2.-6. årh. (Zoller 1963, 1964, 1969a, 1969b, 1972, 1975).

81. Almsloh, Niedersachsen

Bebyggelsesspor fra 5. og/eller 6. årh. samt 8.-12. årh. Mindre undersøgelse i 1970 (Steffens 1976).

82. Bremen-Mahndorf, Niedersachsen

Bebyggelse fra henholdsvis ældre og yngre jernalder. Datering: 1.-5. årh., og derefter sent 7. årh. til begyndelsen af 9. årh. Undersøgelse af ca. 7000 m² foretaget i 1960'erne (Brandt 1969).

83. Bremen-Grambke I, Niedersachsen

Jernalderbebyggelse fra 4.-5. årh. Mindre udgravning i 1957 og 1963 (Brandt 1965).

84. Langförden, Niedersachsen

Eksisterende landsby med kontinuitet til 9. årh. Undersøgelse foretaget i form af små udgravningsfelter (Zoller 1967).

85. Hemsén, Niedersachsen

Jernalderbebyggelse fra 4.-5. årh. Mindre udgravning i 1960 (Schlicht 1969).

86. Erbbrink, Niedersachsen

Bebyggelse fra ældre og yngre jernalder, 1.-9. årh. Mindre udgravning foretaget i 1961 (Niquet 1966).

87. Gielde, Niedersachsen

Jernalderbebyggelse fra 1.-6. årh. Ved udgravninger 1963-66 afdækkedes ialt ca. 1,6 ha. (Niquet 1969).

88. Warendorf, Nordrhein-Westfalen

Yngre jernalderbebyggelse fra 2. halvdel af 7. årh.-ca. 800. Ved undersøgelser i 1951-54 udgravedes ca. 10.000 m² (Winkelmann 1954).

89. Wittenhorst, Nordrhein-Westfalen

Yngre jernalderbebyggelse fra slutningen af 7.-8. årh. Mindre undersøgelse i 1961 (Hinz 1963).

Skemaet fig. 102 viser 48 hollandske og nordvesttyske bopladser, som har eksisteret inden for tidsrummet 5.-13. årh. Øverst i skemaet er opført 18 hollandske, nederst 30 tyske. Både blandt de hollandske og de tyske lokaliteter er værftbebyggelser fra marskegnene. Forholdene omkring disse bebyggelser kan ikke umiddelbart sammenlignes med »fladlands-bebyggelsernes«, idet dels ressourcerne dels etableringen af bostedet er forskellige. Til trods herfor er værfterne inddraget, fordi netop anlæggelse/nedlæggelse af en værftbebyggelse peger på ekspansion/regression i den samlede bebyggelse og mindre sandsynligt på bebyggelsesflytning. Klimatiske svingninger rammer dog ofte disse pladser hårdere end »fladlands«-bopladser.

I lighed med forholdene i Danmark foreligger der fra Holland og Nordvesttyskland et ret lille antal undersøgte bopladser med levetid inden for tidsrummet 5.-13. årh. Udgravninger i eksisterende landsbyer er foretaget i begrænset omfang. For Hollands vedkommende er det udelukkende værftet Ezinge, som formentlig bliver »Teilwüstung« i 13. årh. For Nordvesttysklands vedkommende er udgravningerne i eksisterende landsbyer gennemført i forbindelse med projekterne »Bosau« (Hinz 1973) og

»Ammerland« (Zoller 1972). I modsætning til det danske materiale foreligger der både fra Holland og Nordvesttyskland undersøgte bebyggelser fra 6. og 7. årh., skønt det – bortset fra Warendorf og Odoorn – er meget små udgravninger. 5. årh.-bebyggelser er undersøgt i rigt mål i begge lande og såvel i marskområderne (værfter) som i indlandet.

Ved en umiddelbar aflæsning af skemaet viser bruddet omkring 5. årh. sig meget markant. Blandt de 48 inddragne lokaliteter ophører ikke mindre end 18 i det 5. årh., og i det 6. årh. kommer 3 – muligvis 5 – mere med. Blandt de første 18 er der dog 3, som genopstår i de følgende århundreder på nøjagtigt samme sted (Varsen, Ermelo og Bremen-Mahndorf). De mange nedlæggelser i det 5. årh. er meget overensstemmende med de danske resultater, men for Hollands og Nordvesttysklands vedkommende kendes to tilfælde, hvor der er påvist kontinuitet på begge sider af det famøse 5./6. årh., nemlig i Ezinge og Erbbrink. Ezinge er en værftbebyggelse, medens Erbbrink er en »fladlands-bebyggelse«.

De mange nedlæggelser i det 5. og 6. årh. i både Danmark, Holland og Nordvesttyskland tyder på et generelt brud i bebyggelsen i det nordvesteuropæiske område. Blandt nedlæggelserne er såvel »fladlandsbebyggelser« som værftbebyggelser, og sidstnævnte peger på en regression snarere end bebyggelsesforlægninger. På grundlag af dels arkæologisk og dels pollenbotanisk materiale er der af en lang række forskere tidligere peget på en regulær »Wüstungs«-fase omkring 5. årh. (Jankuhn 1976; Niemeier 1972; van Es og Verlinde 1977; Janssen 1977).

Senest har Waterbolk behandlet spørgsmålet, og med udgangspunkt i en række bopladsgravninger i Nordsø-området mellem Elben og Rhinen peger han på en økonomisk og befolkningmæssig nedgang mellem romersk og germansk jernalder (Waterbolk 1979, 13). Bl.a. sammenholder han husstørrelser, båseantal og landsbystørrelse mellem Wijster og Odoorn. I samme artikel gør Waterbolk opmærksom på, at der i 5./6. årh. også finder bebyggelsesforlægninger sted, bl.a. ved Odoorn, hvor en umiddelbar forgænger findes få hundrede meter syd for (Waterbolk 1979, 13). Hertil kan

Holland og NV - Tyskland: Kontinuitet og brud

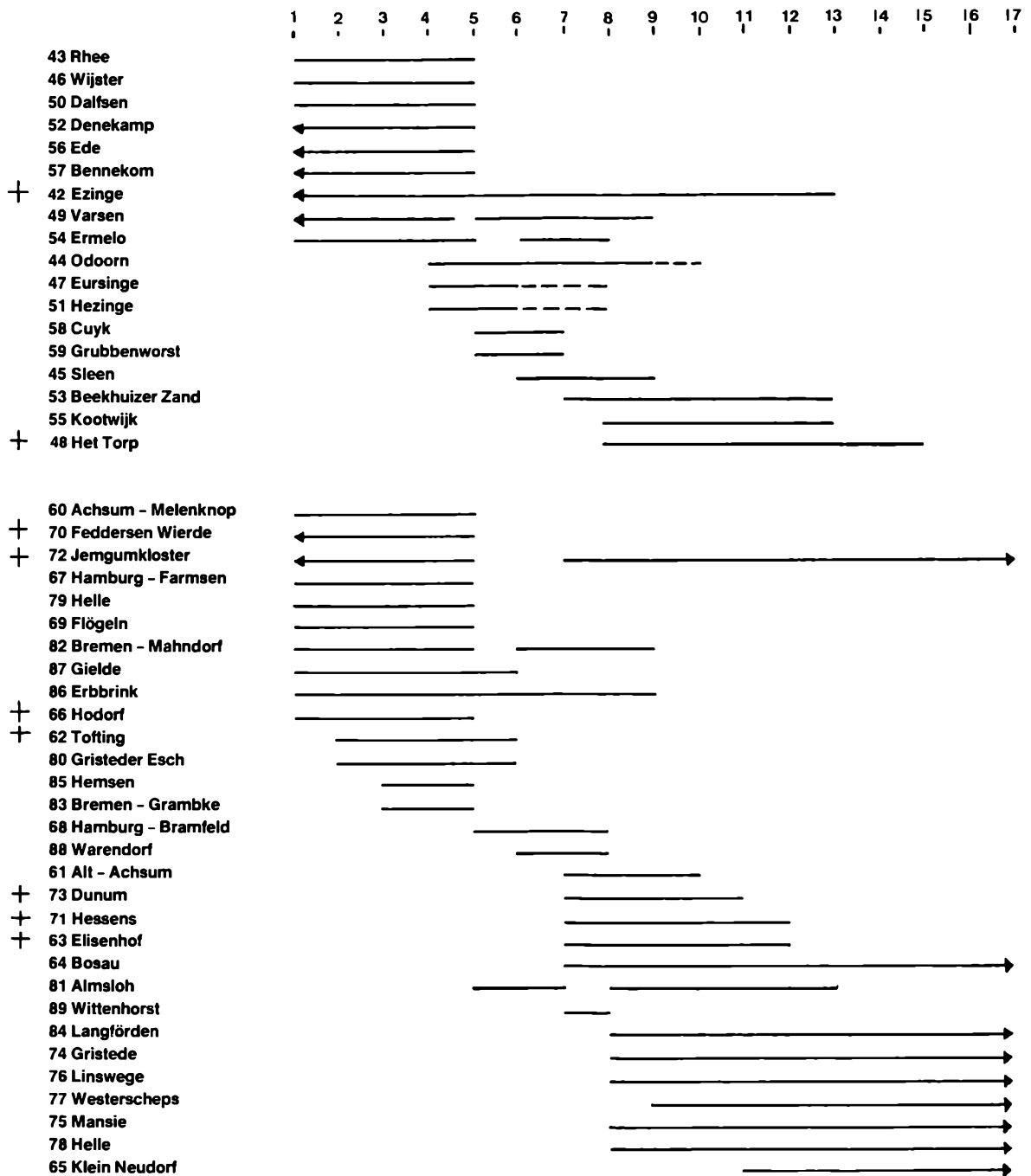

Fig. 102. Kontinuitetsskema over hollandske og nordvesttyske lokaliteter (+ markerer værfthbebyggelse).

lægges, at ikke alle bebyggelser rammes af nedlæggelse, f.eks. Ezinge og Erbbrink. Som det fremgår af skemaet er der både i Holland og Nordvesttyskland undersøgt en række bebyggelser fra århundrederne umiddelbart

efter den store nedlæggelsesfase i 5./6. årh. Bemærkelsesværdigt er for det første, at disse bebyggelser ikke står i kontakt med middelalderlandsbyerne og for det andet synes mere kortvarige end de forudgående – og iøvrigt

efterfølgende – bebyggelser. En undtagelse udgør dog den hollandske lokalitet Odoorn fra 5.-9./10. årh. Hertil skal måske lægges de to lokaliteter Eursinge og Hezinge, hvor der er fundet svage spor efter fortsat bebyggelse op i 7. og måske 8. årh. Blandt de kortvarige bebyggelser fra 6. og 7. årh. findes ingen værftbebyggelser.

Det næste markante brud i bebyggelsesudviklingen tegner sig i form af dels en række nedlæggelser og dels en række anlæggelser inden for tidsrummet 8.-9. årh. Blandt nedlæggelserne er såvel kortvarige bebyggelser som bebyggelser med længere kontinuitet, f.eks. Erbbrink og formentlig Odoorn. De nytilkomne omfatter dels bebyggelser, som nedlægges i tidlig middelalder – 11.-12. årh. – og dels bebyggelser med kontinuitet frem til nutiden. I dette tidsrum synes middelalderlandsbyene at opstå! Heri ligger en markant forskel i forhold til det danske materiale. Medens der i de danske middelalderlandsbyer ikke kunne påvises kontinuitet længere tilbage end til 10.-12. årh., viser gravningerne i eksisterende landsbyer syd for grænsen, at anlæggelserne finder sted 1-200 år tidligere. Til trods for denne uoverensstemmelse mellem tidspunktet for middelalderlandsbyernes opståen er bruddet i 8.-9. årh. dog sammenfaldende. I Danmark er det blot vikingeplads-anlæggelser, som markerer bruddet – bopladser, som flyttes endnu engang i 10.-12. årh., *inden* de stabile middelalderlandsbyer opstår.

8.-9. årh. antages at være en ekspansionsfase i hele det nordvesteuropæiske lavlandsområde (Jankuhn 1976; Christensen 1969), men bebyggelsesflytninger over mindre afstande er også sandsynliggjort, bedst ved Odoorn. Her har Waterbolk vist, at yngre jernalder-bopladsen må være den middelalderlige landsbys umiddelbare forgænger, dels er landsbystrukturen identisk, dels er afstanden mellem de to bebyggelser kun 3-400 m (Waterbolk 1973a og 1973b).

Endelig kan det nævnes, at der i 8.-9. årh. anlægges en række værfter.

I det tyske og hollandske materiale kan peges på nedlæggelser i 11. og 12. årh., altså samtidig med sidste del af den danske »flytte-fase«. Om der også ligger flytninger bag disse, eller en re-

gulær »Wüstungs«-fase, som formodet af Janssen (Janssen 1977), er endnu uvist. Opgivelse af værftbebyggelser tyder dog på regression, medens Klein Neudorf peger på, at der også i dette tidsrum fandt nyanlæggelser sted.

Denne sammenligning af på den ene side det danske og på den anden side det hollandske/nordvesttyske materiale viser, at bruddene påvist i den danske bebyggelsesudvikling i yngre jernalder-tidlig middelalder ikke blot er regionale fænomener, men har været generelle for et langt større område. Janssens oversigt over nedlæggelsesfaser i Nord- og Mellem-europa lader endog formode, at flere af kontinuitetsbruddene kan udstrækkes til områder uden for det geografisk ensartede nordvesteuropæiske sletteland. Én forskel kunne dog påpeges, nemlig omkring tidspunktet for middelalderlandsbyernes opståen. I det tysk-hollandske område synes disse at finde sted i 8.-9. årh., medens der i danske landsbyer fra historisk tid ikke er fundet kontinuitet længere tilbage end til 10.-12. årh. Denne tidsmæssige forskel kunne tyde på – sammeholdt med de korte flytninger – at anlæggelsen af de stabile middelalderlandsbyer skal sættes i sammenhæng med sydfra kommende samfundsmæssige eller agrarøkonomiske/tekniske nyskabelser, som kunne begrunde flytning/anlæggelse af den stedfaste landsby. I den sammenhæng kan tænkes på indførelse af kirkeorganisationen, det middelalderlige driftssystem og formaliserede afgiftsberegninger gennemført af en stadig voksende kongemagt (Zoller 1969b; Porsmose 1977 og 1979a; Thrane 1979b). I det følgende kapitel skal teorierne om den danske middelalderlandsbys opkomst nærmere behandles.

På det foreliggende materiale kan følgende generelle bebyggelsesudvikling skitseres for det nordvesteuropæiske lavlandsområde, se fig. 101, 102 samt diagrammerne over anlæggelser/nedlæggelser, fig. 103:

- 1) 5.-6. årh. regression i bebyggelsesomfanget; samtidig finder bebyggelsesforlægninger sted. For Danmarks vedkommende er det endnu uvist, hvad der sker mellem 5. og 8. årh.

2. 8.-9. årh. ekspansionsfase og samtidig bebyggelsesforlægninger. Middelalderlandsbyer anlægges syd for Danmark.
- 3) 10.-12. årh. bebyggelsesflytninger i Danmark – middelalderlandsbyer anlægges. I slutningen af perioden formentlig regressionsfase i Holland/Nordvesttyskland, endnu uvist om samme finder sted i Danmark.
- 4) 13.-14. årh. middelalderlig nyrydningsfase i Danmark, måske også syd herfor (Klein Neudorf ?).

Bemærkelsesværdigt er det, at der samtidig med regression/ekspansion i henholdsvis 5./6. årh. og 8./9. årh. finder bebyggelsesflytninger sted.

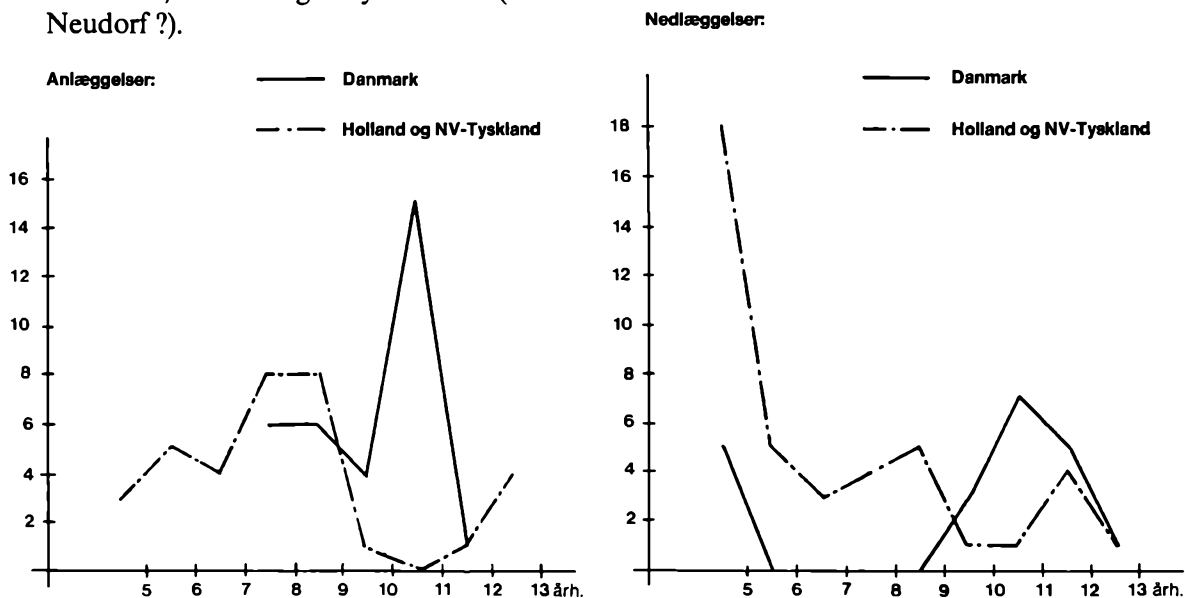

Fig. 103. Diagrammer over anlæggelser og nedlæggelser i Danmark og Holland/Nordvesttyskland.

6. Hvorfor holdt landsbyen op at vandre?

Begrebet »vandre-landsby« introduceredes i dansk arkæologi af professor C.J. Becker i 1971 (Becker 1971). Anledningen hertil var et forsøg på at beskrive et fænomen, som han i de umiddelbart forudgående år havde undersøgt ved storstilede udgravningskampagner på Grøntoft Hede i Vestjylland. Ved dette udgravningsarbejde afdækkedes i sidste halvdel af 1960'erne og frem til begyndelsen af 70'erne ca. 250 hustomter fra den tidligste jernalder inden for et areal på ikke mere end ca. 16 ha.

Beckers tolkning af komplekset er, at husene ikke alle har stået samtidig, men skal fordeles på en eller to samtidige landsbyer med nyanlæggelser for hvert 30. år i gennemsnit. Flytningsfænomenet kunne ikke blot underbygges gennem fundmateriale og iagttagelser i de enkelte hustomter, men tillige ved flere omlægninger af det tilhørende agersystem.

Med fundet af Grøntoft-landsbyerne var således ikke blot flyttefænomenet i dansk landsbybebyggelse introduceret, men tillige begrebet »den vandrende landsby«. Dette begreb blev i løbet af 70'erne i stadig stigende omfang taget i anvendelse for at betegne netop udgravede landsbykomplekser, f.eks. Hodde og Drengsted. Ved disse lokaliteter, som stammer fra henholdsvis tiden omkring Kr.f. og overgangen mellem ældre og yngre jernalder, fandtes spor efter umiddelbare forgængere og efterfølgere inden for en radius af få hundrede meter. I denne senere del af jernalderen synes der dog at være en længere pladskontinuitet end iagttaget i Grøntoft-landsbyerne.

Efter fund af vikingetidslandsbyer og udgravninger i landsbyer fra historisk tid i anden halvdel af 1970'erne, udvidedes begrebet »vandre-landsby« til mere generelt at betegne jernalderens kortvarige landsbybosættelser. Begrebet kunne således bruges på den ene side til at skelne mellem kortvarige og langvarige bosættelser i perioden og på den anden side til at skelne jernalderens ofte flyttende landsbyer fra de stationære middelalderlandsbyer. Sidst-

nævnte var netop gjort til genstand for undersøgelse med henblik på deres alder.

Dette kapitels titel – »Hvorfor holdt landsbyen op at vandre?« – henviser til det sidste problem om overgangen mellem jernalderlandsby og middelalderlandsby. Efter de hektiske landsbyundersøgelser i 1960'erne og 70'erne fremstår dette problem som det mest centrale i dansk ældre bebyggelsehistorie. – Hvorfor stabiliseredes bebyggelsesbilledet på overgangen til middelalderen? Og hvorfor kunne landsbyerne nu blive liggende på samme sted gennem mange hundrede år, når jernalderens landsby gentagne gange – med varierende hyppighed og omfang – måtte flytte?

I det følgende skal disse spørgsmål gøres til genstand for en nærmere overvejelse, og som udgangspunkt herfor skal den hidtidige forskning kort ridses op.

Fra Arup til Porsmose – teorier om landsbyens opståen

Spørgsmålet om vore landsbyers opkomst er ikke nyt for den arkæologiske og historiske forskning i Danmark, selvom de seneste års bebyggelsesundersøgelser og resultater heraf i høj grad har sat problemet i centrum. Allerede i forrige århundrede debateredes landsbybebyggelsens genesis, men i denne sammenhæng skal udgangspunktet dog tages i dette århundredes debat, nemlig med historikeren Erik Arups berømte hjulplovstese.

I første bind af sin Danmarkshistorie fra 1926 fremsatte Arup en helhedsteori om middelalderlandsbyens opståen (Arup 1926, I 64ff.). Med udgangspunkt i stednavnekronologien mente Arup, at de første landsbyer dannedes omkring midten af jernalderen. Før dette tidsrum skulle bebyggelsen udelukkende have bestået af enligt liggende gårde med jord i slægts-eje. Den pludselige opkomst af mange landsbyer i jernalderen, mente Arup, måtte finde sin forklaring i en landbrugsteknisk opfindelse,

sandsynligvis en forbedret plovtpe, som nødvendigjorde driftssammenslutning.

Arup fandt, at det måtte være hjulploven med jernskær og muldfjæl, som stillede landets bønder over for valget mellem at indgå i et fællesskab og derved få andel i nyskabelsen eller holde sig ude. Den tunge hulplov krævede nemlig samarbejde for at skaffe tilstrækkelig trækraft. Gennem disse nyetablerede plovfællesskaber lå roden til landsbydannelsen og det dermed – fra middelalderlandsbyerne – kendte driftsfællesskab med tofter og bymark opdelt i lange, smalle agre. Arup mente dog, at alsædebruget var landsbyens første driftsform, medens vangebruget først introduceredes i løbet af den tidlige middelalder.

Arups landsbytese fik kun lov at stå uimodsagt i kort tid. Grunden hertil var, at netop i årene omkring »Danmarks historiens« udgivelse udgravedes i Jylland de første hustomter fra den ældre jernalder, og i det følgende årti kunne den første ældre jernalderlandsby erklæres for frilagt. Samtidig fik man øje på oldtidsagre, som dateredes til den førromerske og muligvis romerske jernalder.

Manden bag hovedparten af disse undersøgelser, kulturgeografen Gudmund Hatt, sammenfattede i 30'erne disse nye arkæologiske iagttagelser i en række artikler og publikationer (Hatt 1937 og 1938). Hatt imødegik kraftigt Arups landsbytese, idet der nu var påvist landsbyer fra tiden før Kr.f. og tillige sporet agersystemer, som tydede på et demokratisk bondesamfund med privat ejendomsret til de enkelte agre. Overgangen fra dette »ikke-agrarkommunistiske dyrkningssystem« (Hatts ord) til middelalderlandsbyernes driftsfællesskab skulle muligvis sættes i forbindelse med en styrende klasses ordnende indgreb. Hjulploven kunne ifølge Hatt ikke tages til indtægt for landsbydannelsen, idet ploven med muldfjæl var kendt i førromersk jernalder. Senere viste det sig dog, at Hatt byggede denne slutning på en fejldatering af dele af en 1600-tals plov fra Tømmerby.

Hvad angik middelalderlandsbyernes alder, så mente Hatt, at de havde deres rødder i jernalderen, men at dette problem først kunne løses ved arkæologiske undersøgelser i eksisterende landsbyer.

Gudmund Hatts elev, historikeren og etnologen Axel Steensberg, gennemførte i de følgende år en række udgravninger i eksisterende og nedlagte landsbyer, men ingen steder kunne påvises kontinuitet længere tilbage end til sen vikingetid eller tidlig middelalder (Steensberg 1952, 1953 og 1979; Steensberg og Østergaard Christensen 1974). Understreges skal det dog, at ingen af disse undersøgelser havde som hovedmål at datere landsbyernes opkomst, men at undersøge byggeskik i renæssance og middelalder. Axel Steensberg drog ikke selv konklusionen på de kronologiske resultater, men hævdede ved flere lejligheder, at middelalderlandsbyerne strakte sig i tid tilbage til overgangen ældre-ynge jernalder.

Den næste, som meldte sig på arenaen med teorier om middelalderlandsbyens opkomst, var professor Aksel E. Christensen. I sin syntesefremstilling »Vikingetidens Danmark« fra 1969 genoptog han diskussionen om landsbygrundlæggelserne (Christensen 1969, 36ff.). Med kronologisk udgangspunkt i stednavneforskningens opdeling af landsbynavnene i tre hovedfaser, fremsatte han den teori, at der inden slutningen af folkevandringstiden var skabt en ny landsbyorganisation, som byggede på driftsfællesskab organiseret gennem toftesystemet og bylag. Denne nye landsbyform – kaldet den »regulerede landsby« – stod ifølge Aksel E. Christensen i modsætning til jernalderens landsby, som blot karakteriseredes som en samlet bosættelse. Som forklarende faktor for indførelsen af »den regulerede landsby« pegede han på en teknologisk nyskabelse, nemlig hjulploven med muldfjæl. Fejldateringen af Tømmerby-ploven var på det tidspunkt opdaget.

I ti-året efter »Vikingetidens Danmark«'s udgivelse gennemførtes et meget omfattende arkæologisk feltarbejde, hvis resultat viste et noget andet bebyggelsesbillede end antaget af Aksel E. Christensen.

Ved storstilede bopladsundersøgelser foretaget inden for rammerne af »Det arkæologiske bopladsudvalg«, afdækkedes store landsbykomplekser fra såvel ældre som yngre jernalder. Foruden de allerede nævnte pladser Hodde og Drengsted skal her specielt de 4 vikingetidspladser Trabjerg, Omgård, Sædding og Vor-

basse opregnes – pladser, som var fundet på åben mark og ikke under eksisterende landsbyer. Den manglende kontinuitet mellem vikingetidens og middelalderens landsbyer blev yderligere bestyrket gennem det målrettede udgravningsarbejde i eksisterende og nedlagte fynske landsbyer gennemført inden for rammerne af projektet »Landsbyens opståen og udvikling«.

Resultaterne heraf sammenfattedes bl.a. ved de årligt afholdte bebyggelsessymposier i Odense, hvor specielt mødet i 1977 om »kontinuitet og bebyggelse« gav et nyt billede af landsby-udviklingen fra jernalder til middelalder. Prof. C.J. Becker kunne på grundlag af det jyske materiale opstille følgende udviklingsskitse: 5.-2. årh. f.Kr. – »vandrende landsbyer«; 2. årh. f.-2. årh. e.Kr. – stationære landsbyer; derefter brud i bebyggelsen; 4.-5. årh. – store landsbyanlæg; derefter atter brud i bebyggelsen og så igen store landsby- og gårdkomplekser fra 8.-11. årh. (Becker 1977). Ved samme symposium fremlagdes iøvrigt de første resultater fra de fynske landsbyundersøgelser, og samtidig rettedes kraftige indvendinger mod den tidligere ukritiske brug af stednavnematerialet som kilde til landsby-kronologien (Grøngaard Jeppesen 1977).

Med baggrund i disse nye resultater fra det feltarkæologiske arbejde opstillede Erland Porsmose i 1977 en samlet teori om middelalderlandsbyernes opkomst – og her specielt en forklaringsmodel, som byggede på det iagttagne bebyggelseskifte mellem vikingetid og tidlig middelalder (Porsmose Christensen 1977).

Porsmose fandt, at bebyggelseskiftets forklaring skulle søges i indførelsen af den »regulerede landsby« med toftesystem og bylag. Begreber, som han i forlængelse af Aksel E. Christensen mente indført netop i vikingetiden. Selve bebyggelseskiftet skulle være sket netop for at anlægge de nye tofter. Motivet til overgangen til »den regulerede landsby« skulle ifølge Porsmose søges enten i en »fredelig« teknisk udvikling eller i et påbud fra centralmagten. Porsmose påpegede dog, at skiftet måtte være sket samtidig med en landbrugsteknisk udvikling – f.eks. hjulplovens indførelse – idet

efter år 1000 kunne landsbyen blive liggende på samme sted i mange hundrede år.

Konklusionen på overvejelserne blev – med Porsmoses ord – at »først hjulploven gjorde den nye faste struktur hensigtsmæssig, medens centralmagtens interesser muligvis fremskynkede selve processen«.

Det påviste bebyggelseskifte på overgangen mellem vikingetid og tidlig middelalder kunne ved det bebyggelseshistoriske symposium i 1979 yderligere underbygges på grundlag af fynske undersøgelser. Udgravningsarbejdet i eksisterende og nedlagte landsbyer var siden 1977 fortsat og omfattede nu bl.a. ret store og systematiske undersøgelser i en nedlagt landsby af -inge-typen. Dertil kunne lægges, at det gennem intensive markrekognosceringer var lykkedes at påvise vikingetidsbopladser på åben mark, og at alle lå i middelalderlandsbyernes umiddelbare nærhed – i en afstand på mellem 300 og 800 m. Karakteristisk for disse pladser var iøvrigt, at flere kunne spores i marknavnematerialet med navne som »gam-meltofte« og »bytofte« (Grøngaard Jeppesen 1979c).

Ved 1979-symposiet fik Erland Porsmose atter lejlighed til at fremlægge sit syn på det iagttagne bebyggelseskifte på overgangen mellem vikingetid og tidlig middelalder (Porsmose 1979a). Forklaringsmodellen udvidedes i forhold til 1977-modellen til at omfatte ikke blot hjulploven, men tillige hele indførelsen af det middelalderlige driftssystem – vangebruget. Med vangebrug mente Porsmose et agersystem opdelt i to eller flere større indhegnede enheder, hvorimellem der rådede en årlig dyrkningsrotation. Inden for dette system var de enkelte gårdes agre opdelt i lange, smalle jordlodder, som jordbehandlede med den muldfjæls-forsynede hjulplov.

Medens årsagen til middelalderlandsbyens opståen således ifølge Porsmose skulle findes i en driftsteknisk nyskabelse, så kunne baggrunden herfor ikke påvises i en enkelt faktor, men måtte søges i såvel demokratiske, teknologiske som samfundsstrukturelle forhold.

De hidtidige teorier om middelalderlandsbyens opståen har således alle været centreret omkring etableringen af det middelalderlige drifts-

fællesskab, den »regulerede landsby« med toftestruktur og bylag. Dateringen af dette systems opkomst og motivet hertil har der derimod ikke været fuld enighed om i dette århundredes forskning. Arup, Hatt og Aksel E. Christensen henfører skiftet tidsmæssigt til jernalderen, snarest tiden omkring overgangen ældre og yngre jernalder. Porsmose, derimod, sætter med baggrund i de nye arkæologiske resultater systemets opkomst i forbindelse med den påviste bebyggelsesflytning i tiden slutningen af vikingetid/begyndelsen af middelalder.

Som igangsatte faktor for dannelsen af landsbyfællesskabet er der – bortset fra Hatt – enighed om, at hjulploven med muldfjæl har spillet en væsentlig rolle. Kun Porsmose peger på, at systemets indførelse ikke bygger på plovens opdukken alene, men tillige på skabelsen af hele det middelalderlige dyrknings-system, vangebruget.

Gudmund Hatt er alene om at repræsentere synspunktet om, at driftsfællesskabet indførtes gennem et dekret fra en styrende klasse.

Toftesystemets alder?

På grundlag af de nye arkæologiske undersøgelser i og omkring middelalderlandsbyer må det anses for fastslået, at middelalderlandsbyen – set i en geografisk sammenhæng – etableredes på deres nuværende sted inden for tidsrammen 10.-12. årh. Grundet vanskeligheder med funddateringer er det ikke muligt mere eksakt at tidsfæste de enkelte anlæggelser. En detaljeret gennemgang af det fynske materiale lader dog formode – bl.a. på grundlag af thermoluminescens-dateringer – at bebyggelsesflytninger har fundet sted i såvel tiden umiddelbart før og omkring år 1000 som inden for tidsrammen midten af 11. til midten af 12. årh., jævnfør kap. 3.6. I denne sammenhæng ses der bort fra senere bebyggelsesfaser, f.eks. rydningsbyernes anlæggelse.

Medens selve fixeringen af middelalderlandsbyen således synes fastlagt, fremstår et andet problem, nemlig hvornår det for middelalderlandsbyen så karakteristiske driftsfællesskab reguleret af toftesystem og bylag opstår? Er det korrekt – som formodet af Erland Porsmose –

at netop indførelsen heraf ligger bag bebyggelsesomlægningen? – Eller har driftssystemet eksisteret før dette skifte?

I bogen »Vikingetidens Danmark« fremhæver Aksel E. Christensen sammenhængen mellem begreberne tofte-system og bylag på den ene side og dannelsen af landsbynavne med endelser på -tofte og -by på den anden side. Hvis denne antagelse er korrekt, må det betyde, at den »regulerede landsby« allerede var kendt i en tidligere del af vikingetiden end formodet af Porsmose.

Kan dette så bevises? For at nå et skridt videre, er det nødvendigt at forlade det historisk/filologiske materiale og i stedet gå til arkæologien.

Fig. 104. Vikingetidslandsbyen Vorbasse (efter Hvass 1979a).

Medens bylag selvfølgelig ikke kan spores arkæologisk, skulle dette til gengæld være muligt for tofterne, idet disse ifølge landskabslovene var indhegnede jordstykker ved de enkelte gårde. Gennem kortmateriale fra 1700-tallet kan fås en fornemmelse af tofternes karakter og form. Kan sådanne indhegnede jordstykker så påvises i vikingetidens landsbyer?

I Jylland er der som tidligere nævnt foretaget større fladeudgravning af dele af 4 vikingetidslandsbyer. Kun Vorbasse-landsbyen viser dog

tydelige indhegninger omkring de enkelte gårde, se fig. 104 (Hvass 1979a). Der kan her ses meget store indhegninger lavet af pæle eller stolper. Endnu er pladsen ikke totalundersøgt, men søgegrøfter lader formode, at alle landsbyens gårdanlæg har været omgivet med hegn. De øvrige vikingetidslandsbyer har som nævnt ikke givet større indhegningssystemer, men hegn er påvist fragmentarisk. Alligevel bør Sædding-pladsen trækkes frem, idet man ved en umiddelbar iagttagelse af udgravningsplanen får indtryk af, at der *kan* have eksisteret et afgrænsningssystem, se fig. 105 (Stoumann u. år). Dette kan bl.a. iagttages i gårdanlæggenes forbliven på samme sted gennem flere bebyggelsesfaser og i den faste landsbystruktur bygget op omkring en åben plads – en forte? Spørgsmålet er så, om indhegningerne faktisk er at sammenligne med middelalderlige tofter? – eller de snarere skal tolkes som store kvægfølde? Den påviste primære kvægbrugsøkonomi og indhegningernes størrelse kunne for Vorbasse-landsbyen tyde på sidste mulighed. I den forbindelse bør det dog nævnes, at toftestørrelser af samme omfang kendes f.eks. fra fynske landsbyer fra 1700-tallet.

Vorbasse-landsbyens uregelmæssige form tyder heller ikke meget på, at der bag indhegningernes beliggenhed og størrelse skulle ligge et velordnet fordelingssystem for de enkelte brugsandele i et driftsfællesskab. I modsætning her til står som nævnt Sædding-pladsen med en tilsyneladende fastere struktur opbygget omkring den åbne plads.

På baggrund af det arkæologiske materiale er det således ikke muligt sikkert at afgøre eksistensen af tofter i middelalderlig forstand i vikingetid. Navnematerialet tyder dog som nævnt derpå.

Er det så muligt at spore tofte-begrebet længere tilbage i tid? Til besvarelse heraf skal i det følgende fremlægges nogle hovedstadier i landsbyudviklingen fra ældre jernalder og frem efter. Udvalget bygger på enkelte totalundersøgte danske pladser, men det viste hovedmønster kan underbygges såvel med andet dansk som med hollandsk og nordtysk materiale.

Taget i hurtig rækkefølge ser vi først Grøntoft-landsby B – fra 5. eller 4. årh. f.Kr., fig.

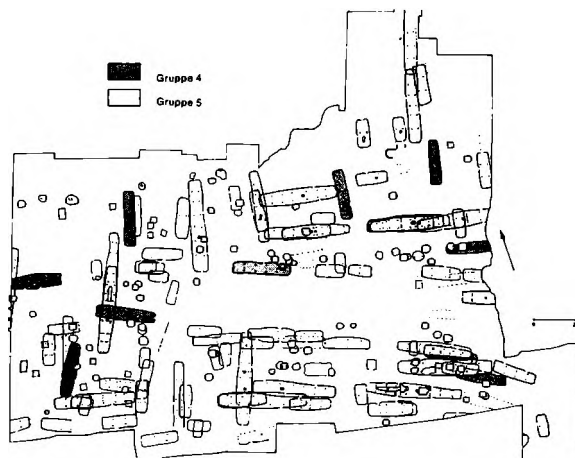

Fig. 105. Vikingetidslandsbyen Sædding (efter Stoumann u. år).

106. Gårde og huse ligger i en klump, dog alle med nogenlunde samme orientering. Næste figur – fig. 107 – viser Grøntoft-landsbyen A – fra den følgende periode, tiden omkring 300 f.Kr. Landsbyen har nogenlunde samme form som tidligere, men er nu omgivet af et fælles hegn. Man fornemmer her en vis form for fællesskab, evt. i forbindelse med kvægdriften.

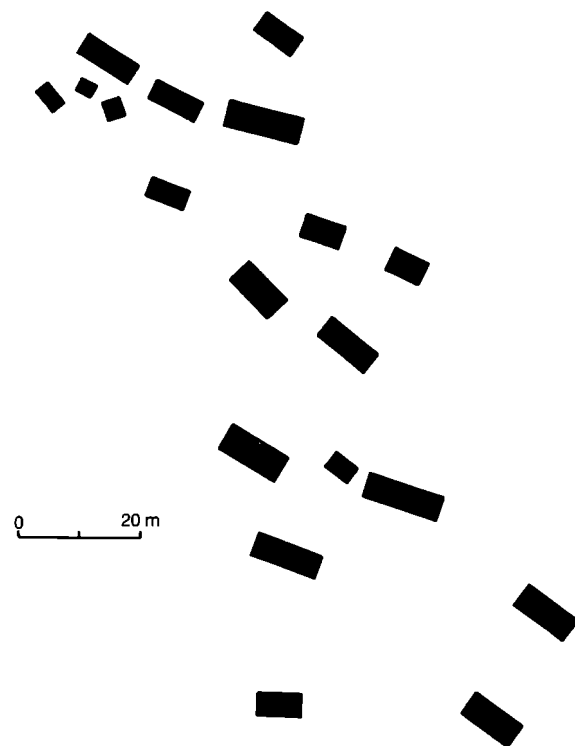

Fig. 106. Grøntoft landsby B (efter Becker 1971).

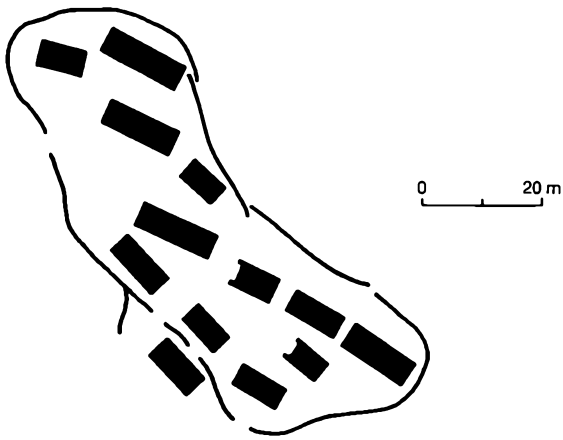

Fig. 107. Grøntoft landsby A (efter Becker 1971).

Ved næste eksempel er vi nået frem til 1. årh. f.Kr., som repræsenteres af Hodde-landsbyen, fig. 108 (Hvass 1975). Landsbyen vises her i dens fuldt udbyggede fase. Det omgivende hegn eksisterer stadig, men i forhold til foregående periode er der sket udvikling på to områder. For det første findes en åben plads i landsbyens midte – en forte –, og for det andet kan der spores en vis opdeling af landsbyarealet ved små hegn, som løber fra fælleshegnet og ind til de enkelte gårde.

Sidstnævnte træk udvikles yderligere i den følgende periode, og når i det 3.-4. årh. et tilsyneladende maksimum. Dette kan illustreres med 4. årh. bebyggelsen fra Vorbasse, fig. 109. Det fælles omgivende hegn er ikke længere i brug, men i stedet er de enkelte gårdkomplekser omgivet af selvstændig indhegning. Den velordnede Vorbasse-landsby står til fulde mål med de gennem-regulerede landsbyer fra historisk tid på Falster.

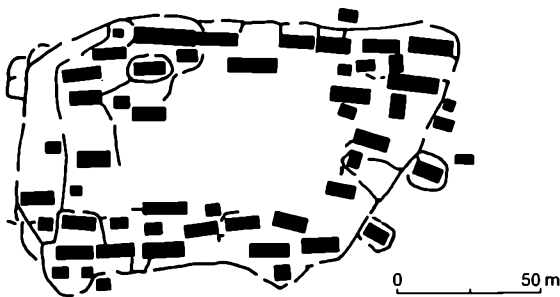

Fig. 108. Hodde-landsbyen (efter Hvass 1975).

Kan disse regulære indhegninger omkring de enkelte gårde så tolkes som tofter? Meget tyder derpå, idet sådanne indhegninger må formodes gennemført for netop at indhegne særjord i forhold til fællesdyrket jord. Indhegningernes forskellige størrelse, de gentagne påviste reguleringer samt den velordnede karakter lader i høj grad formode, at der her er tale om et system, som i vid udstrækning kan sammenlignes med det middelalderlige tofte-system.

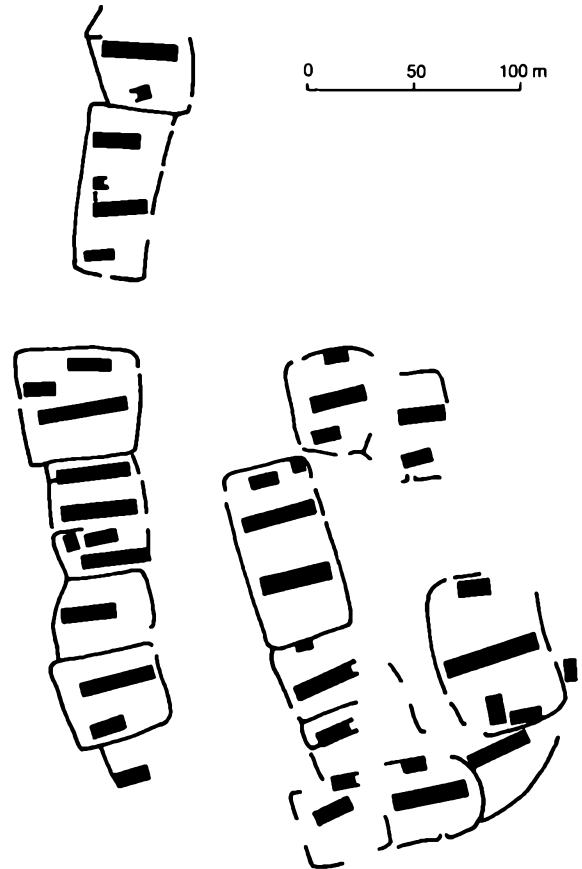

Fig. 109. Vorbasse. 4 årh.-landsbyen (efter Hvass 1979a).

Konklusionen må således blive, at tofte-systemer ikke udelukkende kan antages at være et rent middelalderligt fænomen. Gennem ældre jernalders landsbystadier får man en umiddelbar fornemmelse af, at systemet gradvis er under udvikling – med udgangspunkt i de gårdssamlinger, som C.J. Becker benævner landsbyer fra overgangen mellem bronze- og jernalder (Becker 1975).

Herved får indførelsen af tofte-systemet en mere naturlig forklaring i modsætning til de tidligere teorier, hvor systemet skulle være indført pludseligt. Hvorfra skulle det være kommet? En mulighed er selvfølgelig vore nabolande, men i ingen af de tidligere forklaringsforsøg redegøres nærmere herfor.

Men hvordan så med muldfjælspløven? – Hvis det »middelalderlige toftesystem« således som skitseret i det foregående kan føres tilbage til ældre jernalder, så må det formentlig betyde, at det er skabt uden indflydelse fra denne pløvtype. I det danske materiale kendes muldfjælspløvens spor endnu kun fra den sene vikingetid.

Hvad ligger der da bag indførelsen af tofte-systemet? Med følgende model skal kort skitseres en forklaring, se fig. 110. Modellen er i hovedtræk overtaget fra Ester Boserups teori om befolkningsvækst og agrarudvikling (Boserup 1971).

Elementerne i modellen skal udfyldes således: I løbet af førromersk jernalder og begyndelsen af romersk jernalder finder der en befolkningsforøgelse sted. Denne menes belagt dels gennem bebyggelsesintensitet, gravfundmateriale og pollen-/støvnedfaldsundersøgelser. Hertil kan lægges inddragelse af alternative ressourcer (kyst-boplads), bosættelse i marginalområder, f.eks. på hede og i marskegne.

En øget befolkning betyder et øget pres på arealudnyttelsen, og der sker et skifte til primært agerbrug, jævnfør det større udbytte ved agerdrift end ved kvægdrift regnet i arealforbrug. Et yderligere pres betyder mere intensiveret agerbrug, og dette medfører en oftere og dermed fastere rotation mellem afgrøde og brak. De keltiske agre menes dyrket efter et fast rotationssystem (Brongers 1976, 62).

En sådan fastere rotation og hele presset på ressourcerne betyder i et samspil med social/politiske forhold etableringen af et mere organiseret driftsøkonomisk system, bl.a. fordelingsprincipper. Disse nye strukturer afspejler sig også i selve landsbystrukturen og postuleres her at være grundlaget for indførelsen af tofte-systemet og den velordnede landsby.

Den gennemførte undersøgelse tyder således på, at den middelalderlige landsbyform – her forstået som det regulerede dyrkningsfælles-

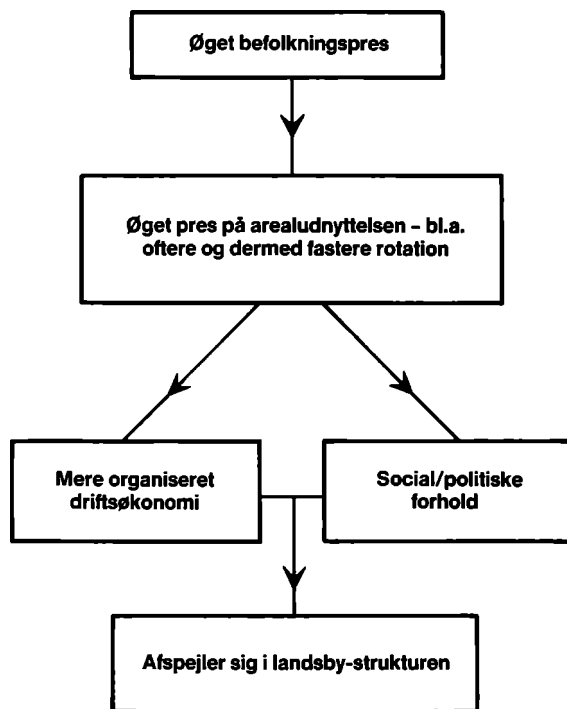

Fig. 110. Model over befolkningspres og bebyggelsesudvikling.

skab opbygget omkring toftestrukturen –, må anses for skabt inden udgangen af ældre jernalder. Altså paradoksalt nok i nogenlunde samme tidsrum som tidligere peget på af Arup og Aksel E. Christensen.

Spørgsmålet – »opstår middelalderlandsbyen da på dette tidspunkt?« – maner sig da frem. I en geografisk sammenhæng er svaret selvfølgelig nej, men det bør overvejes, hvorvidt landsbyen fra historisk tid står i direkte sammenhæng med forgængere helt tilbage til den ældre jernalder.

For at undersøge dette må følgende spørgsmål besvares: 1) Er der kontinuitet i brugen af tofte-systemet og 2) er det samme landsby/befolkning, som flytter rundt inden for et nærmere afgrænset område – det område, som i hovedtræk bliver middelalderlandsbyens ejerlav?

Hvad angår det første spørgsmål om tofte-systemets overlevelse, må henvises til det tidligere fremførte om indhegnede områder i vikingetiden. Som nævnt kunne tofter ikke med sikkerhed belægges arkæologisk, men brugen af navnemateriale på -tofte må berette til en antagelse heraf. For den forudgående periode er

problemet større, 6. og 7. årh.s bebyggelse er endnu ukendt i Danmark, men som fremhævet skyldes forholdet formentlig dels keramik-kronologiske problemer, dels vanskeligheder med at erkende periodens bopladser i markoverflade eller ved ikke-arkæologiske jordarbejder. Hvis vi derimod vender blikket mod syd, viser den næsten totalundersøgte landsby Odoorn i Holland, dateret til 5.-9./10. årh. – tydelige spor efter tofte-indhegninger (Waterbolk 1973a). Formodentlig overlever systemet således denne »krise-periode«. Herved forstås også bedre, at det optræder fuldt udviklet i vikingetid/tidlig middelalder.

Konklusionen må således blive, at tofte-systemet formentlig er opstået i den ældre jernalder som regulerende led i et driftsfællesskab – og at systemet som organiserende element har levet videre igennem de følgende perioder frem til middelalderlandsbyens fixering.

De manglende bopladser fra 6. og 7. årh. inden for det danske område vanskeliggør også besvarelsen af det andet spørgsmål, hvorvidt der kan påvises område-kontinuitet fra ældre jernalder til middelalder. Som argumenter for en område-kontinuitet taler følgende:

1) Stednavne af ældste lag er sandsynligvis i hovedsagen dannet i tiden før vikingetiden. En overlevering af navnematerialet må således betyde en befolkningskontinuitet/bebyggelseskontinuitet inden for et ret snævert område, jævnfør kap. 4.

2) Arkæologen Helge Nielsen har – i fortsættelse af museumsinspektør ved Fyns Stiftsmuseum, Erling Albrechtsen – foretaget målinger af afstande mellem ældre og yngre jernalderfund og landsbyer af ældste navnelag (Nielsen 1978 og 1979). Resultatet heraf viser et markant sammenfald, hvilket kan tolkes som en mulig område-kontinuitet inden for områder med gamle navneendelser.

3) En nyligt gennemført pollenanalyse for Vorbasse-området viser fortsat udnyttelse af området til landbrugsdrift gennem 6. og 7. årh. – den periode, hvorfra der endnu ikke er sikre bebyggelsestyper (venlig meddelelse fra Steen Hvass).

4) Endelig kan tyske og hollandske lokaliteter nævnes, hvor en ubrudt kontinuitet fra ro-

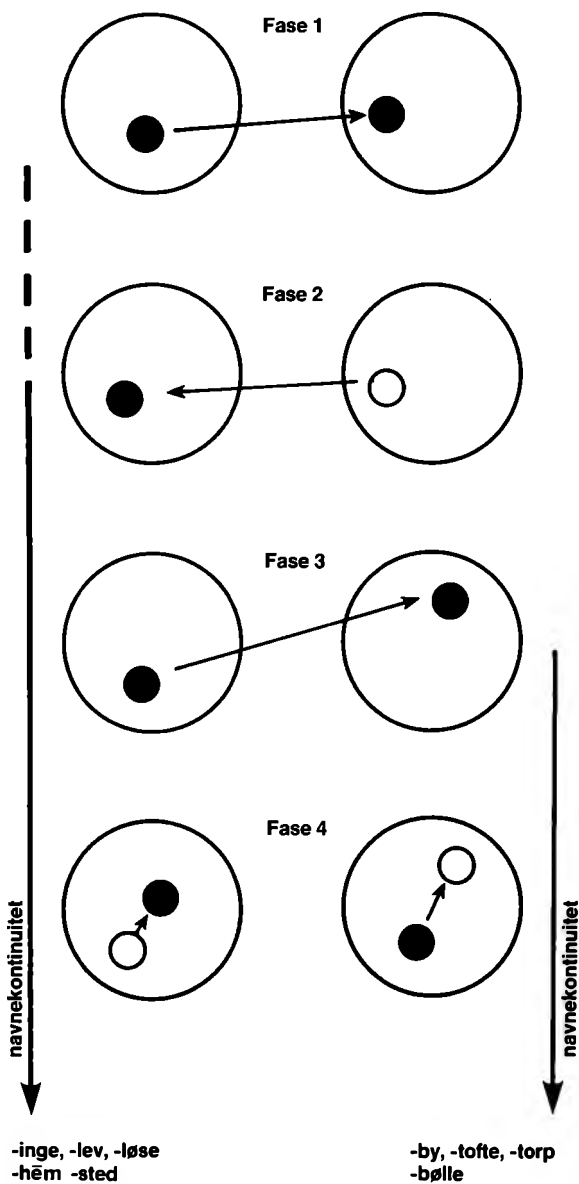

Fig. 111. Model over landsbyudviklingen fra jernalder til middelalder.

mersk jernalder til middelalder er påvist, se s. 133. Som berømt eksempel kan nævnes Odoorn-pladsen, hvor der med få hundrede meters afstand ligger landsbyer fra romersk jernalder, fra 5. årh.-9./10. årh., som formentlig på dette tidspunkt flyttedes til den nuværende landsbys beliggenhed (Waterbolk 1973a). På det nuværende grundlag er det derfor sandsynligt at antage, at områdekontinuitet er et almindeligt fænomen.

Udviklingen kan skitseres med følgende model (se fig. 111):

- 1) Ved befolkningsforøgelsen i førromersk og romersk jernalder anlægges bebyggelser med ret stor tæthed.
- 2) I forbindelse med befolkningsnedgang i sen romertid/ældre germansk jernalder gennemføres en koncentration af bebyggelserne, og gamle dyrkningsområder opgives.
- 3) I forbindelse med en ny befolkningsekspansion i sen germansk jernalder og vikingetid foretages nyrydninger. Gamle bebyggelsesområder inddrages igen.
- 4) I sen vikingetid eller første del af middelalderen gennemføres en omlægning af bebyggelsen.

Som del i modellen kan indgå stednavnematerialet. Ældste navnelag kan antages at angive et minimumsbillede af områder med kontinuitet tilbage til tiden før vikingetid.

I denne sammenhæng bør det iøvrigt nævnes, at Erland Porsmose ved Odense-symposiet i 1978 sandsynliggjorde kontinuitet i områdegrænser fra jernalder frem til middelalderlandsbyens ejerlav (Porsmose Christensen 1978c).

Konklusionen herpå bliver således, at den »regulerede landsby« antagelig skabes i løbet af ældre jernalder, og at en række af vore middelalderlandsbyer har en umiddelbar kontinuitet tilbage til samme tidsrum – omend ikke i nøjagtig placering.

Hvis denne skitserede udvikling er korrekt skildret, står tilbage at forklare 1) hvorfor en omlægning finder sted i tiden 10.-12. årh. og 2) hvorfor landsbyerne herefter bliver liggende på samme sted.

I besvarelsen af disse spørgsmål skal atter vendes tilbage til den anvendte økonomiske model om befolkningspres og agrarudvikling. Hvad angår spørgsmålet om flytninger mellem 10.-12. årh. kan peges på følgende forklaring: Det øgede befolkningstal i vikingetid betyder i første omgang anlæggelse af nye bebyggelser (både i Danmark og i vikinge-kolonisationsområderne) og i anden omgang en overgang til et mere intensiveret agerbrug. Sidstnævnte medfører en flytning af bebyggelsen til en mere central plads inden for det potentielle agerland. Denne udvikling foregår ikke samtidig i hele landet, men sker over et langt tidsrum fra

900-tallet og frem til 1100-tallet. Andre mere lokale begrundelser for flytning kan også påpeges, f.eks. tilbagetrækningen fra kystzonen i det sydfynske område. Men ikke vendernes aktiviteter forklarer nogle af disse omlægninger?

Står hjulploven og de dermed forbundne lange, smalle agre så ikke bag denne udvikling? Som medvirkende faktor kan den ikke udelukkes, men som eneforklaring dur den ikke. Der etableres næppe på dette tidspunkt et ganske nyt agersystem, som tidligere antaget. Desværre kender vi endnu ikke marksystemet i yngre jernalder, men et nyfund ved undersøgelser i den fynske landsby Åstrup peger på langt bredere og flade agre i tiden mellem 1000-1200 (FSM j.nr. 4079). Dette fund står således i kontrast til Borup Ris-fundet (Steensberg 1968).

Agersystemet i såvel vikingetid som tidlig middelalder har næppe bestået af mange åse opdelt i lange, smalle agre med bredder på 8-12 m. Snarere har der eksisteret større »blokagre«, hvor hjulploven »frit« har kunnet arbejde. Landskabslovenes bemærkninger om, at man har kunnet opføre huse, anlægge veje, indhegne selvstændige agre etc. stemmer også skidt med lange, smalle agre med bredder på 8-12 m (Kroman 1945).

Systemet med mange åse og smalle agerstrimler skyldes nok snarere en udvikling, som har fundet sted gennem middelalder og renæssance. Grunden hertil skal formentlig findes dels i opløjningen i rygge – af dræningshensyn – og dels i et stadigt mere omformet ejendoms- og dyrkningsteknisk system. Et system, som i 1700-tallet – hvor bønder kunne have agerstrimler på op til 150 forskellige steder – fandtes så kompliceret og urentabelt, at en generel nyordning fandt sted.

Middelalderlandsbyens marksystem synes således at gennemgå adskillige ændringer som følge af åseinddeling, opløjning i rygge, egaliserings etc., men disse har ikke afspejlet sig i selve landsbyen i form af en *ny placering*. At de har betydet en *ændret landsbyform* er meget sandsynlig. I såvel de nordfynske landsbyer undersøgt ved feltgravning som i den sydfynske landsby Åstrup har der kunnet spores omlægninger af dele af landsby-planen. Ved de

storstilede landsbyundersøgelser på Sjælland i Store Valby og i mindre udstrækning i Hejninge og Pebringe har der ligeledes kunnet påvises forandringer, omend ikke i gårdenes beliggenhed, så dog i selve gårdtallet.

Hvad er så grunden til, at middelalderlandsbyen trods omorganiseringer får lov at blive liggende på samme sted? Til forklaring heraf skal atter vendes tilbage til den økonomiske forklaringsmodel.

Ifølge denne kan man antage, at landsbyen bibeholdes stort set uændret, *fordi* driftssammensætningen i store træk er uændret. Trods forøget overskud som følge af den intensiverede landbrugsdrift – herunder også forbedret i forbindelse med højryggede agre – bibeholdes presset på driftssystemet. Dette pres kommer ikke fra en stadig stigende befolkning – formentlig reduceres befolkningstallet noget i løbet af senmiddelalderen – men til gengæld fra den nye veletablerede social/politiske overbygning. Denne har nu nået et udviklingsniveau, der betyder krav om merproduktion. Den opkommende centralmagt med militærvesen, bydannelser og organiseret handel, storgodsbesiddere samt den nyetablerede kirkelige organisation er de væsentlige elementer heri. Opsugningen af merproduktionen gennemføres ved påligning af bestemte ydelser, bl.a. pålignet selve toftesystemet. Disse forhold, sammen med den fastere områdeopdeling, sognestruktur, etableringen af faste vejforbindelser osv. gør, at landsbyen – trods stadige ændringer – bliver liggende på samme sted. Kun hvis den social/politiske overbygning kan se en fordel i omfattende omorganisering med flytning til følge, gennemføres denne. Som eksempel herpå kan nævnes kongemagtens regulerende indgreb på Falster, hvor der formentlig omkring år 1300 gennemførtes en omfattende omlægning af landsbybebyggelsen (Gissel 1978).

Konklusionen på de her fremlagte overvejelser kan sammenfattes i følgende trinvis opkomst af middelalderlandsbyen:

- 1) Middelalderlandsbyens dyrkningsområde. I løbet af førromersk og ældre romersk jernalder gennemføres tilsyneladende en opdeling af landskabet som følge af en stærkt forøget arealudnyttelse. Områdegrænserne følger ofte naturlige skel i landskabet, f.eks. vandløb og engdrag. Trods senere regression og ekspansion i bebyggelsen synes jernalder-områder i flere tilfælde at bibeholdes stort set uændrede frem til dannelsen af middelalderlandsbyens ejerlav.
- 2) Middelalderlandsbyens regulerede driftsfællesskab. En eller anden form for driftsfællesskab må formodes at have eksisteret helt tilbage i de tidligste landsbyer. Overgangen til et efter tofter reguleret fællesskab synes – så vidt det kan belægges arkæologisk – at være sket inden udgangen af ældre jernalder.
- 3) Middelalderlandsbyens driftsøkonomi. Medens middelalderlandsbyens ressourceområde og toftestruktur skabes i den ældre jernalder, så synes selve driftsøkonomiens sammensætning først udviklet ved indgangen til middelalderen. Måske er der tale om en tilbagevenden til tidligere kendt form?
- 4) Middelalderlandsbyens geografiske fixering. Som følge af driftsøkonomiens tilpasning til efterspørgslen gennemføres flytning inden for tidsrammen 10.-12. årh. til et mere optimalt sted for agerdrift – dog stadig inden for det gamle ressourceområde. Denne flytning er muligvis knyttet sammen med en fornyet overgang til mere regelmæssig dyrkningsrotation.

Middelalderlandsbyen synes således ikke dannet ved en pludselig omlægning af bebyggelsen, men derimod opstået gennem en trinvis tilpasning til tidens økonomiske, sociale og politiske krav. Middelalderlandsbyen skal således ikke ses som en total nyskabelse i forhold til jernalderens, men den udgør derimod en fortsat udvikling af en bebyggelsesform, som i hovedtræk skabes i den ældre jernalder. Årsagen til middelalderlandsbyens lange pladskontinuitet skal således ikke søges i indførelsen af et bestemt element, men derimod i det omgivende samfunds krav om stabilitet. Hermed postuleres tillige, at bebyggelser fra jernalder

og fremefter baseret på agerbrugsøkonomi – i størstedelen af landet – har kunnet være stabile. Flytninger skyldes oftest ændringer i driftsøkonomien.

Den her fremlagte tolkningsmodel har i allerhøjeste grad hypotesens karakter. Mange uafklarede forhold skal løses, før modellen kan fjernes fra det til tider gyngende underlag. Men netop hypotese-opstilling må være vejen frem. Herved kan det kommende arbejde spores ind på centrale problemer med henblik på testing.

Udgangspunktet for undersøgelserne af middelalderlandsbyens opkomst var den traditionelle opfattelse om en gradvis ekspansiv udvikling centreret omkring 3 hovedanlæggelsesfaser:

- 1) Sammenflytning i/anlæggelse af landsbyer med kontinuitet til nutiden i tiden omkring 5.-6. årh.
- 2) Bebyggelsesekspansion i vikingetid; anlæggelse af mange nye landsbyer.
- 3) Rydningsfase i højmiddelalder omfattende landsbyanlæggelser i tidligere skov- og overdrevsområder.

På grundlag af dels arkæologiske undersøgelser i og omkring middelalderlandsbyer og vikingeboplads på Fyn og dels inddragelse af publicerede bopladsudgravninger fra 5.-12. årh. i det resterende nordvesteuropæiske sletland kan denne opfattelse forkastes. Den agrare bebyggelse har i tiden yngre jernalder til tidlig middelalder gennemløbet regression, ekspansion og (for Danmarks vedkommende) generel omlægning, sidstnævnte i tiden 10.-12. årh.

Trods disse op- og nedgange samt flytninger synes middelalderlandsbyens struktur og dyrkningsområde dog ikke skabt på én gang ved den generelle omlægning på overgangen mellem vikingetid og middelalder. Gradvis gennem såvel ældre som yngre jernalder lægges grunden til den landsbyform, som dukker frem af det skriftlige kildemateriale – primært landskabslovene – i tiden omkring 1200. Væsentligst i denne sammenhæng er for det første, at det regulerede dyrkningsfællesskab formentlig skabes i den ældre jernalder og for det andet, at middelalderlandsbyerne omlægges inden for

det danske område i tiden mellem 10.-12. årh. Endnu er der mange dunkle punkter bag denne sidstnævnte flytteproces. Som påvist i kap. 5 kan der peges på en tidligere fixering af middelalderlandsbyen i områderne mod sydvest end i Danmark – introduceres nye forhold fra sydvest mod nord og øst?

På baggrund af det fremlagte må følgende områder i de næste år få højeste prioritet i studiet af landsbyens udvikling: 1) lokalisering og undersøgelse af bebyggelser fra 6.-7. årh.; 2) undersøgelse af drifts- og agersystemer i vikingetid og tidlig middelalder; 3) undersøgelse af tofstruktur i vikingelandsby og dennes middelalderlige efterfølger og 4) sammenligning af bebyggelsesudviklingen i Danmark i tiden 5.-12. årh. med forholdene i det øvrige nordvesteuropæiske område. – Her ligger de centrale arbejdsopgaver for den ældre bebyggelsehistorie i Danmark.

Zusammenfassung:

Die Entstehung des mittelalterlichen Dorfes. Kontinuität und Brüche in der fünischen Agrarsiedlung zwischen jüngerer Eisenzeit und Frühmittelalter

Die folgende Zusammenfassung zerfällt in zwei Hauptabschnitte: 1) ein kurzes Resümee der ersten 5 Kapitel des Buchs, in denen das empirische Material für die Erhellung der Siedlungsentwicklung vom 5. bis zum 11. nachchristlichen Jahrhundert dargestellt und bearbeitet ist; 2) eine fast vollständige Wiedergabe des 6. Kapitels, in dem eine Gesamtdeutung des Hintergrunds für die Entstehung des Mittelalterdorfs im Zeitraum 10.-12. Jahrhundert versucht wird.

Bei dieser Darstellungsform wurde davon ausgegangen, dass der ausländische Leser sich mehr für die aufgestellten Theorien über die Entwicklung des Dorfs als für die ins einzelne gehende Präsentation und Bearbeitung des Materials interessieren dürfte.

1975-79 führten die Universität Odense und Fyns Stiftsmuseum durch zwei Forscher, Lic. phil. Erland Porsmose und den Autor des Buchs, eine archäologisch-historische Untersuchung zur Erhellung des Entstehens und der Entwicklung des mittelalterlichen Dorfes durch. Untersuchungsgebiet war die Insel Fünen, doch wurden innerhalb dieses Makrobereichs vier kleinere Gebiete für intensivere Studien gewählt.

Bei dem Projekt ging es hauptsächlich um folgende Fragen: 1) das Alter der Dörfer (Platzkontinuität); 2) das Verhältnis zwischen mittelalterlichem Dorf und vorhergehender Besiedlung, und 3) Grösse der Dörfer und Grössenverhältnisse der Gehöfte. Die beiden ersten Fragenkomplexe wurden primär auf archäologischer Grundlage bearbeitet, der dritte jedoch ausschliesslich aufgrund archivalischen und kartographischen Quellenmaterials.

In der Laufzeit des Projekts wurde eine Anzahl von Artikeln und Berichten veröffentlicht (S. 9). Die zeitlichen Grenzen wurden im Hinblick auf die Dauer des Lizentiatstudiums festge-

setzt. Das vorliegende Buch ist im wesentlichen mit der von der Universität Odense am 16. Oktober 1980 angenommenen Lizentiatsabhandlung identisch.

Der Ausgangspunkt für die Untersuchungen über die Entstehung des mittelalterlichen Dorfs war die herkömmliche Auffassung einer gradweisen expansiven Entwicklung in 3 Hauptphasen:

- 1) Einzug in/Anlage von Dörfern im 5.-6. Jh., mit Kontinuität bis in die Neuzeit; Dörfer mit Namensendungen auf -hēm, -inge, -lev, -løse und -sted (Fig. 1).
- 2) Siedlungsexpansion in der Wikingerzeit; Anlage von vielen neuen Dörfern mit Endungen auf -by, -tofte, -bølle und -torp.
- 3) Rodungsphase im Hochmittelalter, mit Dorfanlagen in früheren Wald- und Weidegebieten. Dörfer mit den Endungen -rud, -tved, -holt u.ä.

Um 1) die skizzierte Entwicklung archäologisch zu bestätigen und 2) die genauere Chronologie der einzelnen Phasen zu bestimmen, wurden Ausgrabungen in existierenden Dörfern und in Wüstungen, verlassenen Dörfern also, vorgenommen.

1975-78 wurden 13 Dörfer untersucht, hierunter zwei Wüstungen (Fig. 2). Ausgegraben wurden jeweils kleine Flächen von rund 10 m². Eine Kontrolluntersuchung grösseren Umfangs wurde in der Wüstung Kirsinge durchgeführt (Fig. 4-9 sowie 24-64).

Diese Ausgrabungen konnten durch drei weitere Dörfer ergänzt werden, wo in den letzten Jahren Untersuchungen von verschiedenem Umfang vorgenommen wurden. Die Resultate aus den 16 Dörfern, die alle drei Namensschichten repräsentieren: 8 aus der ältesten, 4 aus der mittleren und 3 aus der jüngsten Schicht (ein Dorf ist unsicher) zeigen ein ganz anderes Bild als erwartet (Fig. 99). Nirgends

gelang es, eine Kontinuität weiter zurück als – höchstens – in das 10. Jh. nachzuweisen. In dieses Jahrhundert können zwei Dörfer zurückverfolgt werden, das eine bis um das Jahr 1000. Wegen der fehlenden Feinchronologie der Ostsee-Keramik lassen sich 11 nicht näher als 11.-12. Jh. datieren. In den restlichen zwei Dörfern ist die Kontinuität nur bis in das 13.-14. Jh. zurückverfolgbar.

Die Fundlokalitäten aus der jüngeren Eisenzeit weisen einen ausgesprochenen Mangel an Siedlungsfunden, nur wenige Grabfunde, dafür aber eine grosse Anzahl von Depot- und Einzelfunden auf. Die Streuung der letzteren deutet auf eine ziemlich ausgedehnte Aktivität in den gleichen Gebieten wie in der älteren Eisenzeit (Fig. 67, 91, 94-98).

Die fehlenden Siedlungsfunde haben ihre Erklärung vermutlich in der Schwierigkeit, die einstigen Wohnplätze als solche zu erkennen. Diese Annahme wird dadurch gestützt, dass in den jüngsten Jahren dank intensiven Landesaufnahmen und energischer Überwachung von Baustellen an die zehn Siedlungsplätze aus dem 8.-11./12. Jh. gefunden wurden (Fig. 67 und 91). Noch bestehen jedoch Schwierigkeiten in bezug auf Siedlungsfunde aus dem 6.-7. Jh. Das mag damit zusammenhängen, dass es schwer ist, diese Plätze zu erkennen, aber auch damit, dass die Chronologie der Keramik aus der jüngeren Eisenzeit nicht ganz geklärt ist.

Die Tatsache, dass die Siedlungsplätze der Wikingerzeit und des frühen Mittelalters in der Nähe existierender Dörfer liegen, lässt vermuten, dass der Bruch zwischen der mittelalterlichen und der vorzeitlichen Besiedlung in Form eines Ortswechsels im 10.-12. Jh. stattfand (Fig. 99). Von der »Umzugsphase« abgesehen, kann im fünischen Material auf einen Kontinuitätsbruch im 8.-9. Jh. und (vielleicht) im 5. Jh. hingewiesen werden.

Um festzustellen, ob 1) die nachgewiesenen Brüche genereller Art sind und ob 2) den Brüchen Expansion/Regression oder Ortswechsel zugrundeliegen, wurden im 5. Kapitel die fünischen Resultate mit den Verhältnissen sowohl im restlichen Land als auch im übrigen nordwesteuropäischen Tiefland verglichen (Fig. 100-103). Dabei zeigte sich eine starke Übereinstimmung in bezug auf Regression im

5. und Expansion im 8.-9. Jh., wogegen die Verlegungen im 10.-12. Jh. nur im dänischen Gebiet nachgewiesen sind. Die Phasen lassen sich folgendermassen aufstellen:

- 1) Regression der Besiedlung im 5.-6. Jh.
- 2) Expansion im 8.-9. Jh. Mittelalterdörfer werden in den Gebieten südwestlich von Dänemark angelegt.
- 3) Ortswechsel in Dänemark 10.-12. Jh. Möglicherweise Regression im übrigen Forschungsgebiet.
- 4) Neurodungen in Dänemark 13.-14. Jh. – vielleicht auch weiter südlich?

Vergleicht man dieses Bild mit der bisherigen Auffassung, so ist zunächst ein mehrfaches chronologisches Zusammenfallen festzustellen: 5./6. Jh. – Völkerwanderungszeit; 8./9. Jh. – Wikingerzeit; 13./14. – Hochmittelalter. Es zeigt sich ferner, dass die Besiedlung in dieser rund tausendjährigen Periode nicht drei expansive Phasen durchlaufen hat, sondern zwischen Regression, Expansion, Ortswechsel und schliesslich neuerlicher Expansion/Neurodung gewechselt hat. So lässt sich heute ein etwas anderes Bild der Siedlungsentwicklung von der jüngeren Eisenzeit bis ins Mittelalter skizzieren, als bisher angenommen. Für die mittelalterlichen Dörfer gibt es keine unmittelbare Platzkontinuität bis zurück zum Übergang von der jüngeren zur älteren Eisenzeit, sondern nur bis zum Beginn des Mittelalters. Das siedlungsmässige Vakuum, dass die fehlende Kontinuität in den Mittelalterdörfern für den Zeitraum 5.-10./12. Jh. hinterlässt, konnte – vorläufig allerdings nur in begrenztem Umfang – durch eine Anzahl neu gefundener Siedlungsplätze ausgefüllt werden. Noch fehlen die Siedlungsplätze des 6. und 7. Jh. in Dänemark, aber das holländische und nordwestdeutsche Material gestattet die Vermutung, dass sie bald auftauchen werden, wenn auch etwas schwächer und von flüchtigerer Art als die vorhergehenden und die nachfolgenden.

Theorien über die Entstehung des Dorfes

Die Frage der Entstehung unserer Dörfer ist für die archäologische und geschichtliche Forschung in Dänemark nicht neu, obgleich

die Siedlungsstudien der jüngsten Jahre und ihre Ergebnisse dieses Problem stärkstens in den Mittelpunkt gerückt haben. Schon im vorigen Jahrhundert wurde die Genesis der Dorfsiedlung erörtert, doch hier sei von der Debatte in diesem Jahrhundert ausgegangen: von der berühmten Räderpflugthese des Historikers Erik Arup.

Im ersten Band seiner *Danmarks Historie* (Geschichte Dänemarks, 1926) stellte Arup eine umfassende Theorie über die Entstehung des mittelalterlichen Dorfes auf. Von der Chronologie der Ortsnamen ausgehend meinte Arup, dass die ersten Dörfer um die Mitte der Eisenzeit gebildet wurden. Vorher habe die Besiedlung ausschliesslich aus Einzelgehöften bestanden, deren Boden gemeinsamer Besitz der Sippe war. Die plötzliche Entstehung vieler Dörfer in der Eisenzeit liess sich nach Arup durch eine agrartechnische Erfindung erklären – wahrscheinlich einen verbesserten Pflugtyp, der eine gemeinsame Bewirtschaftung erforderte.

Arup meinte, es müsse der Räderpflug mit eiserner Pflugschar und Streichbrett gewesen sein, der die Bauern des Landes vor die Wahl stellte, eine Gemeinschaft zu bilden und so an der Neuschöpfung teilzuhaben – oder abseits zu bleiben. Der schwere Räderpflug erforderte nämlich Zusammenarbeit der hinreichenden Zugkraft wegen. In diesen neuen Pfluggemeinschaften liege die Wurzel des Dorfs und der – von den Mittelalterdörfern her bekannten – Feldgemeinschaft mit Toften und einer in lange, schmale Äcker geteilten Dorfflur. Nach Arup war Einfeldwirtschaft die erste dörfliche Wirtschaftsform, während Wirtschaft mit mehreren Feldern erst im Frühmittelalter eingeführt wurde.

Die Arupsche Dorfthese verblieb nur kurze Zeit unwidersprochen. Der Grund hierfür war, dass gerade zur Zeit der Herausgabe seiner *Danmarks Historie* in Jütland die ersten Häuserreste aus der älteren Eisenzeit ausgegraben wurden; im folgenden Jahrzehnt konnte sogar das erste Dorf aus der älteren Eisenzeit als freigelegt erklärt werden. Gleichzeitig wurden die ersten »celtic fields« entdeckt und in die vorrömische Eisenzeit, möglicherweise Kaiserzeit datiert.

Der Mann hinter dem grössten Teil dieser Untersuchungen, der Kulturgeograph Gudmund Hatt, fasste die neuen archäologischen Beobachtungen in den dreissiger Jahren in mehreren Artikeln und Publikationen zusammen. Hatt trat der Arupschen Dorfthese energisch entgegen, da ja nun Dörfer aus der vorchristlichen Zeit nachgewiesen und ausserdem Ackersysteme entdeckt waren, die auf eine demokratische bäuerliche Gesellschaft mit privatem Eigentumsrecht an den einzelnen Äckern deuteten. Der Übergang von diesem »nicht-agrarkommunistischen Bestellungssystem« (Hatts Terminus) zur Feldgemeinschaft der Mittelalterdörfer sollte möglicherweise mit den ordnenden Eingriffen einer führenden Klasse in Verbindung gebracht werden. Der Räderpflug konnte nach Hatt nichts mit der Dorfbildung zu tun haben, da der mit einem Streichbrett versehene Pflug in der vorrömischen Eisenzeit bekannt war. Später stellte sich freilich heraus, dass Hatt diese Konklusion auf eine Fehldatierung von Pflugteilen aus dem 17. Jh. – aus Tømmerby – gründete.

Hinsichtlich des Alters der Mittelalterdörfer meinte Hatt, dass sie ihre Wurzeln in der Eisenzeit hatten, dass aber diese Frage erst durch archäologische Forschung in bestehenden Dörfern geklärt werden könne.

Gudmund Hatts Schüler, der Historiker und Ethnologe Axel Steensberg, unternahm in den folgenden Jahren Ausgrabungen in existierenden Dörfern wie auch in Wüstungen, doch konnte nirgends eine längere Kontinuität als bis in die späte Wikingerzeit oder das frühe Mittelalter nachgewiesen werden. Allerdings ist zu betonen, dass bei keiner der Untersuchungen eine Datierung der Dörfer der Hauptzweck war, es ging vielmehr um das bauliche Brauchtum in der Renaissance und im Mittelalter. Steensberg selbst zog keine Schlüsse aus den chronologischen Ergebnissen, behauptete aber bei mehreren Gelegenheiten, dass die Mittelalterdörfer bis zum Übergang von der älteren zur jüngeren Eisenzeit zurückreichten.

Als nächster meldete sich Professor Aksel E. Christensen mit Theorien über die Entstehung der mittelalterlichen Dörfer. In seinem eine

Synthese darstellenden Werk *Vikingetidens Danmark* (Dänemark in der Wikingerzeit, 1969) griff er die Diskussion über die Dorfgründungen abermals auf. Mit der Aufteilung der Dorfnamen in drei Phasen, wie sie die Ortsnamenforschung aufgestellt hatte, als chronologischem Ausgangspunkt vertrat er die Theorie, dass noch vor dem Ende der Völkerwanderungszeit eine neue Dorforganisation entstanden war, die auf einer durch das Toftensystem und Dorfgemeinschaft organisierten Feldgemeinschaft beruhte. Diese neue Dorfform – das »regulierte Dorf« genannt – bildete nach Aksel E. Christensen einen Gegensatz zum eisenzeitlichen Dorf, das nur durch eine gemeinsame Siedlung charakterisiert war. Einen erklärenden Faktor für die Einführung des »regulierten Dorfs« sah er in einer technologischen Neuerung: dem Räderpflug mit Streichbrett. Die Fehldatierung des Tømmerby-Pflugs war zu diesem Zeitpunkt entdeckt.

Im Jahrzehnt nach dem Erscheinen von *Vikingetidens Danmark* wurde umfassende archäologische Feldarbeit geleistet, die ein etwas anderes Siedlungsbild als das von Aksel E. Christensen vermutete ergab.

Durch grosszügige Wohnplatzuntersuchungen im Rahmen des »Archäologischen Wohnplatzausschusses« wurden grosse Dorfkomplexe sowohl aus der älteren wie aus der jüngeren Eisenzeit aufgedeckt. Insbesondere seien die vier Siedlungen aus der Wikingerzeit genannt: Trabjerg, Omgård, Sædding und Vorbasse, die notabene alle auf offenem Feld und nicht unter existierenden Dörfern gefunden wurden. Die fehlende Kontinuität zwischen den Dörfern der Wikingerzeit und des Mittelalters wurde ferner durch gezielte Ausgrabungen in bestehenden und verlassenen fünischen Dörfern im Rahmen des Projekts »Entstehung und Entwicklung des Dorfes« unterstrichen.

Die Ergebnisse wurden u.a. auf den alljährlich in Odense stattfindenden Siedlungssymposien zusammengefasst. Besonders das Treffen 1977, Thema »Kontinuität und Siedlung«, brachte ein neues Bild der Dorfentwicklung von der Eisenzeit zum Mittelalter. Prof. C.J. Becker konnte aufgrund des jütischen Materials folgende Entwicklung zeichnen: 5.-2. Jh.v.Chr. »wandernde Dörfer«; 2. Jh.v. – 2. Jh.n.Chr.

stationäre Dörfer; danach Bruch in der Besiedlung; 4.-5. Jh. grosse Dorfanlagen; abermals Bruch in der Besiedlung, dann – 8.-11. Jh. – wieder grosse Dörfer und Hofkomplexe. Auf dem gleichen Symposium wurden übrigens die ersten Ergebnisse der fünischen Dorfuntersuchungen vorgelegt. Bei dieser Gelegenheit wurden gegen die frühere, unkritische Verwendung des Ortsnamenmaterials als Quelle der Dorfchronologie starke Einwände erhoben.

Auf der Grundlage dieser neuen Ergebnisse der feldarchäologischen Arbeit stellte Erlend Porsmose 1977 eine zusammenfassende Theorie über die Entstehung der Mittelalterdörfer auf – mit einem besonderen Erklärungsmodell, das auf dem beobachteten Siedlungswechsel zwischen der Wikingerzeit und dem frühen Mittelalter baute.

Nach Porsmoses Ansicht liess sich dieser Siedlungswechsel durch die Einführung des »regulierten Dorfs« mit Toftensystem und Dorfgemeinschaft (»bylag«) erklären, Begriffe, die er, hierin Aksel E. Christensen folgend, als in der Wikingerzeit eingeführt annahm. Der Siedlungswechsel selbst sollte just zwecks Anlage der neuen Toften erfolgt sein. Das Motiv des Übergangs zum »regulierten Dorf« war nach Porsmose entweder in einer »friedlichen« technischen Entwicklung oder in dem Gebot einer zentralen Macht zu suchen. Porsmose wies aber darauf hin, dass der Wechsel gleichzeitig mit einer agrartechnischen Entwicklung – beispielsweise der Einführung des Räderpflugs – stattgefunden haben muss, da das Dorf nach dem Jahr 1000 viele hundert Jahre am gleichen Ort liegenbleiben konnte.

Die Konklusion war – mit Porsmoses Worten –, dass »erst der Räderpflug die neue, feste Struktur zweckmässig machte, wobei die Interessen der zentralen Macht diesen Prozess möglicherweise beschleunigten«.

Der nachgewiesene Ortswechsel beim Übergang zwischen Wikingerzeit und frühem Mittelalter konnte auf dem siedlungsgeschichtlichen Symposium 1979 aufgrund fünischer Untersuchungen noch unterbaut werden. Die Ausgrabungen in existierenden und verlassenen Dörfern waren seit 1977 fortgesetzt worden und umfassten nun auch recht ausgedehnte

te systematische Untersuchungen in einer Wüstung des -inge-Typs. Durch intensive Landesaufnahmen konnten überdies auf offenem Feld Siedlungen aus der Wikingerzeit nachgewiesen werden, die alle in unmittelbarer Nähe – d.h. in einer Entfernung von 300 bis 800 m – der mittelalterlichen Dörfer lagen. Charakteristisch für diese Siedlungsphase war im übrigen, dass mehrere im Feldnamen-Material aufschienen – in Namen wie »gammeltofte« und »bytofte«.

Auf dem Symposium 79 konnte Erland Porsmose abermals seine Auffassung des beobachteten Ortswechsels beim Übergang zwischen Wikingerzeit und Mittelalter vorlegen. Sein Explikationsmodell wurde gegenüber dem Modell 77 dahin erweitert, dass es nunmehr nicht nur den Räderpflug enthielt, sondern auch die ganze Einführung des mittelalterlichen Bewirtschaftungssystems – der Wirtschaft mit mehreren Feldern. Hierunter verstand Porsmose ein in zwei oder mehrere größere eingehegte Einheiten aufgeteiltes Acker-system mit untereinander jährlich wechselnder Bestellung (Wechselwirtschaft). Bei diesem System waren die Äcker der einzelnen Gehöfte in lange, schmale Streifen geteilt, deren Erde mit dem Räderpflug – mit Streichbrett versehen – bearbeitet wurde.

Während die Ursache für die Entstehung der Mittelalterdörfer nach Porsmose somit in einer betriebstechnischen Neuerung zu finden wäre, konnte kein Einzelfaktor als Hintergrund hierfür nachgewiesen werden. Er müsste in sowohl demographischen und technologischen wie auch gesellschaftsstrukturellen Verhältnissen gesucht werden.

Das Alter des Toftensystems

Aufgrund der neuen archäologischen Forschung in Mittelalterdörfern und ihrer Umgebung muss als festgestellt betrachtet werden, dass das mittelalterliche Dorf – in geographischem Kontext gesehen – im Zeitraum 10.-12. Jh. an seinem gegenwärtigen Ort angelegt wurde.

Die Fixierung des Mittelalterdorfs als solche erscheint somit als festgelegt. Eine andere Fra-

ge ist, wann die für dieses Dorf charakteristische, durch das Toftensystem und Dorfgemeinschaft regulierte Feldgemeinschaft entstand. Ist es richtig – wie Erland Porsmose vermutet –, dass der Ortswechsel seine Ursache in der Einführung dieses Bewirtschaftungssystems hatte, oder existierte die Feldgemeinschaft schon vor der Verlegung?

In *Vikingetidens Danmark* hebt Aksel E. Christensen den Zusammenhang zwischen den Begriffen Toftensystem und Dorfgemeinschaft einerseits und der Bildung von Dorfnamen mit den Endungen -tofte und -by andererseits hervor. Ist diese Annahme richtig, so muss das bedeuten, dass das »regulierte Dorf« bereits in einer früheren als der von Porsmose vermuteten Periode der Wikingerzeit bekannt war.

Lässt sich das beweisen? Um einen Schritt weiter zu gelangen, müssen wir das historisch-philologische Material verlassen und uns statt dessen der Archäologie zuwenden. Lässt sich die Dorfgemeinschaft archäologisch selbstredend nicht nachweisen, so sollte das hingegen bei den Toften möglich sein. Sind solche eingezäunte Areale in den Dörfern der Wikingerzeit nun wirklich nachweisbar?

In Jütland wurden, wie bereits erwähnt, größere Ausgrabungen in Teilen von vier Dörfern aus der Wikingerzeit vorgenommen. Nur das Dorf Vorbasse zeigt deutliche Umzäunungen der einzelnen Gehöfte (Fig. 104). Man sieht hier sehr grosse, aus Pfählen oder Pfosten bestehende Umfriedungen. Der Ort ist noch nicht völlig untersucht, doch lassen Suchgräben die Vermutung zu, dass alle Gehöfte im Dorf eingehegt waren.

Bei den anderen Dörfern aus der Wikingerzeit sind wie gesagt keine grösseren Umfriedungssysteme zum Vorschein gekommen, aber Zäune sind fragmentarisch nachgewiesen. Dennoch sei Sædding hervorgehoben: Bei Betrachtung des Ausgrabungsplans (Fig. 105) hat man unmittelbar den Eindruck, dass ein Abgrenzungssystem existiert haben kann. Unter anderem ist zu erkennen, dass die Gehöfte mehrere Siedlungsphasen hindurch an Ort und Stelle blieben und dass die feste Dorfstruktur um einen offenen Platz aufgebaut ist.

Es fragt sich nun, ob die Einhegungen wirklich mit mittelalterlichen Toften vergleichbar sind

oder ob sie eher als grosse Viehperchen ge-
deutet werden sollen. Die nachgewiesene pri-
märe Viehwirtschaft und die Grösse der Ein-
hegungen könnten in Vorbasse auf letzteres
deuten.

Aufgrund des archäologischen Materials lässt
sich mithin nicht mit Sicherheit sagen, ob in
der Wikingerzeit Toften im mittelalterlichen
Sinn existiert haben. Das Namenmaterial deutet
jedoch wie gesagt darauf.

Ist es nun möglich, den Toftenbegriff zeitlich
weiter zurückzuverfolgen? Zur Beantwortung
dieser Frage seien im folgenden einige Haupt-
stadien in der dörflichen Entwicklung seit der
älteren Eisenzeit dargestellt. Die Auswahl baut
auf einzelnen gänzlich erforschten dänischen
Orten, doch kann das Bild in seinen grossen
Zügen sowohl durch anderes dänisches wie
auch durch holländisches und norddeutsches
Material unterbaut werden.

In rascher Folge genommen, sehen wir erst das
Dorf Grøntoft B – aus dem 5. oder 4. Jh.v.Chr.
Höfe und Häuser liegen in einem Haufen, aber
alle einigermaßen nach der gleichen Richtung
(Fig. 106).

Die nächste Figur zeigt das Dorf Grøntoft A –
aus der folgenden Periode, um 300 v.Chr. (Fig.
107). Das Dorf hat ungefähr die gleiche Form
wie früher, ist aber jetzt von einer gemein-
samen Einhegung umgeben. Man spürt eine
gewisse Form der Gemeinschaft, gegebenen-
falls in Verbindung mit der Viehzucht.

Beim nächsten Beispiel, durch das Dorf Hod-
de repräsentiert, sind wir im 1. Jh.v.Chr. ange-
langt (Fig. 108). Das Dorf erscheint hier in sei-
ner voll ausgebauten Phase. Die Einhegung
existiert nach wie vor, doch gegenüber den
beiden vorhergehenden Perioden hat auf zwei
Gebieten eine Entwicklung stattgefunden. Er-
stens gibt es einen offenen Platz in der Dorf-
mitte, zweitens ahnt man eine gewisse Auftei-
lung des Dorfareals durch kleine Zäune, die
von der gemeinsamen Einhegung zu den ein-
zelnen Höfen laufen.

Dies wird in der folgenden Periode noch wei-
ter entwickelt, um im 3.-4. Jh. anscheinend
einen Höhepunkt zu erreichen. Als Illustration
kann die Siedlung in Vorbasse im 4. Jh. dienen
(Fig. 109). Die gemeinsame Umzäunung ist
nicht mehr in Verwendung, aber dafür sind die

einzelnen Gehöfte von einer selbständigen
Umfriedung umgeben. Das gut geordnete Dorf
Vorbasse lässt sich vollauf mit den richtigge-
hend regulierten Dörfern aus historischer Zeit
auf der Insel Falster vergleichen.

Können die echten Umfriedungen um die ein-
zelnen Gehöfte als Toften interpretiert wer-
den? Darauf deutet vieles, denn solche Um-
friedungen dienten vermutlich dazu, den
Grund und Boden in »Privatbesitz« gegen die
gemeinsam bestellte Erde abzugrenzen. Die
verschiedene Grösse der Einfriedungen, die
nachgewiesenen wiederholten Regulierungen
sowie der Eindruck von systematischer Ord-
nung überhaupt lassen stark vermuten, dass es
sich hier um ein System handelte, das weitge-
hend mit dem mittelalterlichen Toftensystem
vergleichbar ist.

Folglich ist der Schluss zu ziehen, dass das Toft-
ensystem nicht ausschliesslich als ein rein mit-
telalterliches Phänomen betrachtet werden
kann. Bei den Dorfstadien der älteren Eisen-
zeit hat man unmittelbar das Gefühl, dass das
System in einer allmählichen Entwicklung be-
griffen ist – ausgehend von den Hofansamm-
lungen, die C.J. Becker seit dem Übergang
zwischen Bronze- und Eisenzeit Dörfer nennt.
Dadurch wird das Toftensystem natürlicher er-
klärt als in den früheren Theorien, wonach es
plötzlich eingeführt worden sein sollte. Woher
sollte es gekommen sein? Eine Möglichkeit
sind natürlich unsere Nachbarländer, doch
wurde dies in keinem der früheren Erklärungs-
versuche näher dargelegt.

Wie steht es aber mit dem Streichbrettflug?
Lässt sich das »mittelalterliche Toftensystem«,
wie oben skizziert, bis in die ältere Eisenzeit
zurückführen, so bedeutet das vermutlich, dass
es unabhängig von diesem Flugtyp entstand.
Im dänischen Material sind Spuren des
Streichbrettflugs vorläufig nur aus der späten
Wikingerzeit bekannt.

Was liegt aber dann der Einführung des Toft-
ensystems zugrunde? Mit dem folgenden Mo-
dell soll in kurzen Zügen eine Erklärung ge-
geben werden. Das Modell ist der Hauptsache
nach aus Ester Boserups Theorie von Bevölke-
rungszuwachs und Agrarentwicklung über-
nommen (Fig. 110).

Die Elemente des Modells sind folgendermas-

sen auszufüllen: Im Laufe der vorrömischen Eisenzeit und zu Beginn der Kaiserzeit findet ein Bevölkerungszuwachs statt, der teilweise durch die Siedlungsintensität, durch das Material aus Grabfunden und durch Pollen-/Staubablagerungs-Untersuchungen belegt scheint. Hinzu kommt die Einbeziehung alternativer Ressourcen (Küstenwohnplätze) und die Siedlung in Randgebieten, wie auf der Heide und in Marschgebieten.

Eine grössere Bevölkerung bedeutet einen erhöhten Druck bei der Nutzung des Bodens. Es erfolgt ein Wechsel zum primären Ackerbau – vgl. den grösseren Ertrag der Bodenfläche beim Ackerbau im Verhältnis zur Viehzucht. Ein weiter zunehmender Druck bedeutet logisch einen intensiveren Ackerbau, was einen häufigeren – und damit regelmässigeren – Wechsel zwischen Anbau und Brachliegen mit sich führt. Die »celtic fields« wurden, wie man annimmt, nach einem festen Rotationssystem bestellt.

Ein solcher regelmässiger Wechsel in Verbindung mit dem Druck auf die Ressourcen überhaupt bedeutet im Zusammenspiel mit soziopolitischen Verhältnissen die Einrichtung eines stärker organisierten Bewirtschaftungssystems, auch in bezug auf die Verteilungsprinzipien. Diese neuen Strukturen spiegeln sich ebenfalls in der Dorfstruktur selbst. Hier sei die Behauptung aufgestellt, dass sie der Einführung des Toftensystems und des wohlgeordneten Dorfs zugrundelagen.

Die vorgenommene Untersuchung deutet somit darauf, dass die mittelalterliche Dorfform – hier verstanden als die regulierte Feldgemeinschaft, aufgebaut um die Toftenstruktur – vor dem Ende der älteren Eisenzeit entstanden sein dürfte, paradoxerweise also im einigermassen gleichen Zeitraum, auf den Arup und Aksel E. Christensen bereits früher verwiesen haben. Damit meldet sich die Frage: Entsteht das Mittelalterdorf also zu diesem Zeitpunkt? In geographischem Kontext ist die Antwort selbstredend nein, doch ist zu überlegen, inwieweit das Dorf aus geschichtlicher Zeit in unmittelbarem Zusammenhang mit Vorgängern steht, die bis in die ältere Eisenzeit zurückreichen.

Diesbezüglich sind folgende Fragen zu beantworten:

1) Besteht eine Kontinuität in der Anwendung des Toftensystems?; 2) Ist es das gleiche Dorf/die gleiche Bevölkerung, das/die in einem näher abgegrenzten Gebiet umzieht – dem Gebiet, das im wesentlichen den Gemarkungsgrenzen des Mittelalterdorfes entspricht?

Für die erste Frage, das Überleben des Toftensystems, sei auf das weiter oben angeführte über umzäunte Bodenflächen in der Wikingerzeit verwiesen. Wie schon erwähnt lassen sich Toften archäologisch nicht mit Sicherheit belegen, aber das Namensmaterial mit -tofte sollte zu einer solchen Annahme berechtigen. Hinsichtlich der vorhergehenden Periode ist das Problem grösser. Die Besiedlung im 6. und 7. Jh. ist in Dänemark noch unbekannt. Wenden wir jedoch den Blick nach Süden, so zeigt das nahezu totalerforschte Dorf Odoorn in Holland, in das 5.-9./10. Jh. datiert, deutliche Spuren von Toften-Einhegungen. Vermutlich überlebt das System also diese »Krisenperiode«. So wird auch besser verständlich, dass es in der Wikingerzeit bzw. im Frühmittelalter voll entwickelt auftritt.

Der logische Schluss muss also sein, dass das Toftensystem als regulierender Bestandteil einer Feldgemeinschaft vermutlich in der älteren Eisenzeit entstand, um sodann als organisierendes Element die folgenden Perioden hindurch bis zur Fixierung des mittelalterlichen Dorfes weiterzuleben. Die auf dänischem Gebiet fehlenden Siedlungen aus dem 6. und 7. Jh. erschweren auch die Beantwortung der zweiten Frage, inwieweit eine Gebiets-Kontinuität von der älteren Eisenzeit bis zum Mittelalter nachgewiesen werden kann. Argumente für eine Gebiets-Kontinuität sind: 1) Ortsnamen der ältesten Schicht wurden wahrscheinlich der Hauptsache nach in der Zeit vor der Wikingerperiode gebildet. Eine Überlieferung von Namensmaterial muss somit eine Bevölkerungs-/Siedlungskontinuität in einem recht engen Gebietsbereich bedeuten.

2) Der Archäologe Helge Nielsen hat Entfernungen zwischen Funden aus der älteren und jüngeren Eisenzeit und Dörfern der ältesten Namensschicht gemessen. Das dabei nachgewiesene markante Zusammenfallen lässt sich

als eine mögliche Gebiets-Kontinuität in Gebietsbereichen mit alten Namensendungen deuten.

3) Eine vor kurzem vorgenommene Pollenanalyse des Vorbasse-Gebiets zeigt seine fortgesetzte Nutzung für landwirtschaftliche Zwecke im 6. und 7. Jh. – der Periode, aus der noch keine sicheren Siedlungsspuren bekannt sind.

Als 4) können schliesslich deutsche und holländische Lokalitäten genannt werden, wo eine ununterbrochene Kontinuität von der Kaiserzeit bis ins Mittelalter nachgewiesen ist. Als berühmtestes Beispiel wäre Odoorn zu nennen, wo in einer Entfernung von wenigen hundert Metern Dörfer aus der Kaiserzeit, und aus dem 5.-9./10. Jh. liegen, die zu diesem Zeitpunkt vermutlich auf den Standort des jetzigen Dorfs verlegt wurden.

Auf der derzeitigen Grundlage darf daher wohl angenommen werden, dass die Gebiets-Kontinuität eine allgemeine Erscheinung war.

Die Entwicklung kann mit dem folgenden Modell skizziert werden (Fig. 111):

1) In Zusammenhang mit dem Bevölkerungszuwachs in der vorrömischen Eisenzeit und der Kaiserzeit werden Siedlungen mit ziemlich grosser Dichte angelegt.

2) In Zusammenhang mit dem Bevölkerungsrückgang in der späten Kaiserzeit und der älteren germanischen Eisenzeit erfolgt eine Konzentration der Siedlungen; alte Anbaugelände werden aufgegeben.

3) In Zusammenhang mit einer neuerlichen Bevölkerungsexpansion in der späten germanischen Eisenzeit und in der Wikingerzeit werden Neuordnungen vorgenommen. Alte Siedlungsgebiete werden wieder einbezogen.

4) In der späten Wikingerzeit oder im Frühmittelalter erfolgt ein Ortswechsel.

Das Ortsnamenmaterial kann als ein Teil des Modells verwendet werden. Die ältesten Namensschichten ergeben vermutlich ein Minimumsbild von Gebieten mit bis in die Zeit vor der Wikingerperiode zurückreichender Kontinuität.

Somit ist die Konklusion, dass das »regulierte Dorf« wahrscheinlich im Laufe der älteren Eisenzeit entstand und dass eine Anzahl unserer Mittelalterdörfer eine unmittelbare Kontinui-

tät zum gleichen Zeitraum aufweisen – allerdings nicht genau am gleichen Ort.

Ist die hier dargestellte Entwicklung richtig geschildert, so ist noch zu erklären, 1) warum im 10.-12. Jh. eine Verlegung, ein Ortswechsel stattfand, und 2) warum die Dörfer in der Folge am gleichen Ort liegen blieben.

Bei der Beantwortung dieser Fragen muss wieder zum angewendeten ökonomischen Modell über Bevölkerungsdruck und Agrarentwicklung zurückgekehrt werden. Hinsichtlich des Ortswechsels im 10.-12. Jh. sei auf folgende Erklärung verwiesen: Die höhere Bevölkerungszahl in der Wikingerzeit bedeutet zunächst die Anlage neuer Siedlungen (sowohl in Dänemark wie in den Kolonisationsgebieten der Wikinger), sodann den Übergang zu intensivem Ackerbau. Letzteres hat die Verlegung der Siedlungen an einen zentraleren Ort im potentiellen Ackerland zur Folge. Diese Entwicklung vollzieht sich nicht gleichzeitig im ganzen Land, sondern über einen langen Zeitraum, vom 10. bis ins 12. Jh.

Bilden der Räderpflug und die damit zusammenhängenden langen, schmalen Äcker also nicht den Hintergrund dieser Entwicklung? Als mitwirkender Faktor lässt er sich nicht ausschliessen, als einzige Erklärung taugt er jedoch nicht. Zu diesem Zeitpunkt wird schwerlich, wie früher angenommen, ein völlig neues Ackersystem eingeführt. Leider kennen wir noch nicht das Feldsystem in der jüngeren Eisenzeit, aber ein neuer Fund bei Untersuchungen in dem fünischen Dorf Åstrup deutet auf viel breitere, flache Felder im Zeitraum 11.-13. Jh.

Das Ackersystem sowohl in der Wikingerzeit wie im frühen Mittelalter dürfte kaum aus vielen, in lange, nur 8-12 m breite Streifen geteilten Äckern bestanden haben. Eher gab es wohl grössere »Block-Äcker«, auf denen der Räderpflug »frei« arbeiten konnte. Die Bemerkungen der Landschaftsgesetze, dass Häuser gebaut, Wege angelegt und selbständige Äcker eingehegt werden konnten usw., lässt sich auch kaum mit langen, schmalen, d.h. nur 8-12 m breiten Äckern vereinigen.

Das System der vielen Äcker und schmalen Streifen hing wohl eher mit einer Entwicklung

im Laufe des Mittelalters und der Renaissance zusammen. Die Ursache hierfür ist vermutlich teils in der Einführung der Wölbäcker – der Entwässerung halber –, teils in einem ständig mehr umgeformten besitz- und bestellungs-technischem System zu finden: ein System, das im 18. Jh. – als die Bauern manchmal Ackerstreifen an bis zu 150 verschiedenen Orten hatten – so kompliziert und unrentabel geworden war, dass eine allgemeine Neuordnung stattfand.

Das Feldsystem des mittelalterlichen Dorfs scheint somit infolge der Einführung der Wölbäcker, Egalisierung usw. diverse Änderungen durchgemacht zu haben, doch haben diese sich im Dorf selbst nicht in Form einer *neuen Platzierung* manifestiert. Dass sie eine *geänderte Dorfform* bedeutet haben, ist hingegen sehr wahrscheinlich. In den durch Feldgrabungen untersuchten nordfünischen Dörfern, aber auch in dem südfünischen Dorf Åstrup konnten Verlegungen von Teilen des Dorfplans festgestellt werden.

Warum aber darf das Mittelalterdorf trotz Umordnungen am gleichen Ort liegen bleiben? Zur Erklärung dessen sei abermals zum ökonomischen Erklärungsmodell zurückgekehrt.

Danach kann angenommen werden, dass das Dorf im grossen ganzen ungeändert beibehalten wird, *weil* die Bewirtschaftung in grossen Zügen ungeändert ist. Trotz erhöhtem Überschuss infolge des intensivierten Agrarbetriebs – der auch durch die Wölbäcker verbessert wurde – steht das Bewirtschaftungssystem nach wie vor unter Druck. Dieser Druck kommt nicht von der ständig wachsenden Bevölkerung – die Bevölkerungszahl dürfte im Lauf des Spätmittelalters etwas zurückgegangen sein –, sondern von dem neuen, wohl-etablierten, sozio-politischen Überbau. Der hat jetzt ein Niveau erreicht, das eine ständige Mehrproduktion erfordert. Die sich bildende Zentralmacht liefert mit Militärwesen, Stadtbildungen und organisiertem Handel, Grossgrundbesitzern sowie der neu etablierten kirchlichen Organisation die wesentlichen Elemente. Das Aufsaugen der Mehrproduktion erfolgt durch die Auferlegung bestimmter Leistungen (die auch dem Toftensystem auferlegt werden). In Verbindung mit der festeren

Gebietsaufteilung, der Pfarrbezirksstruktur, der Anlage von Landstrassen usw. bewirken diese Umstände, dass das Dorf – trotz ständiger Änderungen – am gleichen Ort liegen bleibt. Nur wenn der sozio-politische Überbau in einer umfassenden Umgestaltung, einschliesslich Umzug, einen Vorteil sieht, wird diese durchgeführt. Ein Beispiel ist der regulierende Eingriff von seiten der königlichen Gewalt auf der Insel Falster, wo – vermutlich um das Jahr 1300 – die Dorfsiedlungen in grossem Umfang verlegt wurden.

Zusammenfassend lässt sich als Schlussfolgerung der dargestellten Erwägungen die folgende stufenweise Entstehung des Mittelalterdorfs aufstellen:

- 1) Das Anbaugelände des Mittelalterdorfs. In der vorrömischen und der älteren Kaiserzeit wird die Landschaft anscheinend infolge einer sehr verstärkten Arealnutzung aufgeteilt. Die Gebietsgrenzen folgen oft den natürlichen Landschaftsgrenzen, wie Bächen und Wiesen- gelände. Trotz späterer Regression bzw. Expansion der Besiedlung scheinen die eisenzeitlichen Gebiete in mehreren Fällen mehr oder weniger ungeändert bis zur Bildung der Gemarkungsgrenzen im Mittelalterdorf beibehalten zu sein.
- 2) Die regulierende Feldgemeinschaft des Mittelalterdorfs. Irgendeine Form der Feldgemeinschaft dürfte schon in den frühesten Dörfern existiert haben. Der Übergang zu einer nach Toften regulierten Gemeinschaft scheint – soweit dies archäologisch belegt werden kann – vor dem Ende der älteren Eisenzeit erfolgt zu sein.
- 3) Die Bewirtschaftungsform des Mittelalterdorfs. Während das Ressourcengebiet und die Toftenstruktur des mittelalterlichen Dorfs in der älteren Eisenzeit entstanden, scheint die Struktur der Bewirtschaftungsform selbst sich erst zu Beginn des Mittelalters entwickelt zu haben. Vielleicht handelt es sich um eine Rückkehr zu einer schon früher bekannten Form?
- 4) Die geographische Fixierung des Mittelalterdorfs. Im Zuge der Anpassung der Bewirtschaftung an die Nachfrage wird im Zeitraum 10.-12. Jh. eine Verlegung an einen für den Ackerbau optimalen Ort durchgeführt –

jedoch nach wie vor im alten Ressourcengebiet. Dieser Ortswechsel hängt möglicherweise mit einer neuerlichen Umstellung auf eine regelmässigeren Rotation zusammen.

Das mittelalterliche Dorf scheint also nicht durch einen Ortswechsel, eine plötzliche Siedlungsverlegung entstanden zu sein, sondern durch stufenweise Anpassung an die wirtschaftlichen, sozialen und politischen Erfordernisse der Zeit. Das Mittelalterdorf ist somit nicht als etwas gegenüber dem eisenzeitlichen Dorf völlig Neues zu betrachten. Es handelt sich vielmehr um die fortgesetzte Entwicklung einer Siedlungsform, die in ihren Hauptzügen in der älteren Eisenzeit entstand.

Die Ursache für die lange Platzkontinuität des Mittelalterdorfs ist folglich auch nicht in der Einführung eines bestimmten Elements zu

suchen, sondern vielmehr in der Forderung der Umwelt nach Stabilität. Damit wird auch die These aufgestellt, dass Siedlungen aus der Eisenzeit und in den folgenden Perioden, die – im grössten Teil des Landes – auf Ackerbau als Wirtschaftsform basiert waren, stabil sein konnten. Ortswechsel hängen meist mit Änderungen der Bewirtschaftung zusammen.

Das hier vorgelegte Interpretationsmodell hat in höchstem Mass den Charakter einer Hypothese. Viele ungeklärte Fragen müssen beantwortet werden, bevor das Modell von seiner bisweilen schwankenden Unterlage gelöst werden kann. Aber gerade die Erstellung einer Hypothese sollte vorwärts führen. Dadurch kann die künftige Arbeit zu Testzwecken auf zentrale Probleme eingestellt werden.

Litteraturliste

- Albrechtsen, E.*, 1946. Fyns bebyggelse i den ældre jernalder. Aarbøger f. Nord. Old. og Hist. s. 1-71.
- Albrechtsen, E.*, 1950. Ein Gräberfeld der jüngeren Eisenzeit auf Fünen. Acta Arch. XII, s. 234-253.
- Albrechtsen, E.*, 1958. Runemonumentet ved Glavendrup. Fynske Minder s. 83-96.
- Albrechtsen, E.*, 1960. Fynske guldfund. Odense.
- Albrechtsen, E.*, 1968. Fynske jernaldergrave, bd. III. Odense.
- Albrechtsen, E.*, 1969. Tre fynske guldfund. Fynske Minder, s. 1-9.
- Albrechtsen, E.*, 1970. Den ældre jernalders bebyggelse på Fyn. Kuml s. 123-144.
- Albrechtsen, E.*, 1971. Fynske jernaldergrave, bd. IV. Odense.
- Albrechtsen, E.*, 1973. Fynske jernaldergrave, bd. V. Odense.
- Andersen, S. Th.*, 1978. Local and regional vegetational development in eastern Denmark in the Holocene. Danmarks Geologiske Undersøgelse, årbog 1976, 5-27.
- Andersen, H.H.; Crabb, P.J. og Madsen, H.J.*, 1971. Århus Sønder vold – en byarkæologisk undersøgelse. Århus. Jysk arkæologisk selskabs skrifter, bind IX.
- Arup, E.* 1926. Danmarks historie. Bd. I (fotografisk optrykt, Kbh. 1961).
- Bantelmann, A.*, 1955. Tofting, eine vorgeschichtliche Warft an der Eidermündung. Offa-Bücher 12.
- Bantelmann, A.*, 1975. Die frühgeschichtliche Marschensiedlung beim Elisenhof in Eiderstedt. Frankfurt am M.
- van Beck, R. og van Es, W.A.*, 1964. Nederzettingssporen uit de laat romeinse keisertijd bij Dalfts en (Ov.). Westerheem, s. 13-28.
- Becker, C.J.*, 1971. Früheisenzeitliche Dörfer bei Grøntoft, Westjütland Acta Arch. XLII, s. 79-110.
- Becker, C.J.*, 1975. Jernalderlandsbyen i Jylland. Aktuelle problemer omkring dens oprindelse. Kuml 1973/74, s. 294-296.
- Becker, C.J.*, 1977. Problemer om bosættelsen i dansk jernalder. Hvad kan gravfundene sige om de aktuelle problemer? Kontinuitet og bebyggelse. Udg. H. Thrane, Odense, s. 29-38.
- Bencard, M.*, 1969. Grubehuse i Okholm. Mark og Montre 1969, s. 26-36.
- Bencard, M.*, 1972. Dansk middelalderlertøj med antropomorf dekoration. Kuml, s. 139-181.
- Bencard, M. og Roesdahl, E.*, 1972. Dansk middelalderlertøj 1050-1550. Århus.
- Bender Jørgensen, L. og Skov, T.*, 1978. Trabjerg. Resultaterne af 5 års udgravninger af en vikingetidsboplads i NV-Jylland. Holstebro Museums årsskrift, s. 7-40.
- Boserup, E.*, 1971. Jordbruksutveckling och befolkningsvekst. Lund.
- Boyhus, E.-M. og Snedker, K.*, 1971. En bosættelse fra den tidlige middelalder. Lolland-Falsters Stiftsmuseums årsskrift, s. 5-16.
- Brandt, K.H.*, 1965. Stand der Untersuchung der völkerwanderungszeitlichen Siedlung Bremen-Grambke I. Germania 43, s. 395-401.
- Brandt, K.H.*, 1969. Zum stand der Untersuchungen in der Siedlung des 1. Jahrtausends von Bremen-Mahndorf. Bremer Archäologische Blätter 5, s. 55-76.
- Brandt, K.H.*, 1972. Untersuchungen zur kaiserzeitlichen Besiedlung bei Jemgumkloster und Bentumersiel (Gem. Holtgaste, Kreis Leer) im Jahre 1970. Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen 7, s. 145-163.
- Brongers, J.A.*, 1976. Air photography and Celtic field research in the Netherlands. ROB, Amersfoort.
- Bruijn, A. og van Es, W.A.*, 1967. Early medieval settlement near Sleen (Drenthe). BROB 17, s. 129-139.

- Brøndsted, J.*, 1936. Danish Inhumation Graves of the Viking Age. *Acta Arch.* VII, s. 81-228.
- Christensen, A.E.*, 1969. Vikingetidens Danmark. Kbh.
- Christensen, V. og Kousgård Sørensen, J.*, 1972. Stednavneforskning I. Kbh.
- Clausen, H.V.*, 1916. Studier over Danmarks Oldtidsbebyggelse. Aarbøger f. Nord. Old. og Hist., s. 1-226.
- van Es, W.A.*, 1967. Wijster. A native village beyond the imperial frontier 150-425 A. D. *Palaeohistoria* XI.
- van Es, W.A.*, 1973a. Roman-period settlement on the »Free-germanic« sandy soil of Drenthe, Overijssel, and Gelderland. *BROB* 23, s. 273-280.
- van Es, W.A.*, 1973b. Early medieval settlements. *BROB* 23, s. 281-287.
- van Es, W.A.*, 1973c. Terp Research; with particular reference to a medieval terp at Den Helder, Province North Holland. *BROB* 23, s. 337-345.
- van Es, W.A. og Verlinde, A.D.*, 1977. Overijssel in Roman and Early-Medieval Times. *BROB* 27, s. 7-89.
- van Giffen, A.E.*, 1936. Der Warf Ezinge, Provinz Groningen, Holland, und seine westgermanischen Häuser. *Germania* 20, s. 40-47.
- van Giffen, A.E.*, 1940. Nederzettingen, graveheuvels, leemkuilen en reijengrafveld tuschen Rhee en Zeijen, gem. Vries. *Nieuwe Drentsche Volksalmanak* 58, s. 13-21.
- Gissel, S.*, 1978. Stednavne og landsbystrukturer i Danmark med særligt henblik på strukturændringer. *Namn og Bygd*, s. 79-89.
- Grøngaard Jeppesen, T.*, 1977. Stedskontinuitet i fynske landsbyer belyst ved hjælp af den arkæologiske metode. *Kontinuitet og bebyggelse*. Udg. H. Thrane, Odense, s. 76-87.
- Grøngaard Jeppesen, T.*, 1978a. Oldtidsbebyggelse – middelalderbebyggelse. *Kontinuitet eller brud?* *Hikuin* 4, s. 117-124.
- Grøngaard Jeppesen, T.*, 1978b. En guldrig – men alligevel fundfattig periode. *Harja*, s. 5-18.
- Grøngaard Jeppesen, T.*, 1978c. Anvendte feltarkæologiske metoder i »projekt landsbyen«. *Bebyggelsehistorisk metode og teknik*. Udg. H. Thrane, Odense, s. 94-107.
- Grøngaard Jeppesen, T.*, 1979a. Landsbyens opståen. *Indledende studier over middelalderlandsbyernes pladskontinuitet*. *Arkæologiske Undersøgelser 1*, Odense.
- Grøngaard Jeppesen, T.*, 1979b. Arkæologiske landsbyundersøgelser på Nordøstfyn 1976-1978. *Materialepublikation*. *Arkæologiske Undersøgelser 2*, Odense.
- Grøngaard Jeppesen, T.*, 1979c. Bebyggelsesflytninger på overgangen mellem vikingetid og middelalder. *Fra jernalder til middelalder*. Udg. H. Thrane, Odense, s. 99-117.
- Grøngaard Jeppesen, T.*, 1980a. Landsbyens alder. *Skalk* 1980/2, s. 10-15.
- Grøngaard Jeppesen, T.*, 1980b. Landbrugets bygninger 1696-1900. *Fynske Minder* 1979/80, s. 86-99.
- Grøngaard Jeppesen, T. og Porsmose Christensen, E.*, 1976a. Landsbystudier. *Harja*, s. 25-32.
- Grøngaard Jeppesen, T. og Porsmose Christensen, E.*, 1976b. Landsbyens opståen og udvikling. *Nyt fra Odense Universitet*, s. 128-130.
- Grøngaard Jeppesen, T. og Porsmose Christensen, E.*, 1976c. Landsbyens opståen og udvikling indtil de store matriklers tid. *Udkast til et projekt*. *Bebyggelsesarkæologi*. Udg. H. Thrane, s. 106-116.
- Grøngaard Jeppesen, T. og Porsmose Christensen, E.*, 1977. Archaeological investigations on the problem of continuity in village settlements in Denmark. *Proceedings of the nordic conference on thermoluminescent dating and other archaeometric methods*. *Risø*, s. 103-110.
- Grøngaard Jeppesen, T. og Thrane, H.*, 1978. Eberup-vejen, arkæologi på et vejprojekt. *Fynske Minder*, s. 17-42.
- Haarnagel, W.*, 1937. Die frühgeschichtlichen Siedlungen in der schleswig-holsteinischen Elb- und Störmarsch, insbesondere die Siedlung Hodorf. *Offa* 2, 1937, s. 31-78.
- Haarnagel, W.*, 1941. Die Grabung auf Wurt Hessens und ihr vorläufiges Ergebnis. *Probleme der Küstenforschung* 2, s. 117ff.

- Haarnagel, W.*, 1979. Die Grabung Feddersen Wierde. Bd. II. Wiesbaden.
- Hald, K.*, 1942. De danske stednavne på -um. Kbh.
- Hald, K.*, 1965. Vore stednavne. Kbh.
- Hastrup, F.*, 1964. Danske landsbytyper. En geografisk analyse. Århus.
- Hatt, G.*, 1937. Landbrug i Danmarks oldtid. Kbh.
- Hatt, G.*, 1938. Jernalders Bopladser i Himmerland. Aarbøger for Nord. Oldk. og Hist., s. 119-266.
- Hatt, G.*, 1958. A Dwelling Site of Early Migration Period at Oxbøl, Southwestjütland. Acta Arch. XXIX, s. 142-154.
- Heidinga, H.A.*, 1973. Een middeleeuws dorp, de geboorte van een woestijn. Barneveld.
- Hinz, H.*, 1963. Die Ausgrabungen auf der Witenhorst in Haldern, Kreis Rees. Bonner Jahrbücher 196, s. 368-392.
- Hinz, H.*, 1973. Die Siedlungskammer Bosau, ein komplexes Forschungsvorhaben. Kieler Universitätstage 22. bis 26. 1. 1973, Kiel.
- Hinz, H. m.fl.*, 1974. Bosau I. Untersuchung einer Siedlungskammer in Ostholstein. Offa-Bücher, Band 31. Neumünster.
- Hinz, H. m.fl.*, 1975. Siedlungsgeschichtliche Untersuchungen in Klein Neudorf, Gemeinde Bosau, Kreis Ostholstein. Offa 33, s. 147-162.
- Hinz, H. m.fl.*, 1977. Bosau II. Untersuchung einer Siedlungskammer in Ostholstein. Offa-Bücher, Band 37. Neumünster.
- Hvass, S.*, 1975. Das eisenzeitliche Dorf bei Hodde, Westjütland. Acta Arch. XLVI, s. 142-158.
- Hvass, S.*, 1979a. Fem års udgravninger i Vorbasse. Mark og Montre, s. 27-39.
- Hvass, S.*, 1979b. Fra Hodde til Vorbasse, linier i jernalderens bebyggelsesbillede. Fra jernalder til middelalder. Udg. H. Thrane, Odense, s. 31-43.
- Jacobsen, L. og Moltke, E.*, 1941/42. Danmarks Runeindskrifter. Kbh.
- Jankuhn, H.*, 1976. Rodung und Wüstung in vor- und frühgeschichtlicher Zeit. Archäologie und Geschichte. Berlin, s. 213-262.
- Janssen, W.*, 1968. Mittelalterliche Dorfsiedlungen als archäologisches Problem. Frühmittelalterliche Studien 2, s. 305-367.
- Janssen, W.*, 1975. Studien zur Wüstungsfrage im fränkischen Altsiedelland zwischen Rhein, Mosel und Eifelrand. Bonn.
- Janssen, W.*, 1977. Dorf und Dorfformen des 7. bis 12. Jahrhunderts im Lichte neuer Ausgrabungen in Mittel- und Nordeuropa. Das Dorf der Eisenzeit und des frühen Mittelalters. Udg. H. Jankuhn m.fl., Göttingen, s. 285-356.
- Jørgensen, B.*, 1977. Stednavne og bebyggelsesarkæologi. Kontinuitet og bebyggelse. Udg. H. Thrane, Odense, s. 90-93.
- Kossack, G; Harck, O. og Reichstein, J.*, 1974. Zehn Jahre Siedlungsforschung in Archsum auf Sylt. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 55, II. Teil, 261-427.
- Kousgård Sørensen, J.*, 1958. Svendborg amts bebyggelsesnavne. Kbh.
- Kousgård Sørensen, J.*, 1969. Odense amts bebyggelsesnavne. Kbh.
- Kroman, E.*, 1945. Danmarks Gamle Love på nutidsdansk, I-III.
- Lanting, J.N.*, 1977. Bewoningssporen uit de IJzertijd en de Vroege Middeleeuwen nabij Eursinge, gem. Ruinen. Nieuwe Drentsche Volksalmanak, s. 213-249.
- Liebgott, N.-K.*, 1975. Medieval Pottery Kilns at Faurholm in North Zealand, Denmark. Acta Arch. XLVI, s. 95-118.
- Liebgott, N.-K.*, 1977. Keramikfundene fra voldstedet Pedersborg ved Sorø. Aarbøger f. Nord. Old. og Hist., s. 118-171.
- Liebgott, N.-K.*, 1978. Keramik fra vikingetid og middelalder. Kbh.
- Liebgott, N.-K.*, 1979. Stakhaven. Arkæologiske undersøgelser i senmiddelalderens Dragør. Kbh.
- Lynggård, F.*, 1972. Jydepotter og ildgrave. Kbh.
- Madsen, H.J.*, 1972. Vikingetidens og middelalderens keramik i Århus. Kuml s. 123-138.
- Mejdahl, V.*, 1978. En ny metode til arkæologisk datering. Humaniora 1976-78, s. 179-182.

- Mejdahl, V.; Bell, W.T. og Winther-Nielsen, M.*, 1979. Datering af keramik fra arkæologiske udgravninger ved hjælp af TL-datering. *Aarbøger f. Nord. Old. og Hist.*, s. 122-156.
- Miedema, M.*, 1974. A native Roman Settlement at Ermelo. *BROB* 24, 1974, s. 25-41.
- Modderman, P.J.R.; Bakker, J.A. og Heidinga, H.A.*, 1976. Nederzettingssporen uit Midden-Neolithicum (TRB), Late Bronstijd en Middeleeuwen in Het Beekhuizer Zand onder Harderwijk, Prov. Gelderland. *Analecta Praehistorica Leidensia IX*, s. 39-73.
- Moltke, E.*, 1976. Runerne i Danmark og deres oprindelse. Kbh.
- Nancke-Krogh, S.*, 1978. Søby – en landsby fra vikingetid på Nordsamsø. *Antikvariske Studier* 2, s. 81-96.
- Nielsen, H.*, 1976. Jernalderbosættelsen i landskabet. Beretning fra bebyggelseshistorisk symposium i Odense 7.-8. nov. 1975. Udg. H. Thrane, Odense, s. 84-91.
- Nielsen, H.*, 1978. Det tilfældige fundstofs anvendelse i bebyggelsesarkæologien med Østsjælland som eksempel. Bebyggelseshistorisk metode og teknik. Udg. H. Thrane, Odense, s. 83-93.
- Nielsen, H.*, 1979. Jernalderfund og stednavnetyper, en sammenligning af fynske og sjællandske forhold. Fra jernalder til middelalder. Udg. H. Thrane, Odense, s. 97-98.
- Nielsen, L.C.*, 1977. Omgård – en vestjysk landsby fra vikingetid. En redegørelse for de fortsatte undersøgelser 1976. *Hardsyssels Årbog*, s. 59-84.
- Nielsen, S.*, 1976x. En vikingetids landsby på Mors. *MIV* 6, s. 52-61.
- Nielsen, S. og Noe, P.*, 1977. En bebyggelse fra yngre jernalder og tidlig middelalder. *MIV* 7, 1977, s. 5-11.
- Niemeier, G.*, 1972. Probleme der Siedlungskontinuität und der Siedlungsgenese in Nordwestdeutschland. *Göttinger geographische Abhandlungen*, s. 437-466.
- Niquet, F.*, 1966. Probegrabungen auf den »Erbbrink« bei Seinstedt, Kreis Wolfenbüttel, einem Siedlungsplatz des erstens Jahrtausends nach Chr. Geb. *Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen* 3, s. 102-144.
- Niquet, F.*, 1969. Zweiter Vorbericht über die Grabungen in Gielde, Kreis Goslar. *Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen* 4, s. 182-186.
- Nygaard, S.*, 1897. Danske Personnavne og Stednavne. *Historisk Tidsskrift* 7 rk, 1 bd. s. 82-109.
- Pedersen, H.*, 1928. De danske Landbrug, Kbh.
- Pontoppidan* 1774. *Pontoppidans Danske Atlas* Vol. VI. Kbh.
- Porsmose Christensen, E.*, 1977. Den stationære landsbys opståen. Overvejelser omkring den fynske bebyggelse på overgangen mellem oldtid og middelalder. *Kontinuitet og brud*. Udg. H. Thrane, Odense, s. 66-75.
- Porsmose Christensen, E.*, 1978a. Stordrift og fællesdrift – godsstrukturer ved Kertinge Nor igennem 600 år. *Fynske Årbøger*, s. 88-112.
- Porsmose Christensen, E.*, 1978b. Landsbyudlæggelser og hovedgårdseksponering på Fyn. *Historisk Tidsskrift*, s. 437-453.
- Porsmose Christensen, E.*, 1978c. Udskiftningskortet som bebyggelseshistorisk kilde – forsøg med retrospektiv kulturgeografi. *Bebyggelseshistorisk metode og teknik*. Udg. H. Thrane, Odense, s. 42-62.
- Porsmose, E.*, 1979a. Bebyggelse, kulturlandskab og driftsmåder på overgangen mellem yngre jernalder og ældre middelalder. Fra jernalder til middelalder. Udg. H. Thrane, Odense, s. 118-139.
- Porsmose, E.*, 1979b. Den regulerede landsby. (Utrykt licentiatafhandling).
- Poulsen, V.*, 1974. Fyns første boplads fra vikingetid. *Harja*, s. 21-23.
- Rasmussen, A.K.*, 1969. Grubehuse i Vilslev. *Mark og Monte*, s. 22-25.
- Roesdahl, E.*, 1978. Bagergadesfundet i Svendborg. *Kuml*, s. 223-240.
- Schindler, R.*, 1953/55. Eine germanische Siedlung des 1.-5. Jahrhunderts n. Chr. in Hamburg-Farmsen. *Hammaburg*, s. 173-196.
- Schindler, R.*, 1956/58. Eine frühgeschichtliche Siedlung in Hamburg-Bramfeld. *Hammaburg*, s. 145-162.

- Schlicht, E.*, 1969. Eine Siedlung der Völkerwanderungszeit in Hensen, Kreis Meppen. Neue Ausgrabungen und Forschungen 4, s. 170-181.
- Schmid, P.*, 1970. Die »Alte Warfe« bei Dunning, Kr. Wittmund, eine frühmittelalterliche Siedlung. Nachr. aus Nieders. Urgs. 39, s. 283-287.
- Schmid, P. og Zimmermann, W.H.*, 1976. Flögeln – zur Struktur einer Siedlung des 1. bis 5. Jhs. n. Chr. im Küstengebiet der südlichen Nordsee. Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet, Bd. 11, s. 1-77.
- Skov, T.*, 1978. En vikingetidsbebyggelse i Herup. Antikvariske Studier 3, s. 61-68.
- Smed, P.*, 1962. Studier over den fynske øgruppes glacielle landskabsformer. Meddelelser fra Dansk Geologisk Forening, bd. 15, hefte 1, s. 1-74.
- Steensberg, A.*, 1939. Primitive Black-Pottery in Jutland. Folk-Liv III, s. 113-146.
- Steensberg, A.*, 1952. Bondehuse og Vandmøller gennem 2000 år. Kbh.
- Steensberg, A.*, 1953. Boligskik på landet i Danmarks Middelalder. Nordisk Kultur XVII, s. 371-395.
- Steensberg, A.*, 1968. Atlas over Borups agre. Kbh.
- Steensberg, A.*, 1979. Nyttårsgade til Borupris' venner. Fuglebjerg.
- Steensberg, A. og Østergaard Christensen, J.L.*, 1974. Store Valby. Historisk-arkæologisk undersøgelse af en nedlagt landsby på Sjælland. Kbh.
- Steenstrup, J.*, 1894. Nogle Bidrag til vore Landsbyers og Bebyggelsens Historie. Historisk Tidsskrift 6 rk., 5. bd., s. 313-366.
- Steffens, H.G.*, 1976. Eine frühmittelalterliche Siedlung bei Almsloh, Gemeinde Ganderkesee, Landkreis Oldenburg. Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen 10, s. 187-195.
- Steuer, H.*, 1974. Die Südsiedlung von Haithabu. Neumünster.
- Steuer, H.*, 1979. Elisenhof. Die Keramik aus der frühgeschichtlichen Wurt. Frankfurt am M.
- Stoumann, I.*, u.år. De der blev hjemme – en vikingelandsby ved Esbjerg. Esbjerg.
- Søgaard, H.*, 1958. Lertøj fra Nørrejske Museer. Århus.
- Thorvildsen, K.*, 1957. Ladby-skibet. Kbh.
- Thorvildsen, E.*, 1972. Dankirke. Nationalmuseets Arbejdsmark, s. 47-60.
- Thrane, H.*, 1972. Nonnebakken. Odense.
- Thrane, H.*, 1973. Bebyggelseshistorie – en arkæologisk arbejdsopgave. Fortid og Nutid, s. 299-321.
- Thrane, H.*, 1974. Hundredvis af energikilder fra yngre bronzealder. Fynske Minder, s. 96-114.
- Thrane, H.*, 1976. Bebyggelsesarkæologi. Beretning fra et symposium 7.-8. nov. 1975. Skrifter fra institut for historie og samfundsfag, Odense Universitet, nr. 17. Odense.
- Thrane, H.*, 1977. Kontinuitet og bebyggelse. Beretning fra et symposium 12.-14. maj 1977. Skrifter fra institut for historie og samfundsfag, Odense Universitet, nr. 22. Odense.
- Thrane, H.*, 1978a. Bebyggelseshistorisk metode og teknik. Beretning fra et symposium 19.-20. maj 1978. Skrifter fra historisk institut, nr. 23. Odense.
- Thrane, H.*, 1978b. Rester af bronzealder- og vikingetidsbebyggelser på Campus. Nyt fra Odense Universitet, nr. 13.
- Thrane, H.*, 1979a. Kammergrav under den østfynske motorvej. § 49 udgravninger 1969-1979. Red. S.E. Albrechtsen m.fl. Kbh., s. 42.
- Thrane, H.*, 1979b. Fra jernalder til middelalder. Beretning fra et symposium 17.-19. maj 1979. Skrifter fra historisk institut, Odense Universitet, nr. 27. Odense.
- Trap, J.P.*, 1956. Danmark. Odense Amt. Bind V, 1. 5. udg. Kbh.
- Vorting, H.C.*, 1972. Gammelby, en vikingetidsbebyggelse i Esbjerg. Mark og Montre, s. 20-26.
- Vorting, H.C.*, 1973. Bopladsforekomst fra germansk jernalder. Mark og Montre, s. 22-27.
- Waterbolk, H.T.*, 1973a. Odoorn im frühen Mittelalter. Bericht der Grabung 1966. Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen 8, s. 25-89.

- Waterbolk, H.T.*, 1973b. De oospronkelijke structuur der Drentse zanddorpen. Archeologie en historie. Red. W.A. van Es et al. Bussum, s. 429-439.
- Waterbolk, H.T.*, 1979. Siedlungskontinuität im Küstengebiet der Nordsee zwischen Rhein und Elbe. Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet, Bd. 13. s. 1-21.
- Winkelmann, W.*, 1954. Eine westfälische Siedlung des 8. Jahrhunderts bei Warendorf, Kr. Warendorf. *Germania* 32, s. 189-213.
- Zoller, D.*, 1963. Die Ergebnisse der Grabung auf dem Gristeder Esch, Kreis Ammerland, in den Jahren 1960-61. Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen 1, s. 132-151.
- Zoller, D.*, 1964. Untersuchungen im Ortskern des Dorfes Wiefelstede, Kr. Ammerland. *Oldenburger Jahrbücher* 63, s. 160.
- Zoller, D.*, 1967. Eine Dorfkernuntersuchung in Langförden, Kreis Vechta. *Die Kunde* 18, s. 117-127.
- Zoller, D.*, 1969a. Die Ergebnisse der Grabung Gristede, Kreis Ammerland, im Jahre 1966. Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen 4, s. 131-149.
- Zoller, D.*, 1969b. Untersuchung von Dorfkern und Wirtschaftsflur mit archäologischen Methoden. Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen 4, s. 316-328.
- Zoller, D.*, 1972. Das Forschungsprogramm »Ammerland«. *Die Kunde, N.F.* 23, s. 196-219.
- Zoller, D.*, 1975. Die Ergebnisse der Grabung Gristede, Kreis Ammerland, 1971-73. Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen 9, s. 35-57.
- Aaby, B.*, 1979. Klimaudvikling og bebyggelses-historie. Fra jernalder til middelalder. Udg. H. Thrane, Odense, s. 73.

FYNSKE STUDIER

udgivet af Odense Bys Museer:

- I *Elisabeth Hude*: Henriette Hanck og H.C. Andersen. Skribentinden og Digteren. 1958.
- II *Holger Rasmussen*: Fynske Bindebreve. 1960.
- III *Erling Albrechtsen*: Fynske Guldfund. 1960.
- IV *Victor Hermansen*: Tredelingen og Odense. 1960.
- V *Svend Larsen*: Studier over det fynske Rådsaristokrati i det 17de Århundrede. I-II. 1965. – Udsolgt.
- VI *H. Topsøe-Jensen*: H.C. Andersen og andre Studier. 1966.
- VII *Erling Albrechtsen*: Fynske Jernaldergrave III. Yngre romersk jernalder. 1968. – Udsolgt.
- VIII H.C. Andersen: Breve til Carl B. Lorck. Udg. af *H. Topsøe-Jensen*. Med illustrationshistorisk efterskrift af *Erik Dal*. 1969.
- IX *Erling Albrechtsen*: Fynske Jernaldergrave IV. Gravpladsen på Møllegårdsmarken ved Broholm. 1. tekst, 2. tavler. 1971.
- X *Erling Albrechtsen*: Fynske Jernaldergrave V. Nye fund. 1973.
- XI *Torben Grøngaard Jeppesen*: Middelalderlandsbyens opståen. Kontinuitet og brud i den fynske agrarbebyggelse mellem yngre jernalder og tidlig middelalder. 1981.
- XII *Finn Grandt-Nielsen*: Fynsk kirkesølv. – Under udgivelse.

Arkæologiske undersøgelser i fynske landsbyer
Bopladser fra vikingetid
Bebyggelsesudvikling på Fyn 5.-12. årh.
Kontinuitet og brud, ekspansion og regression
i den agrare bebyggelse i NV-Europa
Teorier om middelalderlandsbyens opståen.